WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

SZKOŁA PODSTAWOWA

Ks. Zdzisław Struzik

WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

SZKOŁA PODSTAWOWA

Poziom 6

INSTYTUT PAPIEŻA JANA PAWŁA II

WARSZAWA 2021

Redaktor naczelny
ks. dr hab. Zdzisław Struzik, prof. UKSW

Recenzenci
dr hab. Piotr T. Nowakowski, prof. UR
dr hab. Agnieszka Regulska, prof. UKSW

Redaktor prowadzący, opracowanie redakcyjne
Michał M. Pełka

Korekta
Elżbieta Salwocka

Zdjęcia
https://pixabay.com
https://unsplash.com

Koncepcja graficzna serii, projekt okładki
Dominika Kotlińska

Opracowanie graficzne, skład i łamanie
Tomasz Twardziłowski / logostrefa24.pl

Druk
Drukarnia Wydawnictwa Arka

© Copyright by Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2021

ISBN Instytutu Papieża Jana Pawła II 978-83-65198-90-7
ISBN Wydawnictwa Naukowego UKSW 978-83-8090-904-5

Instytut Papieża Jana Pawła II
ul. Księdza Prymasa Augusta Hlonda 1 • 02-972 Warszawa
tel. 22 213 11 90 • instytut@ipjp2.pl • www.ipjp2.pl

Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ul. Dewajtis 5, domek nr 2 • 01-815 Warszawa • tel. 22 561 89 23
wydawnictwo@uksw.edu.pl • wydawnictwo.uksw.edu.pl

Instytut Papieża Jana Pawła II jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Spis treści

Wykaz skrótów 9

Wstęp do programu wychowawczego dla klas szkół podstawowych 11

Wartość 1.
Spojrzenie religijne na sens mojego życia 46

Wartość 2.
Autonomiczność i zależność w moim życiu 57

Wartość 3.
Rozum, dusza i emocje w moim życiu 67

Wartość 4.
Współudział i współpraca w rodzinie ludzkiej 78

Wartość 5.
Procesy życia i jego przemiany 88

Wartość 6.
Cierpienie i umieranie w życiu moim i moich bliskich 98

Wartość 7.
Wartość życia 108

Wartość 8.
Wartość zdrowia 119

Wartość 9.
Postawa altruistyczna 130

Wartość 10.
Postawa empatyczna 140

Wartość 11.
Wartości ogólnoludzkie – człowiek społeczny jest wartością 150

Wartość 12.
Formowanie rodziny 160

Wartość 13.
Mądre korzystanie z osiągnięć cywilizacji: wiedza, szkoła, studia 172

Wartość 14.
Integralność osoby ludzkiej 186

Wartość 15.
Postawa tolerancyjna. Znaczenie Biblii, Koranu, Talmudu 198

Wartość 16.
Wartość miłości w moim życiu 210

Wartość 17.
Miłość kobiety i mężczyzny jako zadanie 220

Wartość 18.
Wartość czynu ludzkiego 232

Wartość 19.
Wychowywanie nowego pokolenia 243

Wartość 20.
Wartość moich zdolności, talentów, sprawności 253

Wartość 21.
Wartość rozwoju duchowego 263

Wartość 22.
Autentyczność uczuć i przeżyć emocjonalnych 273

Wartość 23.
Mój związek z wyznawaną religią (wartość religii) 284

Wartość 24.
Wartość rodziny, mój związek z rodziną 295

Wartość 25.
Mój związek z pracą, nauką, sztuką 306

Wartość 26.
Mój związek z ojczyzną 316

Wartość 27.
Rozumne planowanie mojego życia 328

Wartość 28.
Wartość uprawianego sportu 338

Wartość 29.
Wysiłek, zmęczenie, relaks 349

Wartość 30.
Wartość rozwoju materialnego 360

Bibliografia 368

Wykaz skrótów

Adh.	Adhortacja apostolska
CA	Jan Paweł II, *Encyklika Centesimus annus* (1.05.1991)
CT	Jan Paweł II, *Adhortacja Catechesi tradendae* (16.10.1979)
CV	Benedykt XVI, *Encyklika Caritas in veritate* (7.07.2009)
DCE	Benedykt XVI, *Encyklika Deus caritas est* (25.12.2005)
DM	Jan Paweł II, *Encyklika Dives in misericordia* (30.11.1980)
DRN	Sobór Watykański II, *Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich* [*Nostra aetate*] (28.10.1965)
DWCH	Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim Gravissimum educationis* (28.10.1965)
EG	Franciszek, *Adhortacja Evangelii gaudium* (24.11.2013)
EiE	Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska Ecclesia in Europa* (28.06.2003)
EiMO	Benedykt XVI, *Adhortacja Ecclesia in Medio Oriente* (14.09.2012)
Enc.	Encyklika
EV	Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium vitae* (25.03.1995)
FC	Jan Paweł II, *Adhortacja Familiaris consortio* (22.11.1981)
FR	Jan Paweł II, *Encyklika Fides et ratio* (14.09.1998)
JP	Jan Paweł II, *List apostolski w setną rocznicę śmierci św. Jana Bosko Juvenum patris* (31.01.1988)
KDK	Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*] (7.12.1965)
KKK	Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego* (2002)
LdR	Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny* (2.02.1994)
LE	Jan Paweł II, *Encyklika Laborem exercens* (14.09.1981)
MEN	Ministerstwo Edukacji Narodowej
NMI	Jan Paweł II, *List apostolski wydany na zakończenie Roku Jubileuszowego 2000 Novo millennio ineunte* (6.01.2001)
PG	Jan Paweł II, *Adhortacja Pastores gregis* (16.10.2003)

PS	Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży* (31.03.1985)
RH	Jan Paweł II, *Encyklika Redemptor hominis* (4.03.1979)
RMis	Jan Paweł II, *Encyklika Redemptoris missio* (7.12.1990)
SD	Jan Paweł II, *List apostolski Salvifici doloris do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych i wiernych Kościoła katolickiego o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia* (11.02.1984)
SpS	Bendykt XVI, *Encyklika Spe salvi. O nadziei chrześcijańskiej* (30.11.2007)
SRS	Jan Paweł II, *Encyklika Sollicitudo rei socialis* (30.12.1987)
VC	Jan Paweł II, *Adhortacja Vita consecrata* (25.03.1996)
VSpl	Jan Paweł II, *Encyklika Veritatis splendor* (6.08.1993)
wyd.	wydawnictwo

Polskie skróty ksiąg biblijnych według Biblii Tysiąclecia.

Wstęp do programu wychowawczego dla klas szkół podstawowych[1]

I. WARTOŚCI OGNIWEM INTEGRUJĄCYM

1.1. EDUKACJA AKSJOLOGICZNA WYZWANIEM DLA SZKOŁY

Czynniki polityczne, gospodarcze i ideowe spowodowały, że w Europie zaczęły pojawiać się plany zinstytucjonalizowania współpracy między państwami. Było to możliwe dzięki podobnej strukturze kulturowej, filozoficznej i politycznej, opartej na zbliżonych systemach wartości. Dziedzictwo duchowe i moralne kultury europejskiej opiera się przecież na niepodzielnych i uniwersalnych wartościach: godności, wolności, równości i solidarności[2]. Wspólnotę państwową buduje się na zasadach demokracji oraz praworządności. I choć obserwujemy dziś tendencję do redukowania religii w życiu społecznym, która w cień usuwa religijne źródła historii Europy, nadal sięga się po jej spuściznę kulturową i humanistyczną. Poszczególne systemy wartości, które kształtowały się w danych epokach historycznych, wskazują na jedność kultury, która jest podstawą formowania się tożsamości europejskiej[3].

Elementem scalającym i jednoczącym państwa Europy jest przynależność do europejskiej kultury prawnej, a więc pewien stały stosunek społeczeństwa do prawa, które podobnie rozpoznaje normy i zasady postępowania[4].

---

[1] Niniejsze wprowadzenie jest poszerzoną wersją *Wprowadzenia do Programu wychowawczego opartego na wartościach według nauczania Jana Pawła II*. Por. Z. Struzik, *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

[2] Por. EiE 108-112.

[3] Por. F. Gołembski, *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

[4] Por. R. Tokarczyk, *Współczesne kultury prawne*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.

Przez wieki powstawania państw europejskich ich indywidualne prawa formowały się, powiedzielibyśmy „nasycały się", określonymi wartościami, budowały się na religii i kulturze chrześcijańskiej. W Europie podobnie rozumiano tzw. „rządy prawa", których zadaniem była służba człowiekowi i ochrona jego godności.

Błędem byłoby utożsamienie prawa z porządkiem religijnym, systemem norm moralnych czy obyczajowością. A jednak wychowanie w określonej kulturze, tu kulturze europejskiej, „ustawia" wartości niejako w pewnej hierarchii.

Dzisiejszy obraz Europy jest wynikiem kilku etapów formowania się prawa. Pierwszym z nich była recepcja prawa rzymskiego, która wprowadziła autonomię reguł prawnych wobec innych systemów regulujących stosunki między ludźmi. Jednocześnie w Europie postawa wobec świata, poczucie dobra i zła, poczucie sprawiedliwości, stosunek do życia etc. (a więc czynniki kształtujące świadomość prawną) były silnie zdeterminowane przez chrześcijaństwo[5]. Do XVIII wieku rozwijające się różnorodne nurty teorii prawa nie kwestionowały norm prawa pozytywnego. Raczej, mając zaplecze w postaci nakreślonych przez chrześcijaństwo wartości: sprawiedliwości, wolności, odpowiedzialności za życie, próbowały odpowiedzieć na pytanie: jak formułować ustawodawstwo prawne, aby najlepiej oddawało powszechnie przyjmowane wartości.

Rewolucja francuska (1789-1799) dokonała zmian w kwestii prawa, zdecydowanie odrzuciwszy w sferze funkcjonowania państwa wymiar religijny; choć wyrosła na mocnym fundamencie kultury chrześcijańskiej, pozbawiła płaszczyzny sacrum dotychczasowe definicje wartości: wolności, sprawiedliwości i braterstwa[6]. Francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela, mimo iż odrzuciła Boga i religię z życia publicznego, nadal sytuowała człowieka w centrum relacji pomiędzy państwem a społeczeństwem. W swoich założeniach broniła praw człowieka, które określała jako naturalne i nieprzedawnione.

---

[5] Por. M. Safjan, *Prawo, wartości i demokracja*, „Chrześcijaństwo – Świat – Polityka. Zeszyty Społecznej Myśli Kościoła" 2008, nr 1(5), s. 5-23.

[6] Por. tamże, s. 9.

W ostatnich kilkudziesięciu latach kultura prawna Europy krytykowana jest za swój nadmierny liberalizm i aksjologiczny indyferentyzm, czyli obojętność i niestałość wobec wartości uniwersalnych. Jednak z drugiej strony u podstaw zmian prawa, dokonywanych w obrębie państw Europy, leży poszanowanie wartości związanych z godnością osoby, z przestrzeganiem praw człowieka, z wprowadzaniem międzynarodowych mechanizmów, które zapewniłyby bezpieczeństwo i podniosłyby standard życia.

Funkcjonowanie państw europejskich opiera się na pewnym określonym modelu instytucji, której główną normą, jak się wydaje, jest „jedność w różnorodności". Realizuje się ją w oparciu o zasady solidarności i pomocniczości. W obliczu głębokich przemian, jakie dotykają cywilizację europejską, konieczny jest powrót do edukacji aksjologicznej. Wychowanie do wartości będzie odzwierciedleniem aksjologii, jeśli będzie przebiegać we wszystkich środowiskach, w których funkcjonuje człowiek, począwszy od rodziny, przez szkołę, miejsce pracy i Kościół.

Będzie to możliwe, jeżeli wykształcenie i wychowanie człowieka oprze się na jednakowym rozumieniu wartości: życia, solidarności, wolności, prawdy, miłości, braterstwa i pokoju.

1.2. CZYM SĄ WARTOŚCI?

Podstawowa sprawność, w jaką powinien być „wyposażony" człowiek, to umiejętność wartościowania, poznawania siebie, swoich emocji i reakcji oraz odpowiedzialność za siebie i innych.

Zanim zadamy sobie pytanie, jakimi wartościami kieruje się w życiu Europejczyk i jakie wartości są konieczne w procesie integracji europejskiej, należałoby zapytać, czym jest wartość?

Najbardziej ogólna i dość powszechnie funkcjonująca definicja, określa wartość jako to, co jest cenne i ważne dla jednostki i społeczeństwa, a co prowadzi do jej integralnego rozwoju, dzięki czemu osiąga się pełnię człowieczeństwa. Najkrótsza, a zarazem najgłębsza definicja „wychowania do wartości", którą podaje Jan Paweł II to kształtowanie własnego człowieczeństwa. „W wychowaniu bowiem chodzi o to, ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem – o to, ażeby coraz bardziej «był», a nie tylko więcej «miał» – aby więc poprzez wszystko, co «ma», co «posiada», umiał bardziej i pełniej być

człowiekiem – to znaczy, ażeby również umiał bardziej «być» nie tylko «z drugim», ale także i «dla drugich»”[7].

Powstanie aksjologii – nauki o wartościach zawdzięczamy filozofii XX wieku. Nie oznacza to jednocześnie, że filozofowie nie interesowali się tą problematyką dużo wcześniej. Wśród wartości estetycznych najbardziej interesowano się muzyką, rzeźbą, architekturą czy malarstwem. Filozofia XIX wieku, podążając za myślą Dawida Hume'a i Augusta Comte'a, sprowadziła wartości wyłącznie do sfery wyrażania uczuć spowodowanych kontaktem z rzeczą i wynikających stąd stopni zadowolenia bądź rozczarowania i zawodu. Konsekwentnie uważano, że wartości należą do sfery przeżyć psychicznych, co uzewnętrznia się w postaci uczuciowego stosunku do konkretnych przedmiotów[8]. Zaszeregowanie wartości do sfery przeżyć subiektywnych automatycznie wykluczało aksjologię z obszaru nauki obiektywnej, doświadczalnie sprawdzalnej.

Nowe spojrzenie na wartości, jako niesubiektywne, ale obiektywne doświadczenie, przyniosła dopiero w XX wieku szkoła fenomenologiczna. Okazało się, że błędne poglądy i teorie zniekształcają sposób pojmowania wartości w procesie wychowania człowieka. I tak na przykład racjonaliści, ponieważ nie przyjmują istnienia sfery ducha, niewłaściwie interpretują emocjonalne odczuwanie wartości. Dla naturalistów wartości są wyłącznie subiektywnym, a przez to fałszywym dodatkiem do obiektywnego świata natury. Nihiliści z kolei twierdzą, że wartości nie istnieją w ogóle, ponieważ obiektywne są jedynie ludzkie potrzeby i dążenia.

Jednak bardziej niebezpieczne od błędnych pojęć i teorii uniemożliwiających prawidłowe rozumienie wartości są niewłaściwe postawy i zachowania. Brak zdefiniowanej obiektywnej hierarchii wartości prowadzi do kierowania się w życiu własnymi, subiektywnymi normami postępowania i zasadami działania, które odczytują dobro, sprawiedliwość, wolność, prawdę wyłącznie w sferze własnych potrzeb i korzyści. Wartości rozpoznajemy w kontekście doświadczenia, które często nazywa się przeżywaniem. Nietypowość tego doświadczenia polega na tym, że podczas poznania każdej obiektywnej wartości człowiekowi

---

[7] Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, Paryż, 2.06.1980, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 58.

[8] Por. A. Siemianowski, *Szkice z etyki wartości*, wyd. Gaudentinum, Gniezno 2006.

towarzyszy uczucie wzruszenia. Doświadczenie to jest spotęgowane osobistym przeżywaniem i całym spektrum odczuć i skojarzeń, które w tej samej chwili się ujawniają. Warto przywołać tu refleksję fenomenologów, którzy mówią o emocjonalnej intuicji wartości, o emocjonalnej percepcji[9]. Nie oznacza to, że poprzez odczuwanie wartości zaprzeczamy ich obiektywności i powszechności.

Jeżeli zatem przyjmiemy papieskie personalistyczne spojrzenie na człowieka, wówczas samo doświadczenie aksjologiczne również musi zostać zdefiniowane całościowo z rozumową, emocjonalną i duchową sferą poznawczą człowieka. Samo poznanie racjonalne czy też samo tylko przeżycie emocjonalne pozbawia właściwego spojrzenia na wartości. Wartości muszą zostać rozpoznane w kontekście całej psychofizycznej sfery człowieka. Rozpoznawanie wartości, doświadczanie wartości i wychowywanie do wartości są przeżyciami złożonymi i zróżnicowanymi w zależności od typu wartości. Dlatego inaczej określamy wartości estetyczne, utylitarne, moralne, materialne czy też wartość przeżyć duchowych i konkretnych czynów.

Z uwagi na różnorodność wartości, nasuwa się kolejna klasyfikacja – ze względu na sam przedmiot, który staje się nosicielem wartości. Jak zauważamy, mogą to być przedmioty indywidualne, żywe lub martwe, osobowe lub nieosobowe, wytworzone przez człowieka, przez naturę, nawet przez konkretne wydarzenia. Możemy więc mówić o wartości życia, o wartości relacji z rodzicami, o wartości kontaktów z przyrodą nieożywioną, o wartości kultury, o wartości poematu literackiego czy wartości heroicznych czynów bohaterów wojennych.

1.3. PERSONALISTYCZNE UJĘCIE JANA PAWŁA II

Personalistyczne ujęcie Jana Pawła II przypomina, że pośród tej różnorodności to człowiek jest wartością samą w sobie. Dodatkowo, sam jest ich nosicielem i twórcą. Wartość osoby nie ulega zmianie w zależności od jej postępowania. Oszust, złodziej czy morderca nadal zachowuje swoją wartość, pomimo negatywnej oceny jego czynów. Człowiek jako wartość ontyczna nie ma nigdy swego negatywnego bieguna. Inaczej jest z wartościami kwalitatywnymi, które charakteryzują się dwubiegunowością: sprawiedliwość – niesprawiedliwość; uczciwość – nieuczciwość; pokora – pycha.

[9] Por. tamże, s. 57.

Współczesnym problemem w procesach wychowania jest odejście od wartości uniwersalnych, które kształtują osobowość człowieka oraz jego relacje z innymi ludźmi. Coraz trudniejsze staje się urzeczywistnienie wartości obiektywnych, które nie zależą od preferencji i subiektywizmu. Fundamentem papieskiego spojrzenia na wychowanie jest godność człowieka. Człowiek jest zawsze podmiotem, jest takim dobrem, które nie może być traktowane jak przedmiot użycia czy zaspokajania przyjemności. Ta integralna wizja człowieka jest podstawą wychowania aksjologicznego. Mamy żyć i wzrastać w człowieczeństwie poprzez niekończące się uświadamianie sobie, kim jesteśmy i kim być powinniśmy? Papieska koncepcja wychowania z góry zakłada, że proces wychowawczy rozpoczyna się już w momencie poczęcia i ukierunkowany jest na cel nadrzędny, celem tym jest – w wymiarze religijnym – odnajdywanie i rozwijanie w sobie obrazu i podobieństwa do Boga.

Wychowanie jest więc zadziwiającym procesem, który nieodłącznie wiąże się z rozpoznawaniem i kierowaniem się w codziennym życiu wartościami. Pięć podstawowych wartości, jakie wyróżnia Jan Paweł II to: życie, prawda, miłość, wolność, sprawiedliwość. Można przyjąć, że na ich podstawie mówi się o innych, bardziej szczegółowych wartościach. Sama aksjologia, jako proces wychowania do wartości, wymaga zaangażowania osoby – samowychowania oraz zaangażowania wspólnoty, która prowadzi i porządkuje proces wychowawczy dzieci, młodzieży, jak również dorosłych.

1.4. NORMY W WYCHOWANIU

Według Karola Wojtyły istnieją pewne stałe normy, które pozwalają na sformułowanie zasad wychowawczych. Jedną z nich jest wartość wolności, która w zależności od procesów wychowawczych czy samowychowania pozwala na wypowiadanie siebie poprzez swój czyn – w sposób wolny[10]. Wychowanie do wolności to kształtowanie umiejętności bycia wolnym dla wartości. Drogą wychowania do wolności będzie właśnie rozwijanie systemu motywacyjnego oraz kształtowanie umiejętności dokonywania wyborów. Właściwą normą będzie takie wychowanie, które rozwija poczucie odpowiedzialności i umożliwia

[10] Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2019, s. 201.

odpowiedzialne działania. Według Karola Wojtyły odpowiedzialność za siebie przenosi się na odpowiedzialność wobec drugiego i odwrotnie. „Człowiek dlatego bywa odpowiedzialny za swe czyny i dlatego przeżywa odpowiedzialność, ponieważ posiada zdolność odpowiadania wolą na wartość. Zachodzi powinność odniesienia się do przedmiotu wedle jego prawdziwej wartości, a w parze z nią rodzi się odpowiedzialność za przedmiot pod kątem jego wartości – czyli krótko mówiąc: odpowiedzialność za wartość”[11]. Jan Paweł II w nauczaniu o wychowaniu opiera się na sumieniu ludzkim, które zawsze przypomina człowiekowi, że istnieją prawdy i wartości moralne najwyższej rangi[12].

Te wartości są niejako zdeponowane w naturze człowieka, w jego człowieczeństwie. Dzięki temu sumienie podpowiada, co jest najważniejsze, najgodniejsze i najwartościowsze. Wyższość i dominacja sfery duchowej w człowieku sprawiają, że jest on w stanie poświęcić nawet swoje życie dla wyższych wartości.

Niezmienne normy moralne, możliwe do rozpoznania przez sumienie człowieka, w niczym nie ograniczają wolności. Wręcz przeciwnie, normy te stanowią o jego godności. Kiedy człowiek je zna, przestrzega ich i broni, wtedy staje w prawdzie i wyraża przez tę prawdę swoją wolność[13]. Więcej, można powiedzieć, że normy uniwersalne wpływają na osobowość i są drogą do wolności, a nawet są warunkiem istnienia wolności. Bez nich człowiek nie może być wolny. Bez norm następuje w ludzkim sumieniu zamieszanie moralne, czyli brak hierarchii wartości, brak ideałów, co prowadzi do utrwalenia się sumienia błędnego (bardziej lub mniej zawinionego). Dzieje się tak, dlatego że w życiu moralnym nie ma pustych przestrzeni. Jan Paweł II uważał, że „[…] trzeba pilnie odkryć na nowo istnienie wartości ludzkich i moralnych, należących do samej istoty i natury człowieka, które wynikają z prawdy o człowieku oraz wyrażają i chronią godność osoby: wartości zatem, których żadna

[11] Tamże, s. 207.

[12] „Stanowczy głos sumienia zawsze przypomina człowiekowi, że istnieją prawdy i wartości moralne, dla których musi być gotów nawet oddać życie. W wyznawaniu, a nade wszystko w ofierze życia oddanego za wartości moralne, Kościół dostrzega to samo świadectwo o tej prawdzie, która jest już obecna w stworzeniu, a w pełni jaśnieje na obliczu Chrystusa […]”. VSpl 94.

[13] „[…] obrona absolutnie niezbywalnych wymogów, jakie wypływają z osobowej godności człowieka, jest drogą do wolności i warunkiem samego jej istnienia”. Tamże, 96.

jednostka, żadna większość ani żadne państwo nie mogą tworzyć, zmieniać, ani niszczyć, ale które winny uznać, szanować i umacniać"[14].

Istniejące wartości ludzkie i moralne mają charakter uniwersalny, powinny być przyjęte i stosowane w każdej społeczności, która pragnie swojego ustawicznego rozwoju. W wolnych społeczeństwach muszą istnieć wartości, które zabezpieczają najwyższe dobro każdego człowieka, a wszelkie przemiany ekonomiczne powinny służyć kształtowaniu świata bardziej ludzkiego i sprawiedliwego[15].

Sprawiedliwy i ludzki świat to najbardziej upragnione i nieustannie poszukiwane środowisko życia ludzkiego. Człowiek zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym instynktownie do niego dąży. Świat, ludzki i sprawiedliwy, jest zaplanowany przez najwyższe dobro, jakim jest Bóg Stwórca. W tym planie wszyscy pełnią określone role, funkcje; wypełniają określone obowiązki, zadania[16]; relacje międzyludzkie są prawidłowe.

1.5. PODMIOTY W WYCHOWANIU

Wychowanie jest dynamicznym procesem, na który składa się wiele czynników wzajemnie siebie warunkujących, a szczególne znaczenie mają najważniejsze podmioty: wychowanek i wychowujący. Można też uwzględnić znaczenie środowiska, w jakim dokonuje się proces wychowawczy. Są nimi: rodzice, szkoła, ojczyzna – naród – państwo, Kościół oraz wspólnoty parafialne, a także środki społecznego przekazu. Każda z tych grup dodaje swoją część do kompleksowej formacji osobowej. Skoro więc wychowanie do wartości kształtuje relacje człowieka wychowywanego z innymi ludźmi, to w szerszej perspektywie tą samą zasadą objęte zostaną nie tylko szkoła, miejsce pracy i wszystkie grupy społeczne, ale naród, państwo, a jeszcze szerzej relacje i stosunki między państwami.

Aby budować społeczeństwo sprawiedliwe, moralne, zintegrowane konieczny jest powrót do wartości uniwersalnych, które porządkują

---

[14] EV 71.

[15] Por. Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w Parlamencie*, Warszawa, 11.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, red. J. Poniewierski, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 1085.

[16] Por. Hi 7,1; 1 Kor 9,7; 2 Tm 2,3n.

funkcjonowanie człowieka w społeczeństwie, jego relacje z innymi, a ostatecznie jego szczęście i poczucie spełnienia.

1.6. WARTOŚĆ ŻYCIA

Wartość życia i godność człowieka stanowią fundamentalne dobro. Życie jest wartością, którą zawsze należy afirmować i chronić od poczęcia do naturalnej śmierci, ponieważ jest darem.

Objawienie chrześcijańskie rzuca nowe światło na tożsamość człowieka, którego godność wypływa z racji stworzenia go na obraz i podobieństwo Boga[17]. Kresem życia człowieka nie jest wędrówka tu, na ziemi, ale wezwanie do wspólnoty z Bogiem w wieczności. Stąd konieczna jest wdzięczność za wartość życia, poprzez którą nawiązuje się relacje: miłości, sprawiedliwości i solidarności z innymi osobami.

Wychowanie powinno pogłębiać przyrodzoną człowiekowi wrażliwość na wyjątkowość życia. Nie powstało ono bowiem z racji naukowych eksperymentów, ale decyzji miłującego Boga, która we wszystkich wymiarach przekracza człowieka. „Człowiek jest powołany do pełni życia, które przekracza znacznie wymiary jego ziemskiego bytowania, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga. Wzniosłość tego nadprzyrodzonego powołania ukazuje wielkość i ogromną wartość ludzkiego życia w jego fazie doczesnej. Życie w czasie jest bowiem podstawowym warunkiem, początkowym etapem i integralną częścią całego i niepodzielnego procesu ludzkiej egzystencji”[18]. Zasadami postępowania wynikającymi ze zrozumienia wartości życia będą konkretne działania realizowane we wszystkich grupach społecznych, w których funkcjonuje człowiek[19].

Normą dla wartości życia jest szacunek dla życia we wszystkich jego wymiarach, szacunek dla każdego człowieka: rozmówcy, wychowawcy, ucznia, podwładnego, sąsiada, chorego i upośledzonego, nieznajomego, wyznawcy innej religii, członka innej społeczności. Ochrona życia to również sprzeciw wobec wszelkich używek, które pozornie miałyby służyć zadowoleniu i poprawie

[17] „A wreszcie rzekł Bóg: Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam” (Rdz 1,26).

[18] EV 2.

[19] Por. VSpl 50.

ludzkiej egzystencji, a które docelowo niszczą organizm. Troska o życie to również takie postępowanie, które nie naraża siebie i innych na niepotrzebne niebezpieczeństwo: lekkomyślne uprawianie sportów ekstremalnych, prowadzenie auta pod wpływem alkoholu, brak kompetencji specjalistów z różnych dziedzin, zaciąganie kredytów obciążających całą rodzinę jedynie na zaspokojenie własnych zachcianek.

Wartość życia, która u młodego człowieka zacznie realizować się w drobnych przejawach szacunku i miłości bliźniego, takich jak ustąpione miejsce w autobusie czy bezinteresowna pomoc, niewątpliwie w życiu dorosłym objawi się jako dojrzała i zdecydowana postawa walki o godność człowieka.

1.7. WARTOŚĆ SOLIDARNOŚCI

Człowiek jest istotą społeczną, co oznacza, że do realizacji własnego powołania i poczucia spełnienia potrzebuje drugiej osoby, wspólnoty, społeczeństwa, w którym mógłby się rozwijać i realizować siebie. Osoba nigdy nie egzystuje poza społeczeństwem. Takie życie jest niejako wymogiem jej natury. Solidarność[20] to znaczy jeden za drugiego, silniejszy za słabszego, mądrzejszy za „mniej mądrego", ale każdy z tą samą mocą wykorzystuje talenty, zdolności i sprawności, którymi obdarzył go Bóg (natura), a które ma obowiązek rozwijać ze względu na innych. Fundamentem solidarności jest współpraca, zarówno w odniesieniu do relacji między jednostkami, jak i narodami.

Wartość ta pozwala przekroczyć indywidualizm, wzajemną nieufność czy przedmiotowe traktowanie człowieka jako taniej siły roboczej. Kluczowe dla zasady solidarności jest przekroczenie bariery „moje – twoje", „nasze – obce" oraz poszukiwanie punktów możliwego porozumienia. Solidarność zmusza niejako do odkrywania wartości człowieka i zastanowienia, co nas łączy, aby móc dążyć do wspólnego dobra. Zaangażowanie w działalność na rzecz doczesnego świata oznacza zawsze służbę konkretnemu człowiekowi, a nie bezimiennej masie, którą zwykło się nazywać „zasobami ludzkimi". Zasada solidarności staje się równocześnie gwarantem dobra wszystkich i dobra jednostki. „Potrzebna jest dziś nowa wyobraźnia miłosierdzia, której

[20] Por. SRS 39.

przejawem będzie nie tyle, i nie tylko skuteczność pomocy, ale zdolność bycia bliźnim dla cierpiącego człowieka, solidaryzowania się z nim, tak aby gest pomocy nie był odczuwany jako poniżająca jałmużna, ale jako świadectwo braterskiej wspólnoty dóbr"[21].

Wartość solidarności uczy odpowiedzialności, powszechnego braterstwa oraz umiejętności rezygnacji z osobistych celów. Solidarność jest właściwym odczytaniem sprawiedliwości i miłości.

„Miłość we wzajemnych stosunkach między ludźmi nie jest czymś gotowym. Jest ona naprzód zasadą czy też ideą, do której ludzie muszą niejako podciągnąć swe postępowanie, jeżeli chcą – czego chcieć powinni – uwolnić je od nastawienia użytkowego, czyli konsumpcyjnego względem innych osób"[22].

1.8. WARTOŚĆ PRAWDY I WOLNOŚCI

„Wiara w możliwość poznania prawdy mającej wartość uniwersalną nie jest bynajmniej źródłem nietolerancji; przeciwne, stanowi nieodzowny warunek szczerego i autentycznego dialogu między ludźmi"[23].

Poznanie ludzkie ze swej natury dąży do prawdy, czyli do uzyskania rzetelnej, obiektywnej, informacji o swoim przedmiocie. Według definicji wywodzącej się od Arystotelesa, a znanej ze sformułowań św. Tomasza z Akwinu, prawda to intencjonalna zgodność rozumu (intelektu) z rzeczą. Prawda i wolność są to dwie wartości, które nawzajem się warunkują i przenikają, a miejscem ich spotkania jest osoba. Do takiego stwierdzenia upoważnia przede wszystkim relacyjny charakter prawdy i wolności.

Wolność spełnia się wtedy, gdy kieruje się na zewnątrz samej siebie, ku jakiejś wartości, jakiemuś dobru, gdy je wybiera i urzeczywistnia. Pierwszym dobrem wolności jest prawda. Wierność wobec prawdy oznacza wierność „przede wszystkim dla prawdy o ludzkiej wolności, o jej naturze, o warunkach spełnienia wolności. […] Żadna prawda nie może stać się prawdą dla człowieka i prawdą człowieka, jeśli za taką nie uzna jej jego wolność. […] Tak więc

[21] NMI 50.

[22] K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015, s. 31-32.

[23] FR 92.

to, że ja wierzę w posiadaną przeze mnie prawdę, wcale nie upoważnia mnie do przekreślania cudzej wolności. Aby wolność spełniła się w akcie uznania prawdy, drugi musi sam być przekonany, że to, co mu podaję, jest prawdą. […] Im więcej jest między nami prawdy, tym więcej jest między nami wolności”[24].

Na poziomie rodziny rozpoznawanie prawdy i wolności ujawnia się poprzez poczucie własnej wartości. Na poziomie szkoły wspólne uczenie się i zdobywanie wiedzy pomaga w urzeczywistnianiu prawdy.

Na poziomie działań państwowych i międzynarodowych jest to umiejętność tworzenia prawa, które w służbie wolności człowieka będzie realizowało zasadę miłości bliźniego i sprawiedliwości.

1.9. WARTOŚĆ KULTURY OJCZYSTEJ I EUROPEJSKIEJ

Dziedzictwo kultury narodowej stanowi część tożsamości człowieka. Rozwija poczucie przynależności do Ojczyzny i jej kultury. Daje to możliwość odnalezienia swojego miejsca we wspólnocie, za czym idzie poczucie spełnienia i własnej wartości. „Nie można zaprzeczyć, że człowiek istnieje zawsze w ramach określonej kultury, ale prawdą jest też, że nie wyraża się on cały w tej kulturze. Zresztą sam fakt rozwoju kultur dowodzi, że w człowieku jest coś, co wykracza poza kulturę. To «coś» to właśnie ludzka natura: to ona jest miarą kultury i to dzięki niej człowiek nie staje się więźniem żadnej ze swych kultur, ale umacnia swoją osobową godność, żyjąc zgodnie z głęboką prawdą swego bytu”[25].

Chrześcijaństwo nadało kształt Europie, zaszczepiając w niej pewne podstawowe wartości. Europa, która dała światu ideał demokracji i praw człowieka, czerpie swe wartości z kultur poszczególnych państw europejskich wyrosłych z chrześcijaństwa. O prawdziwości i obiektywności tych wartości świadczy fakt, że tak różne kulturowo narody zdołały się zintegrować i potrafią wspólnie pracować z myślą o dobru człowieka[26].

---

[24] J. Tischner, *Myślenie według wartości*, wyd. Znak, Kraków 2011, s. 200-201.

[25] VSpl 53.

[26] Por. EiE 108.

1.10. WYCHOWANIE DO WARTOŚCI PRZEZ DIALOG

Z wychowaniem wiążą się prawda i wolność. Działania wychowawcze, jakie należy podejmować, inspirowane są szacunkiem dla życia ludzkiego. W tym celu papież Jan Paweł II wzywał do dialogu. Jest on trudny, ale możliwy. Ludzie są zdolni do tego, aby przezwyciężać podziały, konflikty interesów, nawet sprzeczności, zwłaszcza wtedy, gdy każda ze stron jest przekonana, że broni słusznej sprawy. Dialog wymaga otwartości i uznania różnic, tego, co dzieli bez rezygnacji z tego, o czym się wie, że jest dobre i słuszne. Z tego bowiem rezygnować nie wolno. Fałszywy i nietrwały byłby pokój oparty na kłamstwie, nawet w imię pozornego dobra. Tym bardziej, że sumienie człowieka bywa zniekształcone przez różne systemy społeczno-polityczne i ideologiczne. Budowanie pokoju oznacza również uznanie społecznej solidarności oraz propagowanie równej godności każdego człowieka.

Podstawowym podmiotem wychowującym jest Bóg. Tę prawdę przekazuje nam papież Jan Paweł II. Poszukując źródła prawa wychowawczego, sięga do Księgi Rodzaju. Bóg stworzył człowieka, „ulepił" go z nicości i przeznaczył do życia. Bóg jako wychowawca przejawia się więc w życiu człowieka poprzez akt stwórczy. Na tym poziomie wychowanie człowieka realizuje się również poprzez autorytet Boga i Jego Świętość. Człowiek ma być święty tak, jak święty jest Bóg. To On przekazał człowiekowi jasny i trwały nakaz: „Bądźcie płodni, rozmnażajcie się, napełniajcie ziemię i czyńcie ją sobie poddaną" (Rdz 1,28).

To polecenie kierowane jest przez Boga do wszystkich ludzi i przyjmuje charakter przekazywania autorytetu i władzy oraz mocy stwarzającej i prawa do wychowania. Rodzice otrzymują od Boga mandat wychowawczy i na tej podstawie mają niezbywalne prawo do wychowywania dzieci. Rodzice stają się więc współuczestnikami mocy stwórczej Boga, a przez to biorą na siebie odpowiedzialność za wychowanie. W dziele stworzenia mają swój udział nie tylko rodzice, ale i inne podmioty wychowujące. Są więc nimi: szkoła, Kościół i inne instytucje. Zadaniem podmiotów wychowujących jest prowadzenie młodego człowieka ku głębszemu człowieczeństwu.

Praca wychowawcza, mimo iż rozpoczyna się w domu rodzinnym, znajduje swoje uzupełnienie w szeroko rozumianym pojęciu kultury. W jego ramach mieści się również szeroki dostęp do wiedzy i nauki. Wiedza jest

związana z moralnością, powinna być tworzona i przekazywana ze względu na dobro człowieka. Trzeba więc zabiegać o edukację dziecka i tak nią kierować, aby w przyszłości mogła pozostawać w służbie życia.

Zdaniem Jana Pawła II dzieci i młodzież to grupa, która szczególnie szuka powiązania swojego życia z prawdą. Z chrześcijańskim ideałem życia należałoby więc trafiać szczególnie do młodzieży. Wydaje się, że młodzież jest dzisiaj bardzo wrażliwa na wszystkie naturalne, przyrodzone, humanistyczne właściwości osoby ludzkiej. Jan Paweł II postuluje więc pedagogikę personalistyczną, chrześcijańską. Papież przejmuje ideę wychowania od kard. Stefana Wyszyńskiego[27], kiedy zwraca się do wychowawców i opiekunów z przesłaniem o tym, że ideałem nowoczesnego wychowania powinno być odważne przyznanie się do Ewangelii Chrystusowej, wyznawanie jej przed ludźmi, w szkole, przed kolegami; uruchomienie własnego serca, aby „nabrzmiało" miłością społeczną i służbą, aby w życiu kierować się wartościami: miłości, sprawiedliwości, pokoju i wolności.

Chcąc mieć wpływ na młodzież, zdaniem Ojca Świętego, należałoby zaapelować do niej na wstępie, nie tyle nawet wartościami narodowymi, socjologicznymi, pedagogicznymi czy nawet tradycjami, prawdami nieomylnymi podanymi przez Chrystusa, ale trzeba apelować do człowieczeństwa, do osobowości. W wychowaniu chrześcijańskim należy jak najmocniej podkreślić to: „Ecce homo [Oto człowiek]" (J 19,5), aż Chrystus Człowiek ukształtuje się w młodych. Owocne więc będzie przypomnienie im, że są ludźmi i ukazanie wszystkich naturalnych, ale wielkich właściwości człowieczeństwa.

Współczesne problemy, na jakie napotyka się, pracując z dziećmi i młodzieżą, to przede wszystkim ucieczka od autorytetów i brak dyscypliny. Niektórzy wychowawcy twierdzą, że wśród współczesnej młodzieży zanika rozumienie, co to jest praca nad sobą, przezwyciężanie siebie, samoograniczenie, wyrzeczenie, ofiara; zanika postawa służby, pomocy, uczynności, koleżeńskości. I jest w tym cząstka prawdy. Młodzież jednak nie jest i nigdy nie była zła. Jest tylko zagubiona i czasem rozpaczliwie szuka autorytetu, poprzez różne formy buntu (wyzywające ubranie, farbowanie włosów, lekceważące zachowanie).

[27] Por. Z. Struzik, *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918-2018*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Swoim postępowaniem upomina się o osobę, która ją poprowadzi, wskaże drogę, zainspiruje. Nie w każdej dziedzinie i nie zawsze rolę tę mogą spełnić rodzice. Wychowawca, każdy nauczyciel powinni wpisać się w tę właśnie lukę wychowawczą. Aby wychowanie odniosło skutek, musi się zawsze łączyć z cierpliwą nadzieją. Nadzieja wydłuża perspektywy procesu wychowawczego. Wszystkiego sami nie zrobimy – ani przez szeptanie do ucha, ani w najlepszej rodzinie, ani też w szkole najbardziej oddanej młodzieży. Nadzieja w wychowaniu otwiera oczy wszystkim – rodzinie, narodowi i państwu – na dalekie cele, o których zawsze trzeba pamiętać. Wychowujemy przecież dla przyszłości, również dla własnej przyszłości. To oni, wkraczając w dorosłe życie, pragną wnieść swój wkład w budowanie cywilizacji pokoju. To młodzi dostarczają nowych rozwiązań starych problemów.

Jan Paweł II świadomy potencjału, jakim dysponują ludzie młodzi, kieruje do nich wezwanie: „Nie lękajcie się. […] Przyszłość znajduje się w waszych sercach. […] Musicie być ludźmi, którzy głęboko zaufali człowiekowi i którzy głęboko zaufali wielkości ludzkiego powołania: powołania, które ma być wypełniane w duchu poszanowania prawdy, godności i nienaruszalności praw osoby ludzkiej”[28]. Kto inny, jak nie nauczyciele mogą nauczyć młodzież ufności człowiekowi. Formacja młodzieży jest więc ściśle powiązana z formacją własną. Mądrzy i roztropni wychowawcy muszą odwołać się nie tylko do miłości zawodu i pracy, ale do miłości Boga. Jeśli te trzy prawdy: wiara, nadzieja, miłość są zharmonizowane, wtedy wychowanie jest możliwe i skuteczne. Słowo nauczyciela, wychowawcy, zwłaszcza gdy jest poparte przykładem, zaczyna wiele znaczyć.

Wydaje się więc, pisze papież, że zadaniem nauczyciela musi być przezwyciężenie w sobie autokratyzmu, który jest największą przeszkodą w dotarciu do młodzieży. Należy tworzyć atmosferę przyjaźni dla młodych serc, atmosferę współpracy. „Idźmy do młodzieży: oto pierwszy i podstawowy wymóg wychowawczy”[29]. Oznacza to uczestniczenie w jej życiu, sprawach, problemach, a przede wszystkim rozumienie. Proces wychowania należy rozpocząć

[28] Jan Paweł II, *Pokój i młodzi idą razem. Orędzie na XVIII Światowy Dzień Pokoju – 1985 r.*, Watykan, 1.01.1985, 1, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 4, *Konstytucje apostolskie. Listy motu proprio i bulle. Orędzia na światowe dni*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 716-717.

[29] JP 14.

od zrozumienia młodych. Zrozumieć i kochać to niezrównana formuła pedagogiczna. Miłość domaga się, aby w procesie wychowania rozwijać człowieczeństwo, przekazywać życiowe mądrości, umiejętności.

Podsumowując powyższe wskazania, można stwierdzić, że wartości są niewątpliwie elementem konstytuującym osobowość człowieka. Równocześnie, ponieważ naturą osoby jest życie i działanie w społeczeństwie i dla społeczeństwa, wyznawane wartości stanowią trwały fundament dla wszelkich wspólnot, również dla kultury prawa każdej społeczności państwowej.

II. ZAŁOŻENIA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

2.1. CEL PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Celem Programu wychowawczego[30] jest przygotowanie materiału dydaktycznego do procesu formacyjnego i wychowawczego uczniów wszystkich klas szkoły podstawowej oraz grup przedszkolnych (0-8).

Naturalnym obowiązkiem człowieka jest przekazywanie formacji z jednego pokolenia – starszego, na drugie – młodsze. Obowiązek ten wynika niejako z natury ludzkiej i zostaje rozpoznany przez społeczeństwo oraz jest wypełniany sukcesywnie, stosownie do etapu rozwoju człowieka. Na przestrzeni tysięcy lat kształtowania się różnych kultur i przekazywania ich swoim sukcesywnie następującym pokoleniom, można zaobserwować tendencje do odkrywania naturalnych wartości potrzebnych do ciągłości życia, do poczucia bezpieczeństwa i możliwości rozwoju. Odkrywane w ten sposób podstawowe wartości: wolność, sprawiedliwość, pokój, bezpieczeństwo, prawda i solidarność – powoli, ale systematycznie wpływały na umacnianie się określonych społeczności. Człowiek na przestrzeni tysięcy lat starał się budować zorganizowane struktury rodzinne, plemienne i narodowe. Niektórym społecznościom udało się dojść do utworzenia narodu charakteryzującego się jednym językiem, jedną historią, religią i świadomością wspólnoty. Spojrzenie na historię świata pozwala zyskać przeświadczenie, że u podstaw antropologicznych człowieka leży umiejętność odkrywania wartości oraz zdolność kierowania się nimi. Do odkrywania wartości, podtrzymywania ich w świadomości i kultywowania, niejako naturalną formą przekazu stawało się wychowanie. Z czasem wychowanie stało się kształceniem, przekazywanym i zdobywanym dzięki zorganizowanym formom szkolnictwa.

Można zauważyć, że fundamentem formacji, edukacji i kształcenia, we wszystkich zakresach, jest postawa życzliwości, jako przejaw miłości i poszanowania drugiego człowieka. Każda cywilizacja, czyli zorganizowana społeczność ludzka, wymaga kształtowania należących do niej przedstawicieli – jednostek ludzkich tak, by kierowali się zasadą czynienia dobra. Dobro

[30] Por. Z. Struzik, *Program wychowawczy*, s. 9-14.

to – przekazywane dzieciom i młodzieży – jest podstawą egzystencji, rozwoju, postępu i wzajemnego doskonalenia. Kształtuje ono i utrwala świadomość indywidualną i społeczną oraz świadczy o pięknie ludzkiego życia i działania.

Człowiek dobry, szlachetny, wychowany i wykształcony dąży do osiągnięcia szczęścia i pragnie tym szczęściem podzielić się z innymi ludźmi, a nawet dzielić swoją radość z otaczającym go światem, z całą przyrodą ożywioną i nieożywioną.

Proces wychowania i kształcenia przyspiesza rozwój osobowości, pozwala na przyswojenie podstawowych wartości: prawdy, dobra, piękna, sprawiedliwości, miłości i solidarności oraz stwarza możliwość racjonalnego i harmonijnego rozwoju. Wszystkie wielkie cywilizacje powstawały i rozwijały się dzięki niestrudzonemu wysiłkowi wychowawczemu i formacyjnemu. Współczesny świat, ze względu na intensywny rozwój kultury, środków przekazu oraz narastającą globalizację, wymaga coraz lepszych programów wychowawczych uwzględniających wszystkie podstawowe wartości życia ludzkiego.

2.2. PODMIOTOWOŚĆ W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Program wychowawczy oparty na koncepcji, która angażuje dogłębnie dobrą wolę, może być realizowany tylko przy świadomym i wolnym udziale tych wszystkich, którzy w nim uczestniczą. Nie może być nikomu narzucony, na zasadzie celów i zadań pomijających dobro człowieka. Dla urzeczywistnienia go z całą wiernością, szkoła powinna móc liczyć na jedność intencji i stałość w przekonaniu do tegoż programu, który będzie realizowany przez wszystkich członków wspólnoty szkolnej[31].

W sensie ogólnym podmiotem Programu wychowawczego jest człowiek jako taki, ponieważ wymaga on nieustannego samowychowania i samokształcenia w każdym momencie swego życia. Wychowanie nigdy się nie kończy, ponieważ stale pytamy o sens naszego istnienia i działania. Z chwilą wyznaczenia sobie określonych działań następuje konieczność poszukiwania adekwatnych środków do realizacji zamierzonych celów. Aby osiągnąć cele

[31] Por. Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, w: *Służyć wzrastaniu w prawdzie i miłości. Wybór dokumentów Kościoła na temat szkoły katolickiej i wychowania*, red. J. Poniewierski, wyd. AA, Kraków 2009, s. 431-476.

ogólne, społeczne oraz indywidualne, osobowe, musimy wejść na drogę poszukiwania właściwych metod i programów wychowawczych.

Podstawowym zadaniem w metodologii wychowania jest poznawanie własnego „ja" i poznawanie drugiego człowieka, rozumianego jako „dar" dany dla nas i dla drugich[32].

Wzajemne poznawanie się człowieka z człowiekiem, a także porozumiewanie się jednostki ze społeczeństwem rozpoczyna nieustanny dialog. Obie strony muszą realizować się wzajemnie, personalnie na siebie oddziaływać, wzajemnie się kształcić i odnosić obopólne korzyści moralne. Nie ma w tym dialogu żadnej dominacji, wyniosłości jednego podmiotu nad drugim. Wychowywany i wychowujący mają tę samą godność, wartość indywidualną. Ich wzajemne relacje charakteryzują się poszanowaniem, brakiem jakiejkolwiek agresji, zmuszania czy poniżania. Jedynym motywem wychowującego jest miłość do wychowanka oraz pragnienie dobra, poparte autorytetem, ale nigdy nienadużywanym.

W sensie szczegółowym podmiotem Programu wychowawczego i całego procesu wychowawczego jest uczeń szkoły podstawowej i zerówki.

Wszechstronny rozwój ucznia powinien znajdować się w centralnym punkcie pracy edukacyjnej. Uczeń jest podmiotem, który podlega procesowi wychowania, a jednocześnie, jako byt rozumny, sam siebie wychowuje poprzez samokształcenie. Wszystkie inne podmioty wychowujące pełnią wobec niego funkcje pomocnicze, wspierające, dostarczając odpowiednich treści wychowawczych oraz przykładów procesów wychowawczych, poddanych kryterium prawdy.

Szczególną rolę w wychowaniu pełni środowisko rodzinne, z którego uczeń pochodzi. Rodzice mają pierwsze i podstawowe prawo do wychowywania swoich dzieci[33]. Otrzymują to prawo poprzez fakt zrodzenia. Jest ono niepowtarzalne, jedyne, pełne i autonomiczne.

W sensie specjalnym podmiotem Programu wychowawczego jest pedagog, wychowawca klasy, moralnie i zawodowo odpowiedzialny za swoich uczniów. Każdy wychowawca kształtuje swoich podopiecznych zgodnie

[32] „[…] każdy urzeczywistnia siebie przez bezinteresowny dar z siebie samego". LdR 16.

[33] „Zadanie wychowania wypływa z najbardziej pierwotnego powołania małżonków do uczestnictwa w stwórczym dziele Boga: rodząc w miłości i dla miłości nową osobę, która sama w sobie jest powołana do wzrostu i rozwoju, rodzice tym samym podejmują zadanie umożliwienia jej życia w pełni ludzkiego. Przypomniał o tym II Sobór Watykański". FC 36; por. DWCH 3.

z własnym sumieniem, uformowanym wcześniej i zweryfikowanym przez własne doświadczenie życiowe. Dzieje się tak dlatego, że to człowiek wychowuje człowieka, w atmosferze miłości i zgodnie z prawdą.

W procesie wychowawczym mamy do czynienia ze zjawiskiem psychologicznym, w którym wzajemnie oddziałują na siebie ludzie o różnych osobowościach. Wyszczególnione podmioty: uczeń, wychowawca oraz rodzice ucznia, tworzą środowisko przyjazne i dobre dla kształtowania nowej, młodej indywidualności i osobowości. W procesie oddziaływania należy uwzględnić także inne środowiska i zbiorowości: dalszą rodzinę, społeczność szkolną, grupę podwórkową, miejscowość, region z własną kulturą, państwo oraz część świata, w której młody człowiek żyje.

2.3. PRZEDMIOTOWOŚĆ W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Program opiera się na założeniach filozoficznych, psychologicznych (psychologia rozwojowa dziecka) i dydaktycznych, zawartych między innymi w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*[34], dokumentach Kościoła Katolickiego[35], *Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*[36], *Konwencji o prawach dziecka*[37].

Wszystkie wyżej wyszczególnione źródła są zbiorem autorytatywnym, który powstał na podstawie doświadczeń oraz został sformułowany normatywnie, dla dobra jakie ma przynosić proces wychowawczy. Dobro procesu wychowawczego jest najważniejszym czynnikiem ukierunkowanym na człowieka. Powszechność źródeł – osiągnięcia naukowe pedagogiki i dydaktyki, państwowe akty prawne, nauczanie Kościoła, literatura fachowa oraz praktyka pedagogiczna – mogą i powinny gwarantować właściwą przedmiotowość procesu wychowawczego. One są gwarantem poprawności, celowości i skuteczności.

---

[34] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, ze zm.

[35] *Pismo Święte*, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, *Kodeks Prawa Kanonicznego*, dokumenty nauczania papieskiego.

[36] *Ustawa z dnia 25.02.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, tekst jedn. Dz.U. 2020, poz. 1359.

[37] *Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r.*, Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526, ze zm.

Przedmiotowość procesu wychowawczego nie może pod żadnym pozorem wprowadzać w błąd, nie może mieć także charakteru eksperymentalnego. Tylko nauka pewna (dydaktyka i pedagogika), moralnie słuszna, sprawdzona i oparta na wartościach może być zaproponowana wychowywanemu człowiekowi. Ze względu na godność, osobowość, niepowtarzalność i unikalność życia ludzkiego proponowane wychowanie realizuje się tylko raz i pozostawia niezatarty ślad w człowieku.

Z tego też powodu do proponowanych programów wychowawczych należy podchodzić z wielką ostrożnością, kierując się wiedzą i doświadczeniem, a przede wszystkim dobrem wychowanka.

W Programie wychowawczym, wychodząc od aksjologii (wartości) – wyszczególniono w prospektach części z wybraną literaturą, wskazaną w podstawie programowej jako lektury szkolne dla poszczególnych poziomów nauczania[38]. Wybrano jedynie fragmenty z obowiązujących lektur, aby pedagogom wskazać ścieżkę poszukiwania wartości zawartych w literaturze szkolnej, ale także w innych utworach literackich i dziełach sztuki.

2.4. TREŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Treścią opracowanego Programu wychowawczego są wartości ogólnoludzkie: filozoficzne, intelektualne, moralne i informacyjne, które są niezbędne do odkrywania sensu życia ludzkiego i postępowania zgodnie z normami moralnymi przyjętymi w naszej kulturze narodowej i chrześcijańskiej[39].

Program zakłada budowanie relacji, dostosowane do wieku ucznia. Pierwsza część dotyczy relacji międzyludzkiej „ja – społeczność" i skierowana

[38] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14.02.2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej*, Dz.U. poz. 356.

[39] „Kształtowanie się jest procesem duchowym wywołanym przez rozbudzony głos wartości urzeczywistnionych w wysoce wartościowych i przy tym różnorodnych dobrach kulturalnych: poznawczych, religijnych, moralnych i estetycznych, a nawet użytecznościowych i hedonistycznych". M. Boczar, *Wartości w kulturze czynnikami ukierunkowującymi edukację (w kontekście pedagogiki B. Nawroczyńskiego)*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukołowicz, M. Nowak, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1997, s. 157-158; por. B. Nawroczyński, *Zasady nauczania*, wyd. WSiP, Warszawa 1987, s. 90.

jest do grup przedszkolnych i klas 0-2; druga część dotyczy relacji „ja – ty" i skierowana jest do klas 3-5. Trzecia część omawia relacje „ja – wobec samego siebie" i dotyczy klas 6-8. Każdą część ocenia wychowawca i dostosowuje ją do poziomu rozwoju ucznia.

Zaproponowany podział uwzględnia systematyczny rozwój osobowości ucznia (od poziomu nauczania 0 do 8), jego wzrastanie, dojrzewanie fizyczne i psychiczne oraz postęp w rozumieniu otaczającego świata i siebie samego.

Wartości omówione w części pierwszej (relacja „ja – społeczność") mają za zadanie pomóc ukształtować postawę życzliwości względem innych ludzi. Człowiek z natury jest bytem społecznym, jest częścią społeczności, w której żyje, w niej się rodzi, rozwija, dorasta, uczy się i kształtuje oraz buduje krąg relacji społecznych, takich jak: nauka, praca, pełnienie określonych ról społecznych, wypełnianie zadań zgodnych z wykształceniem i powołaniem. Od społeczności człowiek otrzymuje poczucie bezpieczeństwa, gwarancje bytowe i ekonomiczne, zabezpieczenie społeczne i zdrowotne. Relacja „ja – społeczność" nieustannie trwa, powoduje wzajemny rozwój, wspólne doskonalenie się, a celem tej relacji są osiągane i wprowadzane w życie wartości.

W części drugiej (relacja „ja – ty") Program kształtuje poprawne i moralnie dobre postawy wobec drugiego człowieka spotykanego w rodzinie, w szkole, w grupach rówieśniczych, podczas wypoczynku. Poziom, zakres, intensywność i celowość relacji „ja – ty", świadczą o sposobie realizacji własnego życia. Ta relacja wpływa na uspołecznienie się, zbudowanie środowiska opartego na akceptacji, zaufaniu i pozytywnych związkach uczuciowych.

Część trzecia (relacja „ja – wobec samego siebie") pomaga w poprawnym poznawaniu swoich zalet, a także słabości charakteru, ukazuje możliwości samodoskonalenia się i budowania osobowości nakierowanej na dobro, sprawiedliwość, prawdę, piękno i miłość[40]. W procesie wychowania te podstawowe wartości powinny być przez ucznia (wychowanka) rozpoznane, wewnętrznie zaakceptowane, a następnie podtrzymywane przez całe życie.

---

[40] Por. H. Słotwińska, *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Paedagogia Christiana" 2007, nr 1(19), s. 65-81.

2.5. FORMA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program ten zbudowany jest w sposób logiczny, z zastosowaniem zasad ogólnie przyjętych w literaturze popularnonaukowej. Specyfika przedmiotu wymaga wykorzystania wiedzy oraz doświadczenia, które są stosowane w programach nauczania obowiązujących w szkolnictwie polskim. Formę zastosowaną w niniejszym programie, w pewnym sensie, można uważać za rodzaj konspektów skoncentrowanych wokół danych wartości. Na każdy poziom edukacji zaproponowano 30 tematów, dotyczących konkretnych wartości. Niektóre wartości są tematycznie bardzo zbliżone do siebie i tworzą bloki, które grupują się wokół jakiegoś szerszego zagadnienia, np. światopoglądu, relacji międzyludzkich, pracy, zabawy czy sportu.

Każda z opracowanych wartości zawiera stałe elementy:

I. Prospekt;
II. Pedagog;
III. Nauczanie religijne;
IV. Literatura.

Prospekt zawiera konspekt lekcji, według którego nauczyciel może przygotować i przeprowadzić lekcję na temat wybranej wartości. Punkt pod nazwą Pedagog prezentuje wybrane fragmenty lektur szkolnych danej klasy z komentarzem pedagoga. Nauczanie religijne zawiera cytaty z Pisma Świętego oraz nauczania Kościoła dotyczące prezentowanej wartości. Ostatni punkt każdej wartości stanowi Literatura, na jej podstawie opracowano daną wartość.

2.6. MIEJSCE REALIZACJI PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Wychowanie obejmuje całe – bliższe i dalsze – środowisko, w którym żyje uczeń: dom rodzinny, szkołę, pracę, miejsca rozrywki, środki masowego przekazu itd. Każde z tych środowisk intensywnie oddziałuje na wychowanka i stwarza możliwość dynamicznego współdziałania, a to współdziałanie jest jednocześnie wychowaniem.

Ze względu na dydaktyczno-wychowawczy charakter Programu szkoła jest miejscem jego realizacji, natomiast przestrzeń oddziaływania będzie rozciągnięta na wszystkie wspomniane sfery życia i działalności ucznia.

Szkoła jako jeden z głównych „wychowawców" powinna organizować, we współpracy z innymi podmiotami wychowującymi, odpowiednie pola oddziaływania, zachowując swoje kompetencje i odpowiedzialność. Szczególnym polem współpracy dla szkoły powinna być rodzina ucznia, ponieważ w rodzinie dokonuje się podstawowe wychowanie, i to właśnie na rodzinie spoczywają główne i zasadnicze prawa wychowawcze[41].

[41] „Bezpośrednimi wychowawcami w stosunku do swoich dzieci pozostają zawsze na pierwszym miejscu rodzice". LdR 16.

III. METODOLOGIA

3.1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Ogólnym metodologicznym założeniem Programu wychowawczego jest spójny projekt pracy wychowawczo-dydaktycznej z dziećmi i młodzieżą każdej klasy szkoły podstawowej i najstarszej grupy przedszkolnej. Program przewidziany jest do realizacji na lekcjach. W tym celu przygotowano 30 tematów (wartości). Do poszczególnych zagadnień podawane są lektury dla każdej klasy oraz literatura przedmiotu (m.in. dokumenty nauczania papieskiego, publikacje fachowe, prasa, filmy).

Pedagog realizujący Program wychowawczy może dowolnie wybrać zaproponowane tematy, zredukować je lub zmienić, uwzględniając możliwości czasowe, percepcję uczniów, sugestie rodziców oraz materiały dydaktyczne, jakimi dysponuje. Uczniowie mogą wprowadzać do Programu wychowawczego swoje sugestie, pomysły i innowacje w zależności od aktualnych zainteresowań i potrzeb. Dynamiczna współpraca pomiędzy nauczycielem a uczniem ma uczynić z Programu wychowawczego skuteczne narzędzie formacji moralnej i intelektualnej, realizowanej na terenie szkoły oraz w środowisku rodzinnym i społecznym.

Rodzice powinni włączyć się w realizację Programu wychowawczego, aby proces wychowawczy następował w sposób integralny. Na początku roku szkolnego pedagog dostarczy rodzicom ogólne założenia i treść Programu ze szczególnym uwzględnieniem tych części, które dotyczą praktycznej jego realizacji w domu rodzinnym.

W ramach omawiania poszczególnych wartości, Program wychowawczy proponuje odrębne zadania dla każdej z grup, do której jest adresowany:

- zadania dla ucznia, samowychowanie;
- zadania dla rodziców;
- zadania dla szkoły, wychowawcy.

Zadania dla ucznia polegają na zapoznaniu się z odpowiednimi dla omawianej wartości normami i zasadami postępowania. Uczeń stara się je usystematyzować i realizować w życiu codziennym.

Zadania dla rodziców polegają na wspólnej z dzieckiem realizacji założeń Programu wychowawczego w środowisku domowym, przy wsparciu

nauczycieli, podejmujących tę pracę na terenie szkoły. Rodzice bądź opiekunowie czynnie uczestniczą w całym procesie wychowawczym. Powinni oni ze szczególnym zaangażowaniem i poświęceniem pracować wychowawczo ze swoim wychowankiem – dzieckiem.

Zadania dla nauczycieli i wychowawców obejmują również dyrekcję szkoły, dydaktyka, pedagoga, psychologa, opiekuna na wycieczce lub wypoczynku wakacyjnym, czyli tych wszystkich, którzy mają przygotować, zaproponować i realizować Program wychowawczy w trakcie nauki ucznia w szkole podstawowej czy w przedszkolu.

3.2. SPÓJNOŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Przy omawianiu kolejnych wartości można zaproponować jeden lub więcej tematów do realizowania w ramach jednostki lekcyjnej.

W każdym temacie wyróżniamy normy[42], które potwierdzają rozpoznaną wartość lub wartości, ich akceptację, czyli przyjęcie za swoje oraz ich praktyczne zastosowanie. Sposób postępowania ma charakter normatywny i autorytatywny i jego źródłem jest prawodawca pozytywny lub prawo naturalne, które człowiek rozpoznaje jako podstawę swojego życia indywidualnego i społecznego. Bez stosowania tych norm trudno sobie wyobrazić jakiekolwiek współistnienie i współdziałanie ludzi. Bez stosowania ogólnie przyjętych norm dochodzi najczęściej do patologii zachowań, do powstawania negatywnych subkultur, do walki społecznej, a niekiedy do konfliktu zbrojnego. W zorganizowanych społecznościach źródłem norm jest władza ustawodawcza, która, respektując prawo naturalne, swoim autorytetem ustanawia normy (konstytucja, prawo cywilne) i zobowiązuje do ich stosowania.

[42] „Teza, w której treści zawarte jest prawo rządzące jakimiś procesami; podstawa, na której coś się opiera, reguła […]. Normy postępowania, uznane przez kogoś za obowiązujące". Hasło *Zasada*, w: *Słownik języka polskiego*, t. 3, red. M. Szymczak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 995; por. także: „Norma moralna, norma etyczna, ogólna reguła postępowania, obowiązująca w społeczeństwie – we wzajemnych stosunkach między ludźmi. Norma moralna może mieć charakter ogólnoludzki […] może też być normą obowiązującą tylko w danym społeczeństwie […]. Normy moralne, podobnie jak normy prawne, są przykładem norm aksjologicznych, uzasadnia się je za pomocą odpowiednich ocen". Hasło *Norma moralna*, w: W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, wyd. Żak, Warszawa 2017, s. 264-265.

Do norm, wynikających z wartości, należy dostosować odpowiednie zasady postępowania[43], dzięki którym czyny ludzkie – formalne (wewnętrzne) i materialne (zewnętrzne) – otrzymują hierarchię wartości, zostają poddane moralnej ocenie oraz skutecznie oddziałują. W procesie wychowania człowiek uczy się zasad, przyjmuje je za swoje i wprowadza w życie. Im więcej tych zasad będzie funkcjonowało, tym społeczeństwo będzie reprezentować wyższą kulturę, łatwiej się będzie wszystkim żyło i pracowało. Powiększać się będzie także zakres poczucia bezpieczeństwa, a norma sprawiedliwości będzie powszechnie stosowana.

Zarówno normy, jak i zasady postępowania (działania) wzajemnie się przenikają i uzupełniają w procesie realizacji odpowiednich wartości. Wartości, normy oraz zasady postępowania tworzą zwarty, wewnętrznie spójny system.

3.3. CEL WYCHOWANIA W PROGRAMIE WYCHOWAWCZYM

Realizując proces wychowawczy, należy precyzyjnie określić cele podejmowanych działań, aby osiągnąć zamierzony skutek. W procesie wychowawczym, na szczególnych zasadach, dokonuje się wymiana idei i wartości. Młody człowiek – wychowywany przez rodziców, przy pomocy szkoły, wychowawcy, środowiska – ma odkrywać, poznawać i realizować wartości ludzkie. Ma rozpoznawać, kim jest i do czego dąży.

3.4. WYCHOWANIE DO WARTOŚCI

W procesie wychowawczym podjętym świadomie i przyjętym dobrowolnie[44], zawsze występują określone cele. Dąży się do osiągnięcia postulowanych wyników, określonego ideału wychowawczego, którym jest „dobrze wychowany człowiek". Treść wychowania zamyka się w sferze życia psychicznego

[43] „Ustalona, ogólnie przyjęta zasada; reguła, przepis, wzór; w etyce: zasada postępowania, dyrektywa wyznaczająca obowiązek określonego zachowania się w danej sytuacji przez odwołanie się do odpowiednich ocen i wartości moralnych". Hasło *Norma*, w: *Słownik języka polskiego*, s. 389-390.

[44] W przypadku dziecka zakładamy, że jego akceptacja procesu wychowawczego i zawartych w tym procesie ideałów, dokonuje się w oparciu o domniemanie zgody. Dziecko ufa rodzicom, najpierw potencjalnie, a kiedy dorasta, uznaje autorytet swoich rodziców potwierdzony ich miłością.

i duchowego człowieka, dlatego przy formułowaniu celów wychowywania konieczne jest posługiwanie się pojęciami abstrakcyjnymi. Nie zawsze możliwe jest zweryfikowanie tych pojęć w praktyce, w doświadczeniu wychowawcy, wychowanka oraz obserwatora. Weryfikacja może następować w dużym odstępie czasu. Człowiek wychowywany może nosić w sobie wpojone i zaakceptowane ideały, ale z różnych powodów na co dzień ich nie ujawniać. Duże znaczenie mogą mieć zewnętrzne okoliczności, wszelkiego rodzaju przymus. Często dochodzi do ujawnienia się ideałów dopiero w ekstremalnych warunkach, np. miłość do ojczyzny ujawnia się w czasie wojny obronnej danego kraju.

Cele wychowania bywają przedmiotem kontrowersji o charakterze ideologicznym i politycznym. Rodzice czy dziadkowie mają tendencje do przekazywania treści wychowawczych w sposób uznany tylko przez siebie, nie uwzględniając rozwoju psychicznego i socjologicznego dziecka, który następuje w nim z biegiem lat.

W celach wychowawczych zawsze są zawarte jakieś określone założenia światopoglądowe, ideowo-moralne i społeczno-polityczne. Każda religia wychowuje swoich wyznawców na podstawie własnej tradycji i własnych treści. Nie zawsze wyznawcy danego światopoglądu reprezentują postawy tolerancji i pluralizmu wyznaniowego.

Z kolei założenia ideowo-moralne zakładają osiągnięcie wpływów w wychowaniu danej grupy ludzi i rozwój określonej ideologii, która ma służyć umocnieniu i zdobyciu władzy jednego człowieka nad drugim. Ideologia nie kieruje się prawdą czy dobrem powszechnym, ale dąży do stworzenia takiego kodeksu moralnego, który ubezwłasnowolnia jednostkę i każe jej służyć z bezgranicznym zaufaniem. Tak powstają wszelkiego rodzaju subkultury, niekiedy przeciwne zorganizowanym społecznościom, sprzeczne z podstawowymi prawami moralnymi, agresywne w swoim działaniu, niekiedy samoniszczące się.

Cele społeczno-polityczne zmieniają się i w każdym systemie politycznym są inne. Partie i ugrupowania społeczne walczą o zdobycie władzy, która pozwala rządzić, sterować gospodarką, wpływać na bogacenie się określonej grupy społecznej, organizują struktury życia społecznego i politycznego, aby zdobytą władzę za wszelką cenę utrzymać.

Cele i założenia niniejszego Programu są ściśle skorelowane z założeniami programu wychowawczego szkoły opracowanego przez MEN[45]: „U podstaw programu wychowawczego leży również określona filozofia, lecz tym razem jest to filozofia człowieka, czyli antropologia. Oznacza to, że nauczyciele, autorzy programu, tworzą swoje dzieło, nie tylko wykorzystując rozeznanie, kim są konkretne dzieci – uczniowie ich szkoły i jakie są ich potrzeby. Pisząc swój program wychowawczy, nauczyciele muszą mieć także rozeznanie, kim jest człowiek i ku czemu powinien zmierzać jego rozwój"[46].

Antropologia zaproponowana w Programie wychowawczym opiera się na współpracy wszystkich podmiotów (ucznia, wychowawcy, rodziny, środowiska), działających w ramach określonej filozofii. W tym wypadku proponuje się filozofię chrześcijańską.

3.5. CEL NADRZĘDNY

Celem nadrzędnym Programu wychowawczego jest „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegającego w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym"[47].

---

[45] „Od roku szkolnego 2017/2018 w przedszkolach i szkołach realizowana jest nowa podstawa programowa. Począwszy od wychowania przedszkolnego, celem kształcenia jest rozwijanie u młodych ludzi świadomości i postaw społecznych oraz obywatelskich. Uczniowie uczą się, że wszyscy ludzie mają równe prawa, niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają, jaką religię wyznają, jaki mają status materialny. Poznają także metody i sposoby postępowania w sytuacji zagrożenia zdrowia i życia […]. Warto również wspomnieć, że od roku szkolnego 2017/2018 nastąpiło połączenie programu wychowawczego i programu profilaktyki w jeden dokument – program wychowawczo-profilaktyczny szkoły, uchwalany przez radę rodziców w porozumieniu z radą pedagogiczną. Jego celem jest wspieranie wychowanków we wszechstronnym rozwoju ukierunkowanym na osiągnięcie pełni dojrzałości fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej, duchowej i społecznej". Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Działania edukacyjno-wychowawcze w szkołach*, 17.01.2019, „Serwis Rzeczypospolitej Polskiej", [online:] https://www.gov.pl/web/edukacja/dzialania-edukacyjno-wychowawcze-w-szkolach [dostęp: 16.11.2020].

[46] Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym szkoły*, red. J. Dobrzyńska, „Biblioteczka Reformy" nr 37, wyd. MEN. Biuro Administracyjne, s. 28.

[47] Dokument MEN mówi o celu jako procesie: „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegające w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym. Na rozumienie tego celu wpływają osobiste poglądy i filozofia życiowa człowieka". Niewątpliwie, wychowywanie jest procesem rozciągniętym w czasie. Zakładamy tutaj czas określony trwaniem nauki w szkole podstawowej. Proces ten jest dynamiczny, rozwijający się poprzez wzajemne przenikanie się relacji międzyludzkich pomiędzy podmiotami. Niemniej jednak mówiąc o celu, powinniśmy założyć etap zakończony, a w tym wypadku – „osiągnięcie rozwoju osobowego" na etapie szkolnym. Por. Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym*, s. 31.

Mówiąc o celu nadrzędnym, należy wskazywać na wartości z zachowaniem ich hierarchii: miłość, dobro, sprawiedliwość, piękno, pokój. Wartości te są osiągane w trakcie całego życia człowieka – od urodzenia aż do śmierci. Konieczne jest spojrzenie na człowieka, uwzględniające wszystkie etapy jego rozwoju: dzieciństwo, wiek młodzieńczy, dojrzałość oraz wiek starczy. Na każdym z tych etapów życie człowieka ma określoną wartość, godność. Należy mówić o osiągnięciach, celach, czyli wartościach rozpoznanych, zaakceptowanych i wprowadzanych w życie na określonym jego etapie. W tym przypadku – w wieku młodzieńczym, szkolnym.

3.6. CELE OGÓLNE

Dla ułatwienia procesu wychowawczego można rozróżniać w osobowości ucznia wielorakie sfery: sferę fizyczną, uczuciowo-emocjonalną, intelektualną, sferę woli i sferę duchową. W odniesieniu do każdej z tych sfer wyznaczamy cele ogólne, czyli:

- rozwój fizyczny[48];
- rozwój zdolności postrzegania i kojarzenia[49];
- rozwój emocjonalny[50];
- rozwój intelektualny[51];

[48] „Proces zachodzenia zmian we wzroście i ciężarze ciała oraz w różnicowaniu się i funkcjonowaniu tkanek i organów ustroju; poziom rozwoju fizycznego określa się przez pomiar wagi i wzrostu ciała, a także na podstawie kostnienia nasad kości długich nadgarstka lub mutacji głosu, wyrzynania się zębów i in." Hasło *Rozwój fizyczny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 343.

[49] „Zdolność, możliwość uzyskania spodziewanych wyników przy wykonywaniu danych czynności w określonych warunkach zewnętrznych […], zdolności mają charakter ogólny […]. Do zdolności ogólnych zalicza się: spostrzegawczość, sprawność myślenia, wyobraźnię, pamięć, uwagę oraz sprawność motoryczną. Rozwój zdolności zależy od wrodzonych właściwości układu nerwowego, od wpływu kształcenia i wychowania, m.in. od rozwoju pozytywnej motywacji, zainteresowań i postaw oraz od własnej aktywności jednostki". Hasło *Zdolność*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 463.

[50] „Środowisko wychowawcze stymuluje rozwój dziecka, dostarczając mu odpowiedniej wiedzy emocjonalnej i umożliwiając trening odpowiednich umiejętności emocjonalnych. Może to robić, organizując jego doświadczenia i dostarczając mu wzorców reagowania emocjonalnego oraz za pośrednictwem przekazu werbalnego". A. Matczak, *Zarys psychologii rozwoju*, wyd. Żak, Warszawa 2003, s. 153.

[51] Rozwój intelektualny opiera się na zdolnościach umysłu, posługując się rozumem, człowiek jest zdolny do poznawania świata i dokonywania operacji myślowych. W procesie rozwoju intelektualnego człowiek gromadzi wiedzę, którą następnie stosuje w relacjach osobowych i społecznych. Działanie rozumowe opiera się na prawdzie odkrytej przez intencjonalną zgodność umysłu

- rozwój moralny[52];
- rozwój woli[53];
- rozwój duchowy[54];
- rozwój społeczny[55].

3.7. CELE SZCZEGÓŁOWE

Do każdego z wymienionych etapów i aspektów rozwoju osobowości ucznia można wprowadzić cele szczegółowe, oparte na: zdolnościach, umiejętnościach, sprawnościach, poznawaniu, gotowości, poszukiwaniu, zainteresowaniach i aktywności. Każdy człowiek jest inny, niepowtarzalny i wyjątkowy. Jest obdarzony różnorakimi zdolnościami, które, mimo że czasami są podobne, różnią się swoim zakresem i intensywnością. Ta bogata osobowość człowieka skłania do wyszukiwania celów szczegółowych dostosowanych w procesie wychowania do indywidualnych potrzeb.

---

poznającego z przedmiotem poznawanym. Rozwój intelektualny dokonuje adaptacji struktur poznawczych (schematów i operacji) do wymagań środowiska. Por. Hasło *Intelekt*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 145; A. Birch, *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, tłum. J. Łuczyński, M. Olejnik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 41.

[52] „Proces stopniowych zmian zachodzących we wrażliwości moralnej dziecka: w jego stosunku do dobra i zła, do własnych czynów i ich skutków oraz do spraw innych ludzi". Hasło *Rozwój moralny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 343.

[53] „Wola, w psychologii zdolność do realizacji określonych czynności, zamiarów i zadań, a zarazem powstrzymywania się od innych". Hasło *Wola*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 440.

[54] Rozwój duchowy dotyczy pierwiastka duchowego człowieka, który jest źródłem dynamizmu, a wyraża się w sprawczości, odpowiedzialności, samostanowieniu i sumieniu. Wszystkie te przymioty mogą się realizować w pełnej wolności, która dąży do prawdy, a ta z kolei prowadzi do dobra. Można powiedzieć, że miarą rozwoju duchowego człowieka jest dobro, jakie wprowadza on w życie. Por. I. Mroczkowski, *Osoba i cielesność. Moralne aspekty teologii ciała*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2008, s. 65. Z punktu widzenia teologii postęp duchowy zmierza do coraz większego zjednoczenia z Chrystusem. Zjednoczenie to jest nazywane zjednoczeniem „mistycznym", ponieważ jest ono uczestnictwem w misterium Chrystusa przez sakramenty – „święte misteria" – a w Nim, w misterium Trójcy Świętej. Por. KKK 2014.

[55] Rozwój społeczny dotyczy zmian, które przychodzą wraz z wiekiem ucznia, a dotyczą prawidłowej relacji jednostki z otoczeniem, opartej na równowadze pomiędzy przystosowaniem się do społeczności, a oddziaływaniem jednostki na tę społeczność. Można w tym wypadku mówić o procesie „socjalizacji", która prowadzi do poznania i zastosowania sposobów zachowania się przyjętych w danym społeczeństwie. Takie przystosowanie i jednocześnie czynny udział w życiu społecznym prowadzić ma do rozwoju form życia zbiorowego, do zaspokajania potrzeb i tworzenia kultury. Por. A. Birch, *Psychologia rozwojowa*, s. 15 i 154; hasło *Społeczeństwo*, w: W. Okoń, *Nowy słownik*, s. 364.

O celach szczegółowych można mówić także na terenie szkoły. Szkoła, pomimo że ma ustaloną strukturę działania, może i powinna dostosowywać się do środowiska, w którym funkcjonuje. Poszczególne szkoły dysponują własną charakterystyką wychowawczą związaną z realizowanym przesłaniem, na przykład z tytułem szkoły, jej założycielem czy patronem. Przesłanie może dotyczyć profilów kształcenia ogólnego, zawodowego, a nawet może skupiać się na określonych specjalizacjach. Ministerstwo Edukacji Narodowej określa cele szczegółowe w następujący sposób: „Nauczyciele powinni wybrać takie cele szczegółowe, które w danej szkole jawią się jako szczególnie ważne i zostały wyłonione w wyniku diagnozy pracy szkoły. Szkoła […] powinna skupić wysiłki na tych wybranych celach”[56].

3.8. CELE WYCHOWAWCZE

Cele wychowawcze wyznaczają odpowiednie zadania wychowawcze, czyli działania szkoły, wychowawcy, rodziców i środowiska. W osiąganiu określonych celów należy stosować odpowiednie środki działania, uwzględniając wiele czynników, okoliczności, a także odpowiednią strategię działania. Przy realizacji celów wychowawczych zaangażowana jest cała wiedza dydaktyczna i doświadczenie wychowawcze podmiotów wychowujących. Poszczególne podmioty muszą ze sobą współpracować i wzajemnie się uzupełniać, nieustannie szukając ideału wychowania, który ma być wprowadzany w życie. Cele wychowawcze mogą być osiągane albo nie. W przypadku braku osiągnięć należy weryfikować zadania wychowawcze i ponownie dostosowywać je do powstałej sytuacji wychowawczej, tak jednostkowej danego ucznia, jak i zbiorowej sytuacji środowiska uczniowskiego. Ministerstwo Edukacji Narodowej zadania wychowawcze określa w następujący sposób: „Zadania zależeć będą od wielu czynników, m.in. od umiejętności wychowawczych nauczycieli, ich cech osobowościowych, zainteresowań, ilości czasu, który są w stanie poświęcić na przygotowanie zajęć. Przede wszystkim jednak zadania muszą odpowiadać wiekowi uczniów, czyli powinny być dopasowane do poziomu ich dojrzałości psychicznej”[57].

[56] Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie*, s. 34.

[57] Tamże, s. 39.

3.9. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program wychowawczy powinien być realizowany przy wzajemnej zgodzie, porozumieniu, współpracy wszystkich podmiotów: uczniów, rodziców, wychowawców oraz instytucji, takich jak wspólnoty wyznaniowe, organizacje społeczne, młodzieżowe (np. harcerstwo, skauting), sportowe, organizacje samorządowe oraz inne instytucje funkcjonujące legalnie w Rzeczypospolitej Polskiej.

3.9.1. REALIZACJA W SZKOLE

Przygotowany, udokumentowany i zastosowany w szkole Program wychowawczy powinien zostać zaproponowany uczniom danej klasy w wersji papierowej lub elektronicznej, wzbogacony o wyczerpujący komentarz wychowawcy.

Konfrontacja propozycji Programu wychowawczego z rzeczywistością ma uwzględnić możliwości szkoły, możliwości i zdolności uczniów, ramy czasowe, kondycję psychofizyczną wszystkich podmiotów oraz środki materialne pozostające w ich dyspozycji.

Środowisko szkolne ma swój niepowtarzalny charakter, klimat i własną strukturę. Można także wyróżnić opinie o danej szkole, na przykład: „Ta szkoła wychowuje dobrze, a w tamtej są nieustanne problemy wychowawcze". Po zakończonym procesie wychowania szkolnego, absolwent szkoły wydaje opinię, często utożsamia się z wartościami przekazywanymi w szkole, wspomina czasy szkolne z sentymentem, z uznaniem wyraża się o wychowawcach i nauczycielach.

3.9.2. REALIZACJA W KLASIE

Podstawowym miejscem oddziaływania i realizacji Programu wychowawczego jest klasa, czyli zespół uczniów o podobnych wiekowo cechach rozwojowych, zorganizowanych w grupach zainteresowań i podejmujących wspólne działania. Zespół, jakim jest klasa, ma za zadanie wspólnie zdobywać formację moralną, wiedzę w zakresie poszczególnych przedmiotów oraz umiejętności niezbędne w życiu człowieka. Zarówno w każdej grupie społecznej, jak i w zespole klasowym mają miejsce różnorakie relacje koleżeńskie, charakteryzujące się dynamizmem, towarzyszącymi im emocjami, wzajemnym oddziaływaniem, wykonywaniem wspólnych zadań, pracą, wysiłkiem intelektualnym, a także

obejmujące rekreację, zabawę i sport. Wszystkie te elementy mają charakter wychowawczy i określają środowisko, w którym dokonuje się wychowanie. Pedagog sprawuje pieczę nad środowiskiem klasowym, posługując się wiedzą i autorytetem, kieruje całym zespołem, z uwzględnieniem cech indywidualnych każdego z wychowanków.

3.9.3. GRUPY ZAINTERESOWAŃ

Na początku roku szkolnego uczniowie w klasie zostają podzieleni na poszczególne grupy zainteresowań, by podejmować wspólne działania. Każda z grup powinna wykazać zainteresowanie danym tematem (wartością) i we właściwy sobie sposób wspólnie go przygotowywać, realizować, przedstawiać, omawiać, a nawet inscenizować i filmować. Zakłada się pełną dowolność przy wyborze zainteresowań i sposobie ich realizacji. Powinny one jednak uwzględniać perspektywę przyszłego wyboru kierunku rozwoju.

W niniejszym Programie wychowawczym opartym na wartościach proponowane są następujące grupy zainteresowań:

- dyscyplinarna (samorząd klasowy) – współpraca z dyrekcją oraz rodzicami, kontrola pracy poszczególnych grup, koordynacja działań;
- filozoficzna – prezentacja podłoża filozoficznego tematu;
- teologiczna – prezentacja wartości religijnych zawartych w temacie;
- filmowo-medialna – wyszukiwanie i prezentowanie materiałów filmowych, radiowych, ilustrujących omawiany temat (wskazane również tworzenie własnych materiałów tego typu);
- historyczna – przedstawianie podłoża historycznego określonego tematu;
- informacyjna – wzbogacanie tematu o najnowsze dane (na przykład legislacja dotycząca danego zagadnienia w różnych krajach, opinia społeczna na dany temat, publikacje prasowe);
- literacka – prezentacja utworów literackich związanych z tematem, również własnych (wskazana współpraca z polonistą i grupą teatralną);
- muzyczna – wzbogacenie lekcji utworami muzycznymi;
- naukowa – w zakresie nauk przyrodniczych i ścisłych: analiza i prezentacja osiągnięć nauki, a także historii nauki w omawianym temacie (w tym zakresie wskazana ścisła współpraca z grupą historyczną);

- psychologiczno-socjologiczna – prezentacja zagadnień psychologicznych i socjologicznych, a także zmiany postrzegania tych zagadnień w określonym temacie na przestrzeni dziejów (w tym zakresie również wskazana jest ścisła współpraca z grupą historyczną), opracowywanie i analiza ankiet oraz badań socjologicznych;
- sportowo-turystyczna – tworzenie gier i zabaw związanych z tematem, proponowanie i planowanie tras wycieczek;
- teatralna – uatrakcyjnianie lekcji przez odgrywanie małych przedstawień teatralnych (skecze, scenki, teatr alternatywny), również według własnego pomysłu.

W zależności od zainteresowań, liczby uczniów oraz możliwości materialnych, do poszczególnych grup mogą należeć zespoły: dwu-, trzy-, cztero- i wieloosobowe.

Wychowawca będzie przygotowywał i ukierunkowywał poszczególne zespoły na zdobywanie odpowiednich materiałów i ich selekcję, tak by mogły zaprezentować swoje osiągnięcia na forum klasy czy szkoły. Konieczna będzie współpraca z rodzicami, przy odpowiednim doborze, a także dokonywaniu ewentualnej selekcji, korekty i ocenianiu materiału.

3.9.4. REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO W DOMU RODZINNYM

Rodzice ucznia bądź jego opiekunowie mają za zadanie poznać zaproponowany Program wychowawczy, przekazać na jego temat swoje uwagi, propozycje oraz dokonać odpowiedniej korekty. Tematy omawiane na lekcjach powinny być przemyślane, przedyskutowane i – jeśli to możliwe – realizowane w domu rodzinnym. Rodzice powinni być w stałym kontakcie ze szkołą, ze wszystkimi podmiotami wychowującymi, a w szczególny sposób współpracować z wychowawcą klasy. Okresowo należy przeprowadzać ankiety anonimowe wśród rodziców, ściśle związane z treściami zawartymi i wprowadzanymi przez Program wychowawczy.

1.

Spojrzenie religijne na sens mojego życia

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Rozwój kontaktu z Bogiem

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Zachęta do czerpania z bogatego przesłania Ewangelii i nauki Kościoła

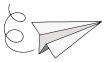

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Poprzez Osiem błogosławieństw Chrystus ukazał wszystkim ludziom klucz do osiągnięcia pełni życia i szczęścia.
- Posiadanie sensu życia przez człowieka jest koniecznym warunkiem rozwoju i samorealizacji.

– Miłość do Boga i człowieka jest sensem ludzkiego życia.
– Sens życia a cierpienie.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Wiara pozwala człowiekowi odnaleźć sens jego istnienia.
– Chrystus odpowiada na pytanie o sens życia, cierpienia i umierania.
– Dzięki oparciu, jakie można odnaleźć w Bogu, człowiek jest zdolny przetrwać wszystkie próby; ciężkie doświadczenia nie zniszczą go, ale ubogacą.

Zasady

– Nie poddaję się zniechęceniu i rozpaczy w sytuacji doświadczenia porażek i niepowodzeń.
– W wyznawanej wierze odnajduję sens moich doświadczeń życiowych.
– Staram się konfrontować ważne decyzje życiowe z nauczaniem Pisma Świętego i Kościoła.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Ewangeliczny wzór miłosiernego ojca jest przykładem bezwarunkowej miłości i przebaczenia dziecku zbuntowanemu i nieposłusznemu.
– Medytacja Pisma Świętego pomaga kształtować cnotę cierpliwości, konieczną w oczekiwaniu na rezultaty wychowania.
– Zadaniem rodziców jest otwarcie dziecka na szerszą perspektywę sensu życia, wykraczającą poza doczesne przyjemności i zadowolenie.

Zasady

– W Ewangelii szukam inspiracji do wychowania.
– Pomagam dziecku w przeżyciu jego porażek i niepowodzeń w duchu Ewangelii.
– Staram się pozytywnie patrzeć na każde wydarzenie, z wiarą w moc Bożej Opatrzności.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Doświadczenia pokoleń Polaków poddawanych próbom wojen są świadectwem tego, że dzięki mocnej wierze cierpienie nie niszczy człowieka, ale go uszlachetnia, wznosi na wyżyny bohaterstwa.
- Zbawcze dzieło Chrystusa pokazuje wyjątkową godność, jaką człowiek posiada w oczach Bożych.
- Każdy człowiek, który wybiera światopogląd uczciwie, według własnego przekonania, zasługuje na szacunek.

Zasady

- Odwołuję się do wydarzeń historycznych, aby przybliżyć uczniom realne przykłady życia w głębokiej relacji z Bogiem.
- Staram się mówić uczniom o chrześcijańskim wymiarze kultury i dziejów Polski.
- Uświadamiam uczniom odpowiedzialność za wiarę, w obronie której oddawali swe życie męczennicy.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Religijne spojrzenie na sens życia, zwłaszcza w cierpieniu, doskonale ilustruje film *Purpura i czerń*, reż. J. London, USA–Wielka Brytania–Włochy 2007.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Wbrew tendencjom współczesnej cywilizacji godzącej w wartości chrześcijańskie i religijne, uczeń potrafi żyć według ewangelicznych zasad. Ewangeliczne przesłanie nie jest tylko trudnym zadaniem, któremu człowiek musi podołać. Jest ono gwarancją jego szczęścia, trwałości i piękna. Dlatego dostosowując własne wybory, decyzje i wartości do nauki Chrystusa, człowiek zapewnia sobie najlepszą drogę do samorealizacji i rozwoju.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak sprecyzowanego światopoglądu jest nierzadko przyczyną konformizmu u młodych ludzi, którzy szukają sensu życia w doraźnym szczęściu, bez odpowiedzialności za konsekwencje. Tak ukształtowany człowiek z łatwością poddaje się panującej modzie, prądom kulturowym i manipulacji. Zamęt moralny,

brak dbałości o formację sumienia sprawia, że zaciera się granica między dobrem a złem, grzechem a błędem i zasadnicze pytania egzystencjalne zostają zagłuszone przez rozrywki i przyjemności.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Religia odgrywa w życiu człowieka bardzo ważną rolę. To dzięki niej posiadamy wzór, jak powinniśmy postępować oraz jakim być np. kolegą, bratem czy siostrą. Rozwijanie sfery duchowej jest nieodłącznym obowiązkiem osoby wierzącej. W wyniku takiego działania nasze kontakty z Bogiem stają się bardziej prawdziwe i szczere. Najprostszą drogą do osiągnięcia takich efektów jest czytanie Pisma Świętego i stosowanie się do zasad przyjętych przez Kościół. Przez pogłębianie swojej sfery duchowej łatwiej odróżnimy dobro od zła oraz lepiej zinterpretujemy przykazania.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Ignacy Krasicki w swoich bajkach bardzo trafnie diagnozuje ludzkie problemy i wady. Są one kryte pod postacią przygód i zachowań zwierząt, a przesłanie utworów jest aktualne do dzisiaj. Bohaterem jednej z bajek jest wilk, który postanawia diametralnie zmienić swoje życie. W utworze Krasicki genialnie obnaża ułomność niektórych ludzi, którzy uważają się za pobożnych i postępujących według wskazań wyznawanej religii.

Wzięły wilka skrupuły: wiódł łotrowskie życie;
Więc ażeby pokutę zaczął należycie,
Zrzekł się mięsa. Jarzyną żyjąc przez dni kilka,
Znalazł na polowaniu znajomego wilka;
Trzeba pomóc bliźniemu; za pracę usłużną
Zjadł kawał mięsa – gardzić nie można jałmużną.
Spotkał jagnię nazajutrz, samopas idący,
Chciał upomnieć, nastraszyć – zabił je niechcący.
Nazajutrz widząc cielę, że z krową nie chodzi,
Zabił je; takich grzechów cierpieć się nie godzi.
Nazajutrz, gdy się pasły z krowami po społu,
Niech się dłużej nie męczy – zjadł starego wołu.
I tak, cierpiąc przykładne z dóbr świata wyzucie,
Chudy, gdy był grzesznikiem, utył na pokucie.

I. Krasicki, *Wilk pokutujący*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 26.

Bajka *Wilk pokutujący* przedstawia religijność człowieka przez personifikację wilka, którego pobożność jest dość dyskusyjna. Utwór pozwala spojrzeć z dystansu na kontakty człowieka z Bogiem, zachęcając do świadomego i prawdziwego rozwoju tego kontaktu. Fałszywa religijność jest dużym problemem w społeczeństwie ludzi wierzących. Niekiedy ta fałszywość nie jest zamierzona, lecz swoim postępowaniem człowiek całkowicie sprzeciwia się przykazaniom, pod płaszczem pobożnego zachowania.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowiek nie może żyć bez miłości. Człowiek pozostaje dla siebie istotą niezrozumiałą, jego życie jest pozbawione sensu, jeśli nie objawi mu się Miłość, jeśli nie spotka się z Miłością, jeśli jej nie dotknie i nie uczyni w jakiś sposób swoją, jeśli nie znajdzie w niej żywego uczestnictwa. I dlatego właśnie Chrystus-Odkupiciel, jak to już zostało powiedziane, „objawia w pełni człowieka samemu człowiekowi". To jest ów – jeśli tak wolno się wyrazić – ludzki wymiar Tajemnicy Odkupienia. Człowiek odnajduje

w nim swoją właściwą wielkość, godność i wartość swego człowieczeństwa. Człowiek zostaje w Tajemnicy Odkupienia na nowo potwierdzony, niejako wypowiedziany na nowo. Stworzony na nowo! „Nie ma już Żyda ani poganina, nie ma już niewolnika ani człowieka wolnego, nie ma mężczyzny ani kobiety, wszyscy bowiem jesteście kimś jednym w Chrystusie Jezusie" (Ga 3,28). Człowiek, który chce zrozumieć siebie do końca – nie wedle jakichś tylko doraźnych, częściowych, czasem powierzchownych, a nawet pozornych kryteriów i miar swojej własnej istoty – musi ze swoim niepokojem, niepewnością, a także słabością i grzesznością, ze swoim życiem i śmiercią, przybliżyć się do Chrystusa. Musi niejako w Niego wejść z sobą samym, musi sobie „przyswoić", zasymilować całą rzeczywistość Wcielenia i Odkupienia, aby siebie odnaleźć. Jeśli dokona się w człowieku ów dogłębny proces, wówczas owocuje on nie tylko uwielbieniem Boga, ale także głębokim zdumieniem nad sobą samym. Jakąż wartość musi mieć w oczach Stwórcy człowiek, skoro zasłużył na takiego i tak potężnego Odkupiciela (por. hymn Exsultet z Wigilii Wielkanocnej), skoro Bóg „Syna swego Jednorodzonego dał", ażeby on, człowiek „nie zginął, ale miał życie wieczne" (por. J 3,16). Właśnie owo głębokie zdumienie wobec wartości i godności człowieka nazywa się Ewangelią, czyli Dobrą Nowiną. Nazywa się też chrześcijaństwem. Stanowi o posłannictwie Kościoła w świecie – również, a może nawet szczególnie – „w świecie współczesnym". Owo zdumienie, a zarazem przeświadczenie, pewność, która w swym głębokim korzeniu jest pewnością wiary, ale która w sposób ukryty ożywia każdą postać prawdziwego humanizmu – pozostają najściślej związane z Chrystusem.

RH 10.

Prawda chrześcijańskiego Objawienia, którą znajdujemy w Jezusie z Nazaretu, pozwala każdemu przyjąć „tajemnicę" własnego życia. Jako prawda najwyższa, w niczym nie naruszając autonomii istoty stworzonej i jej wolności, zobowiązuje tę istotę do otwarcia się na transcendencję. Relacja między wolnością a prawdą osiąga tu swój szczyt, dzięki czemu możemy w pełni zrozumieć słowa Chrystusa: „poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli" (J 8,32).

FR 13.

Przyjaciele, z pewnością zgodzicie się ze mną, iż wartości te są szczególnie ważne dla właściwego ukształtowania ludzi młodych, którzy często wystawiani są na pokusę traktowania życia jako towaru. Mają oni zresztą zdolność samokontroli – traktują przecież sport, sztukę, studia wyższe jako rodzaj wyzwania. Czyż nie jest prawdą, że kiedy ukazujemy młodym ludziom wielkie ideały, wielu z nich, z szacunku dla samych siebie i w trosce o innych, skłania się ku ascetyzmowi i przestrzeganiu zasad moralnych? Rozkoszują się darem stworzenia i są urzeczeni transcendentną tajemnicą. W tej kwestii zarówno szkoły wyznaniowe, jak i państwowe mogłyby uczynić jeszcze więcej dla ukształtowania każdego młodego człowieka pod względem duchowym.

Benedykt XVI, *Łączy nas pragnienie pokoju i poszukiwanie sensu życia. Spotkanie xreligijne w sali kapituły St. Mary's Cathedral*, Sydney, 18.07.2008, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/sdm2008_mreligijne_18072008.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Błogosławieni ubodzy w duchu, albowiem do nich należy królestwo niebieskie.
Błogosławieni, którzy się smucą, albowiem oni będą pocieszeni.
Błogosławieni cisi, albowiem oni na własność posiądą ziemię.
Błogosławieni, którzy łakną i pragną sprawiedliwości, albowiem oni będą nasyceni.
Błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią.
Błogosławieni czystego serca, albowiem oni Boga oglądać będą.
Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój, albowiem oni będą nazwani synami Bożymi.
Błogosławieni, którzy cierpią prześladowanie dla sprawiedliwości, albowiem do nich należy królestwo niebieskie.
Błogosławieni jesteście, gdy [ludzie] wam urągają i prześladują was, i gdy z mego powodu mówią kłamliwie wszystko złe na was. Cieszcie się i radujcie, albowiem wasza nagroda wielka jest w niebie. Tak bowiem prześladowali proroków, którzy byli przed wami.

Mt 5,3-12; por. Rz 8,31-39.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Bóg bowiem stworzył nas, byśmy Go poznawali, służyli Mu, miłowali Go, i w ten sposób doszli do raju. Szczęście czyni nas „uczestnikami Boskiej natury" (2 P 1,4) i życia wiecznego. Wraz z nim człowiek wchodzi do chwały Chrystusa i do radości życia trynitarnego. Takie szczęście przekracza zrozumienie i siły samego człowieka. Wypływa ono z darmo danego daru Bożego. Dlatego właśnie nazywa się je nadprzyrodzonym, tak jak łaskę, która uzdalnia człowieka do wejścia do radości Bożej.

KKK 1721-1722; por. 1763-1775.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Łączy nas pragnienie pokoju i poszukiwanie sensu życia. Spotkanie międzyreligijne w sali kapituły St. Mary's Cathedral*, Sydney, 18.07.2008, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/sdm2008_mreligijne_18072008.html [dostęp: 15.02.2021].

Branden N., *Odpowiedzialność. Jak polegać na sobie i znaleźć sens życia*, tłum. E. Różalska, wyd. Studio Emka, Łódź 1999.

Drugi balsam dla duszy kobiety, czyli jeszcze więcej opowieści, które otworzą serce kobiety i przywrócą wiarę w sens życia, red. J. Canfield, tłum. S. Musielak, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2001.

Głaz S., *Doświadczenie religijne a sens życia*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Głaz S., *Sens życia a religia. Wymiary filozoficzno-psychologiczne*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 2006.

Góralczyk P., *Sens życia, sens śmierci. W pełni osobowe spotkanie z Chrystusem*, wyd. Apostolicum, Ząbki 2003.

Heller M., *Sens życia i sens wszechświata. Studia z teologii współczesnej*, wyd. Copernicus Center Press, Tarnów 2002.

Jan Paweł II, *Enc. Fides et ratio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 675-738.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 26-63.

Klamut R., *Cel – czas – sens życia*, wyd. TN KUL, Lublin 2002.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Krasicki I., *Wilk pokutujący*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 26.

Mariański J., *Między nadzieją i zwątpieniem. Sens życia w świadomości młodzieży szkolnej*, wyd. TN KUL, Lublin 1998.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sens choroby, sens śmierci, sens życia, red. H. Bortnowska, wyd. Znak, Kraków 1993.

2.

Autonomiczność i zależność w moim życiu

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współżycia w grupie

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Samokontrola i opanowanie emocji za pomocą rozumu i poddanie ich pod osąd sumienia

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Wolność jako dar i zadanie.
- Wolność *ku*, czy wolność *od* – dwie koncepcje wolności.
- Im więcej człowiek czyni dobra, tym bardziej staje się wolnym.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Granicą indywidualnej wolności jest wolność i dobro własne oraz drugiej osoby.
- Wolność czyni człowieka odpowiedzialnym za swoje czyny.
- Wolność jest skierowana do prawdy i dobra.

Zasady

- Uzgadniam moją wolę z głosem sumienia.
- Przed dokonaniem konkretnych poczynań, staram się przewidywać następstwa moich decyzji.
- Podczas egzekwowania swojego prawa do wolności, pamiętam o szacunku wobec praw i potrzeb innych.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wychowanie do wolności jest wychowaniem do odpowiedzialności.
- Ocena dobra i zła ma charakter obiektywny.
- Prawo moralne jest gwarantem rozwoju wolności ludzkiej.

Zasady

- Podczas rozstrzygania danych problemów, wsłuchuję się w racje przedstawiane przez moje dziecko, zapoznaję się z kontekstem sytuacji, o jakiej opowiada i staram się o obiektywizm w ocenie.
- Udzielając dziecku przestróg lub porad, unikam postawy autorytarnej.
- Nie próbuję zatrzymać procesu usamodzielniania się mojego dziecka.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Wychowanie jest procesem prowadzenia osoby ku wolności – prawa do samostanowienia.
- Normy prawne i zasady postępowania są odbiciem porządku moralnego.
- Rozum przedstawia człowiekowi daną rzecz jako wartość i wyzwala jego decyzję od przymusu.

Zasady

- Egzekwując od uczniów wykonywanie moich poleceń i zadań, wystrzegam się metod zastraszania i przemocy.
- Nakłaniając młodzież do konkretnych postaw, wyborów, muszę być wewnętrznie przekonany o ich słuszności.
- Wykorzystuję postaci z literatury i historii do promocji właściwie pojmowanej wolności człowieka.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Film na podstawie powieści *Zbrodnia i kara* Fiodora Dostojewskiego, reż. Menahem Golan, Polska–Rosja–USA 2002, może być pretekstem do dyskusji na temat: Prawo naturalne – zniewolenie czy prawda wpisana w naturę ludzką?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

W naszej epoce ludzie coraz bardziej uświadamiają sobie godność osoby ludzkiej i swoje prawa. Powstają placówki pomagające osobom uwikłanym w uzależnienia, czy też doznającym przemocy, jak również ośrodki informacji, które upowszechniają profilaktykę. Społeczeństwo uczy się asymilować takich ludzi zamiast ich odrzucać.

1.10. ZAGROŻENIA

Zagrożeniem dla naturalnego rozwoju młodego człowieka jest niesprzyjające środowisko rodzinne, szkolne lub każde inne, w którym panuje atmosfera przemocy. Skutkiem takich uwarunkowań jest lęk przed samostanowieniem, utrwalona postawa zależności od osób silniejszych i prześladowców oraz podatność na manipulację. Ponadto następuje zanik idei uniwersalnej prawdy o dobru oraz subiektywistyczna interpretacja osądu moralnego. Człowiek kreuje własny kodeks norm i zasad, orzeka, co jest dobre, a co złe. Zamęt moralny podsycają także tendencje liberalne promowane w ośrodkach życia kulturalnego, społecznego i politycznego, traktujące prawo moralne, stanowione a nawet naturalne – jako ograniczenie autonomii. Skutkiem tak pojętej wolności jest wyzwolenie się spod wszelkich nakazów i zakazów, które porządkują życie społeczne, rodzinne i osobiste.

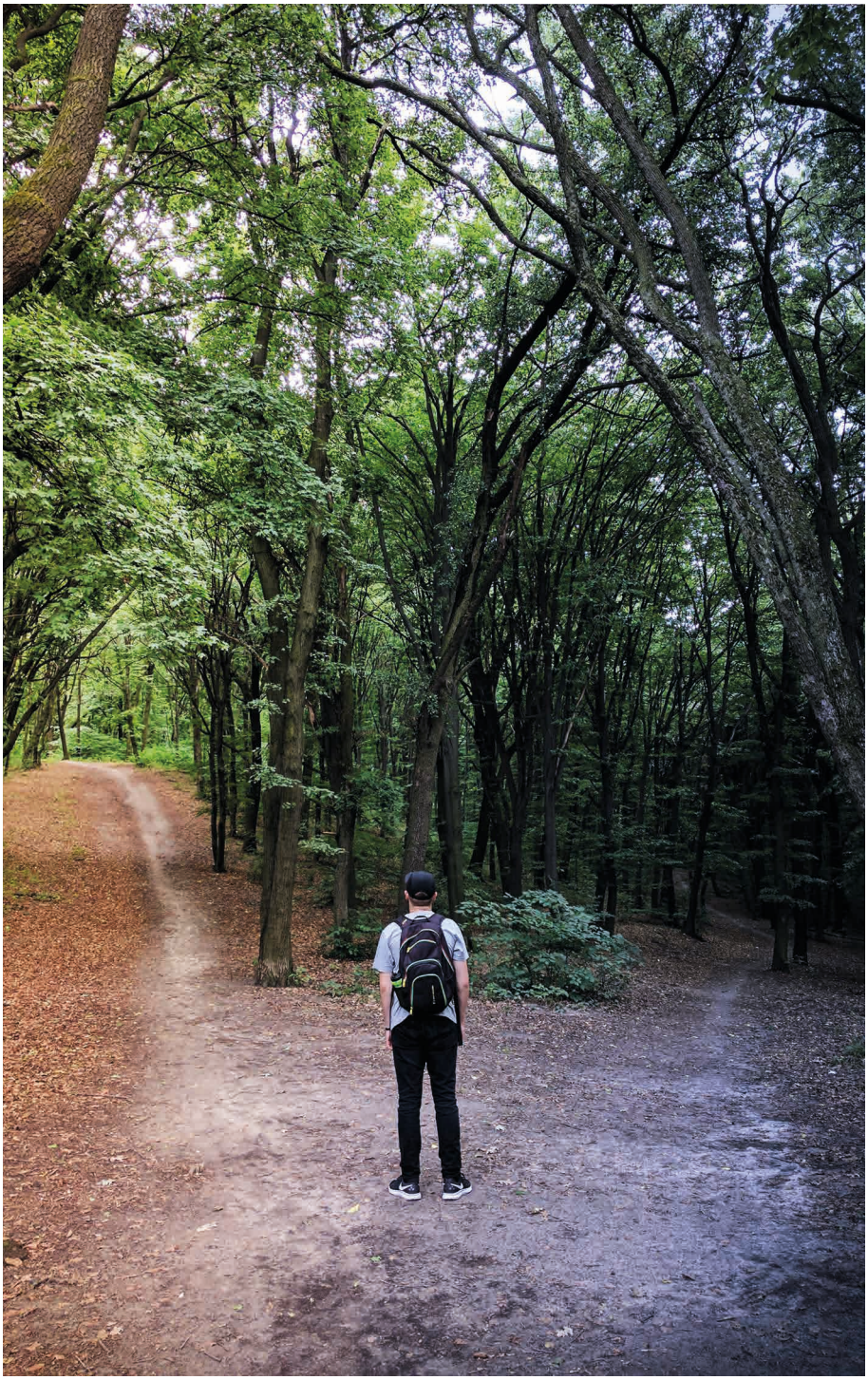

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Człowiek nigdy nie ucieknie od obcowania z innymi w społeczeństwie. Każdego dnia podejmujemy wiele interakcji z innymi ludźmi, czy to w domu, w szkole, w sklepie czy w pracy. Ważne, aby umieć odnaleźć się w swoim najbliższym środowisku, jakim jest rodzina czy grupa koleżeńska. Wraz z procesem dorastania, coraz lepiej rozumiemy mechanizmy działające w grupie i umiemy odpowiednio się zachować. Ważne, aby umieć rozgraniczyć swoją osobistą wolność od bycia częścią jakiejś społeczności. Należy mieć zawsze swoje własne zdanie, znać swoją wartość i nie dać narzucić sobie czyjegoś zdania czy zwierzchnictwa.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Księga dżungli to ponadczasowa opowieść o chłopcu wychowanym w dżungli przez dzikie zwierzęta. W utworze poprzez świat zwierząt ukazane są relacje i zasady panujące w naszym świecie – świecie ludzi.

Mowgli jako chłopiec uczy się od swoich dzikich przyjaciół wartości, które liczą się w życiu. Jednym z takich momentów jest opowieść pantery Bagheery o swoim pochodzeniu. W opowieści tej można odnaleźć analogię do losów chłopca, który nie wychował się w swoim naturalnym środowisku, a także ponadczasową prawdę o umiłowaniu wolności.

A więc tego pamiętnego wieczora Mowgli wyciągnął się u boku pantery. Bagheera rzekła mu wówczas:

– Posłuchaj, Mały Bracie. Posłuchaj uważnie, a dowiesz się czegoś, co było dotąd moją tajemnicą… Otóż nie urodziłam się w dżungli, lecz pośród ludzi. Dotknij tutaj…

Mowgli wyciągnął rękę i wsunął ją pod szczękę pantery. Wśród jedwabistej sierści wyczuł podłużny fragment nagiej skóry.

– To ślad po żelaznej obroży. Moja matka była trzymana w klatce w pałacu królewskim. Ja się tam urodziłam, a ona tam umarła. Pewnego wieczora, zebrawszy wszystkie siły, zerwałam łańcuch i sforsowałam zamknięcie klatki. Uciekłam, należę bowiem do dżungli, a nie do świata ludzi.

R. Kipling, **Q. Grében**, *Księga dżungli*, tłum. M. Goreń, Wydawnictwo Olesiejuk, Ożarów Mazowiecki 2017, s. 22.

W przytoczonym fragmencie pantera Bagheera tłumaczy Mowgliemu istotę wolności osobistej. Jej monolog uzmysławia, że autonomia, którą posiadamy, jest bardzo ważną wartością. Wolność jest darem otrzymanym od Stwórcy, o który należy się upominać i do niego dążyć. Nikt nie ma prawa odebrać nam wolności decydowania o sobie samym. Istnieją jednak sytuacje w których dla naszego dobra, jesteśmy zależni czy to od rodziców, czy od nauczycieli w szkole. Należy zrozumieć, iż działanie w komórce, jaką jest rodzina, szkoła czy grupa, w pewien sposób czyni nas zależnymi, lecz nie ma w takiej relacji nic złego.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

W każdym swoim wymiarze przykazanie miłości jest odniesione do ludzkiej woli, która jest wolna. Człowiek, kierując się światłem rozumu, czyli sądem sumienia, wybiera, a w ten sposób rozstrzyga i stanowi o sobie. Nadaje kształt swym uczynkom. Przykazanie miłości jest skierowane do wolnej woli, od niej bowiem zależy, czy człowiek nada swym uczynkom, swemu postępowaniu, kształt miłości lub też inny kształt, miłości przeciwny. Może to być kształt egoizmu, kształt obojętności na potrzeby drugiego, obojętności na dobro wspólne. Może to być wreszcie kształt nienawiści czy zdrady – wbrew temu, czego uczy Chrystus: „Miłujcie waszych nieprzyjaciół" (Mt 5,44). […] Wolności nie można tylko posiadać. Trzeba ją stale, stale, stale zdobywać. Zdobywa się ją, czyniąc z niej dobry użytek – czyniąc użytek w prawdzie, bo tylko „prawda czyni wolnymi" (por. J 8,32) ludzi i ludzkie wspólnoty, społeczeństwa i narody. Tak uczy Chrystus.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej ojca Rafała Chylińskiego*, Warszawa, 9.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 751-752.

Jednakże nie tylko świat, ale i sam człowiek został powierzony własnej trosce i odpowiedzialności. Bóg pozostawił go „w ręku rady jego" (por. Syr 15,14), aby szukał swego Stwórcy i dobrowolnie dochodził do doskonałości. Dochodzić – znaczy własnym wysiłkiem budować w sobie

tę doskonałość. Istotnie, podobnie jak rządząc światem człowiek kształtuje go wedle własnego rozumienia i woli, tak też spełniając czyny moralnie dobre potwierdza, rozwija i umacnia w sobie podobieństwo do Boga.

VSpI 39.

Żaden człowiek nie jest monadą zamkniętą w sobie samej. Istnieje głęboka komunia między naszymi istnieniami, poprzez wielorakie współzależności są ze sobą powiązane. Nikt nie żyje sam. Nikt nie grzeszy sam. Nikt nie będzie zbawiony sam. Nieustannie w moje życie wkracza życie innych: w to, co myślę, mówię, robię, działam. I na odwrót, moje życie wkracza w życie innych: w złym, jak i w dobrym. Tak więc moje wstawiennictwo za drugim nie jest dla niego czymś obcym, zewnętrznym, również po śmierci. W splocie istnień moje podziękowanie, moja modlitwa za niego mogą stać się niewielkim etapem jego oczyszczenia. I dlatego nie potrzeba przestawiać czasu ziemskiego na czas Boski: w obcowaniu dusz zwykły czas ziemski po prostu zostaje przekroczony.

SpS 48.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Wy zatem, bracia, powołani zostaliście do wolności. Tylko nie bierzcie tej wolności jako zachęty do hołdowania ciału, wręcz przeciwnie, miłością ożywieni służcie sobie wzajemnie! Bo całe Prawo wypełnia się w tym jednym nakazie: Będziesz miłował bliźniego swego jak siebie samego. A jeśli u was jeden drugiego kąsa i pożera, baczcie, byście się wzajemnie nie zjedli. Oto, czego uczę: postępujcie według ducha, a nie spełnicie pożądania ciała. Ciało bowiem do czego innego dąży niż duch, a duch do czego innego niż ciało, i stąd nie ma między nimi zgody, tak że nie czynicie tego, co chcecie. Jeśli jednak pozwolicie się prowadzić duchowi, nie znajdziecie się w niewoli Prawa. Jest zaś rzeczą wiadomą, jakie uczynki rodzą się z ciała: nierząd, nieczystość, wyuzdanie, uprawianie bałwochwalstwa, czary, nienawiść, spór, zawiść, wzburzenie, niewłaściwa pogoń za zaszczytami, niezgoda, rozłamy, zazdrość, pijaństwo, hulanki, i tym podobne. Co do nich zapowiadam wam, jak to już zapowiedziałem: ci, którzy się takich rzeczy dopuszczają, królestwa Bożego nie odziedziczą. Owocem zaś ducha jest: miłość, radość, pokój, cierpliwość, uprzejmość, dobroć, wierność, łagodność, opanowanie. Przeciw takim cnotom nie ma Prawa. A ci, którzy należą do Chrystusa Jezusa, ukrzyżowali ciało swoje z jego namiętnościami i pożądaniami. Mając życie od Ducha, do Ducha się też stosujmy. Nie szukajmy próżnej chwały, jedni drugich drażniąc i wzajemnie sobie zazdroszcząc.

Ga 5,13-25;
por. Mk 10,44-45; Rz 7,13; 8,18-22.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Wolność nie daje nam prawa do mówienia i czynienia wszystkiego. Opiera się na fałszu przekonanie, że człowiek, podmiot tej wolności, jest jednostką samowystarczalną i mającą na celu zaspokojenie swojego własnego interesu przez korzystanie z dóbr ziemskich. Poza tym, uwarunkowania ładu ekonomicznego i społecznego, politycznego i kulturowego, konieczne do właściwego korzystania z wolności, zbyt często są nieuznawane i gwałcone. Te sytuacje zaślepienia i niesprawiedliwości obciążają życie moralne i wystawiają zarówno mocnych, jak i słabych na pokusę grzechu przeciw miłości. Człowiek, oddalając się od prawa moralnego, godzi

we własną wolność, sam się zniewala, zrywa braterstwo z innymi ludźmi i buntuje się przeciw prawdzie Bożej.

KKK 1740; por. 1036; 1712.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Enc. Spe salvi. O nadziei chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Guardini R., *Wolność – łaska – los. Rozważanie o sensie istnienia*, tłum. J. Bronowicz, wyd. Znak, Kraków 1995.

Halama M., *Wolność. Wychowanie do wolności w świetle nauczania Jana Pawła II*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2000.

Jan Paweł II, *Enc. Veritatis splendor,* w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 453-526.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej ojca Rafała Chylińskiego*, Warszawa, 9.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 750-756.

Kipling R., Gréban Q., *Księga dżungli*, tłum. M. Goreń, Wydawnictwo Olesiejuk, Ożarów Mazowiecki 2017.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kowalczyk S., *Wolność naturą i prawem człowieka: indywidualny i społeczny wymiar wolności*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2000.

Nowak A., *Wolność, manipulacja, kierownictwo*, Wydawnictwo Św. Antoniego, Wrocław 1992.

Pannenberg W., *Człowiek, wolność, Bóg*, tłum. G. Sowiński, wyd. Znak, Kraków 1995.

Philippe J., *Wolność wewnętrzna. Moc wiary, nadziei i miłości*, tłum. A. Graboń, Wydawnictwo M, Kraków 2003.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Plantinga A.C., *Bóg, wolność i zło*, tłum. K. Gurba, wyd. Znak, Kraków 1995.

Scheler M., *Wolność, miłość, świętość. Pisma wybrane z filozofii religii*, tłum. G. Sowinski, wyd. Znak, Kraków 2004.
Styczeń T., *Wolność w prawdzie*, wyd. TN KUL, Lublin 2013.

3.

Rozum, dusza i emocje w moim życiu

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualny, duchowy, emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność prawidłowego postrzegania rzeczywistości zewnętrznej oraz odczytywania swoich stanów emocjonalnych

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Samokontrola i opanowanie emocji za pomocą rozumu i woli oraz poddanie ich pod osąd sumienia

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Człowiek poznaje rzeczywistość przez zmysły i rozum. Rozum docieka sensu, istoty rzeczy, emocje nadają poznaniu zabarwienie subiektywne.

– Dojrzałość emocjonalna jest podstawą trwałych i głębokich więzi międzyludzkich.
– Co dominuje w moim życiu: posługiwanie się rozumem, emocjami, czy kierowanie się sumieniem?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Emocje są istotnym elementem w budowaniu relacji interpersonalnych.
– Reakcje emocjonalne ukształtowane w dzieciństwie rzutują na percepcję i ocenę w życiu dorosłym.
– Zranienia i wstrząsy emocjonalne zniekształcają odbiór rzeczywistości.

Zasady

– Własne doświadczenia weryfikuję z obiektywnymi kryteriami oceny rzeczywistości.
– Staram się utrzymywać równowagę emocjonalną, nie daję się naiwnie unieść emocjom pozytywnym lub negatywnym.
– Zachowuję pewien dystans wobec własnych stanów emocjonalnych i uczuć, które mogą mieć wpływ na podejmowanie pochopnych decyzji.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Poprawne relacje w rodzinie są podstawą prawidłowego rozwoju emocjonalnego dziecka.
– Rodzice są przykładem, jak radzić sobie z emocjami.
– Rodzina jest bezpiecznym środowiskiem kształtowania życia emocjonalnego dziecka.

Zasady

– Problemy emocjonalne mojego dziecka pobudzają mnie do refleksji nad moją postawą i rodzinną atmosferą.
– Nie strofuję młodego człowieka za to, że zbyt otwarcie okazuje swoje emocje. Razem z dzieckiem omawiam ich przyczyny oraz zastanawiam się nad sposobem radzenia sobie z nimi.

– Stosunki między rodzicami są przykładem dojrzałości emocjonalnej. W ich relacjach impulsywne, spontaniczne reakcje podporządkowane są miłości i wspólnemu dobru.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Religijność jest nieodzownym elementem ludzkiej osobowości, ma decydujący wpływ na charakter człowieka.
– Nauczyciel jest obeznany z obronnymi reakcjami emocjonalnymi młodych ludzi, potrafi je zrozumieć, zinterpretować oraz odnaleźć źródło takich zachowań.
– Wychowanie młodego człowieka polega na stworzeniu mu odpowiednich warunków do ukształtowania w nim spójności myśli, słowa i czynu.

Zasady

– Czuwam nad konfliktami w klasie i uczę, jak rozwiązywać je w duchu opanowania, przebaczenia i dobra wspólnego.
– Nigdy nie kieruję się osobistą sympatią lub antypatią w ocenie moich podopiecznych.
– Wykorzystuję naturalne predyspozycje charakteru i usposobienia uczniów, wyznaczając im odpowiednie funkcje i zadania w klasie, przez które mogą rozwijać swoje zdolności.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Można zorganizować dramę, w której trzy grupy prezentują odmienny sposób przeżywania, postrzegania i oceny jednej sytuacji: czysto emocjonalny, czysto rozumowy i duchowy. Dramę kończy dyskusja nad zasadnością integralnej postawy wobec rzeczywistości.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Równowaga i harmonia między sferą racjonalną, emocjonalną i duchową jest przejawem osiągnięcia dojrzałości osobowej. Emocjonalność czyni osobę bardziej wrażliwą, racjonalność wpływa na opanowanie i podporządkowuje normom współżycia społecznego. Dojrzałość duchowa pozwala na pełne przeżycie, zrozumienie i panowanie nad poznaną rzeczywistością.

1.10. ZAGROŻENIA

Supremacja racjonalności nad sferą emocjonalną może doprowadzić do ujarzmienia naturalnej ekspresji, stłumienia uczuć, z kolei przewaga sfery emocjonalnej powoduje impulsywność w działaniu i niestałość w podejmowanych decyzjach. Często młodzi ludzie poprzez ekstrawaganckie zachowania i reakcje ukrywają głębsze problemy, których nie potrafią rozwiązać.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Młodzi ludzie zbyt często kierują się w życiu emocjami. Ich działania i zachowania nie zawsze są przemyślane. Ważne, aby w tym wieku zagłębić się w sferę własnych uczuć i emocji. Trzeba poznać, co tak naprawdę jest dla nas istotne oraz jak warto postępować.

Stopniowo dzięki pomocy rodziców, wychowawcy czy środowiska można nauczyć się kontrolować swoje poczynania. Jest to niezwykle cenna umiejętność, która wielokrotnie może przydać się w późniejszym życiu. Impulsywne działanie z reguły nie niesie za sobą pozytywnych skutków, czego przykłady możemy odnaleźć w historii, filmie czy literaturze.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Ania z Zielonego Wzgórza to opowieść o młodej, dojrzewającej i niezwykle wrażliwej dziewczynce o imieniu Ania. Poprzez między innymi pobyt w sierocińcu, stała się ona bardzo porywcza i łatwo ulegała wahaniom swoich emocji. Na skutek zdarzeń na Zielonym Wzgórzu, Ania trafia pod opiekę Maryli i jej brata.

Starsze wiekiem rodzeństwo, mimo kłopotów wychowawczych, stara się nauczyć podopieczną, jak należy postępować oraz jak kontrolować swoje emocje.

– Dobrze – zgodziła się Maryla, gdyż wiedziała, że nie wykręci się już teraz od ostatecznej odpowiedzi. – Myślę, że mogę ci już powiedzieć. Mój brat i ja postanowiliśmy, że zostaniesz u nas, ale pod warunkiem, że będziesz się starała być dobrą i posłuszną dziewczynką. Ale co się z tobą dzieje, dziecko?

– Płaczę – powiedziała Ania zdziwiona. – Tylko nie wiem dlaczego. Cieszę się tak bardzo, jak to tylko możliwe. Ach, cieszyć się – to za mało powiedziane. Cieszyłam się z powodu białych kwiatów na wiśni i z powodu Białej Drogi Rozkoszy, ale to jest co innego! Jestem szczęśliwa! Postaram się być najlepsza na świecie. Będzie to trudne do zrobienia, bo pani Thomas zawsze powtarzała, że jestem całkowicie zwariowana. Ale zrobię wszystko, co w mojej mocy. Chciałabym jednak wiedzieć, dlaczego płaczę.

– Zapewne dlatego, że jesteś bardzo zdenerwowana i wzruszona – wytłumaczyła jej surowo Maryla. – Usiądź na krześle i postaraj się uspokoić. Coś mi się wydaje, że masz takie same skłonności zarówno do śmiechu, jak i do płaczu. Tak, zostaniesz więc w naszym domu i postaramy się, by było ci z nami dobrze.

L.M. Montgomery, *Ania z Zielonego Wzgórza*, tłum. M. Skrabek, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018, s. 58-59.

W przytoczonym fragmencie na przykładzie Ani, widzimy, jak ważna jest umiejętność kontrolowania swoich emocji. Samokontrola jest bezcenną umiejętnością, aby właściwie oceniać rzeczywistość i podejmować dobre decyzje.

Maryla, stara się surowo podchodzić do wybryków i nastrojów podopiecznej. Wie jednak, jak wrażliwą dziewczynką jest Ania. Stara się więc powoli zaszczepiać w niej większą kontrolę własnych emocji i uczuć.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Musicie wzrastać, to znaczy rozwijać się dzień po dniu, stawać się dojrzałymi i pełnymi mężczyznami i kobietami, ale – zwróćcie uwagę – nie tylko w sensie fizycznym, lecz także i przede wszystkim w sensie duchowym. Byłoby zbyt mało wzrastać jedynie w ciele (dba o to, w gruncie rzeczy, sama natura); potrzebne jest przede wszystkim wzrastanie duchowe; i to osiąga się ćwicząc te zdolności, które Pan – są to również Jego dary – złożył wewnątrz nas, a mianowicie: inteligencja, wola, zdolność do miłowania Go i kochania bliźniego.

Jan Paweł II, *Szkoła i parafia warsztatami dla młodzieży. Przemówienie wygłoszone podczas audiencji dla dzieci w Bazylice św. Piotra*, Rzym, 5.03.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, III, 1, 1980, wyd. Pallottinum, Poznań 1985, s. 216.

Z pomocą rozumowi, dążącemu do zrozumienia tajemnicy, przychodzą także znaki zawarte w Objawieniu. Pomagają one zejść głębiej w poszukiwaniu prawdy i pozwalają umysłowi prowadzić niezależne dociekania

także w sferze tajemnicy. Te znaki jednak, choć z jednej strony pomnażają siły rozumu, bo dzięki nim może on badać obszar tajemnicy własnymi środkami, do których słusznie jest przywiązany, zarazem przynaglają go, by sięgnął poza rzeczywistość samych znaków i dostrzegł głębszy sens w nich zawarty.

FR 13.

Człowiek staje się naprawdę sobą, kiedy ciało i dusza odnajdują się w wewnętrznej jedności […]. Jeżeli człowiek dąży do tego, by być jedynie duchem i chce odrzucić ciało jako dziedzictwo tylko zwierzęce, wówczas duch i ciało tracą swoją godność. I jeśli, z drugiej strony, odżegnuje się od ducha i wobec tego uważa materię, ciało, jako jedyną rzeczywistość, tak samo traci swoją wielkość. Epikurejczyk Gassendi pozdrawiał żartobliwie Kartezjusza: „O duszo!", a Kartezjusz odpowiadał: „O ciało!". Kocha jednak nie sama dusza, ani nie samo ciało: kocha, człowiek, osoba, która kocha jako stworzenie jednostkowe, złożone z ciała i duszy. Jedynie wówczas, kiedy obydwa wymiary stapiają się naprawdę w jedną całość, człowiek staje się w pełni sobą.

DCE 5.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Błogosławcie tych, którzy was prześladują! Błogosławcie, a nie złorzeczcie! Weselcie się z tymi, którzy się weselą, płaczcie z tymi, którzy płaczą. Bądźcie zgodni we wzajemnych uczuciach! Nie gońcie za wielkością, lecz niech was pociąga to, co pokorne! Nie uważajcie sami siebie za mądrych! Nikomu złem za złe nie odpłacajcie. Starajcie się dobrze czynić wobec wszystkich ludzi! Jeżeli to jest możliwe, o ile to od was zależy, żyjcie w zgodzie ze wszystkimi ludźmi! Umiłowani, nie wymierzajcie sami sobie sprawiedliwości, lecz pozostawcie to pomście Bożej! Napisano bowiem: Do Mnie należy pomsta. Ja wymierzę zapłatę – mówi Pan – ale: Jeżeli nieprzyjaciel twój cierpi głód – nakarm go. Jeżeli pragnie – napój go! Tak bowiem czyniąc, węgle żarzące zgromadzisz na jego głowę. Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj!

Rz 12,14-21;
por. 1 Krn 29,9-20;
Iz 61,1-19.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Osoba ludzka, obdarzona duchową i nieśmiertelną duszą, jest jedynym na ziemi stworzeniem, którego Bóg chciał dla niego samego. Od chwili poczęcia jest ona przeznaczona do szczęścia wiecznego. Osoba ludzka uczestniczy w świetle i mocy Ducha Bożego. Dzięki rozumowi jest zdolna do zrozumienia porządku rzeczy ustanowionego przez Stwórcę. Dzięki swojej woli jest zdolna kierować się sama z siebie do swojego prawdziwego dobra. Swoją doskonałość znajduje w poszukiwaniu i umiłowaniu tego, co prawdziwe i dobre.

KKK 1703-1704; por. 1763-1775.

IV. LITERATURA

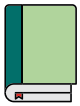

Albisetti V., *Zazdrość – cecha wrodzona czy nabyta? Jak przezwyciężać uczucie stare, a wciąż nowe?*, tłum. M. Wojewoda, Wydawnictwo WAM, Kraków 2000.

Benedykt XVI, *Enc. Deus caritas est. O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Chlewiński Z., *Dojrzałość. Osobowość, sumienie, religijność*, wyd. W drodze, Poznań 1991.

Dobson J., *Emocje, czy można im ufać?*, tłum. A. Czwojdrak, wyd. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1992.

Jan Paweł II, *Enc. Fides et ratio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 675-738.

Jan Paweł II, *Szkoła i parafia warsztatami dla młodzieży. Przemówienie wygłoszone podczas audiencji dla dzieci w Bazylice św. Piotra*, Rzym, 5.03.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie,* III, 1, 1980, wyd. Pallottinum, Poznań 1985, s. 215-216.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kozielecki J., *Koncepcje psychologiczne człowieka*, wyd. Żak, Warszawa 2000.

Ku dojrzałej ludzkiej miłości, red. J. Augustyn, Wydawnictwo WAM, Kraków 1996.

Łuczak H., *Odpowiedzialność chrześcijańska*, wyd. TUM, Wrocław 1992.

Montgomery L.M., *Ania z Zielonego Wzgórza*, tłum. M. Skrabek, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018.

Morgalla S., *Dojrzałość osobowościowa i religijna. Luigi Maria Rulla i jego teorie psychologiczne oraz poglądy antropologiczne*, wyd. Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Powell J., *Dlaczego boję się kochać?*, tłum. K. Kaczyński, P. Sawicka, Promic–Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2006.

Sławiński S., *Dojrzewać do miłości. Rozmowy o samowychowaniu*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1990.

FILM EDUKACYJNY

Rozum, dusza i emocje w moim życiu

https://youtu.be/UCGVXi9g2kc

4.

Współudział i współpraca w rodzinie ludzkiej

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współżycia i współpracy z ludźmi

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postaw uczestnictwa i odpowiedzialności

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Wspólnotowy charakter powołania człowieka w planie Bożym.
- Bezinteresowny dar z siebie samego jest najpełniejszym wymiarem współudziału w rodzinie ludzkiej.
- Każda osoba w rodzinie ludzkiej ma swoje miejsce i znaczenie.

– Współżycie i współdziałanie z innymi jest warunkiem samorealizacji osoby.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Uczestnictwo w życiu wspólnotowym musi opierać się na bazie wartości, które będą pociągały i skłaniały do służenia drugim.
– Kiedy troszczę się o dobro moich bliźnich, walczę tym samym o swoje dobro.
– Autentyczna wspólnota międzyludzka opiera się na miłości, solidarności, prawdzie i wolności.

Zasady

– Uczę się współpracy poprzez działanie, które polega na przyznaniu każdemu równych praw i zadań do wykonania.
– Unikam zbytniego pouczania i krytyki w ocenie działań innych ludzi, staram się zawsze dostrzec ich pozytywne cechy.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Uczestnictwo w życiu społecznym jest obowiązkiem moralnym człowieka.
– Postawa konformizmu, życie bez ambicji sprzyja zamykaniu się człowieka na innych.
– Należy uwrażliwiać młodych ludzi na problemy życia społecznego, uczyć ich solidarności ludzkiej i zobowiązania do służby wspólnocie ludzkiej.

Zasady

– Pilnuję, by u moich dzieci nie ukształtowała się postawa dominacji nad młodszym rodzeństwem i chęć wysługiwania się nim. Udzielając dziecku przestróg lub porad, unikam postawy autorytarnej.
– Inicjuję gry, zabawy, sport np.: piłka nożna, żeglarstwo, które angażują wszystkich członków rodziny.
– Uczę moje dziecko poświęcenia i wyrzeczenia na rzecz potrzebujących.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy kształtować postawę wielkoduszności.
- Postawa solidarności stwarza najlepsze warunki do równomiernego rozwoju wszystkich ludzi, eliminuje wyzysk i niewłaściwą konkurencję.
- Należy uczyć młodzież, że ważniejsze od tego, co człowiek wnosi w życie społeczne, jest to, kim on jest oraz kim się staje, uczestnicząc w życiu społecznym.

Zasady

- Dbam o atmosferę życzliwości i poszanowanie każdego ucznia w klasie.
- Uczę młodych ludzi odwagi w walce o dobro wspólne i solidarność.
- Okazuję dezaprobatę wobec postaw konformizmu i wobec lęku przed własnym zaangażowaniem.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Konkretyzacją opisanych postaw mogą być wszelkie przedsięwzięcia i organizacje grupowe (wyjazdy, wycieczki), ale także sytuacje trudne, wymagające integracji uczniów, dające doskonałą okazję do polaryzacji postaw i przejścia od teorii do praktyki – autentycznego współdziałania w duchu pomocniczości. Może to być także wzajemna pomoc uczniów w zrozumieniu danego tematu czy zagadnienia.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek, dzięki umiejętności uczestnictwa w życiu społecznym, czuje się domownikiem środowiska, w którym żyje. Potrafi nawiązywać szczere i głębokie relacje z wieloma osobami. Umie współpracować w grupie, w której dobrze się czuje. Nie wycofuje się z sytuacji trudnych i konfliktowych, potrafi odważnie stawić im czoła. Potrafi poradzić sobie z problemem przy pomocy innych osób.

1.10. ZAGROŻENIA

Przeszkodą we włączeniu się w pracę rodziny ludzkiej jest przyjęcie postawy indywidualistycznej. Przejawia się ona w skoncentrowaniu uwagi i sił na swoim rozwoju, bez troski o dobro wspólne. Rozwijanie zainteresowań i talentów staje się owocem nieprzyjaznej rywalizacji oraz zwalczającej się konkurencji. Osiągnięcia własnej pracy natomiast zostają zazdrośnie skrywane przed innymi. Współczesne tendencje subkulturowe oraz uwarunkowania ekonomiczno-społeczne są niesprzyjające dla rozwoju współpracy międzyludzkiej. Atomizacja oraz przemieszanie społeczeństwa, odrywanie ludzi od ich historycznego kontekstu, przywiązania do ziemi, znajomości i kultywacji etosu narodowego i rodzimych tradycji, wreszcie umiłowania ojczyzny – osłabiają więzi międzyludzkie. Ludzie zaczynają obawiać się siebie nawzajem, co przejawia się w lęku przed podejmowaniem trwałych, opartych na miłości, wierności i darze z siebie relacjach: przyjaźni, narzeczeństwa i małżeństwa. Namiastką relacji interpersonalnych staje się bierne obcowanie z obrazem wykreowanym przez media, które nie wymagają zaangażowania ze strony odbiorcy.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Każdy człowiek ma w społeczeństwie jakąś rolę do spełnienia. Podobnie ma się to w mniejszej grupie, jaką jest rodzina czy klasa w szkole. Jedni są wybitnymi sportowcami, inni doskonale czują się w uczeniu języków, a jeszcze inni pięknie śpiewają. Każdy ma jakieś zalety, więc ważne aby mądrze wykorzystać swoje umiejętności, aby dać coś od siebie większej grupie. Nie można zamykać się tylko na własne potrzeby i cele. Współdziałając z innymi możemy bardzo wiele zyskać, a także dużo dać np. swoim rówieśnikom, czy też osobom, które potrzebują pomocy.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Ignacy Krasicki w swoich bajkach bardzo trafnie diagnozuje ludzkie problemy i wady. Są one ukryte pod postacią przygód i zachowań zwierząt, a przesłanie utworów jest aktualne do dzisiaj. Bohaterami bajki pod tytułem *Owieczka i pasterz* są tytułowe postacie. Scenka rodzajowa dokładnie ilustruje temat wzajemnej zależności pomiędzy ludźmi a zwierzętami oraz niepożądane zachowania przy współpracy.

Strzygąc pasterz owieczkę, nad tym się rozwodził,
Jak wiele prac ponosi, żeby jej dogodził.
Że milczała – „Niewdzięczna!” – żwawo ją ofuknie.
Więc rzekła: „Bóg ci zapłać… a z czego te suknie?”

I. Krasicki, *Owieczka i pasterz*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 14.

Bajka *Owieczka i pasterz* przedstawia, jak ważna w koegzystencji ludzkiej jest współpraca. Uświadamia ona, że każdy człowiek ponosi pewne trudy i wykonuje pracę, z której korzysta reszta społeczeństwa. Warto więc działać tak, aby przynosiło to obustronne korzyści. Trzeba pamiętać, że każdy człowiek ma inne zalety, które mogą przynieść określone korzyści. Nie można popadać w samozachwyt nad swoimi zdolnościami, ponieważ w innych dziedzinach możemy znaleźć osoby, które radzą sobie znacznie lepiej.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Pragnę z prostotą i pokorą zwrócić się do wszystkich, mężczyzn i kobiet bez wyjątku, by w przekonaniu o powadze obecnej chwili i o osobistej odpowiedzialności każdego – poprzez osobisty i rodzinny styl życia, poprzez sposób korzystania z dóbr, poprzez obywatelskie uczestnictwo, poprzez swój wkład w decyzje ekonomiczne i polityczne i jasne zaangażowanie w programy narodowe i międzynarodowe – zastosowali środki, do jakich pobudza solidarność i miłość preferencyjna ubogich.

SRS 47.

Czym dzielą się uczniowie? Tym niewiele, co mają: pięcioma chlebami i dwiema rybami. Ale właśnie te chleby i ryby w rękach Pana karmią cały tłum. I to właśnie uczniowie, zagubieni z powodu szczupłości własnych środków, ubóstwa tego, co mają do dyspozycji, zapraszają ludzi, by usiedli, i rozdają im – ufając Słowu Jezusa – chleby i ryby, którymi karmi się tłum. Mówi to nam, że w Kościele, a także w społeczeństwie kluczowym słowem, którego nie powinniśmy się obawiać, jest „solidarność", to znaczy umiejętność dania do dyspozycji Boga tego, co posiadamy, naszych skromnych zdolności, bo tylko dzięki dzieleniu się, dawaniu, nasze życie będzie owocne, przyniesie owoc. Solidarność: słowo źle widziane przez ducha świata! […] Czy pozwalam, aby Pan, który daje mi siebie, prowadził mnie tak, abym coraz bardziej wychodził poza moje ciasne ogrodzenie, abym wychodził i nie lękał się dawać, dzielić się, miłować Jego i innych? Bracia i siostry! Naśladowanie, wspólnota i dzielenie się. Módlmy się, aby uczestnictwo w Eucharystii zawsze nas pobudzało do naśladowania Pana każdego dnia, do stawania się narzędziami komunii, do dzielenia z Nim i z naszym bliźnim tego, czym jesteśmy. Wtedy nasze życie będzie naprawdę owocne.

Franciszek, *To niewiele, które staje się bogactwem*, Rzym, 30.05.2013, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/bcialo_30052013.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Dlatego też, jak przez jednego człowieka grzech wszedł na świat, a przez grzech śmierć, i w ten sposób śmierć przeszła na wszystkich ludzi, ponieważ wszyscy zgrzeszyli… Bo i przed Prawem grzech był na świecie, grzechu się jednak nie poczytuje, gdy nie ma Prawa. A przecież śmierć rozpanoszyła się od Adama do Mojżesza nawet nad tymi, którzy nie zgrzeszyli przestępstwem na wzór Adama. On to jest typem tego, który miał przyjść. Ale nie tak samo ma się rzecz z przestępstwem jak z darem łaski. Jeżeli bowiem przestępstwo jednego sprowadziło na wszystkich śmierć, to o ileż obficiej spłynęła na nich wszystkich łaska i dar Boży, łaskawie udzielony przez jednego Człowieka, Jezusa Chrystusa. I nie tak samo ma się rzecz z tym darem jak i ze skutkiem grzechu, spowodowanym przez jednego grzeszącego. Gdy bowiem jeden tylko grzech przynosi wyrok potępiający, to łaska przynosi usprawiedliwienie ze wszystkich grzechów. Jeżeli bowiem przez przestępstwo jednego śmierć zakrólowała z powodu jego jednego, o ileż bardziej ci, którzy otrzymują obfitość łaski i daru sprawiedliwości, królować będą w życiu z powodu Jednego – Jezusa Chrystusa. A zatem, jak przestępstwo jednego sprowadziło na wszystkich ludzi wyrok potępiający, tak czyn sprawiedliwy Jednego sprowadza na wszystkich ludzi usprawiedliwienie dające życie. Albowiem jak przez nieposłuszeństwo jednego człowieka wszyscy stali się grzesznikami, tak przez posłuszeństwo Jednego wszyscy staną się sprawiedliwymi.

Rz 5,12-19;
por. Iz 53,11; Łk 22,19.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

„Umiłowawszy swoich… do końca ich umiłował” (J 13,1). Ta miłość nadaje ofierze Chrystusa wartość odkupieńczą i wynagradzającą, ekspiacyjną i zadośćczyniącą. On nas wszystkich poznał i ukochał w ofiarowaniu swego życia. „Miłość Chrystusa przynagla nas, pomnych na to, że skoro Jeden umarł za wszystkich, to wszyscy pomarli” (2 Kor 5,14). Żaden człowiek, nawet najświętszy, nie był w stanie wziąć na siebie grzechów wszystkich ludzi i ofiarować się za wszystkich. Istnienie w Chrystusie Boskiej Osoby Syna, która przekracza i równocześnie obejmuje wszystkie osoby ludzkie

KKK 616;
por. 622; 802.

oraz ustanawia Go Głową całej ludzkości, umożliwia Jego ofiarę odkupieńczą za wszystkich.

IV. LITERATURA

Chałas K., *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym. Elementy teorii i praktyki*, t. 2, *Naród, ojczyzna, patriotyzm, państwo, pokój*, wyd. Jedność, Lublin–Kielce 2006.

Człowiek – Kościół – Świat. Katolicka myśl społeczna u progu III tysiąclecia, red. A. Lepa, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002.

Ecler B., *Rodzinne wychowanie do wysiłku*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk", Katowice 2001.

Franciszek, *To niewiele, które staje się bogactwem*, Rzym, 30.05.2013, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/bciało_30052013.html [dostęp: 15.02.2021].

Jan Paweł II, *Enc. Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 281-329.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Krasicki I., *Owieczka i pasterz*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 14.

Kultura pokoju w rodzinie i przez rodzinę, red. J. Śledzianowski, Zakład Resocjalizacji i Profilaktyki Społecznej Wydziału WSP, Kielce 2000.

Nagórny J., *Posłannictwo chrześcijan w świecie*, wyd. RW KUL, Lublin 1997.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Stępniak M., *Społeczny wymiar wiary*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2019.

Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, wyd. Pallottinum, Poznań 2001.

5.

Procesy życia i jego przemiany

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój osobowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Osiągnięcie dojrzałości

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Znajomość siebie i panowanie nad sobą

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Osiągnięcie dojrzałości psychicznej, obejmującej sferę intelektualną, uczuciową, społeczną i moralną, wymaga przejścia przez osobę złożonego procesu rozwoju.
- Osiąganie dojrzałości można rozumieć jako proces przemian, zmierzający do umiejętnego i twórczego kierowania sobą.

– Poznanie i akceptacja samego siebie jest podstawą podejmowania trudu nad własnym rozwojem.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Pełen rozwój człowieka zakłada pracę nad pozytywnymi cechami charakteru przy równoczesnej walce z wadami.
– Dążenie do samorealizacji daje poczucie szczęścia, pomimo że ta samorealizacja bywa okupiona trudnościami.
– Podstawą dojrzałości osobowej człowieka jest realne poznanie świata, odróżnianie prawdy od pozorów, posiadanie własnych sądów i umiejętność właściwej oceny.

Zasady

– Staram się panować nad skrajnymi stanami moich emocji i uczuć.
– Kontroluję swoje emocje, by dostosowywać je odpowiednio do społecznych zasad postępowania.
– Uczę się podporządkowywać uczucia niższe (np.: zazdrość, pychę) cnotom: skromności, bezinteresowności, poświęceniu, dobroci itd.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Wygórowane ambicje wobec dziecka mogą stać się przyczyną jego kompleksów.
– Bunt, załamanie, rozczarowanie sobą są normalnymi procesami dojrzewania młodego człowieka.
– Od rodziców młody człowiek uczy się odpowiedzialnego przeżywania swojej seksualności.

Zasady

– Towarzyszę dziecku w jego dojrzewaniu i wyborach dróg życiowych, nie narzucam mu jednak swoich oczekiwań i wizji.
– Rozmawiam z młodym człowiekiem o błędnym pojmowaniu miłości – utożsamianiu jej ze zmysłowością, zaspokajaniem pożądliwości.
– Pomagam młodemu człowiekowi zachować dystans w stosunku do poznawanej i ocenianej rzeczywistości życia.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Należy zachować właściwe proporcje między ukazywaniem zalet i wad wychowanka.
- Formacja nauczyciela winna opierać się na doskonaleniu się pod względem indywidualnym i społecznym.
- Rolą nauczyciela jest wydobycie z ucznia jak najwięcej dobra oraz pomoc w jego rozwoju.

Zasady

- Na wybranych przykładach ukazuję uczniom konieczność dojrzewania do miłości.
- Staram się rozbudzić wśród uczniów zainteresowanie procesami życia ludzkiego.
- Uważam, by pochopną oceną nie zagłuszyć pozytywnych cech ucznia.
- Promuję zachowanie czystości przedmałżeńskiej.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie dobierają się w pary (osoby płci odmiennej) i dzielą na dwa zespoły. Każda para z pierwszej grupy ma za zadanie napisać 10 punktów na temat: *Co to jest sympatia?* Drugą grupę stanowią pary, które piszą 10 punktów na temat: *Czy warto mieć sympatię?* Losowo wybrana osoba z zespołu pierwszego zostaje połączona z odpowiednią osobą z zespołu drugiego. W ten sposób otrzymujemy wypowiedzi, które dają nam obraz pojmowanej przez uczniów miłości. Przygotowuje to ich tym samym do jej realizacji.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek posiada obiektywny osąd swoich wad i zalet. Rozumie procesy, jakie się w nim dokonują i umie spokojnie je przeżywać. Potrafi panować nad swoją zmysłowością, uczuciami i emocjami. Jest przystosowany do życia społecznego, odpowiedzialny, zdolny do poświęceń, ale również świadomy swojej wartości. Potrafi kierować się sumieniem i żyć wartościami nawet w sytuacji, gdy spotyka się to z dezaprobatą ze strony innych osób.

1.10. ZAGROŻENIA

Zdarza się, że rodzice po zdaniu przez dziecko egzaminu dojrzałości zwalniają się z odpowiedzialności za jego wychowanie i traktują go jak równorzędnego partnera. Młodzi, stojący u progu dorosłego życia, pozbawieni oparcia, autorytetu i porady, padają ofiarą własnej naiwności, niewiedzy i braku doświadczenia. Inną niebezpieczną postawę prezentują rodzice, którzy roztaczając nad młodym człowiekiem zaborczą i autorytarną opiekę, ograniczają jego wolność samostanowienia, podejmowania decyzji i osobistych wyborów – elementów niezbędnych do osiągnięcia dojrzałości osobowej.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Życie ludzkie jest pełne zdarzeń i zmian, które są rozłożone na całą jego długość. Wraz z procesem dorastania, dojrzewania i starzenia się zmieniamy swoje poglądy oraz sposób myślenia. Równocześnie poznajemy siebie samych coraz lepiej. Coraz łatwiej nam odgadnąć i ukierunkować swoje emocje, uczucia

czy też moralność. Zmiany dokonują się w człowieku w całym spektrum jego osoby. Szczególnie jest to widoczne u młodzieży, która przechodzi przez proces osiągania dojrzałości zarówno fizycznej, jak i psychicznej. Ważne, aby ten proces przebiegł w sposób kontrolowany i nie doprowadził do żadnego wypaczenia w umyśle młodej osoby. Bardzo dużą rolę odgrywają w tym rodzice, którzy muszą zrozumieć swoje dziecko, mimo trudności związanych z okresem młodzieńczego buntu.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Bajka Ignacego Krasickiego pod tytułem *Źrebiec i koń stary* idealnie ilustruje, jak ważną rolę w życiu pełni zdobyte wcześniej doświadczenie. Bohaterami są dwa konie, jeden młody i porywczy, oraz drugi starszy, który już wiele przeszedł. Na podstawie tej bajki możemy zaobserwować, jak z upływem lat zmienia się sposób myślenia człowieka. W wyniku doświadczeń potrafimy zrewidować swoje poglądy, zmieniamy się. Jest to jak najbardziej naturalny proces.

Gdy starszych przybierano w pozłacane rzędy,
Gniewał się młody źrebiec na takowe względy.
Przyszła kolej na niego; z początku był hardy,
Aż kiedy w pysku poczuł munsztuk nader twardy,
Gdy jeźdźca przyszło dźwigać, znosić rzemień tęgi,
Gdy go ściskać poczęły dychtowne popręgi,
W płacz nieborak, a stary: „Na co ten płacz zda się?
Chciałeś – cierpże! Żal próżny, kiedy poniewczasie".

I. Krasicki, *Źrebiec i koń stary*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 43.

Bajka *Źrebiec i koń* stary pokazuje, jak w zależności od wieku zmienia się myślenie i światopogląd człowieka. Wraz z osiąganiem dojrzałości człowiek powinien poznawać siebie coraz bardziej. Dzięki temu możemy podejmować mądrzejsze decyzje. Doświadczenie życiowe pełni bardzo ważną rolę, lecz przychodzi dopiero po pewnym czasie. Młody człowiek musi nauczyć się cierpliwości i kontroli swoich emocji, gdyż nie wszystko przyjdzie mu tak łatwo jak osobom starszym, doświadczonym. Ewolucja sposobu myślenia i umiejętności jest naturalnym procesem, który jest rozciągnięty w czasie praktycznie przez całe życie.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Musisz się zdobyć na pytanie o życie wieczne. Albowiem „przemija postać tego świata" (1 Kor 7,31). I każdy z nas jest poddany jego przemijaniu. Człowiek rodzi się z perspektywą dnia swojej śmierci w wymiarze świata widzialnego. Równocześnie – człowiek, którego wewnętrzną racją bytu jest, aby przerastał siebie, nosi w sobie także to wszystko, czym przerasta świat.

To wszystko, czym człowiek – tkwiąc w świecie – przerasta świat w samym sobie, tłumaczy się obrazem i podobieństwem Boga, które wpisane jest w istotę ludzką od początku. I to wszystko, czym człowiek przerasta świat, nie tylko uzasadnia pytanie o życie wieczne, ale czyni je wręcz nieodzownym. Jest to pytanie, które ludzie zadają sobie od dawna, nie tylko w obrębie chrześcijaństwa, również i poza nim. Musicie zdobyć się na odwagę, aby je również postawić, tak jak młodzieniec z Ewangelii. Chrześcijaństwo uczy nas rozumienia doczesności z perspektywy królestwa Bożego, z perspektywy życia wiecznego. Bez tej perspektywy doczesność, choćby najbogatsza, choćby najwszechstronniej ukształtowana, nie przynosi człowiekowi na końcu niczego innego, jak tylko: konieczność śmierci.

Istnieje antynomia pomiędzy młodością a śmiercią. Śmierć wydaje się daleka od młodości. Tak. Skoro jednak młodość oznacza projekt całego życia, projekt zbudowany wedle kryterium sensu i wartości, nieodzowne jest również w młodości pytanie o kres. Pozostawione samemu sobie doświadczenie ludzkie mówi to samo, co Pismo Święte: „postanowione jest człowiekowi raz umrzeć" (Hbr 9,27). Pisarz natchniony dodaje: „a potem sąd" (Hbr 9,27). Chrystus zaś mówi: „Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem. Kto we Mnie wierzy, choćby i umarł, żyć będzie. Każdy, kto żyje i wierzy we Mnie, nie umrze na wieki" (J 11,25). Pytajcie zatem Chrystusa, jak młody człowiek w Ewangelii: „Co mam czynić, aby osiągnąć życie wieczne?" (Łk 10,17).

PS 5.

W kolejnych, następujących po sobie dniach, człowiek ma różnorakie nadzieje, małe i większe – różne w różnych okresach życia. Czasami może się wydawać, że spełnienie jednej z tych nadziei zadowoli go całkowicie i że nie będzie potrzebował innych nadziei. W młodości może to być nadzieja na wielką i zaspokajającą miłość; nadzieja na zdobycie pozycji, odniesienie takiego czy innego sukcesu określającego przyszłe życie. Kiedy jednak te nadzieje spełniają się, okazuje się z całą wyrazistością, że w rzeczywistości to nie było wszystko. Staje się ewidentne, że człowiek potrzebuje innej nadziei, która idzie dalej. Staje się jasne, że może zaspokoić go jedynie coś nieskończonego, co zawsze będzie czymś więcej niż to, co kiedykolwiek może osiągnąć.

SpS 30.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Umiem cierpieć biedę, umiem i obfitować. Do wszystkich w ogóle warunków jestem zaprawiony: i być sytym, i głód cierpieć, obfitować i doznawać niedostatku. Wszystko mogę w Tym, który mnie umacnia.

Flp 4,12-13; por. Łk 15,11-32.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

KKK 2461;
por. 588; 821.

Prawdziwy rozwój obejmuje całego człowieka. Chodzi o to, by rozwijać zdolność każdej osoby do odpowiedzi na jej powołanie, a więc na wezwanie Boże.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Enc. Spe salvi. O nadziei chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Braun-Gałkowska M., *Trudne pytania. Listy o życiu i miłości*, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1990.

Dąbrowski K., *Pasja rozwoju*, wyd. Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej, Warszawa 1996.

Dąbrowski K., *W poszukiwaniu zdrowia psychicznego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.

Gała A.E., *Uwarunkowania wychowawcze dojrzałej moralności*, wyd. KPW KUL–Lew, Lublin–Wrocław 1992.

Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Krasicki I., *Źrebiec i koń stary*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 43.

Laskowski J., *Odpowiedzialny wybór małżonka*, wyd. Oficyna Przeglądu Powszechnego, Warszawa 1993.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Płużek Z., *Psychologia pastoralna*, wyd. Instytut Teologiczny Księży Misyjnych, Kraków 1991.

Rozwój osoby w Kazimierza Dąbrowskiego «Teorii Dezintegracji Pozytywnej», red. C. Cekiera, I. Niewiadomska, wyd. TN KUL, Lublin 1997.

Wiśniewska-Roszkowska K., *I ty kiedyś założysz rodzinę*, Wydawnictwo Michalineum, Marki-Struga 1991.

6.

Cierpienie i umieranie w życiu moim i moich bliskich

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Zrozumienie przygodności ludzkiego życia

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postaw wobec sytuacji krańcowych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Cierpienie jest nieodłącznym elementem życia człowieka.
- Dążenie do szczęścia pozbawionego cierpienia jest fikcją.
- Doświadczenie cierpienia i śmierci uwrażliwia człowieka na problemy bliźnich i pomaga w ich zrozumieniu.

– Cierpienie może być zawinione przez samego człowieka (stosowanie używek: narkotyków, papierosów, alkoholu).

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Wszelkie zło wyrządzone drugiemu człowiekowi niszczy także mnie.
– Cierpienie dla człowieka jest wezwaniem do przekroczenia siebie.
– Wiele cierpień człowiek sam sobie zadaje przez nierozważne działanie.

Zasady

– Doświadczenia różnorakich cierpień traktuję jako wyzwanie do solidarności i integracji z innymi cierpiącymi.
– Konfrontuję własne wątpliwości, związane z tajemnicą cierpienia i śmierci, z autorytetami moralnymi.
– Nie unikam osób, które cierpią. Towarzyszę moim bliskim w ich chorobie i umieraniu.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Człowiek poszukuje sensu cierpienia.
– Doświadczenie cierpienia i śmierci jest trudne do przekazania, dlatego w ich obliczu człowiek pozostaje w pewien sposób samotny.
– Cierpienie przyjęte z wiarą i przeżyte z miłością uszlachetnia człowieka.

Zasady

– Staram się, by kara, jaką nakładam na dziecko, była proporcjonalna do jego winy, nie większa niż ta, którą dziecko jest w stanie znieść, oraz uzasadniona i zrozumiała dla niego.
– Pomagam mojemu dziecku odnaleźć sens jego cierpienia w świetle słów Pisma Świętego, Nauczania Kościoła oraz pozytywnych przykładów.
– Uczę dziecko mężnego i pokornego znoszenia trudów.

HAPPY

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Zadanie nauczyciela polega nie tylko na przekazywaniu uczniom wiadomości, ale również na wychowaniu ich na uczciwych, prawych i dobrych ludzi.
- Doświadczenie śmierci bliskich uczy dystansu wobec rzeczy doczesnych i koncentracji na wartościach nieprzemijających, duchowych.
- Żal po utracie kogoś bliskiego ma psychologiczne etapy: rozpaczy, pytania dlaczego to mnie spotkało, refleksji i wreszcie akceptacji.

Zasady

- Przypominam uczniom o solidarności z kolegami, którzy mają trudności, problemy, czy też doświadczają cierpienia.
- Ukazuję młodym ludziom pozytywny wymiar przykazań, norm i zasad jako drogi uniknięcia niepotrzebnych cierpień.
- Staram się żyć tak, aby być autorytetem dla moich uczniów.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

W przypadku, gdy jeden z uczniów przeżywa cierpienie związane z chorobą, problemami w domu lub śmiercią najbliższych, należy zachęcić pozostałe osoby z klasy do organizowania konkretnej pomocy: duchowej, materialnej, czy też zasugerować odwiedzanie kolegi. Ważna jest tutaj gotowość do wsparcia. Osoby przeżywające cierpienie potrzebują osób, które ich wysłuchają lub po prostu będą w pobliżu. Należy zorientować się, jakiego charakteru pomocy potrzebuje taka osoba.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Obcowanie ze śmiercią bliskich osób pomaga w spojrzeniu na sprawy i dobra doczesne z perspektywy pewnego dystansu. Choroba i śmierć świadczą o kruchości i przemijalności ludzkiego życia. W tym świetle wszelkie dążenia do pomnożenia stanu posiadania, osiągnięcia sukcesu czy sławy tracą rolę pierwszorzędną. Wzrasta natomiast samoświadomość i poczucie odpowiedzialności za swoje czyny. Pojawia się pytanie o życie po śmierci. Poddany doświadczeniom cierpienia i śmierci człowiek poznaje swoją niemoc w panowaniu nad sobą i światem. Uczy się pokory. Zaczyna lepiej rozumieć słabości i ograniczenia innych.

1.10. ZAGROŻENIA

Wychowanie w duchu komfortu materialnego, dążenia do sukcesu i przyjemności osłabia odporność człowieka na cierpienie. Pojmowane jest ono jako życiowe nieszczęście i beznadziejna klęska. Reklamuje się działania medyczne i zabiegi kosmetyczne, które mają skutecznie wyeliminować cierpienie, choroby i oznaki przemijania ludzkiego życia. Niestety, działania te podejmowane są wbrew zasadom moralnym: poszanowania godności i integralności człowieka oraz nienaruszalności ludzkiego życia. Ponadto, odsuwając perspektywę śmierci na coraz dalszy plan, odbierają człowiekowi czas potrzebny na podjęcie refleksji nad swoim życiem i postępowaniem.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

W trakcie swojego życia musimy liczyć się z faktem, iż przemijalność jest jego nieodłączną cechą. Życie nie składa się tylko z elementów radości i przyjemności. My sami, członkowie naszej rodziny czy też znajomi jesteśmy narażeni na cierpienie. Może to się odbywać w różnym wymiarze i na różnych płaszczyznach. Czasem dotyka kogoś przykre zdarzenie, choroba czy też śmierć. Uzmysłowienie sobie, że każdego z nas czeka taki sam koniec jest fundamentalne dla zdrowych relacji z innymi i dla nas samych. W pewnym sensie przez całe życie musimy być gotowi na sytuację, w której zderzymy się z poważną chorobą czy śmiercią.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Bohaterowie *W pustyni i w puszczy* Henryka Sienkiewicza, przemierzając Afrykę, bardzo często doświadczają przykrych zdarzeń. Są oni narażeni na niebezpieczeństwa, choroby oraz bezpośredni kontakt z osobami, które są na skraju swojego życia. Znaczny fragment powieści poświęcony jest chorobie dziewczynki i relacji, jaka jest wówczas między dziećmi. Staś czuje się odpowiedzialny za Nel i robi wszystko, aby jej pomóc.

– A ty i Mea, i Kali? Mnie tak przykro, że ja jedna będę spała, a wy się musicie męczyć…

– Owszem, znajdzie się i dla nas czas. O mnie się nie troszcz. Ja w Port-Saidzie w czasie egzaminów nie sypiałem często po całych nocach, o czym nawet i mój ojciec nie wiedział… Koledzy nie sypiali także. Ale co mężczyzna, to nie taka mała mucha jak ty. Nie masz pojęcia, jak dziś wyglądasz… zupełnie jak szklana! Zostały tylko oczy i czupryna, a twarzy wcale nie ma.

Mówił to żartobliwie, ale w duszy się bał, gdyż przy mocnym świetle dziennym Nel miała twarz po prostu chorą, i po raz pierwszy zrozumiał jasno, że jeśli tak dalej pójdzie, to biedne dziecko nie tylko może, ale i musi umrzeć. I na tę myśl zadygotały pod nim nogi, albowiem poczuł nagle, że w razie jej śmierci on także nie miałby ani po co żyć, ani po co wracać do Port-Saidu.

H. Sienkiewicz, *W pustyni i w puszczy*, wyd. Znak, Kraków 2014, s. 234.

Powyższy opis przedstawia początkową fazę choroby Nel. Mimo iż Staś zdaje sobie sprawę z powagi sytuacji, stara się pocieszyć przyjaciółkę i wesprzeć ją na duchu. Sama dziewczynka ma lekkie wyrzuty sumienia, że może odpoczywać kosztem reszty towarzyszy. Ponieważ czuje się jeszcze stosunkowo dobrze, podchodzi do swojej choroby z godnością i nie chce, aby inni cierpieli z tej przyczyny. Jej opiekun daje dobry przykład, jak powinna zachowywać się odpowiedzialna osoba.

Staś dzielnie stawia czoła wyzwaniu, spełnia się jako osoba odpowiedzialna za los dziewczynki. Jest bardzo opiekuńczy i nie daje po sobie poznać smutku i obaw, aby nie pogrążać Nel w złych myślach. Początkowo Staś potrafi być wesoły i udawać przed dziewczynką, że nic złego się nie dzieje. Wraz z postępowaniem choroby, traci nadzieję, a cała sytuacja przerasta jego odporność emocjonalną. Musi dać im upust w samotności, lecz nie poddaje się i do końca walczy o życie dziewczynki.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Drogi chory bracie! Jeżeli ktoś lub coś każe ci sądzić, że jesteś już u kresu, nie wierz w to! Jeżeli znasz odwieczną Miłość, która cię stworzyła, to wiesz także, że w twoim wnętrzu mieszka dusza nieśmiertelna. Różne są w życiu „pory roku"; jeżeli czujesz akurat, że zbliża się zima, chciałbym, abyś wiedział, że nie jest to pora ostatnia, bo ostatnią porą twojego życia będzie wiosna: wiosna zmartwychwstania. Całość twojego życia sięga nieskończenie dalej niż jego granice ziemskie: czeka cię niebo.

Jan Paweł II, *Czeka nas niebo*, Fatima, 13.05.2000, „L'Osservatore Romano" 2000, nr 7-8, s. 20.

Słowa i czyny Jezusa i Jego Kościoła nie dotyczą jedynie tych, którzy doświadczają chorób, cierpień i różnych form odrzucenia przez społeczeństwo. W głębszym znaczeniu dotyczą samego sensu życia każdego człowieka w jego wymiarze moralnym i duchowym. Tylko człowiek, który uznaje, że jego życie jest dotknięte chorobą grzechu, może odnaleźć prawdę i autentyczność swojego istnienia przez spotkanie z Jezusem Zbawicielem, w myśl jego własnych słów: „Nie potrzebują lekarza zdrowi, ale ci, którzy się źle mają. Nie przyszedłem wezwać do nawrócenia sprawiedliwych, lecz grzeszników" (Łk 5,31-32).

EV 32.

Możemy starać się ograniczyć cierpienie, walczyć z nim, ale nie możemy go wyeliminować. Właśnie tam, gdzie ludzie, usiłując uniknąć wszelkiego cierpienia, starają się uchylić od wszystkiego, co może powodować ból, tam, gdzie chcą zaoszczędzić sobie wysiłku i bólu związanego z prawdą, miłością, dobrem, staczają się w życie puste, w którym być może już prawie nie ma bólu, ale coraz bardziej dominuje mroczne poczucie braku sensu i zagubienia. Nie unikanie cierpienia ani ucieczka od bólu uzdrawia człowieka, ale zdolność jego akceptacji, dojrzewania w nim, prowadzi do odnajdywania sensu przez zjednoczenie z Chrystusem, który cierpiał z nieskończoną miłością.

SpS 37.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Choruje ktoś wśród was? Niech sprowadzi kapłanów Kościoła, by się modlili nad nim i namaścili go olejem w imię Pana. A modlitwa pełna wiary będzie dla chorego ratunkiem i Pan go podźwignie, a jeśliby popełnił grzechy, będą mu odpuszczone.

Jk 5,14-15;
por. Mt 8,17; 25,36.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Śmierć jest kresem życia ziemskiego. Czas jest miarą naszego życia; w jego biegu zmieniamy się i starzejemy. Jak w przypadku wszystkich istot żyjących na ziemi, śmierć jawi się jako normalny koniec życia. Ten aspekt śmierci jest pewnym przynagleniem dla naszego życia; pamięć o naszej śmiertelności służy także jako przypomnienie, że mamy tylko ograniczony czas, by zrealizować nasze życie. „Pomnij… na Stwórcę swego w dniach swej młodości… zanim wróci się proch do ziemi, tak jak nią był, a duch powróci do Boga, który go dał" (Koh 12,1.7).

KKK 1007;
por. 1006; 1015.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Enc. Spe salvi. O nadziei chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Brusiło J., *Życie bez bólu? Chrześcijański sens cierpienia a przeciwbólowe działania medycyny*, Wydawnictwo Franciszkanów Bratni Zew, Kraków 1996.

Cierpienie i śmierć, red. A.J. Nowak, Wydawnictwo KUL, Lublin 1992.

Jan Paweł II, *Czeka nas niebo*, Fatima, 13.05.2000, „L'Osservatore Romano" 2000, nr 7-8, s. 8-9.

Jan Paweł II, *Enc. Evangelium vitae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 533-612.

Jan Paweł II, *List apostolski Salvifici doloris do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych i wiernych Kościoła katolickiego o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 221-245.

Kebers C., *Jak mówić o cierpieniu i śmierci?*, tłum. A. Królikowska, Wydawnictwo WAM, Kraków 1994.

Kołodziejczyk H., *Współczesne spojrzenie na tajemnicę cierpienia*, Wydawnictwo Diecezjalne, Skrzynno-Henrykówka–Sandomierz 2003.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Olejnik S., *Teologia moralna życia osobistego*, Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne, Włocławek 1999.

Ostrowska A., *Śmierć w doświadczeniu jednostki i społeczeństwa*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 2005.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Ratzinger J., *Śmierć i życie wieczne*, tłum. M. Węcławski, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Sens choroby, sens śmierci, sens życia, red. H. Bortnowska, wyd. Znak, Kraków 1993.

Sienkiewicz H., *W pustyni i w puszczy*, wyd. Znak, Kraków 2014.

Wróbel J., *Człowiek i medycyna. Teologicznomoralne podstawy ingerencji medycznych*, Wydawnictwo Księży Sercanów, Kraków 1999.

7.

Wartość życia

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność wartościowania

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Ukształtowanie odpowiedzialności za siebie i innych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Prokreacja u ludzi jest aktem nie tylko fizycznym, ale również duchowym.
- Czy prawa człowieka mają rację bytu w świetle negacji prawa do życia?
- Nietykalność ludzkiego życia i konieczność jego obrony.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Życie jest powierzone człowiekowi jako skarb i jako dar, który należy dobrze wykorzystać i którego nie wolno zmarnować.
- Każdy będzie musiał rozliczyć się przed Panem Bogiem ze swojego życia.
- Akt samobójstwa ma zawsze wymiar społeczny.

Zasady

- Troska o własne życie jest obowiązkiem wobec mnie samego, moich najbliższych i społeczeństwa.
- Jestem świadomy, że niszcząc swoje życie, niszczę także tych, którzy są ze mną związani.
- Nie zostawiam bez pomocy moich kolegów przeżywających problemy egzystencjalne.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Życie jest największą i niepowtarzalną wartością.
- Nie wolno zabić drugiego człowieka nawet wtedy, gdyby sam o to prosił.
- Przykazanie „nie zabijaj" ma nie tylko wymiar negatywny, jest ono także wezwaniem do troski o życie własne i innych.

Zasady

- Dostarczam moim dzieciom argumentów naukowych i teologicznych świadczących o tym, że istota ludzka od samego poczęcia jest osobą.
- Swoim przykładem ukazuję dzieciom wartość cierpienia, które uszlachetnia człowieka oraz może być najwyższym wyrazem miłości wobec bliźnich.
- Każde nowe życie w rodzinie przyjmuję z nadzieją i radością.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Pozbawienie życia człowieka nigdy nie może być zaakceptowane.
- Autentyczne współczucie drugiej osobie skłania do solidarności z nią, ale nie dopuszcza możliwości ingerencji w jej życie.

– Życie człowieka rozpoczyna się od momentu poczęcia i trwa do jego naturalnej śmierci.

Zasady

– Dbam o przekazanie uczniom wyczerpujących informacji oraz argumentów naukowych i teologicznych, które świadczą o tym, że istota ludzka od samego poczęcia staje się osobą.
– Organizuję pogadanki, dyskusje, pokazy i panele uświadamiające uczniom wartość życia człowieka, od momentu poczęcia aż do naturalnej śmierci.
– Rozmawiam z moimi wychowankami o problemach: depresji, myślach samobójczych, przemęczeniu; przedstawiam je w duchu katolickiej nauki i wiary.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Propozycje filmów do dyskusji nad tematem wartości życia:

– *Wojna światów – aborcja*, reż. G. Górny, Polska 2005.
– *Cywilizacja aborcji*, reż. G. Górny, Polska 2005.
– *Niemy krzyk*, reż. B. Nathanson, USA 1990.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Przyjęcie moralnych zasad ludzkiego życia, jego promocji, integralności i nienaruszalności ma przede wszystkim ogromny wpływ na samego człowieka i jego otoczenie. Człowiek jest przygotowany na przyjęcie powołania do macierzyństwa i ojcostwa. Zaangażowanie w promocję ludzkiego życia zmniejsza ryzyko tragicznych skutków psychicznych (depresji, nieufności, agresji, lęków), które są naturalnymi następstwami: aborcji, prób samobójczych, eutanazji. Młody człowiek wychowany w rodzinie, w której panuje duch poszanowania życia ludzkiego, ma ułatwione warunki dojrzewania do miłości i odpowiedzialności, jest zdolny do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, umie budować trwałe więzi międzyludzkie, wypełnia go radość.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak wiedzy na temat rozwoju osoby od chwili poczęcia. Nieznajomość praw człowieka, skutków i zagrożeń wynikających z wszelkich interwencji godzących

w nienaruszalność ludzkiego życia. Poważnym niebezpieczeństwem jest brak przyjęcia perspektywy życia zmierzającego ku wieczności i odpowiedzialności każdego człowieka za własne czyny.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Życie ludzkie jest nadrzędną wartością. Każdy z nas jest zobowiązany do takiego postępowania, aby chronić życie zarówno swoje, jak i innych osób. Ważne jest także, aby traktować życie jako najważniejszy dar pod każdym względem. Należy ten dar dobrze wykorzystać, aby go nie zmarnotrawić. Składową tego postanowienia jest także pomoc innym ludziom, których życie jest zagrożone. W sytuacji zagrożenia czyjegoś życia, musimy dołożyć wszelkich starań, aby zapobiec nieszczęściu. Śmierć zawsze jest tragedią, niezależnie od formy, w jakiej przyszła. W każdej sytuacji jesteśmy zatem zobligowani bronić życia, w każdy możliwy sposób.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Fragment książki Lucy Maud Montgomery jest poświęcony historii, jaka przydarzyła się Ani Shirley, podczas nieobecności sąsiadów. Ich córka Minnie poważnie zachorowała, podczas gdy w domu nie było nikogo dorosłego. Rudowłosa dziewczynka bez zwłoki postanawia wykorzystać swoje wcześniejsze doświadczenia i pomóc choremu dziecku. Ania zdawała sobie sprawę, że jej pomoc jest niezbędna, aby uratować życie małej Minnie.

Ania natychmiast, umiejętnie i energicznie, przystąpiła do działania.

– Minnie ma krup, nie ma co do tego żadnych wątpliwości. Jest bardzo ciężko chora, ale miałam do czynienia z gorszymi przypadkami… Najpierw trzeba przygotować bardzo dużo gorącej wody. Zapewne w tym garnku jest jej niewiele, pewnie tylko filiżanka! Tak, naleję wody do pełna, a ty, Mary, podłóż do kominka, żeby był większy ogień. Nie chcę być niemiła, Mary, ale uważam, że mogłaś wpaść na to sama, gdybyś tylko miała choć trochę wyobraźni. Tak… teraz rozbiorę Minnie i położę ją do łóżka, a Diana postara się poszukać ciepłego, miękkiego flanelowego okrycia. Ale najpierw muszę dać dziecku porcję ipekakuany.

Minnie nie chciała przyjąć lekarstwa, ale Ania nie na darmo przecież wychowała gromadę bliźniąt. Dziecko w ciągu tej długiej, pełnej niepokoju nocy zmuszone było połknąć nie tylko jedną, lecz kilka łyżek ipekakuany. Podczas gdy obie dziewczynki opiekowały się cierpliwie chorym maleństwem, Mary, chętna i życzliwa, pilnowała ognia i ciągle dokładała drzewa, aż dudniło w kominie. Nagrzała tyle wody, że wystarczyłoby jej dla całego szpitala dzieci chorych na krup.

Dochodziła trzecia w nocy, kiedy Mateusz przywiózł lekarza, po którego musiał jechać aż do Spencervale. Na szczęście obecność lekarza nie była już tak potrzebna, jak jeszcze kilka godzin wcześniej, bo Minnie czuła się o wiele lepiej i spokojnie spała.

L.M. Montgomery, *Ania z Zielonego Wzgórza*, tłum. M. Skrabek, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018, s. 144-145.

Przytoczony fragment ukazuje, że życie jest wartością nadrzędną, o którą trzeba dbać i walczyć. Jeśli widzimy zagrożenie dla czyjegoś życia, należy uczynić wszystko co w naszej mocy, aby ustrzec innego człowieka przed jego utratą. Ania wykazuje się dużym opanowaniem w kryzysowej sytuacji. Wydaje

L'ART

koleżankom konkretne polecenia, a sama robi wszystko to, czego nauczyła się w przeszłości. Bierze odpowiedzialność za życie Minnie i wywiązuje się wzorowo z pomocy małej dziewczynce.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Czy jest taka ludzka instancja, czy jest taki parlament, który ma prawo zalegalizować zabójstwo niewinnej i bezbronnej ludzkiej istoty? Kto ma prawo powiedzieć: „Wolno zabijać", nawet: „Trzeba zabijać", tam gdzie trzeba najbardziej chronić i pomagać życiu? Zauważmy jeszcze, że przykazanie: „Nie zabijaj" zawiera w sobie nie tylko zakaz. Ono wzywa nas do określonych postaw i zachowań pozytywnych. Nie zabijaj, ale raczej chroń życie, chroń zdrowie i szanuj godność ludzką każdego człowieka, niezależnie od jego rasy czy religii, od poziomu inteligencji, stopnia świadomości czy wieku, zdrowia czy choroby. Nie zabijaj, ale raczej przyjmij drugiego człowieka jako dar Boży – zwłaszcza jeśli jest to twoje własne dziecko. Nie zabijaj, ale raczej staraj się pomóc twoim bliźnim, aby z radością przyjęli swoje dziecko, które – po ludzku biorąc – uważają, że pojawiło się nie w porę. […] Musimy zwiększyć równocześnie naszą społeczną troskę nie tylko o dziecko poczęte, ale również o jego rodziców, zwłaszcza o jego matkę – jeśli pojawienie się dziecka stawia ich wobec kłopotów i trudności ponad ich siły, przynajmniej tak myślą. Troska ta winna znaleźć wyraz zarówno w spontanicznych ludzkich postawach i działaniach, jak też w tworzeniu instytucjonalnych form pomocy dla tych rodziców poczętego dziecka, których sytuacja jest szczególnie trudna. Niech również parafie i klasztory włączają się w ten ruch solidarności społecznej z dzieckiem poczętym i jego rodzicami.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na lotnisku wojskowym*, Radom, 4.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 622-623.

Nasze życie nie zostało nam dane jako libretto, w którym wszystko zostało napisane, ale jest wyjściem, chodzeniem, czynieniem, szukaniem, oglądaniem… Trzeba wejść w przygodę poszukiwania spotkania oraz pozwolić się szukać i spotkać Bogu.

Bóg jest obecny w życiu każdej osoby, Bóg jest w życiu każdego. Również wtedy, gdy życie jakiejś osoby okazało się porażką, gdy jest zniszczone przez wady, przez narkotyki albo jakąś inną rzecz, Bóg jest w jej życiu. Można i trzeba szukać Boga w każdym ludzkim życiu. Także wtedy, gdy życie jakiejś osoby jest terenem pełnym cierni i chwastów, zawsze jest miejsce, gdzie dobre nasienie może wzrastać. Należy ufać Bogu.

Franciszek, *Serce wielkie i otwarte na Boga*, rozm. przepr. A. Spadaro, „La Civiltà Cattolica", „Deon.pl", [online:] http://www.deon.pl/religia/serwis-papieski/wywiady-franciszek/art,1,serce-wielkie-i--otwarte-na-boga--calosc-wywiadu.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Nikt zaś z nas nie żyje dla siebie i nikt nie umiera dla siebie: jeżeli bowiem żyjemy, żyjemy dla Pana; jeżeli zaś umieramy, umieramy dla Pana. I w życiu więc i w śmierci należymy do Pana.

Rz 14,7-8; por. Pwt 5,17; Hi 12,10.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Życie ludzkie jest święte, ponieważ od samego początku domaga się „stwórczego działania Boga" i pozostaje na zawsze w specjalnym odniesieniu do Stwórcy, jedynego swego celu. Sam Bóg jest Panem życia, od jego początku aż do końca. Nikt, w żadnej sytuacji, nie może rościć sobie prawa do bezpośredniego niszczenia niewinnej istoty ludzkiej.

KKK 2258; por. 2261; 2262.

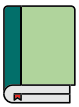

IV. LITERATURA

Augustyn J., *Jak zgadzać się na własne życie?*, wyd. Petrus, Kraków 1995.

Bołoz W., *Życie w ludzkich rękach. Podstawowe zagadnienia bioetyczne*, wyd. Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1997.

Chronić i wspomagać ludzkie życie, red. K. Kaczmarczyk, Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, Kraków 2000.

Fijałkowski W., *Ku afirmacji życia*, wyd. TUM, Wrocław 1993.

Franciszek, *Serce wielkie i otwarte na Boga*, rozm. przepr. A. Spadaro, „La Civiltà Cattolica", „Deon.pl", [online:] http://www.deon.pl/religia/serwis-papieski/wywiady-franciszek/art,1,serce-wielkie-i--otwarte-na-boga-calosc-wywiadu.html [dostęp: 15.02.2021].

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na lotnisku wojskowym*, Radom, 4.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 620-626.

Jan Paweł II, *O życiu. Aborcja, eutanazja, wojna*, red. A. Sujka, Wydawnictwo M, Kraków 2005.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kornas-Biela D., *Wokół początku życia ludzkiego*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2002.

Między życiem a śmiercią. Uzależnienia, eutanazja, sytuacje graniczne, red. W. Bołoz, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2002.

Montgomery L.M., *Ania z Zielonego Wzgórza*, tłum. M. Skrabek, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Rodziński A., *Osoba, moralność, kultura*, wyd. TN KUL, Lublin 1995.

Ślipko T., *Granice życia. Dylematy współczesnej bioetyki*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1994.

W trosce o życie. Wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej, red. K. Szczygieł, wyd. Biblos, Tarnów 1998.

Zabielski J., *Odpowiedzialność za życie*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2007.

FILM EDUKACYJNY

Wartość życia

https://youtu.be/R1NkeV-2WX8

8.

Wartość zdrowia

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój fizyczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętne korzystanie z własnych predyspozycji fizycznych

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wychowanie do odpowiedzialności za siebie i innych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Zdrowie nie jest wartością absolutną.
- Zdrowie jest jednym z najważniejszych dóbr, za które ponosimy odpowiedzialność.
- Można poświęcić zdrowie jedynie w celu osiągnięcia dóbr wyższych: w służbie Bogu, rodzinie, bliźniemu lub społeczeństwu.

– Jezus Chrystus jest wzorem zaangażowania w integralne zdrowie człowieka (por. Mk 2,5-12).

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Troska o utrzymanie dobrego stanu zdrowia jest spełnieniem obowiązku człowieka wobec siebie i społeczności, w której żyje.
– Nie można lekceważyć własnego zdrowia.
– Troska o zdrowie nie oznacza tylko unikania chorób, ale również dbanie o dobrą kondycję fizyczną.

Zasady

– Dbam o swoje zdrowie, by nie narażać innych na choroby oraz trud zajmowania się mną.
– Jestem przekonany o tym, że na straży mojego zdrowia stoi instynkt samozachowawczy.
– Nie narażam innych na utratę zdrowia.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Utrzymanie dobrego stanu zdrowia przez młodego człowieka ma decydujący wpływ na jego późniejsze życie społeczne, zawodowe i rodzinne.
– Brak szacunku dla własnego zdrowia (w tym zachowania autodestruktywne, takie jak: próby otrucia, alkoholizm, narkomania, anoreksja, bulimia itp.) może być sygnałem problemów rodzinnych, doświadczeń przemocy lub molestowania seksualnego.
– Wychowanie dziecka nie ogranicza się tylko do troski o zdrowie fizyczne. Zadaniem rodziców jest również pomoc w rozwiązywaniu problemów psychicznych, moralnych, duchowych i religijnych.

Zasady

– Troszczę się o stan fizyczny i psychiczny moich dzieci.
– Nie lekceważę niepokojących symptomów, wskazujących na zaburzenia zdrowia u mojego dziecka (choroby, infekcje, narkotyki, alkoholizm, nikotyna, uzależnienie od komputera).

– Interesuję się znajomymi, z którymi moje dziecko się przyjaźni, nie pozostaję obojętny na ich problemy zdrowotne.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Poświęcanie zdrowia dla urody, sławy, bogactwa zawsze obróci się przeciwko człowiekowi.
– Zdrowie jest darem, który należy szanować i pielęgnować.
– Należy zwracać uwagę młodzieży nie tylko na fizyczny aspekt zdrowia, ale również na jego znaczenie w integralnym rozwoju człowieka, w kształtowaniu dojrzałości osoby.

Zasady

– Przeprowadzam lekcje udzielania pierwszej pomocy.
– Na zajęciach lekcyjnych omawiam z uczniami zgubne konsekwencje uzależnień od tytoniu, alkoholu i narkotyków oraz proponuję profilaktykę.
– Zachęcam uczniów do pielęgnacji zdrowia fizycznego, intelektualnego, moralnego i duchowego.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Propozycje wybranych filmów ilustrujących współczesne choroby cywilizacyjne i sposoby wyjścia z nich:

– *Porno zniewolenie*, wyd. Fronda 2006.
– *Anoreksja. Bulimia. Śmiertelna pułapka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
– *Alkohol, droga donikąd*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
– *Dziękuję, nie biorę*, wyd. Rubikon, Kraków 2006.
– *Lekcje przestrogi – filmowy pakiet edukacyjny*, reż. D. Regucki, wyd. Projekt-Kom, Sosnowiec 2006.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Troska o własne zdrowie jest pierwszą lekcją dbałości o zdrowie także drugiego człowieka i wrażliwości na problemy związane z jego pielęgnacją. Młody człowiek, który nie niszczy daru zdrowia, staje się odpowiedzialny za siebie i innych,

przez co osiąga dojrzałość osobową. Dzięki niej jest w stanie aktywnie podjąć obowiązki w życiu zawodowym, społecznym i rodzinnym.

1.10. ZAGROŻENIA

Promocji zdrowia nie sprzyja chaos medialny, który z jednej strony pokazuje ludzi zdrowych, pięknych i wysportowanych, z drugiej lansuje reklamy nobilitujące terapie i środki odchudzające, tytoń czy alkohol. Brak edukacji w korzystaniu z mediów może prowadzić do niekontrolowanego i nieodpowiedzialnego posługiwania się środkami masowego przekazu, uzależnienia od gier komputerowych, Internetu, pornografii. Wreszcie propaganda środków wczesnoporonnych, klinik aborcyjnych, wprowadza nieład moralny i utrudnia prawidłowe odczytanie wartości zdrowia.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Nie bez powodu wielu ludzi mawia, że najważniejsze w życiu jest zdrowie. Jest to wartość, o którą należy szczególnie dbać i doceniać. Bardzo często jednak, ludzie dostrzegają wagę zdrowia dopiero w momencie gdy w wyniku choroby lub innych zdarzeń tracą je na jakiś czas lub bezpowrotnie. We współczesnym świecie coraz większą wagę przywiązuje się do dobrego zdrowia, edukując dzieci w szkołach, a także prowadząc kampanie dla dorosłych. Bez wątpienia, jak ważne jest zdrowie, możemy zapytać osób starszych, np. dziadków, którzy bardzo często z racji wieku i wieloletnich doświadczeń, zdążyli prawidłowo ocenić i docenić jego wartość. Każdy jest odpowiedzialny za własne zdrowie, ale także za zdrowie innych, w momencie gdy nasze czynności, czy zachowania mogą wpływać na stan innych osób. Nie powinniśmy jednak tylko unikać chorób, czy czynników pogorszających zdrowie, ale także starać się, aby było ono w coraz lepszym stanie.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Książka *Pozłacana rybka* Barbary Kosmowskiej opowiada o życiu i przemyśleniach dorastającej Alicji. W jej życiu nie brakuje radości, lecz musi się ona także borykać z wieloma problemami. Przy każdym z wydarzeń poznajemy, co sądzi o nich bohaterka. Jednym z takich zdarzeń była śmierć jej znajomego, syna przyjaciela jej rodziców. Ta tragedia zrobiła na Alicji duże wrażenie. W podanym poniżej fragmencie możemy poznać jej refleksję nad tą kwestią.

[…] Alicja do dziś pamięta wesołego Maćka, który ze swym ojcem często wpadał do rodziców na brydża. A potem przestał przychodzić i inżynier nieraz do późnej nocy szeptał z mamą i tatą w salonie. Ale nic nie wyszeptali, bo w kilka tygodni później był pogrzeb Maćka. Pierwszy, na jaki Alicja poszła z długą różą owiniętą czarną kokardką. Wciąż widziała tę różę. Pamiętała ją bardziej niż całe to bolesne doświadczenie rozstania z Maćkiem.

Uchodził za okaz zdrowia. Też miał być inżynierem, małym Mamoniem, jak śmiał się tata. I gdyby nie narkotyki, pewnie by nim został. Jeszcze dziś nosiłby Alicję na barana. Chociaż kto wie? – Alicja zamyśliła się smutno. – Dzisiaj mógłby już ze swych ramion pokazywać świat własnemu dziecku. Miałby pewnie sporo ponad dwadzieścia lat…

B. Kosmowska, *Pozłacana rybka*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018, s. 51-52.

Przytoczony fragment dotyczy tego, jak ważne w życiu człowieka jest zdrowie – jest to wartość absolutna. Nie można poświęcać, tracić swojego zdrowia dla innych rzeczy. Można to robić jedynie w imię dóbr wyższych. Przykład Maćka dobitnie pokazuje, jak ważne jest, aby szanować dane nam zdrowie. Używki i inne czynniki ryzyka mogą spowodować, że szczęśliwe życie, którym się cieszymy i które planujemy, może obrócić się w tragedię. Brak dbania o tak ważną rzecz, jaką jest zdrowie, np. biorąc narkotyki, może w konsekwencji spowodować poważną chorobę, a w niektórych przypadkach może nawet doprowadzić do śmierci.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Mówię więc do każdego i do każdej: nie niszcz siebie! Nie wolno ci niszczyć siebie, bo nie żyjesz tylko dla siebie. Kiedy więc degradujesz siebie przez nałóg, to równocześnie niszczysz drugich. Szkodzisz twojej rodzinie, twoim dzieciom. Osłabiasz społeczeństwo, które liczy na twoją trzeźwość, zwłaszcza przy pracy.

L.A.'s PIT STOP

Jan Paweł II, *Apel Jasnogórski*, Częstochowa, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 503.

Modlimy się co dzień: „Nie wódź nas na pokuszenie". Nie wolno kusić! Nie wolno igrać ze złem! Nie wolno „sprzedawać" człowieka za zysk doraźny i niegodziwy, zdobywany na ludzkich słabościach i wadach! Nie wolno wykorzystywać i pogłębiać ludzkiej słabości! Nie wolno dopuszczać do degradacji człowieka, rodziny, społeczeństwa, gdy się za nie wzięło odpowiedzialność wobec historii!

PG 71.

Troska o człowieka nakazuje biskupowi naśladować Jezusa, prawdziwego „dobrego Samarytanina", pełnego współczucia i miłosierdzia, który opiekuje się człowiekiem, nikogo nie dyskryminując. Ochrona zdrowia jest jednym z najważniejszych aktualnych wyzwań. Niestety, istnieje jeszcze wiele rodzajów chorób w różnych częściach świata. Chociaż wiedza ludzka rozwija się w sposób nadzwyczajny, przynosząc nowe rozwiązania bądź środki pomagające im zaradzić, pojawiają się wciąż nowe sytuacje, w których zdrowie fizyczne i psychiczne jest zagrożone.

Franciszek, *Audiencja generalna*, 10.06.2015, [online:] http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150610_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

W Ewangeliach wiele stronic opowiada o spotkaniach Jezusa z chorymi i Jego wysiłkach, by ich uzdrowić. Występuje On publicznie jako Ten, kto walczy z chorobą i kto przyszedł, by uzdrowić człowieka z wszelkich chorób: chorób ducha i chorób ciała. Bardzo wzruszająca jest ewangeliczna scena, o której tylko wspomina Ewangelia św. Marka. Mówi ona: „Z nastaniem wieczora, gdy słońce zaszło, przynosili do Niego wszystkich chorych i opętanych" (Mk 1,32). Kiedy myślę o wielkich współczesnych miastach, zadaję sobie pytanie, gdzie są drzwi, przed które można zanosić chorych, z nadzieją, że zostaną uzdrowieni! Jezus nigdy nie odmawiał ich uzdrawiania. Nigdy nie przeszedł obok, nigdy nie odwrócił twarzy w drugą stronę. I kiedy jakiś ojciec lub matka, albo po prostu zaprzyjaźnione osoby przynosili do Niego chorego, by go dotknął i uzdrowił, nie zważał na moment; uzdrawianie było ważniejsze niż Prawo, również tak święte, jak odpoczynek w szabat (por. Mk 3,1-6). Uczeni w Prawie robili wyrzuty Jezusowi, ponieważ uzdrawiał w szabat, czynił dobro w szabat. Lecz miłość Jezusa polegała na uzdrawianiu, czynieniu dobra: i to jest zawsze priorytetem!

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Po opuszczeniu synagogi przyszedł do domu Szymona. A wysoka gorączka trawiła teściową Szymona. I prosili Go za nią. On stanąwszy nad nią rozkazał gorączce, i opuściła ją. Zaraz też wstała i usługiwała im. O zachodzie słońca wszyscy, którzy mieli cierpiących na rozmaite choroby, przynosili ich do Niego. On zaś na każdego z nich kładł ręce i uzdrawiał ich. Także złe duchy wychodziły z wielu, wołając: „Ty jesteś Syn Boży!" Lecz On je gromił i nie pozwalał im mówić, ponieważ wiedziały, że On jest Mesjaszem.

Łk 4,38-41;
por. Wj 15,26; Iz 33,24.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Ciało człowieka uczestniczy w godności „obrazu Bożego"; jest ono ciałem ludzkim właśnie dlatego, że jest ożywiane przez duszę duchową, i cała osoba ludzka jest przeznaczona, by stać się w Ciele Chrystusa świątynią Ducha. Człowiek, stanowiący jedność ciała i duszy, skupia w sobie dzięki swej cielesnej naturze elementy świata materialnego, tak że przez niego dosięgają one swego szczytu i wznoszą głos w dobrowolnym chwaleniu Stwórcy. Nie wolno więc człowiekowi gardzić życiem ciała, lecz przeciwnie, powinien on uważać ciało swoje, jako przez Boga stworzone i mające być wskrzeszone w dniu ostatecznym, za dobre i godne szacunku.

KKK 364;
por. 1500-1505.

IV. LITERATURA

Franciszek, *Audiencja generalna*, 10.06.2015, [online:] http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150610_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

Gaweł A., *Pedagodzy wobec wartości zdrowia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.

Jan Paweł II, *Adh. Pastores gregis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 921-1054.

Jan Paweł II, *Apel Jasnogórski*, Częstochowa, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 499-504.

Knez R., *Poznaję – wybieram. Programy integracyjno-profilaktyczne dla uczniów gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych*, wyd. Rubikon, Kraków 2003.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kosmowska B., *Pozłacana rybka*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018.

Karasowska A., *Profilaktyka na co dzień. Alkohol w życiu nastolatków*, Wydawnictwo Edukacyjne PARPA, Warszawa 2005.

Moneta-Malewska M., *Narkotyki w szkole i w domu. Zagrożenie*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2004.

Ostrowska K., *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, wyd. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1998.

Ostrowska K., *Zdrowie, wychowanie, osobowość*, wyd. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1998.

Paź B., *Szkoła, która ochrania*, wyd. Rubikon, Kraków 2002.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Wychowanie na rozdrożu, red. F. Adamski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1999.

Zajączkowski K., *Nikotyna, alkohol, narkotyki. Profilaktyka uzależnień. Krótki poradnik psychologiczny*, wyd. Rubikon, Kraków 2001.

Zdrowie dzieci i młodzieży w aspekcie fizycznym, psychicznym, społecznym i duchowym, red. A. Jopkiewicz, J. Schejbal, wyd. Kieleckie Towarzystwo Naukowe, Kielce 1998.

FILM EDUKACYJNY

Wartość zdrowia

https://youtu.be/JfSXImKab_s

9.

Postawa altruistyczna

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współżycia z ludźmi

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie cnót społecznych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Człowiek jest istotą społeczną i może się rozwijać prawidłowo jedynie w społeczeństwie.
- Postawa altruizmu może wyrażać się w poświęceniu dobra osobistego na rzecz dobra społecznego, a także w odwadze zaangażowania się w obronę słusznych praw bliźniego.
- Czy potrafię poświęcić swój czas potrzebującemu?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Miłość jest bezinteresownym służeniem drugiej osobie.
- Im bardziej człowiek realizuje się przez bezinteresowny dar z siebie, tym bardziej staje się wolny; im bardziej poddaje się dążeniom egoistycznym, tym bardziej zniewala siebie i innych.
- Wychowanie indywidualistyczne sprzyja samorealizacji bez pomocy lub kosztem innych ludzi. Konsekwencją tego jest samotność, wyobcowanie, izolacja.

Zasady

- Uczę się przełamywać nieśmiałość i wygodnictwo, i wychodzę naprzeciw problemom innych ludzi.
- Pomagam, na ile mogę, moim kolegom w ich trudnościach.
- Dzielę się z innymi moimi talentami, umiejętnościami, wiedzą czy dobrami materialnymi.
- Uczę się rezygnować z moich zachcianek, interesów lub planów na rzecz drugiego.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Kształtowanie w dziecku postaw altruistycznych jest podstawą jego poprawnego współżycia z innymi.
- Okazywanie dziecku miłości przez rodziców kształtuje u niego pozytywny stosunek do innych ludzi.
- Rodzina stanowi grupę społeczną, w której dziecko przyswaja sobie normy społeczne, zasady współżycia i współdziałania.

Zasady

- Czuję się odpowiedzialny za wszechstronny rozwój całej rodziny.
- Mój stosunek do dzieci powinien być pełen serdeczności, zaufania, delikatności i uprzejmości.
- Wymagam od młodego człowieka postawy pomocniczości oraz altruizmu i jednocześnie sam jestem przykładem poświęcenia i oddania wobec mojego dziecka.

1944

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- W procesie kształcenia ogromną rolę odgrywa wychowanie postaw społecznych: współdziałania, życzliwości, sprawiedliwości oraz altruizmu.
- Odpowiedzialność nauczyciela za wychowanie ucznia ma znaczenie w dalszym życiu wychowanka.
- Wychowanie do wartości musi być połączone ze świadectwem własnego życia.

Zasady

- Kształtuję u uczniów postawę otwartości i wrażliwości na potrzeby innych ludzi.
- Zachęcam uczniów do wzajemnej pomocy i bezinteresownego dzielenia się swoimi zdolnościami, talentami, umiejętnościami i rzeczami materialnymi.
- Czuwam nad tym, aby między wychowankami nie było niezdrowego współzawodnictwa.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Praktycznym wymiarem postawy altruistycznej jest zaangażowanie się uczniów (indywidualne lub grupowe) w różne formy wolontariatu. Mogą to być zajęcia z dziećmi przebywającymi w domach dziecka, pomoc w odrabianiu lekcji w świetlicach, czy też odwiedzanie dzieci w hospicjach.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Altruistyczne wyjście naprzeciw drugiemu człowiekowi wyrywa człowieka ze zbytniej koncentracji na własnych problemach, które są częstą przyczyną smutku, zniechęcenia i depresji. Świadcząc bezinteresownie dobro bliźnim, człowiek zjednuje sobie przyjaciół, buduje pozytywne i harmonijne więzi międzyludzkie.

1.10. ZAGROŻENIA

Nie zawsze młody człowiek uświadamia sobie istotę postawy altruistycznej. Istnieje zagrożenie zatracenia się w postawie altruistycznej. Taki człowiek obwinia siebie za wszelkie zło wokół siebie i czuje się powołany do jego naprawy.

Problemy innych przedkłada nad swoje obowiązki i prawa. Zagrożeniem dla zdrowej postawy altruistycznej jest postawa konformizmu, gdy człowiek zgadza się bezkrytycznie z zasadami i normami dla własnej wygody, nie angażuje się w pomoc drugiemu. W imię utrzymania własnego stanu posiadania (stanowiska, dóbr materialnych, sławy, dobrego imienia) rezygnuje z uczciwości, szczerości i prawdy, podporządkowuje swoje myślenie i działania tym, od których zależy jego stanowisko. Takie postępowanie sprzyja wykształceniu się postawy egoistycznej – kierowanie się tylko własnym dobrem. Kolejnymi zagrożeniami są: postawa uniku – wycofywania się od odpowiedzialności oraz działania na rzecz innych z lęku, by się nie narazić na ewentualne trudności. Skutkiem takich zachowań jest otępienie, brak przyjęcia konkretnego stanowiska oraz zobojętnienie na sprawy drugiego człowieka.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Kształtowanie się w człowieku postawy altruistycznej jest częścią jego rozwoju, dojrzewania jako jednostki funkcjonującej w społeczeństwie. Na taką postawę składa się wiele innych wartości, takich jak zdolność do poświęcenia, odwaga, sprawiedliwość czy empatia. Rozwinięcie swojego myślenia poza horyzont własnej osoby jest dużym wyzwaniem, z którym musi zmierzyć się młody człowiek. Przez cały czas otaczamy się ludźmi, poznanymi przez nas mniej lub bardziej. Kształtowanie w sobie postawy altruizmu wymaga poświęcenia. Poświęcenie to może przybierać różne formy, mogą to być np. własne korzyści czy też czas.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Fragment lektury *Ania z Zielonego Wzgórza* dotyczy sytuacji, w której mała Ania ma opuścić dom Maryli i Mateusza. Znalazła się w nim w wyniku nieporozumienia. Maryla początkowo nie polubiła dziewczynki przez jej lekkomyślne zachowanie, lecz czas spędzony razem zbliżył je do siebie. W obliczu oddania Ani do innego domu kobieta zaczyna mieć wątpliwości.

> Maryla popatrzyła na Anię i wtedy jej serce ścisnął jakiś dziwny ból – spowodował to widok bladej twarzy i pełnych niemej rozpaczy oczu. Był to smutek małego, niewinnego stworzenia, znowu zamykanego w klatce, z którego niedawno udało mu się uciec. Maryla zrozumiała, że jeśli nie odpowie na to błagalne spojrzenie dziecka, będzie ją ono prześladowało do końca życia. Poza tym czuła, że nie lubi pani Blewett. Oddać to wrażliwe dziecko takiej zrzędliwej kobiecie! Nie wybaczyłaby sobie tego nigdy.

L.M. Montgomery, *Ania z Zielonego Wzgórza*, tłum. M. Skrabek, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018, s. 50.

Czytając przytoczony fragment, możemy dojść do wniosku, że Maryla posiada duże pokłady współczucia dla podopiecznej. Widząc zrozpaczoną Anię, podejmuje decyzję o przyjęciu jej do swojego domu na stałe. Wykazuje się niebywałym altruizmem, ponieważ mimo braku dużej sympatii do dziewczynki, wie, że decyzja o oddaniu jej pani Blewett zrobiłaby dużą krzywdę wrażliwej Ani. Fakt, że wychowywała się w sierocińcu działał mocno na wyobraźnię Maryli, która postanowiła poświęcić osobiste sympatie dla dobra dziecka.

प्रजापिता ब्रह्माकुमारी
ईश्वरीय विश्व विद्यालय
MH.01.BD.0681

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Zwracam się szczególnie do was, młodzi chrześcijanie. Bądźcie świadkami Chrystusa przede wszystkim wśród swoich rówieśników. Zmartwychwstały wzywa was, byście nawiązywali przymierze z Nim i między sobą nawzajem, aby nadać miastu kształt bardziej sprawiedliwy, wolny i chrześcijański. Bądźcie twórcami tego przymierza w relacjach z innymi młodymi, w życiu rodzinnym, w swoich dzielnicach, szkołach i uniwersytetach, w miejscach pracy, w ośrodkach sportu i zdrowej rozrywki. Nieście nadzieję i otuchę tam, gdzie panuje rezygnacja i cierpienie. Niech każdy z was będzie gotów okazać życzliwość i pomoc tym, którzy pragną przybliżyć się do wiary i do Kościoła.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa. List do młodzieży Rzymu*, 8.09.1997, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 445-446.

Wolontariat, będący niezastąpionym bogactwem społeczeństwa, oznacza nie tyle dawanie rzeczy, ale dawanie samych siebie, niosąc konkretną pomoc najbardziej potrzebującym. […] Św. Paweł w mowie pożegnalnej do starszych Efezu przypomina prawdę, którą wyraził Jezus: „Więcej szczęścia jest w dawaniu aniżeli w braniu" (Dz 20,35). Drodzy przyjaciele, to jest logika daru, logika często lekceważona […]: służenie swoim czasem, swoimi umiejętnościami i kompetencjami, swoim wykształceniem, swoją wiedzą fachową; jednym słowem, poświęcanie drugiemu uwagi, nie oczekując niczego w zamian na tym świecie […]. Postępując w ten sposób, nie tylko wyświadcza się dobro drugiemu, ale odkrywa się głębokie szczęście, zgodnie z logiką Chrystusa, który oddał całego siebie. Rodzina jest pierwszym miejscem, w którym człowiek doświadcza bezinteresownej miłości; a kiedy tak nie jest, rodzina się wynaturza, popada w kryzys. To, co przeżywa się w rodzinie, poświęcanie się bez reszty dla dobra drugiego, ma fundamentalne znaczenie wychowawcze, pozwalając nauczyć się przeżywać po chrześcijańsku także relację z kulturą, wolontariat i pracę. […] Bezinteresowności nie nabywa się na rynku ani nie można jej nakazać prawem. A jednak zarówno gospodarka jak i polityka potrzebują bezinteresowności, osób zdolnych do obdarowywania się nawzajem.

Benedykt XVI, *Ewangelia daru i bezinteresowności*, Watykan, 19.05.2012, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/laikat_19052012.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Do tego zaś, który Go zaprosił, rzekł: „Gdy wydajesz obiad albo wieczerzę, nie zapraszaj swoich przyjaciół ani braci, ani krewnych, ani zamożnych sąsiadów, aby cię i oni nawzajem nie zaprosili, i miałbyś odpłatę. Lecz kiedy urządzasz przyjęcie, zaproś ubogich, ułomnych, chromych i niewidomych. A będziesz szczęśliwy, ponieważ nie mają czym tobie się odwdzięczyć; odpłatę bowiem otrzymasz przy zmartwychwstaniu sprawiedliwych".

Łk 14,12-14;
por. Mt 5,38-48; J 4,10-12.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Rodzice pierwsi są odpowiedzialni za wychowanie swoich dzieci. Wypełniają tę odpowiedzialność najpierw przez założenie ogniska rodzinnego, w którym panuje czułość, przebaczenie, szacunek, wierność i bezinteresowna służba. Dom rodzinny jest właściwym miejscem kształtowania cnót. Wychowanie to wymaga nauczenia się wyrzeczenia, zdrowego osądu, panowania nad sobą, które są podstawą wszelkiej prawdziwej wolności. Rodzice powinni uczyć dzieci podporządkowywać wymiary materialne i instynktowne wymiarom wewnętrznym i duchowym. Na rodzicach spoczywa poważna odpowiedzialność za dawanie dobrego przykładu swoim dzieciom. Jeśli potrafią przyznać się przed nimi do swoich błędów, będą mogli lepiej kierować dziećmi i je poprawiać […].

KKK 2223;
por. 1829; 1939.

IV. LITERATURA

Aronson E., Aronson J., *Człowiek – istota społeczna*, tłum. J. Radzicki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

Benedykt XVI, *Ewangelia daru i bezinteresowności*, Watykan, 19.05.2012, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/laikat_19052012.html [dostęp: 15.02.2021].

Fedeli M., *Temperamenty. Charaktery. Osobowości. Profil medyczny i psychologiczny*, tłum. P. Graczykowski, K. Trojan, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa. List do młodzieży Rzymu*, 8.09.1997, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 443-446.

Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358-399.

Jarosz M., *Interpersonalne uwarunkowania religijności*, wyd. TN KUL, Lublin 2003.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Łobocki M., *Altruizm a wychowanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998.

Montgomery L.M., *Ania z Zielonego Wzgórza*, tłum. M. Skrabek, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Śliwak J., *Osobowość altruistyczna. Osobowościowe korelaty altruizmu. Psychologiczne badania empiryczne*, wyd. RW KUL, Lublin 2001.

Tillmann K.J., *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, tłum. G. Bluszcz, B. Miracki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2019.

10.

Postawa empatyczna

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Wychowanie do wchodzenia w głębokie relacje emocjonalne z innymi ludźmi

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność zrozumienia drugiego człowieka

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Zdolność do empatii jest przejawem dojrzałości osobowej.
- Umiejętność uczestniczenia w przeżyciach innych jest przejawem społecznej natury człowieka.
- Empatia jest emocjonalnym i intelektualnym zaangażowaniem się w przeżycia drugiej osoby.

– Empatia posiada wymiar negatywny (współczucie, litość) i pozytywny (współodczuwanie radości, miłości, szczęścia).

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Umiejętność postawienia się w sytuacji drugiej osoby jest drogą do dialogu.
– Postawa emocjonalna pozwala na łączność w przeżyciach z drugą osobą.
– Empatyczne wczucie się w świat wewnętrzny drugiej osoby pomaga lepiej zrozumieć samego siebie.

Zasady

– Chcąc udzielić pomocy drugiej osobie, biorę pod uwagę jej potrzeby, historię życia, wychowanie, osobowość.
– Doświadczenia moich najbliższych konfrontuję z obiektywną normą postępowania.
– Nie czynię z własnych przeżyć obiektywnego kryterium oceny rzeczywistości.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Doświadczenie miłości i poczucia bezpieczeństwa w rodzinie warunkuje pozytywne relacje dziecka z rówieśnikami.
– Brak więzi rodzinnych, zranienia spowodowane odrzuceniem przez rodziców są przyczyną oziębłości emocjonalnej u dzieci.
– Związki uczuciowe w rodzinie sprzyjają kształtowaniu się empatii u dzieci.

Zasady

– Rozmawiam z dzieckiem o jego sposobie myślenia, przeżywania i odbierania świata.
– Nie potępiam mojego dziecka za jego przewinienia, zanim nie podejmę z nim próby dialogu.
– Pomagam mojemu dziecku zrozumieć jego stany emocjonalne i uczę, jak mądrze nad nimi panować.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Zrozumienie motywów i uwarunkowań drugiej osoby ułatwia wybaczenie popełnianych przez nią błędów.
- Empatia oznacza spojrzenie z miłością na drugiego człowieka nawet wtedy, kiedy źle postępuje.
- Empatia jest całościowym spojrzeniem na drugą osobę.

Zasady

- Unikam pochopnej i powierzchownej oceny ucznia, staram się zrozumieć jego motywacje.
- Szukam przyczyn niewłaściwych zachowań niektórych uczniów.
- Staram się o wzajemne zaufanie i szczerość w relacjach z moimi wychowankami.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Propozycje filmów do dyskusji nad problemem empatii:

- *Człowiek bez twarzy*, reż. M. Gibson, USA 1993.
- *Niedokończone życie*, reż. L. Hallstrom, USA 2004.
- *Ojciec Goriot*, reż. J.D. Verhaeghe, Francja 2004.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Zdolność empatii przyczynia się do rozwoju pozytywnych cech, np.: życzliwości, serdeczności; sprawia, że wzrasta zainteresowanie sprawami innych. Ułatwia ona dialog z drugim człowiekiem, otwiera na kontakty interpersonalne, pomaga w akceptacji odmienności i dokonaniu obiektywnej oceny osobowości i postępowania innych. Empatia jest zdolnością współodczuwania i wczuwania się w perspektywę widzenia świata innych ludzi.

1.10. ZAGROŻENIA

Bezkrytyczne przyjęcie cudzego punktu widzenia może prowadzić do braku obiektywnej oceny rzeczywistości. Niekiedy staje się ono również przyczyną utraty własnej tożsamości i prowadzi do uzależnienia od drugiej osoby. Silna empatia może doprowadzić do odczucia bólu, spowodowanego przyglądaniem się cierpieniom drugiej osoby.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Emocje są częścią życia każdego z nas. Sfera emocji wychodzi na pierwszy plan szczególnie w okresie młodzieńczym, na etapie dojrzewania. Ważne, aby w trakcie przeżywania wyjść myśleniem poza własną osobę. Umiejętność wczucia się w sytuację wewnętrzną drugiej osoby jest niezwykle pomocna. Pomocna dla tej osoby, ale także i dla nas samych. W innej osobie możemy odnaleźć cząstkę samego siebie. Doświadczając emocji wraz z innymi, możemy nauczyć się lepiej z nimi radzić także we własnym zakresie. Zaangażowanie w przeżycia innej osoby zazwyczaj wraca, co pozwala nam wierzyć w szczerość przyjaźni czy sympatii. Bezcennym narzędziem w celu wyrobienia sobie empatii jest bez wątpienia rozmowa – dialog.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Ignacy Krasicki w bajce *Lis i osioł* stara się przekazać odbiorcom istotę przyjaźni. Jest ona relacją, w której, aby coś uzyskać, musimy także zaoferować coś od siebie. Lis jest tu przedstawiony jako alegoria osoby, która nie wchodzi

z nikim w bliższe relacje z racji swojego postępowania. Osioł jest symbolem doświadczenia i życiowej mądrości.

Lis stary, wielki oszust, sławny swym rzemiosłem,
Że nie miał przyjaciela, narzekał przed osłem.
„Sameś sobie w tym winien – rzekł mu osioł na to –
Jakąś sobie zgotował, obchodź się zapłatą!
Głupi ten, co wejść w przyjaźń z łotrem się ośmiela:
Umiej być przyjacielem, znajdziesz przyjaciela!”

I. Krasicki, *Lis i osioł*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 38.

Powyższy cytat może pomóc uzmysłowić sobie młodemu człowiekowi, w jaki sposób należy postępować, aby móc cieszyć się z udanej przyjaźni. Wskazane są tu postawy negatywne, które nie sprzyjają wchodzeniu w głębokie relacje z innymi. Najbardziej pożądaną postawą jest postawa empatyczna, która w wyniku emocji i współprzeżywania pozwala nawiązać trwałe przyjaźnie. Spojrzenie na siebie oczami drugiej osoby bez wątpienia pomaga poznać nas samych oraz skorygować błędy w swoim postępowaniu.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Trzeba spojrzenia miłości, aby dostrzec obok siebie brata, który wraz z utratą pracy, dachu nad głową, możliwości godnego utrzymania rodziny, wykształcenia dzieci doznaje poczucia opuszczenia, zagubienia i beznadziei. Potrzeba „wyobraźni miłosierdzia", aby przyjść z pomocą dziecku zaniedbanemu duchowo i materialnie; aby nie odwracać się od chłopca czy dziewczyny, którzy zagubili się w świecie różnorakich uzależnień lub przestępstwa; aby nieść radę, pocieszenie, duchowe i moralne wsparcie tym, którzy podejmują wewnętrzną walkę ze złem. Potrzeba tej wyobraźni miłosierdzia wszędzie tam, gdzie ludzie w potrzebie wołają do Ojca miłosierdzia: „Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj". Oby dzięki bratniej miłości tego chleba nikomu nie brakowało! „Błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią" (Mt 5,7).

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej abpa Zygmunta Szczęsnego Felińskiego, o. Jana Beyzyma, Jana Balickiego i s. Sancji Janiny Szymkowiak*, Kraków, 18.08.2002, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 1215.

Zaakceptować drugiego, który cierpi, oznacza […] przyjąć na siebie w jakiś sposób jego cierpienie, tak że staje się ono również moim. Właśnie dlatego jednak, że staje się ono teraz cierpieniem podzielanym, że jest w nim obecny ktoś inny, oznacza to, że światło miłości przenika moje cierpienie. Łacińskie słowo con-solatio, pocieszenie, wyraża to w piękny sposób, sugerując „bycie-razem" w samotności, która już nie jest samotnością. Ale także zdolność akceptacji cierpienia z miłości do dobra, prawdy i sprawiedliwości stanowi o mierze człowieczeństwa, jeżeli bowiem ostatecznie mój dobrobyt, moja nietykalność jest ważniejsza od prawdy i sprawiedliwości, wówczas panuje prawo mocniejszego; wówczas dominuje przemoc i kłamstwo. Prawda i sprawiedliwość winny być ważniejsze od mojej wygody i nietykalności, w przeciwnym razie moje własne życie staje się kłamstwem.

SpS 38.

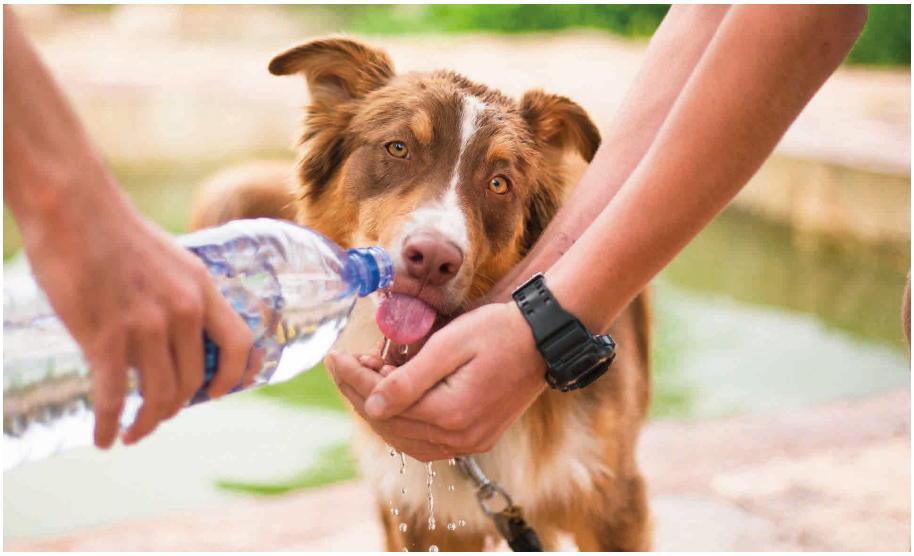

3.2. PISMO ŚWIĘTE

A gdy Maria przyszła do miejsca, gdzie był Jezus, ujrzawszy Go upadła Mu do nóg i rzekła do Niego: „Panie, gdybyś tu był, mój brat by nie umarł". Gdy więc Jezus ujrzał jak płakała ona i Żydzi, którzy razem z nią przyszli, wzruszył się w duchu, rozrzewnił i zapytał: „Gdzieście go położyli?" Odpowiedzieli Mu: „Panie, chodź i zobacz!". Jezus zapłakał. A Żydzi rzekli: „Oto jak go miłował!" Niektórzy z nich powiedzieli: „Czy Ten, który otworzył oczy niewidomemu, nie mógł sprawić, by on nie umarł?" A Jezus ponownie, okazując głębokie wzruszenie, przyszedł do grobu. Była to pieczara, a na niej spoczywał kamień. Jezus rzekł: „Usuńcie kamień!" Siostra zmarłego, Marta, rzekła do Niego: „Panie, już cuchnie. Leży bowiem od czterech dni w grobie". Jezus rzekł do niej: „Czyż nie powiedziałem ci, że jeśli uwierzysz, ujrzysz chwałę Bożą?" Usunięto więc kamień. Jezus wzniósł oczy do góry i rzekł: „Ojcze, dziękuję Ci, żeś mnie wysłuchał. Ja wiedziałem, że mnie zawsze wysłuchujesz. Ale ze względu na otaczający Mnie lud to powiedziałem, aby uwierzyli, żeś Ty Mnie posłał". To powiedziawszy zawołał donośnym głosem: „Łazarzu, wyjdź na zewnątrz!" I wyszedł zmarły, mając nogi i ręce powiązane opaskami, a twarz jego była zawinięta chustą. Rzekł do nich Jezus: „Rozwiążcie go i pozwólcie mu chodzić!".

J 11,32-44;
por. Wj 2,23-25;
1 Krn 21,1-30.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Współczucie Chrystusa dla chorych i liczne uzdrowienia z różnego rodzaju chorób są wymownym znakiem, że „Bóg łaskawie nawiedził lud swój" (Łk 7,16), i że Królestwo Boże jest bliskie. Jezus ma nie tylko moc uzdrawiania, lecz także moc przebaczania grzechów. Przyszedł, by uleczyć całego człowieka, duszę i ciało; jest lekarzem, którego potrzebują chorzy. Jego współczucie dla wszystkich cierpiących posuwa się tak daleko, że Jezus utożsamia się z nimi: „Byłem chory, a odwiedziliście Mnie" (Mt 25,36). Jego szczególna miłość do ludzi dotkniętych słabością nie przestaje w ciągu wieków pobudzać chrześcijan do specjalnej troski o tych, którzy cierpią na ciele i duszy. Znajduje się ona u podstaw podejmowania niestrudzonych wysiłków, by ulżyć im w cierpieniu.

KKK 1503; por. 1505; 2358.

IV. LITERATURA

Aronson E., Wilson T.D., Akert R.M., *Psychologia społeczna*, tłum. J. Gilewicz, wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2012.

Benedykt XVI, *Enc. Spe salvi. O nadziei chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Davis M.H., *Empatia. O umiejętności współodczuwania*, tłum. J. Kubiak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2001.

Gulin W., *Empatia dzieci i młodzieży. Komponenty informacyjne, decyzyjne i emocjonalne*, wyd. TN KUL, Lublin 1994.

Hoffman M.L., *Empatia i rozwój moralny*, tłum. O. Waśkiewicz, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej abpa Zygmunta Szczęsnego Felińskiego, o. Jana Beyzyma, Jana Balickiego i s. Sancji Janiny Szymkowiak*, Kraków, 18.08.2002, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 1211-1215.

Jan Paweł II, *List apostolski Novo millennio ineunte do biskupów, duchowieństwa i wiernych na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 531-561.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Krasicki I., *Lis i osioł*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 38.

Łopatkowa M., *Pedagogika serca w dobie globalizacji*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2006.

Madre P., *Zranienie życia. Odrodzić się w swej tożsamości*, tłum. M. Deskur, Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2005.

Pietura A., *Czym jest empatia?*, wyd. Stakroos, Warszawa 1996.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Poza kryzysem tożsamości. W kierunku pedagogiki personalistycznej, red. F. Adamski, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego–Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 1993.

Prekop J., *Wczuwanie się, czyli inteligencja serca*, tłum. M. Świętek, wyd. Media Rodzina, Poznań 2003.

Studia z psychologii rozwoju, red. J. Makselon, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2002.

11.

Wartości ogólnoludzkie – człowiek społeczny jest wartością

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poszukiwanie prawdy

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Krytyczne i twórcze podejście do prawdy prezentowanej w różnych systemach filozoficznych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Wpływ Objawienia chrześcijańskiego na ukształtowanie się filozofii europejskiej.
- Celem filozofii jest dążenie do prawdy.
- Filozofia jest wyrazem ogólnoludzkich poszukiwań i dążeń.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Filozofia wplata się w kontekst tych części świata i kultur, w których ludzie zadają sobie pytania dotyczące początków istnienia świata i człowieka, sensu życia ludzkiego i trwania wszechświata.
- Teologia rozwija rozumienie wiary.
- Objawienie chrześcijańskie wniosło nową jakość w filozofię.

Zasady

- Buduję sens mojego życia na bazie Objawienia chrześcijańskiego.
- Uczę się szanować własną godność i jej bronić.
- Nie posługuję się drugim człowiekiem i nie wykorzystuję go do własnych interesów.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Etyka chrześcijańska wypracowała normę personalistyczną jako zasadę regulującą współżycie ludzkie.
- Promując godność osoby, sprzeciwiam się przejawom rasizmu i dyskryminacji, a także wszystkiemu, co narusza godność osoby i co ogranicza jej autonomię.

Zasady

- Troszczę się o własne dzieci.
- Szanuję własność swoich dzieci i ich prawo do intymności.
- Wychowuję dzieci w duchu cnót chrześcijańskich.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Człowiek panuje nad światem, ale w sposób ograniczony; jest jego częścią i podlega prawom natury.
- Osoba jest najwyższym dobrem i przysługuje jej miłość.
- Człowiek realizuje się, gdy w sposób świadomy i wolny decyduje się być darem dla innych, czyli wtedy, gdy dojrzale kocha.
- Istnieje prawo naturalne i wynikające z niego prawdy ogólnoludzkie.

Zasady

- Przypominam uczniom o godności każdego z nich.
- Bronię nienaruszalności osoby ludzkiej od poczęcia do naturalnej śmierci.
- Uświadamiam moim wychowankom konieczność dojrzewania do prawdziwej miłości.
- Uczę, że troska o życie powinna być wartością niezależną od wyznawanej religii czy światopoglądu.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Dyskusja na temat: Uzasadnij słuszność sformułowania *Człowiek jest darem*. Uczniowie dzielą się na dwie grupy. Pierwsza z nich ma za zadanie podać argumenty za słusznością powyższego sformułowania, druga zaś ma przygotować kontrargumenty.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń zna podstawy filozofii. Wie, jakie są początki jej powstania i główne nurty. Jest świadomy wkładu, jaki wniosło chrześcijaństwo w kształtowanie się systemu wartości uniwersalnych. Charakter tych wartości staje się obligatoryjny dla każdego człowieka niezależnie od wyznania i poglądów.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak własnego systemu wartości w podejściu do prawd filozoficznych może prowadzić do zagubienia światopoglądowego, a nawet moralnego. Zbytnie zaufanie własnemu rozumowi może stanowić przeszkodę w przyjęciu Objawienia i wiary chrześcijańskiej. Wiara w możliwości rozumu w dociekaniu

filozoficznym może zakończyć się rozczarowaniem wobec konieczności rozwiązania problemów egzystencjalnych.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Będąc wychowanym w kręgu cywilizacji chrześcijańskiej, człowiek od urodzenia kształtuje się w oparciu o pewien system wartości. Dobrze jeśli w trakcie procesu dorastania rozwijamy się właśnie na podstawie takiego systemu. Pogłębianie swojej wiary, wiedzy oraz poznawanie świata w ukształtowanym duchu chrześcijańskim pozwala w pełni docenić swoje życie oraz relacje z innymi ludźmi. Człowiek cały czas do czegoś dąży, czegoś poszukuje. Ważne, aby umiał zastanowić się nad swoimi czynami i pragnieniami, konfrontując je z ogólnoludzkimi wartościami, które respektuje całe jego otoczenie.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Książka Barbary Kosmowskiej pod tytułem *Pozłacana rybka* opowiada o trudnym okresie dorastania. Autorka podejmuje wiele współczesnych zagrożeń i zagadnień, coraz bardziej istotnych i powszechnych w dzisiejszym świecie. W poniższym fragmencie czytamy o historii wolontariuszki Zuzy, która pracuje na oddziale onkologii dziecięcej. Poznajemy jej rozterki i motywacje. Poznała szpital w wyniku choroby brata, która niestety skończyła się tragicznie. Te ciężkie doświadczenia spowodowały, że Zuza zdecydowała się pomagać innym.

– Jesteśmy z wolontariatu. – Zuza wskazała głową na kręcące się po sali koleżanki. – Przychodzimy tu często i zdążyłyśmy się przyzwyczaić do dzieciaków. Ich pytań i zabaw. Dzieci tutaj bawią się trochę inaczej – dodała z powagą. […] Musiało minąć sporo czasu zanim się zdecydowałam. Najpierw miałam do wszystkich żal. Do Boga, lekarzy, pielęgniarek. Nawet do tych dzieci, które stąd wyszły zdrowe… Wyobrażasz sobie, jakie to było okropne? Mieć żal do tych, którym się udało… Ale teraz jest inaczej. Nie przychodzę tu ze względu na siebie. Przychodzę, bo zrozumiałam, że mogę się przydać innym.

B. Kosmowska, *Pozłacana rybka*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018, s. 97-98.

W cytowanym fragmencie wolontariuszka Zuza opowiada historię o tym, jak zaczęła pomagać. Powyższa wypowiedź uzmysławia, że istnieją wartości, które powinny być wspólne dla wszystkich ludzi. Taką wartością jest m.in. pomoc potrzebującym. Ukształtowanie się filozofii życia człowieka, która opiera się o wartości chrześcijańskie niesie ze sobą wiele korzyści nie tylko dla tej osoby, ale także dla całego społeczeństwa.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Jednym z najpoważniejszych aspektów obecnej sytuacji historycznej jest upadek szacunku dla istotnych wartości rządzących ludzkim życiem. Jak powiedziałem w swojej pierwszej encyklice, sytuacja człowieka wydaje się daleka od obiektywnych wymagań porządku moralnego, sprawiedliwości i miłości. […] Szkoła katolicka, mająca dobrodziejstwo światła wiary, znajduje się w uprzywilejowanej pozycji, by umożliwić swoim uczniom wykształcenie w istotnych wartościach dla zachowania świata wolnego od gróźb, które dzisiaj nad nim wiszą. W ten sposób młodzież nauczy się odrzucać fałszywe wartości chylącego się ku upadkowi społeczeństwa i odkrywać prawdziwe wartości, na których może być zbudowana cywilizacja miłości.

Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, 18.03.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, 1982, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 388.

Czasem człowiek współczesny jest mylnie przekonany, że jest jedynym sprawcą samego siebie, swojego życia i społeczeństwa. Oto mniemanie, będące konsekwencją egoistycznego zamknięcia się w sobie, które wywodzi się – ujmując to w języku wiary – *z grzechu pierworodnego*. Mądrość Kościoła zawsze proponowała podtrzymywanie świadomości o grzechu pierworodnym także w interpretowaniu faktów społecznych i budowaniu społeczeństwa: „Nieuwzględnianie tego, że człowiek ma naturę zranioną, skłonną do zła, jest powodem wielkich błędów w dziedzinie wychowania, polityki, działalności społecznej i obyczajów”.

CV 34.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Głupi [już] z natury są wszyscy ludzie, którzy nie poznali Boga; z dóbr widzialnych nie zdołali poznać Tego, który jest, patrząc na dzieła, nie poznali Twórcy, lecz ogień, wiatr, powietrze chyże, gwiazdy dokoła, wodę burzliwą lub światła niebieskie uznali za bóstwa, które rządzą światem. Jeśli urzeczeni ich pięknem wzięli je za bóstwa – winni byli poznać, o ile wspanialszy jest ich Władca, stworzył je bowiem Twórca piękności; a jeśli ich moc i działanie wprawiły ich w podziw – winni byli z nich poznać, o ile jest potężniejszy Ten, kto je uczynił. Bo z wielkości i piękna stworzeń poznaje się przez podobieństwo ich Stwórcę. Ci jednak na mniejszą zasługują naganę, bo wprawdzie błądzą, ale Boga szukają i pragną Go znaleźć. Obracając się wśród Jego dzieł, badają, i ulegają pozorom, bo piękne to, na co patrzą. Ale i oni nie są bez winy: jeśli się bowiem zdobyli na tyle wiedzy, by móc ogarnąć wszechświat – jakże nie mogli rychlej znaleźć jego Pana?

Mdr 13,1-9;
por. Rz 12,2; Kol 2,4.18.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Od początku wiara chrześcijańska została poddana konfrontacji z odpowiedziami na pytanie o pochodzenie świata, różniącymi się od jej odpowiedzi. W starożytnych religiach i kulturach znajdują się liczne mity dotyczące tego zagadnienia. Niektórzy filozofowie utrzymywali, że wszystko jest Bogiem, że świat jest Bogiem lub że stawanie się świata

jest stawaniem się Boga (panteizm). Inni stwierdzali, że świat jest konieczną emanacją Boga, wypływa z tego źródła i powraca do niego. Inni jeszcze przyjmowali istnienie dwóch wiecznych zasad, Dobra i Zła, Światła i Ciemności, nieustannie walczących ze sobą (dualizm, manicheizm). Według niektórych z tych koncepcji świat (a przynajmniej świat materialny) jest zły, powstał w wyniku upadku, a zatem należałoby go odrzucić lub oderwać się od niego (gnoza); inni przyjmują, że świat został uczyniony przez Boga, ale w taki sposób, jak zegar przez zegarmistrza, który uczyniwszy go, pozostawił go samemu sobie (deizm). Są wreszcie tacy, którzy nie przyjmują żadnego transcendentnego początku świata, ale widzą w nim czystą grę materii, która istniała wiecznie (materializm). Wszystkie te próby interpretacji świadczą, jak trwałe i powszechne są pytania dotyczące początków świata. To poszukiwanie jest właściwością człowieka.

KKK 285;
por. 39-49; 50-53.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Enc. Caritas in veritate*, [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [dostęp: 15.02.2021].

Chadwick H., *Myśl wczesnochrześcijańska a tradycja klasyczna*, tłum. P. Siejkowski, wyd. W drodze, Warszawa 2000.

Dawson Ch., *Formowanie się chrześcijaństwa*, tłum. J. Marzęcki, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1987.

Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, 18.03.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie,* V, 1, 1982, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 387-389.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kosmowska B., *Pozłacana rybka*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018.

Löwith K., *Historia powszechna i dzieje zbawienia. Teologiczne przesłanki filozofii dziejów*, tłum. J. Marzęcki, wyd. Antyk, Kęty 2002.

Pesch T., *Chrześcijańska filozofia życia*, t. 1-2, tłum. z niemieckiego, Wydawnictwo Księży Jezuitów, Kraków 1930.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Religia a sens bycia człowiekiem, red. Z. Zdybicka, wyd. RW KUL, Lublin 1994.

Swieżawski S., *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

Swieżawski S., *Filozofia chrześcijanina jako poszukiwanie prawdy i jej kontemplacja*, „Znak" 1981, nr 321, s. 215-221.

Swieżawski S., *Między średniowieczem a czasami nowymi. Sylwetki myślicieli XV wieku*, wyd. Więź, Warszawa 2002.

Swieżawski S., *O roli, jaką chrześcijaństwo wyznacza filozofii*, „Znak" 1990, nr 422/423, s. 19-30.

Swieżawski S., *Problem filozoficznej teorii człowieka*, „Znak" 1959, nr 60, s. 698-713.

Zdybicka Z., *Człowiek i religia. Zarys filozofii religii*, wyd. TN KUL, Lublin 1997.

Zdybicka Z., *Religia i religioznawstwo*, wyd. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2013.

Zieliński T., *Chrześcijaństwo starożytne a filozofia rzymska*, Wydawnictwo Armoryka, Sandomierz 2017.

12.

Formowanie rodziny

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalno-społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Kształtowanie własnej tożsamości poprzez więzy rodzinne

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność tworzenia więzi rodzinnych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Jakie są prawa i zadania rodziny?
- Pojęcie „rodziny” w kulturze polskiej i w kulturach innych narodów.
- Kryzys rodziny a kryzys cywilizacji.
- Czy „cywilizacja miłości” jest utopią?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Osoba spełnia swoje powołanie poprzez bezinteresowny dar z siebie samej[1].
- W pojęcie daru wpisany jest wymiar powinności[2].
- Tożsamość człowieka, która jest oparta na zdolności życia w prawdzie i miłości, otwiera go ku życiu w komunii osób[3].

Zasady

- Relację miłości buduję na wzajemnym, bezinteresownym darze z siebie.
- Wolność nie jest dla mnie swobodą czynienia czegokolwiek.
- W swoim osobowym życiu rozwijam wartości miłości i prawdy.
- Zastanawiam się nad moimi zadaniami w rodzinie.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rodzina jest wspólnotą osób zjednoczonych w miłości. Opiera się ona na osobowej komunii małżonków i dzieci.
- Rodzina jest podmiotem, ponieważ tworzą ją osoby[4].
- „Dobrem wspólnym małżonków jest miłość, wierność i uczciwość małżeńska oraz trwałość ich związku «aż do śmierci»”[5].

---

[1] „Człowiek, będący na ziemi jedynym stworzeniem, którego Bóg chciał ze względu na nie samo, nie może się w pełni odnaleźć inaczej, jak tylko przez szczery dar z siebie samego”. KDK 24.

[2] „Wolność oznacza nie tylko dar z siebie, ale oznacza też wewnętrzną dyscyplinę daru. W pojęcie daru wpisana jest nie tylko dowolna inicjatywa podmiotu, ale też wymiar powinności”. LdR 14.

[3] „Tożsamość ta – to zdolność do życia w prawdzie i miłości; więcej nawet – to potrzeba prawdy i miłości jako wymiaru życia osobowego. Tego rodzaju potrzeba prawdy i miłości otwiera człowieka równocześnie na Boga oraz na wszystko, co istnieje – otwiera go w sposób szczególny na drugiego człowieka, otwiera go ku życiu «w komunii»”. LdR 8.

[4] „Rodzina – jest to naprzód dobro «bycia razem»: bycie razem stanowi istotne dobro małżeństwa (stąd jego nierozerwalność) oraz wspólnoty rodzinnej. Dobro to można również określić jako dobro podmiotowości. Osoba jest podmiotem i rodzina jest podmiotem, ponieważ tworzą ją osoby, w których jest ona «zapodmiotowana»”. LdR 15.

[5] LdR 10.

Zasady

- Tłumaczę i ukazuję, na czym polega prawdziwe człowieczeństwo[6].
- Nie stosuję prawa panowania silniejszego nad słabszym[7].
- Zrodzenie i wychowanie człowieka domagają się miłości i wierności.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Naturalne prawo do życia każdego człowieka jest podstawą relacji międzyosobowych[8].
- Rodzice mają pierwsze i podstawowe prawo do wychowania swoich dzieci.
- Miłość nadaje wychowaniu właściwy kierunek i sens.

Zasady

- Zachęcam uczniów do promowania kultury życia i cywilizacji miłości.
- Szkoła uczestniczy w procesie wychowania młodej osoby na zasadzie pomocniczości[9].
- Moje relacje w szkole opieram na afirmacji każdej osoby.
- Proces uspołecznienia człowieka dokonuje się w domu rodzinnym i w szkole.

---

[6] „Rodzina w Bożej myśli jest pierwszą szkołą człowieczeństwa w każdej poniekąd postaci: bądź człowiekiem!". LdR 15.

[7] „Właściwe kryterium, które powinno przesądzać o uznaniu godności osoby – to znaczy kryterium szacunku, bezinteresowności i służby – zostaje zastąpione przez kryterium wydajności, funkcjonalności i przydatności: drugi człowiek jest ceniony nie za to, kim «jest», ale za to, co «posiada, czego dokonuje i jakie przynosi korzyści». Oznacza to panowanie silniejszego nad słabszym". EV 23.

[8] „Pod względem prawa do życia każda niewinna istota ludzka jest absolutnie równa wszystkim innym. Ta równość stanowi podstawę wszelkich autentycznych relacji społecznych, które rzeczywiście zasługują na to miano tylko wówczas, gdy są oparte na prawdzie i na sprawiedliwości, uznając i broniąc każdego człowieka jako osoby, a nie jako rzeczy, którą można rozporządzać". EV 57.

[9] „Rodzice nie są w stanie zaspokoić wszystkich zapotrzebowań całościowego procesu wychowawczego, zwłaszcza gdy chodzi o wykształcenie, ale również gdy chodzi o całą szeroką dziedzinę uspołecznienia. W tych dziedzinach, gdzie rodzina nie może skutecznie działać sama, zasada pomocniczości wspiera miłość rodzicielską, odpowiada dobru rodziny. Pomocniczość dopełnia w ten sposób miłość rodzicielską, a równocześnie potwierdza jej fundamentalny charakter". LdR 16.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom, aby przygotowali swoje kroniki rodzinne. Materiał o dziejach swoich rodzin może być wzbogacony o zdjęcia, filmy czy inne pamiątki. Uczeń będzie mógł przedstawić członka swojej rodziny, świadka dawnych wydarzeń rodzinnych i historycznych.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń wie, że podstawą relacji rodzinnych jest afirmacja człowieka, która dotyczy jego ludzkiej godności. W rodzinie osoby wzajemnie uczą się człowieczeństwa i w pełni je realizują[10]. Młody człowiek ma świadomość, że sam w pełni uczestniczy w procesie wychowania. Wie, że przymierze małżeńskie daje początek rodzinie, a rodzina jest wspólnotą życia i miłości. Rozumie, iż życie rodzinne polega na byciu razem. Tworzy i dzieli się dobrem wspólnym z innymi członkami rodziny. Zdaje sobie sprawę, że „im dobro jest bardziej wspólne, tym jest też bardziej własne: moje – twoje – nasze”[11]. Funkcjonuje w rodzinie – przestrzeni bezinteresownego daru. Rozeznaje, że rodzicielstwo jest związane z odpowiedzialnością za nowe życie. Buduje relacje społeczne w oparciu o wartości przekazywane i praktykowane w rodzinie.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak darowania siebie może doprowadzić u młodego człowieka do relacji osobowych opartych na egoizmie. Nie będzie on zdolny żyć we wspólnocie osób, jaką jest rodzina. Przyjęcie tzw. wolnej miłości może doprowadzić do postawy używania drugiej osoby, aby osiągać własne cele. Istnieje ryzyko wystąpienia

[10] „Pośród tych wielu dróg rodzina jest drogą pierwszą i z wielu względów najważniejszą. Jest drogą powszechną, pozostając za każdym razem drogą szczególną, jedyną i niepowtarzalną, tak jak niepowtarzalny jest każdy człowiek. Rodzina jest tą drogą, od której nie może się on odłączyć. Wszak normalnie każdy z nas w rodzinie przychodzi na świat, może więc powiedzieć, że rodzinie zawdzięcza sam fakt bycia człowiekiem. A jeśli w tym przyjściu na świat oraz we wchodzeniu na świat człowiekowi brakuje rodziny, to jest to zawsze wyłom i brak nad wyraz niepokojący i bolesny, który potem ciąży nad całym życiem. […] Człowiek wychodzi z rodziny, aby z kolei w nowej rodzinie urzeczywistnić swe życiowe powołanie. Ale nawet kiedy wybiera życie w samotności – to i tutaj rodzina pozostaje wciąż jak gdyby jego egzystencjalnym horyzontem jako ta podstawowa wspólnota, na której opiera się całe życie społeczne człowieka w różnych wymiarach aż do najrozleglejszych. Czyż nie mówimy również o «rodzinie ludzkiej», mając na myśli wszystkich na świecie żyjących ludzi?”. LdR 2.

[11] LdR 10.

braku odpowiedzialności za przekazywane wychowanie dzieci. Młody człowiek może zacząć pojmować rodzinę jako (zbiorowość) ograniczającą jego wolność.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Rodzina jest podstawową komórką w społeczeństwie. Każdy wraz z dorastaniem „opuszcza" rodzinę po to, aby założyć swoją własną. Od wieków to dzięki więzom rodzinnym udawało się przetrwać kolejnym pokoleniom, między innymi w trudnym okresie wojen czy zaborów. To właśnie w tej komórce, jaką jest rodzina, przekazywane są wszystkie wartości i tradycje, które kształtują młodych ludzi. Aktualnie rodzina przeżywa kryzys, a współczesny świat nie stwarza perfekcyjnych warunków do formowania nowych grup. Należy jednak pamiętać, że to w niej ewoluuje nasz charakter i osobowość.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Bohaterką powieści *Pozłacana rybka* jest dziewczynka Alicja, która jako młoda osoba przeżywa bardzo nieprzyjemną sytuację. Obserwuje, jak jej rodzice oddalają się od siebie, rozstają się i biorą rozwód. A przecież w młodości kochali się. Dziewczynka mimo młodego wieku dostrzega wszystkie etapy w relacji swoich rodziców i nie może pogodzić się z ich rozstaniem.

Bo z tą miłością rodziców stała się rzecz dziwna. Topniała jak lody i stygła niczym nikomu niepotrzebna herbata. A także milkła. Jakby już nic nie miała do powiedzenia. Jakby jej nie zależało, żeby w naszym domu znowu krążyły pod lampą kolorowe rozmowy i dobre słowa. Ale najbardziej zdziwiło mnie w tym wszystkim jedno: że rodzice rozwiedli się dla mnie! Uwierzyłby kto? Zrobili to dla mojego dobra! Co za wielkoduszność! Ciekawe, jak by się czuli, gdybym to ja ich porzuciła. Dla ich dobra, ma się rozumieć. Po to, by byli jeszcze szczęśliwsi i bardziej ze mnie zadowoleni.

Nie porzucę. Nie znoszę roztopionych lodów. Nie pijam zimnej herbaty. Lubię, kiedy moje uczucia mają pokojową temperaturę, a ja – dużo

B. Kosmowska, *Pozłacana rybka*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018, s. 8.

cierpliwości. Pewnie dlatego czasami odnoszę wrażenie, że jestem dużo starsza od własnych rodziców. Na szczęście gołym okiem wcale tego nie widać.

Pomimo młodego wieku Alicja sprawia wrażenie niezwykle dojrzałej psychicznie i emocjonalnie. Sama twierdzi wręcz, że ma czasem wrażenie, jakby sama była bardziej dorosła od swoich rodziców. Ich rozwód jest dla niej bardzo dużym przeżyciem, z którym nie potrafi się pogodzić. Dziewczynka prezentuje dojrzałą postawę, lecz dla nastoletniej osoby rozpad rodziny jest traumatycznym przeżyciem.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Rodzina, założona i ożywiana przez miłość, jest wspólnotą osób: mężczyzny i kobiety jako małżonków, rodziców, dzieci i krewnych. Pierwszym jej zadaniem jest wierne przeżywanie rzeczywistości komunii w ciągłym działaniu na rzecz rozwijania prawdziwej wspólnoty osób. Wewnętrzną zasadą, trwałą mocą i celem ostatecznym tego zadania jest miłość: tak jak bez miłości rodzina nie jest wspólnotą osób, tak samo bez miłości nie może ona żyć, wzrastać i doskonalić się jako wspólnota osób.

FC 18.

„Kto wam poda kubek wody – mały gest – w imię moje, nie utraci swojej nagrody", mówi Jezus (por. Mk 9,41). Tych małych gestów uczymy się w domu, w rodzinie; gubią się one pośród wszystkich innych rzeczy, jakie robimy, ale sprawiają, że zmianie ulega dzień powszedni. Są to ciche rzeczy dokonywane przez matki i babki, przez ojców i dziadków, przez dzieci, przez braci. Są to małe oznaki czułości, miłości i współczucia. Jak ciepła kolacja, na jaką cieszymy się wieczorem, wczesny obiad czekający na kogoś, kto wstaje wcześnie, aby iść do pracy. Swojskie gesty. Jak błogosławieństwo zanim położymy się spać czy też uścisk, gdy wracamy po ciężkim dniu pracy. Miłość ukazuje się w małych rzeczach, przez dbałość o małe codzienne znaki, które sprawiają, że życie ma zawsze posmak domu. Wiara wzrasta, gdy jest przeżywana i ukształtowana przez miłość. Dlatego nasze rodziny, nasze domy, są prawdziwymi Kościołami domowymi. Są miejscami właściwymi dla wiary, w których wiara staje się życiem, a życie rozwija się w wierze.

Franciszek, *Msza św. na zakończenie Światowego Spotkania Rodzin. Homilia*, Filadelfia, 27.09.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2015/documents/papa-francesco_20150927_usa-omelia-famiglie.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Bądźcie sobie wzajemnie poddani w bojaźni Chrystusowej. Żony niechaj będą poddane swym mężom, jak Panu, bo mąż jest głową żony, jak i Chrystus – Głową Kościoła: On – Zbawca Ciała. Lecz jak Kościół poddany jest Chrystusowi, tak i żony mężom – we wszystkim. Mężowie,

miłujcie żony, bo i Chrystus umiłował Kościół i wydał za niego samego siebie, aby go uświęcić, oczyściwszy obmyciem wodą, któremu towarzyszy słowo, aby samemu sobie przedstawić Kościół jako chwalebny, nie mający skazy czy zmarszczki, czy czegoś podobnego, lecz aby był święty i nieskalany. Mężowie powinni miłować swoje żony, tak jak własne ciało. Kto miłuje swoją żonę, siebie samego miłuje.

Ef 5,21-28;
por. Mt 19,5-6.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Przymierze dobrowolnie zawarte przez małżonków zakłada wierną miłość. Zobowiązuje ich ono do zachowania nierozerwalności małżeństwa.

KKK 2397.

Płodność jest dobrem, darem i celem małżeństwa. Małżonkowie przekazując życie, uczestniczą w ojcostwie Boga.

KKK 2398;
por. 2360; 2361.

IV. LITERATURA

Franciszek, *Msza św. na zakończenie Światowego Spotkania Rodzin. Homilia*, Filadelfia, 27.09.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2015/documents/papa-francesco_20150927_usa-omelia-famiglie.html [dostęp: 15.02.2021].

Goleman D., *Inteligencja emocjonalna*, tłum. A. Jankowski, wyd. Media Rodzina, Poznań 2012.

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *Enc. Evangelium vitae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 533-612.

Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358-399.

Jan Paweł II, *Rodzina. Nauczanie moralne Jana Pawła II*, wyd. Polwen, Radom 2006.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kosmowska B., *Pozłacana rybka*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Rodzina – bezcenny dar i zadanie, red. J. Stala, E. Ossewska, wyd. Polwen, Radom 2006.

Rodzina na przełomie wieków, red. K. Majdański, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2000.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Wojtyła K., *Promieniowanie ojcostwa*, wyd. Stowarzyszenie Studio Teatr Test, Warszawa 2018.

Wojtyła K., *Przed sklepem jubilera*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2011.

Wolski K., *Nazaret – źródło świętości*, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2001.

ATLANTIC
OCEAN

13.

Mądre korzystanie z osiągnięć cywilizacji: wiedza, szkoła, studia[1]

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualno-moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Poznawanie osiągnięć związanych z rozwojem nauki

---

[1] „Człowiek rozszerzył swe panowanie nad przyrodą i osiągnął głębszą znajomość praw dotyczących stosunków społecznych. Na jego oczach runęły lub zmniejszyły się przeszkody i odległości dzielące ludy i narody, a dokonało się to poprzez wzrost poczucia uniwersalizmu i wyraźniejszą świadomość jedności rodzaju ludzkiego, poprzez uznanie wzajemnej zależności w ramach prawdziwej solidarności, i wreszcie, poprzez pragnienie – i możliwość – nawiązania kontaktów z braćmi i siostrami ponad sztucznymi podziałami geograficznymi, granicami państwowymi czy rasowymi". DM 10.

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

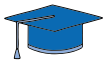

Umiejętność planowania swojego rozwoju intelektualnego

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Na czym polega autentyczny rozwój człowieka?
- Co to są uniwersalne, ponadczasowe wartości?
- Moje poszukiwania prawdy.
- Moje poszukiwanie wiedzy.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Człowiek nieustannie szuka prawdy i wiedzy[2].
- Każda osoba jest powołana do współuczestnictwa w procesie rozwoju cywilizacji[3].
- W pracy ludzkiej istnieje zasada prymatu osoby przed rzeczą.

Zasady

- Kształtuję w sobie postawę ciągłego zdobywania wiedzy.
- Uczciwie i rzetelnie wypełniam moje obowiązki związane z rodziną, szkołą i najbliższym otoczeniem[4].
- Rzeczy, których używam, są podporządkowane mojemu człowieczeństwu i powołaniu.

---

[2] „Człowiek nie może przecież oprzeć swojego życia na czymś nieokreślonym, na niepewności albo na kłamstwie, gdyż takie życie byłoby nieustannie nękane przez lęk i niepokój. Można zatem określić człowieka jako tego, który szuka prawdy". FR 28.

[3] „Ów proces zaś jest równocześnie uniwersalny: obejmuje wszystkich ludzi, każde pokolenie, każdy etap rozwoju ekonomicznego i kulturalnego, a równocześnie jest to proces przebiegający w każdym człowieku, w każdym świadomym ludzkim podmiocie. Wszyscy i każdy są nim równocześnie objęci. Wszyscy i każdy w odpowiedniej mierze, i nieskończoną prawie ilość sposobów, biorą udział w tym gigantycznym procesie, poprzez który człowiek «czyni sobie ziemię poddaną»: w procesie pracy". LE 4.

[4] „Człowiek stając się – przez swoją pracę coraz bardziej panem ziemi, potwierdzając – również przez pracę – swoje panowanie nad widzialnym światem, w każdym wypadku i na każdym etapie tego procesu znajduje się na linii owego pierwotnego ustanowienia Stwórcy, które pozostaje w koniecznym i nierozerwalnym związku z faktem stworzenia człowieka jako mężczyzny i niewiasty na «obraz Boga»". LE 4.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Integralny rozwój człowieka umożliwia prawdziwy postęp cywilizacyjny[5].
- Rozwój człowieka i cywilizacji ma wydźwięk moralny, więc rozwój techniczny musi iść równolegle z rozwojem duchowym i moralnym.
- Zdobyte wykształcenie powinno służyć sprawiedliwości i dobru człowieka[6].

Zasady

- Pomagam dziecku w formułowaniu odpowiedzi na fundamentalne pytania dotyczące sensu ludzkiego życia i jego przeznaczenia[7].
- Wskazuję na wiarygodne instytucje naukowe[8].
- Jestem gotów do dzielenia się dobrami ze słabszymi i biedniejszymi.

---

[5] „Rozwój nie tylko ekonomiczny mierzy się i ukierunkowuje według tej rzeczywistości i powołania człowieka widzianego całościowo, czyli według jego «parametru» wewnętrznego". SRS 29.

[6] „Pracownicy nauki, intelektualiści, wychowawcy mogą odegrać znaczną rolę w walce o sprawiedliwość społeczną, cel, do którego należy dążyć z odwagą i energią, środkami samej sprawiedliwości, dokonując tych wszystkich zmian na lepsze, które w stosunkach gospodarczych i społecznych nakazuje etyka, unikając przy tym destruktywnej przemocy rewolucyjnych konfrontacji. Uniwersytet dysponuje ogromną siłą moralną, by występować w obronie sprawiedliwości i prawa, działając zgodnie ze swymi własnymi środkami, którymi są kompetentna wiedza i moralne wychowanie. W podobny sposób uniwersytet winien w miarę możliwości dążyć do rozprzestrzeniania dobrodziejstw wyższego wykształcenia na wszystkie klasy i pokolenia, które są w stanie zeń korzystać". Jan Paweł II, *Orędzie do środowisk uniwersyteckich*, Gwatemala, 7.03.1983, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 210.

[7] „Pragnienie prawdy jest tak głęboko zakorzenione w sercu człowieka, że gdyby musiał się go wyrzec, prowadziłoby to do kryzysu egzystencjalnego. Wystarczy przecież przyjrzeć się codziennemu życiu, by dostrzec, że każdy z nas zadaje sobie nieustannie pewne fundamentalne pytania, a zarazem nosi w sercu przynajmniej zarys odpowiedzi na nie". FR 28.

[8] „Uniwersytet zdradziłby swe powołanie, gdyby zamknął się na sens absolutu i transcendencję, bowiem arbitralnie ograniczyłby badania całej rzeczywistości lub prawdy i wyrządziłby krzywdę samemu człowiekowi, którego najwyższym dążeniem jest poznanie prawdy, dobra, piękna oraz wiara w przeznaczenie, które go przekracza. Dlatego też uniwersytet musi stać się świadkiem prawdy i sprawiedliwości". Jan Paweł II, *Orędzie do środowisk uniwersyteckich*, Gwatemala, 7.03.1983, w: tegoż, *Wiara*…, dz. cyt., s. 210.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Uczeń współpracuje z innymi, aby poznać prawdę o sobie samym i poznawać rzeczywistość, w której żyje.
- Poszukiwanie prawdy dokonuje się poprzez doświadczenie fizyczne i duchowe[9].
- Szkoła kształci i wychowuje osobę[10].

Zasady

- Kształtuję postawę ufności wobec autorytetów naukowych[11].
- Umożliwiam uczniom dostęp do wiedzy[12].
- Nieustannie doskonalę swoje umiejętności pedagogiczne i zawodowe[13].

---

[9] „Wszędzie tam, gdzie człowiek dostrzega wezwanie absolutu i transcendencji, otwiera się przed nim droga do metafizycznego wymiaru transcendencji: w prawdzie, w pięknie, w wartościach moralnych, w drugim człowieku, w samym bycie, w Bogu. Wielkie wyzwanie jakie stoi przed nami u kresu obecnego tysiąclecia, wyzwanie równie nieuniknione jak pilne, polega na przejściu od fenomenu do fundamentu. Nie można zatrzymać się na samym doświadczeniu; także wówczas, gdy wyraża ono i ujawnia wewnętrzność człowieka i jego duchowość, refleksja racjonalna winna docierać do poziomu istoty duchowej i do fundamentu, który jest jej podłożem". FR 83.

[10] „Oto w wielkiej syntezie zadanie szkoły, która ma kształcić i wychowywać. W podejmowaniu tego zadania nie wystarczy patrzeć tylko w wyimaginowaną przyszłość, ale trzeba ją już teraz jakoś tworzyć, trzeba mieć przed oczyma całą tradycję narodu, społeczeństwa, państwa. Powiedział ktoś słusznie, że narody, które tracą pamięć, schodzą do rzędu plemienia". Jan Paweł II, *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 682.

[11] „Umiejętność i decyzja zawierzenia samego siebie i własnego życia innej osobie to z pewnością jeden z aktów antropologicznie najbardziej doniosłych i wymownych. Nie należy zapominać, że także rozum potrzebuje oprzeć się w swoich poszukiwaniach na ufnym dialogu i szczerej przyjaźni". FR 33.

[12] „Ponadto państwo powinno zapewnić wszystkim obywatelom pełny dostęp do uczestnictwa w kulturze oraz przygotowanie do należytego korzystania z praw i obowiązków obywatelskich. Także państwo powinno zagwarantować dzieciom prawo do odpowiedniego wychowania szkolnego, starać się o kwalifikacje nauczycieli i poziom kształcenia, dbać o zdrowie wychowanków i w ogóle doskonalić szkolnictwo, pamiętając o zasadzie pomocniczości, aby przez to wykluczyć, istniejący dziś w bardzo wielu społeczeństwach, monopol szkolny sprzeciwiający się wrodzonym prawom osoby ludzkiej, postępowi i upowszechnianiu kultury, pokojowemu współżyciu obywateli i pluralizmowi". DWCH 6.

[13] „Spośród wszystkich środków pomocniczych wychowania szczególne znaczenie ma szkoła, ponieważ mocą swego posłannictwa wytrwale i troskliwie kształtuje władze umysłowe, rozwija zdolności wychowania prawidłowych sądów, wprowadza w dziedzictwo kultury wytworzonej przez minione pokolenia, kształci poczucie wartości, przygotowuje do życia zawodowego,

Sun 10/07/18 6:21PM

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie w grupach przygotowują pracę dotyczącą rozwoju współczesnego społeczeństwa polskiego. Każda grupa ma za zadanie opracować wybraną dziedzinę życia społecznego, zbadać, czy zachodzą w niej zmiany, w jakim kierunku, czy osoba ma możliwość rozwoju swojego człowieczeństwa itd. Następnie na forum klasy porównywane są końcowe wyniki prac, uczniowie wraz z nauczycielem oceniają, jaki jest obraz rozwoju cywilizacyjnego we współczesnej Polsce.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek wierzy, że jest w stanie poznać rzeczywistość, która go otacza. Podejmuje wysiłek, by ją poznać i zrozumieć[14]. Dzięki nauce tworzy więzi osobowe w Ojczyźnie i za granicą. Dokonaniami współczesnej cywilizacji posługuje się tak, aby rozwijały jego człowieczeństwo. Przyjmuje rady i wskazówki osób, które uważa za autorytet. Umie się dzielić własnymi osiągnięciami naukowymi. Pomaga rozwijać się intelektualnie innym osobom.

1.10. ZAGROŻENIA

Bez systematycznej, rzetelnej nauki młody człowiek może utracić motywację do poznawania otaczającej go rzeczywistości. Brak wiedzy o świecie, w którym żyje, może spowodować u osoby stan wyobcowania[15]. Nie będzie ona umiała

---

a tworząc warunki do przyjaznego współżycia wychowanków różniącym się charakterem i pochodzeniem, kształtuje postawy wzajemnego rozumienia. Ponadto szkoła stanowi jakby centrum, w którego działalności i rozwoju powinny uczestniczyć wspólnie: rodziny, nauczyciele, różnego rodzaju organizacje kulturalne, obywatelskie i religijne, a także państwo i cała wspólnota ludzka". DWCH 5.

[14] „To wiara przynagla rozum, aby przekraczał wszelkie bariery izolacji i nie wahał się ponosić ryzyka w poszukiwaniu tego co piękne, dobre i prawdziwe. Wiara staje się zdecydowanym i przekonującym obrońcą rozumu". FR 56.

[15] „Można zauważyć, że jednym z najbardziej znamiennych aspektów naszej obecnej kondycji jest «kryzys sensu». Powstało tak wiele perspektyw poznawczych, często o charakterze naukowym, z których można patrzeć na życie i świat, że mamy w rzeczywistości do czynienia z coraz powszechniejszym zjawiskiem fragmentaryzacji wiedzy. Właśnie to sprawia, że tak trudne, a często daremne jest poszukiwanie sensu. Wielość teorii, które prześcigają się w próbach rozwiązania tego problemu, a także różne wizje i interpretacje świata i ludzkiego życia pogłębiają tylko tę zasadniczą wątpliwość, która łatwo może stać się źródłem sceptycyzmu i obojętności albo różnych form nihilizmu". FR 81.

nawiązywać relacji z innymi osobami[16] lub zacznie się bać drugiego człowieka i nieufnie go traktować. Nieprzestrzeganie norm moralnych w zdobywaniu wiedzy, może prowadzić młodego człowieka do manipulacji wytworami nauki w osiąganiu własnych korzyści[17]. Również nieuznawanie w procesie nauki niezbywalnej godności człowieka doprowadza do zagrożenia samej osoby ludzkiej[18].

[16] „Czyż nie można powiedzieć, że po upadku jednego muru, tego widzialnego, jeszcze bardziej odsłonił się inny mur, niewidzialny, który przebiega przez ludzkie serca? Jest on zbudowany z lęku i agresji, z braku zrozumienia dla ludzi o innym pochodzeniu i innym kolorze z skóry, przekonaniach religijnych, jest on zbudowany z egoizmu politycznego i gospodarczego oraz z osłabienia wrażliwości życia ludzkiego i godności każdego człowieka. Nawet niewątpliwe osiągnięcia ostatniego okresu na polu gospodarczym, politycznym, społecznym nie przesłaniają istnienia tego muru". Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Gniezno, 3.06.2006, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny*…, dz. cyt., s. 911.

[17] „Jeszcze raz staje się oczywiste, że rozwój, jego planowanie, użycie zasobów i sposobów ich wykorzystania nie mogą być oderwane od poszanowania wymogów moralnych. Jeden z nich niewątpliwie wyznacza ograniczenia użycia widzialnej natury. Panowanie, przekazane przez Stwórcę człowiekowi, nie oznacza władzy absolutnej, nie może też być mowy o wolności «używania» lub dobrowolnego dysponowania rzeczami". SRS 34.

[18] „Człowiek dzisiejszy zdaje się być stale zagrożony przez to, co jest jego własnym wytworem, co jest wynikiem pracy jego rąk, a zarazem – i bardziej jeszcze – pracy jego umysłu, dążeń jego woli". RH 15.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Współczesny świat udostępnia wiele możliwości, w szczególności dla młodego człowieka. Szeroki dostęp do wiedzy, systemu bezpłatnego szkolnictwa, czy też Internetu potrafi jednak spowodować wiele negatywnych zachowań. Trzeba więc korzystać z osiągnięć współczesnego świata w mądry sposób, oddzielając to, co wartościowe od szkodliwej reszty. Opierać można się z pewnością o uniwersalne, ponadczasowe wartości. Człowiek w swojej chęci poznawania świata i rozwoju nie zatrzymuje się, co sprawia, że zdobycze cywilizacji będą cały czas się rozszerzać.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Lektura *Ania z Zielonego Wzgórza* dotyka bezpośrednio okresu dorastania tytułowej bohaterki. Po przybyciu do domu Maryli musi ona mierzyć się z wieloma przeciwnościami, ma wiele przygód oraz doświadcza życia poza sierocińcem. Niedługo po przyjeździe na Zielone Wzgórze Maryla i jej brat Mateusz wysyłają Anię do szkoły, aby zaczęła pobierać nauki.

Maryla z wielkim przejęciem wyprawiła Anię pierwszego września do szkoły. Ania była przecież takim dziwnym dzieckiem! Jak się ułożą jej relacje z rówieśnikami? I czy będ zie w stanie zapanować nad swoją gadatliwością, żeby przesiedzieć całą lekcję w spokoju?

Mimo obaw, pierwszy dzień szkoły minął zupełnie bez problemów. Ania wróciła do domu rozpromieniona.

– Wydaje mi się, że polubię tę szkołę – powiedziała od razu. […] Wcale nie było tak źle, jak sobie to wyobrażałam. Siedziałam razem z Dianą. Nasza ławka stoi zaraz przy oknie i dzięki temu możemy zerkać na Jezioro Lśniących Głębi. W szkole jest wiele sympatycznych dziewcząt, więc podczas popołudniowej przerwy doskonale się bawiłyśmy. […] Dziś było czytanie, geografia, historia Kanady i dyktando. Pan Phillips stwierdził, że moja ortografia jest okropna, i wysoko uniósł moją tabliczkę, aby wszyscy mogli ją zobaczyć. Podkreślił błędy, by były lepiej widoczne. Było mi niezmiernie wstyd!

L.M. Montgomery, *Ania z Zielonego Wzgórza*, tłum. M. Skrabek, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018, s. 109-110.

W przytoczonym powyżej fragmencie książki czytamy o sytuacji, w której Ania opowiada Maryli o wrażeniach po pierwszym dniu w szkole. Dziewczynka jest zadowolona, cieszy się, że może uczyć się ciekawych rzeczy oraz spotkać z nowymi dziećmi. Wie jednak, że czeka ją wiele pracy, gdyż nauczyciel już wytknął jej słabe strony. Maryla była pełna obaw o zachowanie swojej podopiecznej, lecz ostatecznie mogła odetchnąć z ulgą, gdyż dziewczynka zachowywała się dobrze.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

To właśnie prawda o „Bogu – Miłości" staje się źródłem nadziei świata i drogowskazem naszej odpowiedzialności. Człowiek może miłować, ponieważ został najpierw umiłowany przez Boga. Św. Jan nas poucza: „My miłujemy, ponieważ Bóg sam pierwszy nas umiłował" (1 J 4,19). Prawda o Bożej miłości rzuca światło również na nasze poszukiwanie prawdy, na pracę nad rozwojem nauki, nad całą naszą kulturą. Nasze

poszukiwania i nasza praca potrzebują idei wiodącej, fundamentalnej wartości, która by nadała sens i połączyła w jeden nurt badania uczonych, refleksje historyków, twórczość artystów i rozwijające się w zawrotnym tempie odkrycia techników. Czy istnieje jakaś inna idea, inna wartość lub inne światło, które byłoby w stanie nadać sens wielorakim poszukiwaniom i działaniom ludzi nauki i kultury, nie ograniczając równocześnie ich twórczej wolności? Otóż miłość jest tą siłą, która nie narzuca się człowiekowi od zewnątrz, lecz rodzi się w jego wnętrzu, w jego sercu, jako jego najbardziej wewnętrzna własność. Chodzi tylko o to, by człowiek pozwolił się jej narodzić i by umiał nasycić nią swoją wrażliwość, swoje myślenie w laboratorium, w sali seminaryjnej i wykładowej, a także przy warsztacie wielorakiej sztuki.

Jan Paweł II, *Przemówienie do rektorów wyższych uczelni zgromadzonych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika*, Toruń, 7.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny…*, dz. cyt., s. 1047.

Miłość nie wyklucza wiedzy, co więcej, domaga się jej, krzewi ją i ożywia od wewnątrz. Wiedza nie jest nigdy tylko dziełem inteligencji. Można ją oczywiście sprowadzić do kalkulacji lub doświadczenia, ale jeżeli ma być wiedzą zdolną ukierunkować człowieka w świetle pierwszych zasad i jego ostatecznych celów, powinna być „przyprawiona solą" miłości. Działanie bez wiedzy jest ślepe, a wiedza bez miłości jałowa. Istotnie, „Ten bowiem, kto kieruje się prawdziwą miłością, usilnie wytęża swój umysł, by odkryć przyczyny nędzy i znaleźć sposoby jej zwalczania i zdecydowanego przezwyciężenia". W obliczu zjawisk, które mamy przed sobą, miłość w prawdzie wymaga przede wszystkim poznania i zrozumienia, ze świadomością i poszanowaniem specyficznej kompetencji każdego poziomu wiedzy. Miłość nie jest późniejszym dodatkiem, załącznikiem do zakończonej już pracy różnych dyscyplin, lecz prowadzi z nimi dialog od samego początku. Wymogi miłości nie sprzeciwiają się wymogom rozumu. Wiedza ludzka jest niewystarczająca, a konkluzje płynące z wiedzy nie będą mogły nigdy wskazywać samodzielnie drogi prowadzącej do integralnego rozwoju człowieka. Trzeba zawsze iść dalej: wymaga tego miłość w prawdzie. Jednak pójście dalej nie oznacza nigdy abstrahowania od konkluzji rozumu, zaprzeczania jego wynikom. Nie ma inteligencji, a potem miłości: istnieje miłość ubogacona inteligencją oraz inteligencja pełna miłości.

CV 30.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Błogosławieni ubodzy w duchu, albowiem do nich należy królestwo niebieskie.
Błogosławieni, którzy się smucą, albowiem oni będą pocieszeni.
Błogosławieni cisi, albowiem oni na własność posiądą ziemię.
Błogosławieni, którzy łakną i pragną sprawiedliwości, albowiem oni będą nasyceni.
Błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią.
Błogosławieni czystego serca, albowiem oni Boga oglądać będą.
Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój, albowiem oni będą nazwani synami Bożymi.
Błogosławieni, którzy cierpią prześladowanie dla sprawiedliwości, albowiem do nich należy królestwo niebieskie.
Błogosławieni jesteście, gdy [ludzie] wam urągają i prześladują was, i gdy z mego powodu mówią kłamliwie wszystko złe na was. Cieszcie się i radujcie, albowiem wasza nagroda wielka jest w niebie. Tak bowiem prześladowali proroków, którzy byli przed wami.

Mt 5,3-12;
por. Rz 8,31-39.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Obiecane szczęście stawia nas wobec decydujących wyborów moralnych. Zaprasza nas do oczyszczenia naszego serca ze złych skłonności i do poszukiwania nade wszystko miłości Bożej. Uczy nas, że prawdziwe szczęście nie polega ani na bogactwie czy dobrobycie, na ludzkiej sławie czy władzy, ani na żadnym ludzkim dziele, choćby było tak użyteczne jak nauka, technika, sztuka, ani nie tkwi w żadnym stworzeniu, ale znajduje się w samym Bogu, który jest źródłem wszelkiego dobra i wszelkiej miłości […].

KKK 1723;
por. 1731; 2115.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Enc. Caritas in veritate*, [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [dostęp: 15.02.2021].

Boorstin D.J., *Odkrywcy. Dzieje ludzkich odkryć i wynalazków*, tłum. M. Stopa, wyd. Bertelsmann Media, Warszawa 2000.

Budajczak M., *Edukacja domowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.

Gadamer H.G., *Dziedzictwo Europy*, tłum. A. Przyłębski, Fundacja Aletheia–Wydawnictwo Spacja, Warszawa 1992.

Goban-Klas T., *Cywilizacja medialna. Geneza. Ewolucja. Eksplozja*, wyd. WSiP, Warszawa 2007.

Jan Paweł II, *Enc. Dives in misericordia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-100.

Jan Paweł II, *Enc. Fides et ratio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 675-738.

Jan Paweł II, *Enc. Laborem exercens*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 107-144.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 26-63.

Jan Paweł II, *Enc. Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 281-329.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Gniezno, 3.06.2006, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 907-914.

Jan Paweł II, *Orędzie do środowisk uniwersyteckich*, Gwatemala, 7.03.1983, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 206-212.

Jan Paweł II, *Przemówienie do rektorów wyższych uczelni zgromadzonych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika*, Toruń, 7.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 1045-1050.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Montgomery L.M., *Ania z Zielonego Wzgórza*, tłum. M. Skrabek, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018.

Nęcka E., *Człowiek – umysł – maszyna. Rozmowy o twórczości i inteligencji*, wyd. Znak, Kraków 2007.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sękowski A.E., *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, wyd. TN KUL, Lublin 2001.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim* [*Gravissimum educationis*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Twardowski J., *Na ostatni guzik. Rok z księdzem Janem Twardowskim*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015.

Twardowski J., *Wiersze o nadziei, miłości i wierze*, wybór i posłowie W. Smaszcz, wyd. Łuk, Białystok 2000.

Wolański N., *Ekologia człowieka. Ewolucja i dostosowanie biokulturowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

The Endangered Animals (Red List)

14.

Integralność osoby ludzkiej

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowo-moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność poznawania prawdy o samym sobie

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postawy szacunku wobec siebie samego i innych osób

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czy wraz z rozwojem cywilizacyjnym zmieniają się fundamentalne ludzkie wartości?
- Ludzka natura jest miarą kultury[1].

[1] „Nie można zaprzeczyć, że człowiek istnieje zawsze w ramach określonej kultury, ale prawdą jest też, że nie wyraża się on cały w tej kulturze. Zresztą sam fakt rozwoju kultur dowodzi, że w człowieku jest coś, co wykracza poza kulturę. To coś to właśnie ludzka natura: to ona jest

– Jedność konstruktywna i destruktywna w osobowości człowieka.
– Czym jest integracja międzyosobowa?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Każda osoba jest niepowtarzalna[2].
– Osoba uzyskuje pełną tożsamość poprzez uznanie prawdy o sobie[3].
– Prawo naturalne opiera się na naturze osoby, którą jest jedność duszy i ciała[4].

Zasady

– Kształtuję wszystkie wymiary swojego człowieczeństwa[5].
– Nieustannie pogłębiam relację z Bogiem[6].
– Zachowuję integralną wizję osoby ludzkiej[7].

---

miarą kultury i to dzięki niej człowiek nie staje się więźniem żadnej ze swych kultur, ale umacnia swoją osobową godność, żyjąc zgodnie z głęboką prawdą swojego bytu". VSpl 53.

[2] „Każdy człowiek w całej tej niepowtarzalnej rzeczywistości bytu i działania, świadomości i woli, sumienia i serca. Człowiek, który – każdy z osobna (gdyż jest właśnie osobą) – ma swoją własną historię życia, a nade wszystko swoje własne dzieje duszy. Człowiek, który zgodnie z wewnętrzną otwartością swego ducha, a zarazem z tylu i tak różnymi potrzebami ciała, swej doczesnej egzystencji, te swoje osobowe dzieje pisze zawsze poprzez rozliczne więzi, kontakty, układy, kręgi społeczne, jakie łączą go z innymi ludźmi – i to począwszy już od pierwszej chwili zaistnienia na ziemi, od chwili poczęcia i narodzin". RH 14.

[3] „Tak więc, nowoczesny totalitaryzm wyrasta z negacji transcendentnej godności osoby ludzkiej, będącej widzialnym obrazem Boga niewidzialnego i właśnie dlatego z samej swej natury podmiotem praw, których nikt nie może naruszać: ani jednostka czy grupa, ani też klasa, naród lub państwo". CA 44.

[4] „Cała osoba, włącznie z ciałem, zostaje powierzona samej sobie i właśnie w jedności duszy i ciała jest podmiotem własnych aktów moralnych". VSpl 48.

[5] „Możemy teraz zrozumieć prawdziwy sens prawa naturalnego: odnosi się ono do pierwotnej natury właściwej człowiekowi, do natury osoby ludzkiej, którą jest sama osoba jako jedność duszy i ciała, jako jedność wszystkich jej skłonności zarówno duchowych, jak biologicznych, oraz wszelkich innych właściwości, które są jej niezbędne, by mogła dążyć do swego celu". VSpl 50.

[6] „Kiedy odrzuca się Boga i żyje tak, jakby On nie istniał, albo nie szanuje się Jego przykazań, łatwo odrzuca się lub podważa godność ludzkiej osoby i nienaruszalność jej życia". EV 96.

[7] „W miarę bowiem jak wzrasta ilość i zróżnicowanie elementów składających się na kulturę, równocześnie maleje u poszczególnych ludzi zdolność ich odbierania i organicznego ich porządkowania, tak że coraz bardziej zanika typ człowieka uniwersalnego. Na każdym człowieku spoczywa jednak obowiązek zachowywania wizji integralnej osoby ludzkiej, w której dominują wartości: inteligencji, woli, sumienia i braterstwa. Wszystkie one mają podstawę w Bogu Stwórcy, w Chrystusie zaś zostały w niezwykły sposób oczyszczone i wyniesione". KDK 61.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Miłość małżeńska jest całkowitym darem z siebie dla współmałżonka.
- Miłość małżeńska związana jest z odpowiedzialnym rodzicielstwem[8].
- Funkcją integracji w czynie jest urzeczywistnienie osobowej struktury samo-panowania i samo-posiadania[9].

Zasady

- Rozumiem, że płciowość urzeczywistnia się w sposób prawdziwie ludzki tylko wtedy, gdy stanowi integralną część miłości.
- Formuję wrażliwość sumienia dotyczącą nienaruszalnej godności każdego życia ludzkiego[10].
- Moje działanie odpowiada prawdzie o osobie ludzkiej[11].

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Autentyczna demokracja oparta jest na poprawnej koncepcji osoby ludzkiej[12].

---

[8] „Ta całkowitość, której wymaga miłość małżeńska, odpowiada również wymogom odpowiedzialnego rodzicielstwa, które będąc w rzeczywistości nastawione na zrodzenie istoty ludzkiej, przewyższa swą naturą porządek czysto biologiczny i nabiera w całej pełni wartości osobowych, a dla jej harmonijnego wzrostu konieczny jest trwały i zgodny wkład obojga rodziców". FC 11.

[9] „Integracja osoby w czynie stanowi równocześnie dynamiczne wprowadzenie tych różnorodnych uczynnień, właściwych ludzkiej psycho-somatyce, w czyn, który jeden jest dynamicznie właściwy osobie. Czyn jest ich nową i zarazem nadrzędną jednością, w której biorą czynny udział, podczas gdy poza nim jako dynamizmy somatyki czy też psychiki tylko dzieją się w człowieku jako podmiocie. I właśnie owo przejście granicy pomiędzy dzianiem się a działaniem jest szczególną funkcją integracji. Jest to funkcja nieodzowna dla urzeczywistnienia osobowej struktury podstawowej samo-panowania i samo-posiadania, co dokonuje się w czynie i przez czyn". K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2019, s. 239.

[10] „Sprawą najwyższej wagi jest ponowne odkrycie nierozerwalnej więzi między życiem a wolnością. Są to dobra nierozdzielne: naruszenie jednego z nich prowadzi do naruszenia także drugiego. Nie ma prawdziwej wolności tam, gdzie nie przyjmuje się i nie miłuje życia; pełnia życia jest możliwa tylko w wolności". EV 96.

[11] „Stąd zasadą ludzkiej działalności jest to, aby zgodnie z planem i wolą Bożą, odpowiadała ona rzeczywistemu dobru rodzaju ludzkiego i człowiekowi, jako jednostce i jako członkowi społeczności, pozwalała na rozwijanie i wypełnianie jego integralnego powołania". KDK 35.

[12] „Autentyczna demokracja możliwa jest tylko w Państwie prawnym i w oparciu o poprawną koncepcję osoby ludzkiej. Wymaga ona spełnienia koniecznych warunków, jakich wymaga promocja zarówno poszczególnych osób, przez wychowanie i formację w duchu prawdziwych

- Prawdziwy rozwój ludzki uwzględnia całego człowieka[13].
- Instytucje społeczne powinny służyć godności osoby ludzkiej[14].

Zasady

- Szanuję wolność osoby i uznaję jej transcendentną godność.
- Pomagam w rozeznawaniu prawdziwych ludzkich potrzeb[15].
- Zachęcam uczniów do zapoznania się z twórczością, która uwzględnia integralną wizję człowieka[16].

ideałów, jak i podmiotowości społeczeństwa, przez tworzenie struktur uczestnictwa oraz współodpowiedzialności. Dziś zwykło się twierdzić, że filozofią i postawą odpowiadającą demokratycznym formom polityki są agnostycyzm i sceptyczny relatywizm, ci zaś, którzy żywią przekonanie, że znają prawdę i zdecydowanie za nią idą, nie są, z demokratycznego punktu widzenia, godni zaufania, nie godzą się bowiem z tym, że o prawdzie decyduje większość, czy też, że prawda się zmienia w zależności od zmiennej równowagi politycznej. W związku z tym należy zauważyć, że w sytuacji, w której nie istnieje żadna ostateczna prawda, będąca przewodnikiem dla działalności politycznej i nadająca jej kierunek, łatwo o instrumentalizację idei i przekonań dla celów, jakie stawia sobie władza. Historia uczy, że demokracja bez wartości łatwo się przemienia w jawny lub zakamuflowany totalitaryzm". CA 46.

[13] „Określając nowe potrzeby i nowe sposoby ich zaspakajania, koniecznie należy się kierować integralną wizją człowieka, która ogarnia wszystkie wymiary jego istnienia i która wymiary materialne i instynktowne podporządkowuje wewnętrznym i duchowym. Natomiast odwoływanie się bezpośrednio do jego instynktów i ignorowanie na różne sposoby jego wolnej i świadomej natury osobowej może prowadzić do wytworzenia nawyków konsumpcyjnych i stylów życia obiektywnie niegodziwych lub szkodliwych dla fizycznego i duchowego zdrowia". CA 36.

[14] „Instytucje ludzkie, czy to prywatne, czy publiczne, powinny się starać służyć godności i celowi człowieka, walcząc zarazem usilnie przeciwko każdemu zniewoleniu tak społecznemu, jak i politycznemu i zapewniając ludziom fundamentalne prawa w ramach wszelkich systemów politycznych. Co więcej, trzeba aby tego rodzaju instytucje zaczęły stopniowo odpowiadać potrzebom duchowym, najwznioślejszym ze wszystkich, nawet jeżeli niekiedy osiągnięcie pożądanego celu wymagałoby dość długiego czasu". KDK 29.

[15] „W samym systemie gospodarczym nie ma kryteriów pozwalających na poprawne odróżnienie nowych i doskonalszych form zaspokajania ludzkich potrzeb od potrzeb sztucznie stwarzanych, przeszkadzających kształtowaniu się dojrzałej osobowości". CA 36.

[16] „Rzeczywiste kształtowanie się kultury wymaga włączenia się całego człowieka, który wyraża w niej swój zmysł twórczy, inteligencję, znajomość świata i ludzi. Angażuje w nią także swą umiejętność panowania nad sobą osobistego poświęcenia, solidarności i pracy dla rozwoju dobra wspólnego. Dlatego pierwsza i najważniejsza jest ta praca, która się dokonuje w ludzkim sercu, a to, w jaki sposób angażuje się on w budowanie własnej przyszłości, zależy od jego pojmowania siebie i swojego przeznaczenia". CA 51.

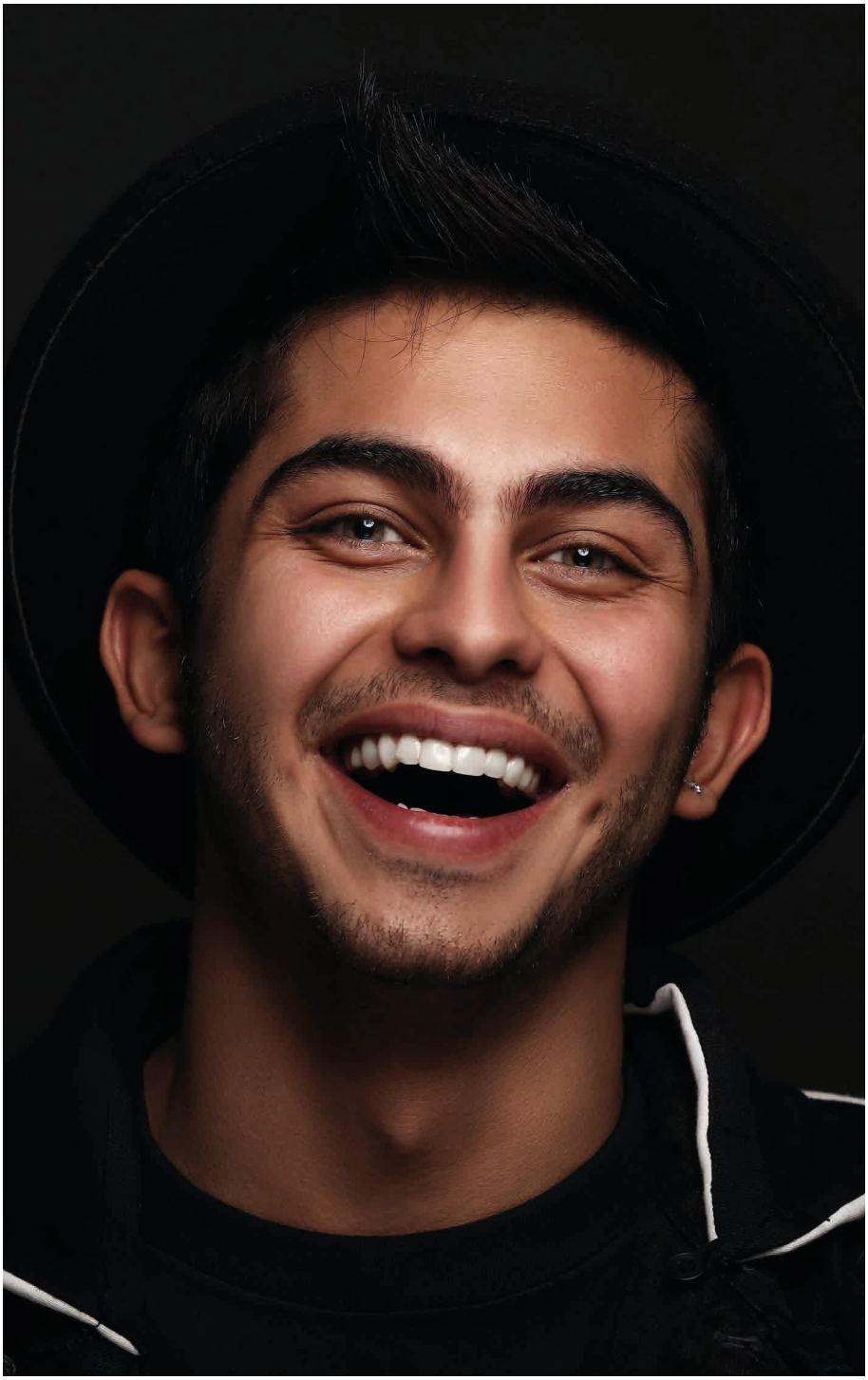

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie są proszeni o wytłumaczenie zagadnienia integralności osoby ludzkiej. W jaki sposób się ona wyraża w postępowaniu człowieka, w jego relacjach z innymi, do jakich wartości się odnosi? Przedmiotem analizy może być własna osobowość, jak i analiza osoby historycznej, bohater filmu czy postać z literatury. Ważne jest dostrzeżenie czynników wpływających na kształtowanie się osobowości człowieka.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek rozumie siebie, istotę swojego człowieczeństwa. Rozumie, że nie jest tylko częścią natury, czy anonimowym elementem społeczeństwa. Respektuje samego siebie, wie, że posiada określoną strukturę duchową i cielesną[17]. Jego czyny wyrażają integralność właściwą dla jego struktury osobowej[18]. Szanuje on drugą osobę, nie traktuje jej przedmiotowo[19]. Świadomie i odpowiedzialnie kieruje swoim postępowaniem[20]. Dostrzega swoje prawa, ale także obowiązki, jakie nakłada na niego poczucie własnej godności.

---

[17] „Ciało i dusza są bowiem nierozłączne: w łonie ludzkiej osoby, w podmiocie działającym dobrowolnie i w czynie świadomie dokonanym razem trwają lub razem idą na zatracenie". VSpl 49.

[18] „Integracja zdaje się bowiem wskazywać nie tyle na łączenie się w jedną całość tego, co przedtem było rozłączone, ile na urzeczywistnianie i manifestowanie się całości i jedności na podłożu pewnej złożoności". K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2019, s. 231.

[19] „Każdy czyn jest jakimś ich scaleniem, jednakże pojęcie scalenia wskazywałoby tylko na ukształtowanie całości z homogennych części, co w wypadku czynu nie zachodzi. Zachodzi natomiast coś więcej. Owe dynamizmy właściwe ludzkiej somatyce oraz psychice biorą czynny udział w integracji – jednakże nie na swoim własnym poziomie, ale na poziomie osoby. I to jest właśnie integracja osoby w czynie, przez którą, jako przez aspekt komplementarny względem transcendencji, urzeczywistniają się właściwe osobie struktury samo-panowania i samoposiadania". Tamże, s. 238.

[20] „Ale wartość demokracji rodzi się albo zanika wraz z wartościami, które ona wyraża i popiera: do wartości podstawowych i koniecznych należy z pewnością godność każdej ludzkiej osoby, poszanowanie jej nienaruszalnych i niezbywalnych praw, a także uznanie dobra wspólnego za cel i kryterium rządzące życiem politycznym. Podstawą tych wartości nie mogą być tymczasowe i zmienne większości opinii publicznej, ale wyłącznie uznanie obiektywnego prawa moralnego, które jako prawo naturalne, wpisane w serce człowieka, jest normatywnym punktem odniesienia także dla prawa cywilnego". EV 70.

1.10. ZAGROŻENIA

Człowiek może nie uznawać niezmiennej prawdy o swoim człowieczeństwie. Będzie uważał, że jest ona kwestią kompromisu, porozumienia pomiędzy osobami. W konsekwencji może on przestać rozumieć samego siebie i nie rozeznawać swoich prawdziwych potrzeb. Istnieje zagrożenie, że brak integralnej wizji osoby ludzkiej spowoduje, że postępowanie młodego człowieka nie będzie spójne z tym, kim jest jako osoba. Dezintegralność osobowa może prowadzić do poszukiwania negatywnych idoli, wzorców, a nawet nierzeczywistych planów, sprzecznych z podstawowymi wartościami.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wraz z rozwojem człowieka bardzo ważne jest, aby rozwijać w sobie zarówno sferę fizyczną, psychiczną, jak i duchową. Człowiek bowiem jest „złożony" z tych trzech fundamentów. Istotne aby rozwój odbywał się nie tylko wspólnie ale i równomiernie. Należy rozwijać się na każdym polu, nie zapominając o rozwoju kontaktu z Bogiem. Dzięki takiemu schematowi działania możemy

rozwijać siebie tak, abyśmy czuli się dobrze we własnym ciele i w zgodzie z własnym sumieniem, postępowaniem. To pozwala nam mieć szacunek do siebie oraz innych osób z naszego otoczenia.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Bajki Ignacego Krasickiego są zbiorem wspaniałych utworów, w których autor podejmuje wiele ważnych tematów w bardzo przystępnej formie. Pod postacią i zachowaniem zwierząt ukryte są ludzkie cechy i słabości. Jedną z bajek z doskonałym morałem jest *Rybka mała i szczupak*. Utwór niesie ze sobą bardzo mądrą konkluzję i ma wartość edukacyjną nie tylko dla najmłodszych czytelników.

Widząc w wodzie robaka, rybka jedna mała,
Że go połknąć nie mogła, wielce żałowała.
Nadszedł szczupak, robak się przed nim nie osiedział:
Połknął go, a z nim haczyk, o którym nie wiedział.
Gdy rybak na brzeg ciągnął korzyść okazałą,
Rzekła rybka: „Dobrze to czasem być i małą".

I. Krasicki, *Rybka mała i szczupak*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 9.

W powyższym wierszu możemy zaobserwować ciekawą sytuację. Wydawałoby się, że szczupak ma większe szanse na przeżycie, jednak to mała rybka uchroniła się przed złapaniem przez rybaka. Tytułowa mała rybka zdała sobie sprawę, że teoretycznie jej wada stała się w tej sytuacji bardzo dużym atutem. To bardzo ważne, aby zdawać sobie sprawę ze swoich zalet oraz wad, a co za tym idzie, poznać prawdę o sobie samym.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej ojca Rafała Chylińskiego*, Warszawa, 9.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 756.

Chrystus objawił człowieka człowiekowi, objawiając mu Boga, objawiając mu Ojca, bo nie można powiedzieć pełnej prawdy o człowieku, nie pamiętając, że jest on Boskiego pochodzenia, że jest obrazem i podobieństwem samego Boga, że jest przez Boga stworzony, przez Boga-Człowieka odkupiony, że jest stale nawiedzany przez Ducha Prawdy, Ducha Świętego. To jest prawda o człowieku, to jest prawda o człowieku europejskim. I my, my Polacy, tej prawdy o człowieku nie możemy zdradzić.

FC 11.

Człowiek jako duch ucieleśniony, czyli dusza, która się wyraża poprzez ciało, i ciało formowane przez nieśmiertelnego ducha, powołany jest do miłości w tej właśnie swojej zjednoczonej całości. Miłość obejmuje również ciało ludzkie, a ciało uczestniczy w miłości duchowej.

Prawda rozwoju tkwi w jego integralności: jeśli nie obejmuje całego człowieka i każdego człowieka, rozwój nie jest prawdziwym rozwojem. Takie jest główne przesłanie *Populorum progressio*, aktualne dzisiaj i zawsze. Integralny rozwój ludzki na płaszczyźnie naturalnej, odpowiedź na powołanie Boga Stwórcy musi znaleźć odbicie w „transcendentnym humanizmie, który udziela [człowiekowi] największej pełni życia; taki jest najwyższy cel osobistego rozwoju". Tak więc powołanie chrześcijańskie do owego rozwoju obejmuje zarówno wymiar przyrodzony, jak

i nadprzyrodzony; dlatego właśnie, „kiedy Bóg zostaje zepchnięty na dalszy plan, nasza zdolność rozeznania naturalnego porządku, celu i «dobra» zaczyna słabnąć”.

CV 18.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Gdy faryzeusze posłyszeli, że zamknął usta saduceuszom, zebrali się razem, a jeden z nich, uczony w Prawie, wystawiając Go na próbę, zapytał: „Nauczycielu, które przykazanie w Prawie jest największe?”. On mu odpowiedział: „Będziesz miłował Pana Boga swego całym swoim sercem, całą swoją duszą i całym swoim umysłem. To jest największe i pierwsze przykazanie. Drugie podobne jest do niego: Będziesz miłował swego bliźniego jak siebie samego. Na tych dwóch przykazaniach zawisło całe Prawo i Prorocy”.

Mt 22,34-40.

Ja przyszedłem po to, aby owce miały życie, i miały je w obfitości.

J 10,10b.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Osoba ludzka, stworzona na obraz Boży, jest równocześnie istotą cielesną i duchową. Opis biblijny wyraża tę rzeczywistość językiem symbolicznym, gdy stwierdza, że „Bóg ulepił człowieka z prochu ziemi i tchnął w jego nozdrza tchnienie życia, wskutek czego stał się człowiek istotą żywą” (Rdz 2,7). Cały człowiek jest więc chciany przez Boga.

KKK 362;
por. 357; 2338.

IV. LITERATURA

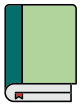

Benedykt XVI, *Enc. Caritas in veritate*, [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [dostęp: 15.02.2021].

Człowiek, wychowanie, kultura, red. F. Adamski, Wydawnictwo WAM, Kraków 1993.

Gilson É., *Byt i istota*, tłum. J. Nowak, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006.

Gogacz M., *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, wyd. Navo, Warszawa 1998.

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *Enc. Centesimus annus*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 399-446.

Jan Paweł II, *Enc. Evangelium vitae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 533-612.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 26-63.

Jan Paweł II, *Enc. Veritatis splendor*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 453-526.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej ojca Rafała Chylińskiego*, Warszawa, 9.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 750-756.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Krasicki I., *Rybka mała i szczupak*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 9.

Mattelart A., *Ku społeczeństwu informacji*, tłum. J. Mikułowski, wyd. Universitas, Kraków 2004.

Mazurek F., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, wyd. TN KUL, Lublin 2001.

Novak M., *Wolne osoby i dobro wspólne*, tłum. G. Łuczkiewicz, wyd. Znak, Kraków 1998.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Reiss M.J., Straughan R., *Poprawianie natury*, tłum. J. Fronk, wyd. Amber, Warszawa 1997.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Spaemann R., *Osoby. O różnicy między czymś a kimś*, tłum. J. Marecki, wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa 2001.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2019.

15.

Postawa tolerancyjna. Znaczenie Biblii, Koranu, Talmudu[1]

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczno-duchowy

[1] „Kościół spogląda z szacunkiem również na muzułmanów, czcicieli jedynego Boga, żyjącego i samoistnego, miłosiernego i wszechmocnego, Stworzyciela nieba i ziemi, który przemówił do ludzi. Starają się również poddawać z całej duszy jego ukrytym postanowieniom, tak jak poddał się Bogu Abraham, do którego islamska wiara chętnie się odwołuje. Jezusa wprawdzie nie uznają za Boga, czczą go jednak jako proroka, a Jego dziewiczą matkę, Maryję, darzą szacunkiem i niekiedy pobożnie Ją wzywają. Oczekują nadto dnia sądu, kiedy Bóg odda zapłatę wszystkim wskrzeszonym ludziom. Dlatego też cenią życie moralne i czczą Boga szczególnie przez modlitwę, jałmużnę i post. Nawet jeżeli w ciągu wieków powstawały między chrześcijanami a muzułmanami liczne spory i uczucia wrogości, święty Sobór zachęca wszystkich, aby zapominając o tym, co było, czynili szczere wysiłki zmierzające do wzajemnego zrozumienia i dla dobra wszystkich ludzi dbali wspólnie o sprawiedliwość społeczną, dobro moralne, a także o pokój i wolność oraz je wspierali". DRN 3.

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współistnienia z innymi religiami

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie postawy dialogu i tolerancji wobec wyznawców innych religii[2]

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czym jest fanatyzm religijny?
- Jaka jest różnica między miłością a tolerancją w relacjach osobowych?
- Czy misje w dzisiejszym świecie są potrzebne?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Chrześcijanie poprzez wzajemne relacje oparte na miłości, życzliwości i sprawiedliwości są świadkami wyznawanej wiary[3].
- Religia umożliwia człowiekowi realizowanie jego transcendentnego przeznaczenia i ukierunkowuje jego życie na Boga.
- „Dialog jest sposobem dochodzenia do prawdy i dzielenia jej z innymi”[4].

Zasady

- Postępuję według zasad wyznawanej religii[5].

---

[2] „Kościół Chrystusowy uznaje bowiem, że początki jego wiary i wybrania, stosownie do zbawczego misterium Boga, znajdują się już u patriarchów, Mojżesza i proroków. Wyznaje, że wszyscy wierzący w Chrystusa, synowie Abrahama w porządku wiary, objęci są powołaniem tego patriarchy, a zbawienie Kościoła mistycznie wyobrażone jest w wyjściu narodu wybranego z ziemi niewoli. Dlatego Kościół nie może zapomnieć, że poprzez ten lud, z którym Bóg w swoim niewysłowionym miłosierdziu zechciał zawrzeć dawne przymierze, otrzymał Objawienie Starego Testamentu i czerpie pokarm z korzenia szlachetnej oliwki, w którą wszczepione są gałązki oliwnej dziczki pogan. Kościół wierzy bowiem, że Chrystus, nasz Pokój, przez krzyż pojednał Żydów i pogan oraz jednych i drugich w sobie uczynił jednością”. DRN 4.

[3] „Po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali” J 13,35.

[4] „Religia kieruje całe nasze życie ku Bogu, jednocześnie nasz stosunek do Boga musi przenikać je zupełnie – do tego stopnia, że religia staje się naszym życiem. Religia jest ściśle związana z ludzkością i z wszelkimi jej sprawami, jednocześnie zaś kieruje w stronę Boga wszystko, co jest w nas ludzkie”. Jan Paweł II, *Duchowa wizja człowieka*, Delhi, 2.02.1986, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IX, 1, 1986, wyd. Pallottinum, Poznań 2005, s. 140.

[5] „Jak podkreślają nauki humanistyczne, w dialogu pomiędzy osobami człowiek doświadcza własnych ograniczeń, ale także możliwości ich przekroczenia; odkrywa, że nie posiada prawdy

– Poznaję religie monoteistyczne: chrześcijaństwo, judaizm, islam[6].
– Współdziałam z innymi religiami na rzecz dobra człowieka.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Wszystkie osoby są powołane do zbawienia.
– Dialog międzyreligijny opiera się na szacunku do człowieka i „szacunku dla działania Ducha w człowieku”[7].
– W sprawach religijnych osoba powinna być wolna od jakiegokolwiek nacisku ze strony władzy, ideologii i polityki.

Zasady

– Dbam o rozwój religijny mojej rodziny[8].

---

w sposób doskonały i całkowity, ale może ku niej z ufnością podążać wspólnie z innymi ludźmi. Wzajemne weryfikowanie się, wzajemne poprawianie błędów, braterska wymiana posiadanych darów sprzyjają stałemu wzrostowi dojrzałości, z której rodzi się wspólnota osób. W owym procesie konfrontowania siebie mogą oczyszczać się i ubogacać doświadczenia i poglądy religijne. Ta dynamika stosunków pomiędzy ludźmi skłania nas, chrześcijan, do słuchania i rozumienia tego, co inni wierzący mogą nam przekazać, gdyż w ten sposób możemy czerpać korzyści z hojnych darów Boga”. *Dokument Sekretariatu dla Niechrześcijan poświęcony zagadnieniem dialogu i misji. Postawa Kościoła wobec wyznawców innych religii*, 10.06.1984, „L’Osservatore Romano” 1984, nr 7, s. 1.

[6] „Zebraliśmy się tu dzisiaj – hindusi, muzułmanie, sikhowie, buddyści, dżainiści, persowie i chrześcijanie – w duchu braterskiej miłości, aby potwierdzić to samą naszą obecnością. Głosząc prawdę o człowieku podkreślamy, że starania człowieka o doczesny społeczny dostatek oraz pełnię ludzkiej godności odpowiadają głębokim tęsknotom jego duchowej natury. Praca dla urzeczywistnienia i zachowania wszelkich praw człowieka, łącznie z podstawowym prawem do czczenia Boga zgodnie z nakazami prawego sumienia i do publicznego wyznawania swej wiary – musi w coraz większym stopniu stawać się przedmiotem współpracy pomiędzy religiami na wszystkich poziomach. Taka współpraca musi mieć również na względzie walkę o wyeliminowanie głodu, nędzy, ignorancji, prześladowań, dyskryminacji i wszelkich form zniewolenia ludzkiego ducha. Religia jest głównym źródłem społecznego zaangażowania na rzecz sprawiedliwości, i współpraca pomiędzy religiami winna potwierdzać to w praktyce”. Jan Paweł II, *Duchowa wizja człowieka*, dz. cyt., s. 140.

[7] „Kościół odnosi się do innych religii z autentycznym szacunkiem, dąży do wzajemnej z nimi współpracy. Szacunek ten jest dwojaki: jest to szacunek dla człowieka w jego poszukiwaniu odpowiedzi na najgłębsze pytania jego egzystencji oraz szacunek dla działania Ducha w człowieku”. Jan Paweł II, *Dialog*, Madras, 5.02.1986, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, dz. cyt., s. 161.

[8] „Oto mój Sługa, którego podtrzymuję, Wybrany mój, w którym mam upodobanie. Sprawiłem, że Duch mój na nim spoczął; on przyniesie narodom Prawo. Nie będzie wołał ni podnosił głosu, nie da słyszeć krzyku swego na dworze. Nie złamie trzciny nadłamanej, nie zgasi knotka o nikłym płomyku. On niezachwianie przyniesie Prawo. Nie zniechęci się ani nie złamie, aż utrwali Prawo na ziemi, a jego pouczenia wyczekują wyspy” (Iz 42,1-4).

– Wraz z rodziną angażuję się w tworzenie braterskich więzi z wyznawcami innych religii.
– W wychowaniu religijnym nie stosuję żadnych form przymusu[9].

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Integralny rozwój osoby wymaga duchowej wizji człowieka[10].
– Dialog międzyreligijny służy budowaniu jedności między ludźmi[11].
– Pokój jest fundamentem dla współistnienia religii[12].

Zasady

– Tłumaczę, że w budowaniu lepszego porządku społecznego osoba powinna zacząć od przemiany samej siebie[13].

---

[9] „Duchowa wizja człowieka daje natchnienie do szukania pomocy i do gotowości współpracy we wszelkich wysiłkach, których celem jest prawdziwe dobro ludzkości, na każdym poziomie. Tak, owa duchowa wizja jest źródłem niepowstrzymanego dążenia, by zapewnić człowiekowi – każdemu człowiekowi – należne mu w świecie miejsce". Jan Paweł II, *Duchowa wizja człowieka*, dz. cyt., s. 138-139.

[10] „Owocem dialogu jest jedność pomiędzy ludźmi oraz jedność ludzi z Bogiem, który jest źródłem i objawieniem wszelkiej prawdy i którego Duch kieruje ludźmi w wolności tylko wtedy, kiedy spotykają się z sobą w postawie pełnej szczerości i miłości. Poprzez dialog pozwalamy Bogu być wśród nas; otwierając się w dialogu na siebie, otwieramy się również na Boga". Jan Paweł II, *Spotkanie z przedstawicielami religii niechrześcijańskich*, dz. cyt., s. 163.

[11] „Budowanie szacunku, zrozumienia i zaufania w codziennym życiu jest warunkiem przyjacielskich relacji między wyznawcami wszystkich religii. Wizja i jedynie dobra wola jednostek nie wystarczają do pogłębienia stosunków pomiędzy wspólnotami wierzących. Chrześcijanie powinni zrozumieć i przyjąć ludzi innych wiar jako braci i siostry, z którymi mogą pokojowo współistnieć". Jan Paweł II, *Modlitwa jednoczy chrześcijan*, Watykan, 11.04.1986, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IX, 1, 1986, wyd. Pallottinum, Poznań 2005, s. 494.

[12] „Budowanie nowego świata od każdej istoty ludzkiej wymaga czegoś głęboko osobistego. Odnowa świata we wszystkich jego społecznych odniesieniach zaczyna się w sercu każdego człowieka. Wymaga ona przemiany serca i skruchy. Wymaga oczyszczenia serca i prawdziwego zwrócenia się ku Bogu. A to, co głęboko osobiste, jest zarazem w największym stopniu społeczne, bowiem człowieka określa przede wszystkim odpowiedzialność wobec własnych braci i sióstr…". Jan Paweł II, *Duchowa wizja człowieka*, dz. cyt., s. 140.

[13] „Nie możemy zatem wzywać Boga jako Ojca wszystkich, jeśli wobec niektórych ludzi, stworzonych na obraz Boży, nie chcemy postępować po bratersku. Stosunek człowieka do Boga jako Ojca i stosunek człowieka do ludzi jako braci są do tego stopnia wzajemnie powiązane, że Pismo święte mówi: «Kto nie miłuje, nie zna Boga» (1 J 4,8)". DRN 5.

– Zachęcam uczniów do kształtowania w sobie postawy dialogu wobec innych[14].
– Pomagam innym zrozumieć wyznawaną religię[15].

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Omawiam z uczniami spotkanie dwunastu przywódców religijnych w październiku 1986 roku w Asyżu. Przedstawiam przebieg wydarzenia, wymieniam religie, analizuję, co zostało zadeklarowane, o co wszyscy się wspólnie modlili. Ogólnie charakteryzuję największe religie świata. Uczniowie są również proszeni o przygotowanie w grupach i przedstawienie własnych projektów spotkań międzyreligijnych.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek poszukuje w wyznawanej religii Boga i zrozumienia sensu własnego istnienia. Do innych religii odnosi się z szacunkiem i życzliwością. Poprzez dialog międzyreligijny, odkrywa, że wspólnie z wyznawcami innych religii może poszukiwać prawdy. Spotkanie z innymi religiami pomaga mu w weryfikowaniu i ubogacaniu doświadczeń i poglądów religijnych. Młody człowiek umie słuchać przedstawicieli innych religii, potrafi wyjaśniać istotę własnej religii. Różnice religijne nie stanowią dla niego zagrożenia, traktuje je jako źródło wzajemnego ubogacenia.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak postawy dialogu wobec innych religii może doprowadzić młodą osobę do odrzucenia tolerancji wobec wyznawców innych religii. Brak duchowego wymiaru wizji człowieka może sprawić, że młoda osoba zaneguje istnienie

[14] „Pana zaś Chrystusa uznajcie w sercach waszych za Świętego i bądźcie zawsze gotowi do obrony wobec każdego, kto domaga się od was uzasadnienia tej nadziei, która w was jest" (1 P 3,15).

[15] „Negacja Boga pozbawia osobę jej fundamentu, a w konsekwencji prowadzi do takiego ukształtowania porządku społecznego, w którym ignorowana jest godność i odpowiedzialność osoby. Ateizm, o którym mowa, jest zresztą ściśle związany z oświeceniowym racjonalizmem, który pojmuje rzeczywistość ludzką i społeczną w sposób mechanistyczny. Zostaje w ten sposób zanegowana najgłębsza intuicja prawdziwej wielkości człowieka, jego transcendencja wobec świata rzeczy oraz napięcie, jakie odczuwa on w swoim sercu pomiędzy pragnieniem pełni dobra a własną niezdolnością do osiągnięcia go, przede wszystkim zaś zostaje zanegowana wynikająca stąd potrzeba zbawienia". CA 13.

Boga. Może również przestać szanować istniejące religie. Sferę duchową może wykluczyć z procesu poszukiwania prawdy, a religię uzna za źródło konfliktów i zagrożenie dla ludzkiej wolności.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Tolerancja wobec innych religii jest bardzo aktualnym tematem w dzisiejszym świecie. Z racji na łatwość przemieszczania się, coraz częściej w społeczeństwie ludzie wyznają kilka różnych systemów religijnych. Spotykamy takich ludzi na ulicy, w sklepie, szkole czy w pracy. Dlatego tak szczególnie ważna jest umiejętność współistnienia z innymi religiami. One także pozwalają wynieść dla siebie pewne wartości, które są pożądane. Należy więc dbać o to, aby w takim niejednolitym religijnie społeczeństwie relacje między ludźmi innych wyznań opierały się na dialogu i wzajemnym zrozumieniu.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

W książce *W pustyni i w puszczy* bardzo często jesteśmy świadkami zetknięcia się ze sobą różnych religii. Główni bohaterowie Staś i Nel są chrześcijanami. Podczas wędrówki przez Afrykę spotykają muzułmanów oraz tubylców, którzy wyznają swoje pradawne bóstwa. Wyznawcy tych wszystkich systemów żyją obok siebie. Podczas lektury możemy także natknąć się na osobliwe sytuacje, w których obrzędy religijne są odprawiane równocześnie w tym samym celu. Taką sytuację prezentuje poniższy opis pogrzebu Fumby.

Ale tymczasem pochowano uroczyście Fumbę u stóp skały pod bomą. Kali zatknął na jego grobie krzyż z bambusów, Murzyni zaś postawili kilka naczyń z pombe i z wędzonym mięsem, „aby nie dokuczał i nie straszył po nocy".

H. Sienkiewicz, *W pustyni i w puszczy*, wyd. Znak, Kraków 2014, s. 394.

W przytoczonym przykładzie widzimy sytuację zachowania dwóch osób wyznających odmienne religie. Zostały odprawione dwa obrzędy religijne, które były sprawowane w jednym celu – pochówku. Widać tutaj wzajemne poszanowanie dla dwóch postaw religijnych, które potrafią ze sobą koegzystować. Żadna z osób nie miała pretensji do drugiej, najważniejsze w tym czasie było to, aby godnie pożegnać towarzysza.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

W tym kontekście jest rzeczą niezmiernie ważną, aby lojalnie i poprawnie zostały przedstawione inne Kościoły i wspólnoty kościelne, za pomocą których Duch Chrystusa nie wzbrania się przynosić zbawienia. „Ponadto wśród elementów czy dóbr, dzięki którym, razem wziętym, sam Kościół buduje się i ożywia, niektóre, i to liczne i znamienite, mogą istnieć poza widocznym obrębem Kościoła katolickiego”.

CT 32.

Tolerancja religijna istnieje w wielu krajach, ale niewiele zobowiązuje, ponieważ pozostaje ograniczona w zakresie swego działania. Konieczne jest przejście od tolerancji do wolności religijnej. Nie jest to otwarta brama, prowadząca do relatywizmu, jak twierdzą niektórzy. Ten krok, który należy uczynić, nie jest rozwartą szczeliną w wierze, ale ponownym rozpatrzeniem relacji antropologicznej do religii i do Boga. Nie jest on ciosem wymierzonym w „podstawowe prawdy” wiary, gdyż pomimo rozbieżności ludzkich i religijnych jakiś promień prawdy oświeca wszystkich ludzi. Dobrze wiemy, że prawda poza Bogiem nie istnieje jako „sama w sobie”. Byłaby wówczas bożkiem. Prawda może się rozwijać tylko w inności, która otwiera na Boga, która pozwala poznać swoją odmienność poprzez moich braci w człowieczeństwie i w nich. Dlatego niewłaściwe jest twierdzenie w sposób wykluczający: „posiadam prawdę”. Prawda nie jest czyjąś własnością, lecz zawsze jest darem, który wymaga wysiłku do coraz głębszego przyswajania prawdy. Prawdę można poznawać i żyć nią tylko w wolności, dlatego nie możemy narzucić prawdy drugiej osobie; objawia się ona tylko w spotkaniu, które przenika miłość.

EiMO 27.

Prawdę mówiąc, kiedy spotykam młodych ludzi, czuję ich radość i miłość. Nie tylko do mnie, ale do ideałów, do życia. Chcą wzrastać! Lecz w waszym przypadku jest coś szczególnego: jesteście pierwszym – jak sądzę – pokoleniem powojennym. Wy jesteście kwiatami wiosny, jak

powiedział bp Semren: kwiatami wiosny, które chcą dalej się rozwijać, a nie wracać do niszczenia, do tego, co czyni jednych wrogami drugich. Ja znajduję u was to pragnienie i ten entuzjazm. I to jest dla mnie nowe. Widzę, że wy nie chcecie zniszczenia – wy nie chcecie być wrogami jeden drugiego. Chcecie iść razem, jak powiedziała Nadeda. I to jest wielkie! Ja widzę to w tym pokoleniu, także w was, w was wszystkich – jestem tego pewien! Spójrzcie w głąb siebie… – widzę, że doświadczacie tego samego co Darko. Nie jesteśmy „oni i ja", jesteśmy „my". Chcemy być „my", aby nie niszczyć ojczyzny, aby nie niszczyć kraju. Ty jesteś muzułmaninem, ty jesteś żydem, ty jesteś prawosławnym, ty jesteś katolikiem… ale jesteśmy „my". To znaczy czynić pokój! I to jest właściwe dla waszego pokolenia i jest waszą radością!

Wy macie wielkie powołanie. Wielkie powołanie: nigdy nie wznosić murów, tylko budować mosty. I to jest radość, którą znajduję u was. Dziękuję!

Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Sarajewo, 6.06.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/june/documents/papa-francesco_20150606_sarajevo-giovani.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Umiłowani, jeśli Bóg tak nas umiłował, to i my winniśmy się wzajemnie miłować. Nikt nigdy Boga nie oglądał. Jeżeli miłujemy się wzajemnie, Bóg trwa w nas i miłość ku Niemu jest w nas doskonała. Poznajemy, że my trwamy w Nim, a On w nas, bo udzielił nam ze swego Ducha. […] My miłujemy Boga, ponieważ Bóg sam pierwszy nas umiłował. Jeśliby ktoś mówił: „Miłuję Boga", a brata swego nienawidził, jest kłamcą, albowiem kto nie miłuje brata swego, którego widzi, nie może miłować Boga, którego nie widzi. Takie zaś mamy od Niego przykazanie, aby ten, kto miłuje Boga, miłował też i brata swego.

1 J 4,11-13.19-21.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Więź Kościoła z religiami niechrześcijańskimi jest przede wszystkim więzią pochodzenia i wspólnego celu rodzaju ludzkiego: „Wszystkie bowiem ludy stanowią jedną wspólnotę, mają jeden początek, ponieważ Bóg sprawił, że rodzaj ludzki zamieszkuje całą powierzchnię ziemi, mają też jeden ostateczny cel – Boga. Jego Opatrzność, świadectwo dobroci i zbawcze plany rozciągają się na wszystkich ludzi, póki wybrani nie zjednoczą się w Świętym Mieście".

KKK 842;
por. 839; 840.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Adh. Ecclesia in Medio Oriente*, [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20120914_ecclesia-in-medio-oriente.html [dostęp: 15.02.2021].

Dialog i akulturacja. Judaizm, chrześcijaństwo i islam, red. A. Pankowicz, S. Bielański, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.

Dokument Sekretariatu dla Niechrześcijan poświęcony zagadnieniem dialogu i misji. Postawa Kościoła wobec wyznawców innych religii, 10.06.1984, „L'Osservatore Romano" 1984, nr 7, s. 1, 4-5.

Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Sarajewo, 6.06.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/june/documents/papa-francesco_20150606_sarajevo-giovani.html [dostęp: 15.02.2021].

Islam a terroryzm, red. A. Parzymies, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2015.

Jan Paweł II i dialog międzyreligijny, wybór i oprac. B.L. Sherwin, H. Kasimow, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001.

Jan Paweł II, *Adh. Catechesi tradendae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 19-62.

Jan Paweł II, *Dialog*, Madras, 5.02.1986, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IX, 1, 1986, wyd. Pallottinum, Poznań 2005, s. 160-163.

Jan Paweł II, *Duchowa wizja człowieka*, Delhi, 2.02.1986, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IX, 1, 1986, wyd. Pallottinum, Poznań 2005, s. 137-141.

Jan Paweł II, *Enc. Centesimus annus*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 399-446.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptoris missio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 333-392.

Jan Paweł II, *Encyklopedia dialogu i ekumenizmu*, red. E. Sakowicz, wyd. Polwen, Radom 2006.

Jan Paweł II, *Modlitwa jednoczy chrześcijan*, Watykan, 11.04.1986, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IX, 1, 1986, wyd. Pallottinum, Poznań 2005, s. 494-495.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Muzułmanie w Europie, red. A. Parzymies, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2015.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sienkiewicz H., *W pustyni i w puszczy*, wyd. Znak, Kraków 2014.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich* [*Nostra aetate*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 333-337.

Twardowski J., *Za Twe hojne dary. Rozważania na niedziele i święta*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013.

Twardowski J., *Zaufałem drodze. Wiersze zebrane 1913-2006*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa 2007.

Wańka A., *Religie w dobie pluralizmu i dialogu*, wyd. WT US, Szczecin 2004.

FILM EDUKACYJNY

Postawa tolerancyjna. Znaczenie Biblii, Koranu, Talmudu

https://youtu.be/4c4fIFVg5mg

16.

Wartość miłości w moim życiu

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowo-społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność tworzenia relacji międzyludzkich opartych na miłości

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozwój człowieczeństwa i więzów wspólnoty między osobami

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Co to jest miłość własna? Czy jest ona zagrożeniem dla drugiej osoby?
- Czy miłość ludzka jest źródłem moralnego życia? Jaki jest związek pomiędzy sprawiedliwością i miłością?
- Więzy miłości tworzą podstawę rozwoju cywilizacji miłości.
- Miłość w rodzinie a pokój między narodami.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Człowiek jest powołany do miłości.
- Osoba rozporządza sobą i stanowi o sobie[1].
- Miłość ma strukturę międzyosobowej wspólnoty[2].

Zasady

- Relacje miłości rozwijam przez całe życie.
- Moje relacje miłości buduję w prawdzie i wolności.
- Miłość wyrażam zarówno poprzez postawę akceptacji, życzliwości, ofiarności, afirmacji drugiego człowieka, jak również poprzez dialog i wzajemne przebaczanie[3].

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Miłość jest darem, obdarowaniem osoby osobą.
- Miłość małżeńska jest ukierunkowana na rodzicielstwo.
- Małżeństwo stanowi komunię osób[4].

Zasady

- Kochanej osoby nie traktuję jak swojej własności.
- Jestem odpowiedzialny za osobę, którą kocham.
- Pielęgnuję miłość małżeńską i chronię ją przed wszelkimi zagrożeniami.

---

[1] „Akty «stanowienia o sobie» – po dojściu danej osoby do władania swoją naturą – to nie tylko czynności, ale i «postawy» poznawcze i pożądawcze, poprzez które kontaktuje się ona ze światem osób i ze światem rzeczy". K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015, s. 109.

[2] „Miłość bowiem może przetrwać tylko jako jedność, w której zaznacza się dojrzałe «my», a nie przetrwa jako zestawienie dwu egoizmów, w którego osnowie zaznaczają się dwa «ja»". Tamże, s. 82.

[3] Por. *Słownik małżeństwa i rodziny*, red. E. Ozorowski, Wydawnictwo ATK–Fundacja Pomoc Rodzinie, Warszawa–Łomianki 1999, s. 262.

[4] „Swój charakter wspólnotowy – więcej, swe właściwości «komunijne» rodzina czerpie z owej podstawowej komunii małżonków". LdR 8.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Szkoła współpracuje z rodziną ucznia w wychowaniu do miłości osobowej.
- Miłość kieruje się od osoby ku osobie aktem wolnej woli[5].
- Poprzez miłość osobową świat staje się bardziej ludzki[6].

Zasady

- Pomagam uczniowi zrozumieć istotę miłości ludzkiej.
- Ukazuję przykłady prawdziwej ludzkiej miłości.
- Promuję wśród uczniów cywilizację miłości.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Na lekcjach wychowawczych można zorganizować cykl spotkań ze świadkami prawdziwej miłości międzyludzkiej. Będą to osoby wszystkich stanów, które wyjaśniają, jak realizują swoje powołanie do miłości: małżonkowie, osoby zakonne, osoby samotne, osoby różnych zawodów. Po spotkaniu uczniowie zapisują istotny rys, cechę usłyszanego świadectwa. Po zakończonym cyklu każdy uczeń przedstawia pracę pisemną na temat: *Czym jest miłość i jak się ona przejawia?* Wskazane jest, aby opracowanie było wzbogacone własnym doświadczeniem ucznia. Ochotnicy, na forum klasy, omawiają swoje prace i dzielą się swoimi przemyśleniami.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń rozpoznaje miłość i wie, czym ona jest. Więzy ludzkie młody człowiek buduje w oparciu o miłość osobową. Poprzez miłość stara się tworzyć relacje wspólnotowe w swoim otoczeniu: w rodzinie, w środowisku szkolnym. Miłość własna pomaga mu akceptować siebie takiego, jakim jest i otwiera go na drugiego człowieka. Uczeń wie, że prawdziwa ludzka kultura istnieje dzięki relacjom miłości. Rozumie, że z uwagi na samą naturę osoby, nie wolno człowieka traktować przedmiotowo.

---

[5] Por. KDK 49.

[6] „Osoba jest takim dobrem, że właściwe i pełnowartościowe odniesienie do niej stanowi tylko miłość". K. Wojtyła, *Miłość*…, dz. cyt., s. 42.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak kształtowania w uczniu postawy miłości do siebie, drugiej osoby i świata prowadzi do zachowań egoistycznych i braku zaufania wobec ludzi. Może zacząć dominować utylitaryzm. Uczeń będzie używał drugiej osoby jako środka do realizowania własnych celów[7]. Problem ten może rozszerzyć się na wszystkie dziedziny życia.

[7] „Ta elementarna prawda: osoba nie może być środkiem działania – w odróżnieniu od wszystkich innych przedmiotów działania, które nie są osobami – jest więc wykładnikiem naturalnego porządku moralnego". K. Wojtyła, *Miłość*…, dz. cyt., s. 30.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Miłość międzyludzka jako wartość ma w naszym życiu ogromną rolę. Kategoria miłości jest bardzo szeroka, nie ogranicza się ona tylko do miłości mężczyzny i kobiety, ma wiele wymiarów. Więzy miłości są wytwarzane w środowisku rodzinnym czy też koleżeńskim. Jest ona kształtowana w oparciu o wiele postaw, m.in. akceptacji, ofiarności, dialogu czy też przebaczenia. Społeczeństwo oparte na takich zachowaniach jest społeczeństwem zdrowym i bezpiecznym. Każdy więc powinien dążyć do postawy miłości, tym bardziej że jest do tego powołany.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Książka *Ania z Zielonego Wzgórza* napisana przez Lucy Maud Montgomery opowiada historię tytułowej Ani. Dziewczynka jest sierotą. Na skutek zrządzenia losu trafia pod opiekę Maryli i Mateusza. Starze rodzeństwo jest zdyscyplinowane i dość poważne, natomiast dziewczynka jest bardzo roztrzepana i łatwo daje się kierować swoim emocjom. Mimo początkowej szorstkości, Maryla przekonuje się do Ani. Poniższy fragment ukazuje pełną uczuć sytuację po śmierci Mateusza.

> Mamy siebie nawzajem Aniu! A co ja bym zrobiła, gdybym nie miała ciebie, gdybyś do nas nigdy nie trafiła? Dobrze wiem, moja Aniu, że nieraz byłam dla ciebie surowa i szorstka, ale nie myśl, że mimo tego nie kochałam cię tak bardzo, jak Mateusz. Przyznaję, że zawsze trudno było mi wyrażać to, co czuję, ale teraz mogę to w końcu zrobić… Kocham cię, Aniu, tak mocno, jakbyś była moją własną córką. Od tej chwili, kiedy pojawiłaś się na Zielonym Wzgórzu, stałaś się radością mojego życia.

L.M. Montgomery, *Ania z Zielonego Wzgórza*, tłum. M. Skrabek, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018, s. 299.

Powyższy fragment jest poświęcony przełomowi w relacji Maryli i Ani. Kobieta zawsze starała się ukrywać swoje emocje i uczucia. Stało to w kontraście do zachowania Ani, która była niezwykle wrażliwym i otwartym dzieckiem. Śmierć Mateusza wyzwoliła wreszcie odwagę, której brakowało dotychczas kobiecie. Mówi swojej podopiecznej wprost o swoich uczuciach. Widzimy, jak ważne jest dla niej, aby wreszcie w pełni otworzyć się na uczucie dziewczynki.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Rodzina, założona i ożywiana przez miłość, jest wspólnotą osób: mężczyzny i kobiety jako małżonków, rodziców, dzieci i krewnych. Pierwszym jej zadaniem jest wierne przeżywanie rzeczywistości komunii w ciągłym działaniu na rzecz rozwijania prawdziwej wspólnoty osób. Wewnętrzną zasadą, trwałą mocą i celem ostatecznym tego zadania jest miłość: tak jak bez miłości rodzina nie jest wspólnotą osób, tak samo bez miłości nie może ona żyć, wzrastać i doskonalić się jako wspólnota osób.

FC 18.

W historii miłości, którą opowiada nam Biblia, Bóg wychodzi nam naprzeciw, próbuje nas zdobyć – aż do Ostatniej Wieczerzy, aż do Serca przebitego na krzyżu, aż do objawień Zmartwychwstałego i wielkich dzieł, za pośrednictwem których, poprzez działanie Apostołów, przewodził rodzącemu się Kościołowi. Również w późniejszej historii Kościoła Pan nie był nieobecny: zawsze na nowo wychodzi nam naprzeciw – poprzez ludzi, w których objawia swą obecność; poprzez Słowo, w Sakramentach, w sposób szczególny w Eucharystii. W liturgii Kościoła, w jego modlitwie, w żywej wspólnocie wierzących doświadczamy miłości Boga, odczuwamy Jego obecność i tym samym uczymy się również rozpoznawać Go w naszej codzienności. On pierwszy nas ukochał i nadal nas kocha jako pierwszy; dlatego my również możemy odpowiedzieć miłością. Bóg nie nakazuje nam uczucia, którego nie możemy w sobie wzbudzić. On nas kocha, pozwala, że możemy zobaczyć i odczuć Jego miłość i z tego „pierwszeństwa" miłowania ze strony Boga może, jako odpowiedź, narodzić się miłość również w nas.

DCE 17.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Umiłowani, miłujmy się wzajemnie, ponieważ miłość jest z Boga, a każdy, kto miłuje, narodził się z Boga i zna Boga. Kto nie miłuje, nie zna Boga, bo Bóg jest miłością. W tym objawiła się miłość Boga ku nam, że zesłał Syna swego Jednorodzonego na świat, abyśmy życie mieli dzięki Niemu. W tym przejawia się miłość, że nie my umiłowaliśmy Boga, ale że On sam nas umiłował i posłał Syna swojego jako ofiarę przebłagalną za nasze grzechy.

1 J 4,7-10;
por. Mt 5,3-11;
Mk 10,41-45.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Bóg, który stworzył człowieka z miłości, powołał go także do miłości, która jest podstawowym i wrodzonym powołaniem każdej istoty ludzkiej. Człowiek został bowiem stworzony na obraz i podobieństwo Boga (por. Rdz 1,27), który sam jest Miłością (por. 1 J 4,8.16).

KKK 1604;
por. 1709; 1827.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Enc. Deus caritas est. O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Być chrześcijaninem. Teologia dla szkół średnich, red. M. Rusecki, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 26-63.

Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358-399.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Merton T., *Nikt nie jest samotną wyspą*, tłum. M. Morstin-Górska, wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2017.

Montgomery L.M., *Ania z Zielonego Wzgórza*, tłum. M. Skrabek, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Słownik małżeństwa i rodziny, red. E. Ozorowski, Wydawnictwo ATK–Fundacja Pomoc Rodzinie, Warszawa–Łomianki 1999.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Styczeń T., *Człowiek jako podmiot daru z samego siebie. Antropologia Adhortacji «Familiaris consortio»*, w: *Teologia małżeństwa i rodziny*, red. K. Majdański, t. 2, wyd. Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1990.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015.

FILM EDUKACYJNY

Wartość miłości w moim życiu

https://youtu.be/yWg_8xIkIrU

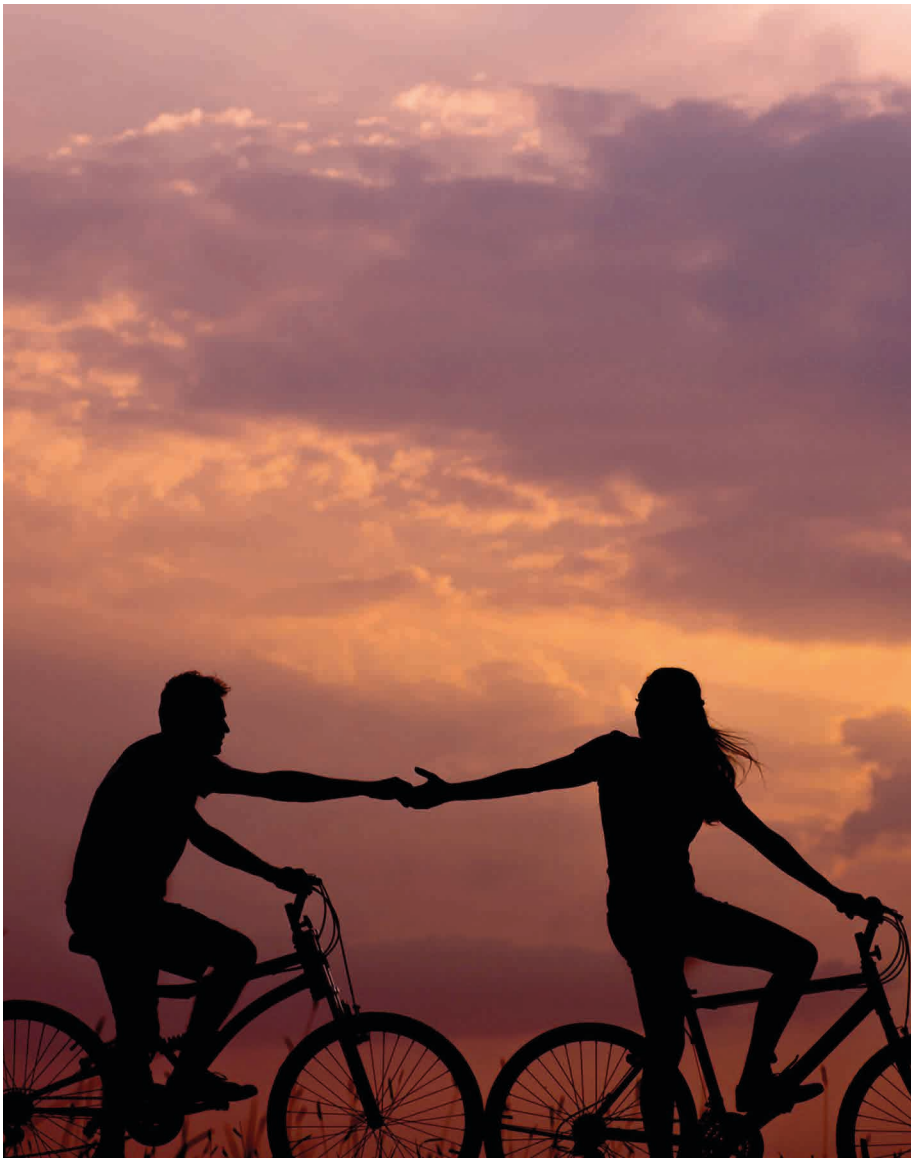

17.

Miłość kobiety i mężczyzny jako zadanie[1]

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalno-duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność tworzenia trwałych więzów miłości pomiędzy kobietą i mężczyzną

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Wychowanie do miłości

[1] „Miłość bowiem nigdy nie jest czymś gotowym, czymś tylko «danym» kobiecie i mężczyźnie, ale zawsze jest równocześnie czymś «zadanym». Tak trzeba na nią patrzeć: miłość poniekąd nigdy nie «jest», ale tylko wciąż «staje się» w zależności od wkładu każdej osoby, od jej gruntownego zaangażowania". K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015, s. 124.

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czy odpowiedzialna miłość ogranicza ludzką wolność?
- Czym jest subiektywizm i obiektywizm w relacji do miłości?
- Wzajemne kształtowanie kobiecości i męskości.
- Miłość dąży do integracji zarówno „w" osobie, jak i „między" osobami[2].

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Wartość osoby związana jest z (istotą) godnością osoby.
- Miłość jest przeciwieństwem utylitaryzmu.
- Więź wspólnego dobra i wspólnego celu jednoczy osoby, jest podstawą miłości[3].

Zasady

- Kształtuję w sobie umiejętność dawania i przyjmowania: przedmiotów, życzliwości, uczuć.
- W odniesieniu do drugiej osoby zawsze stosuję normę personalistyczną.
- Z osobą, którą kocham, świadomie wybieram cele wspólnego działania.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Powołanie małżeńskie to forma życia, która jest zarówno wyborem, jak również darem osobowym.
- Miłość małżeńska powinna być wierna i wyłączna, pomiędzy kobietą i mężczyzną.
- Współżycie seksualne jest znakiem miłosnego zjednoczenia osób.

---

[2] Por. tamże, s. 105.

[3] „Jedyne wyjście z tego nieuchronnego egoizmu istnieje tylko poprzez uznanie poza dobrem czysto subiektywnym, tj. poza przyjemnością, dobra obiektywnego, które może również jednoczyć osoby – i wówczas nabiera cech dobra wspólnego. To wspólne dobro obiektywne jest fundamentem miłości, a osoby razem wybierając to wspólne dobro równocześnie mu się podporządkowują. Dzięki temu łączą się z sobą prawdziwym, obiektywnym węzłem miłości, który pozwala im wyzwalać się od subiektywizmu oraz ukrytego w nim nieodzownie egoizmu". Tamże, s. 40.

Zasady

- Zjednoczenie osobowe i seksualne dąży do wyrażenia miłości i przekazania życia.
- Wychowuję dziecko do miłości.
- Chronię miłość przed wypaczeniami, błędami i zanikiem.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Miłość wyraża się poprzez troskę o rozwój drugiej osoby[4].
- Miłość z natury jest wzajemna[5].
- Wartość ciała i wartość płci opierają się na wartości osoby.

Zasady

- Jestem gotowy na przyjęcie dobra, jakie stanowi drugi człowiek.
- Oddanie siebie, swojej własnej osoby realizuję poprzez wolną wolę.
- Wartości seksualnej nie traktuję w oderwaniu od osoby drugiej płci.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Analiza tekstu ks. Jana Twardowskiego *Poczekaj*[6].

Nie wierzysz – mówiła miłość
w to że nawet z dyplomem zgłupiejesz
że zanudzisz talentem
że z dwojga złego można wybrać trzecie
w życie bez pieniędzy

[4] „W ramach współżycia czy współistnienia wszyscy muszą stale z całą sumiennością i z całym poczuciem odpowiedzialności zabiegać o to podstawowe dobro każdego i wszystkich zarazem, jakim jest po prostu «człowieczeństwo» czy też – inaczej się wyrażając – wartość osoby ludzkiej". Tamże, s. 33.

[5] „Miłość bowiem sprawia, że osoba właśnie chce siebie oddać innej – tej, którą kocha. Chce niejako przestać być swoją wyłączną własnością, a stać się własnością tej drugiej. […] Miłość idzie poprzez taką rezygnację, kieruje się jednak tym głębokim przeświadczeniem, że rezygnacja ta prowadzi nie do pomniejszenia i zubożenia, ale wręcz przeciwnie – do rozszerzenia i wzbogacenia egzystencji osoby. Jest to jakby prawo «ekstazy» – wyjścia z siebie, aby tym pełniej bytować w drugim". Tamże, s. 112.

[6] J. Twardowski, *Poczekaj*, w: tegoż, *Miłość której nie widać nie zasłania sobą*, wybór i oprac. Maria Biżek, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004, s. 11.

w to że przepiórka żyje pojedynczo
w zdartą korę czeremchy co pachnie migdałem
w zmarłą co żywa pojawia się we śnie
w modnej nowej spódnicy i rozciętej z boku
w najlepsze najgorsze
w każdego łosia co ma żonę klępę
w dziewczynkę z zapałkami
w niebo i piekło
w diabła i Pana Boga
w mieszkanie za rok
Poczekaj jak cię rąbnę
to we wszystko uwierzysz

Wychowawca organizuje spotkanie, podczas którego poruszony zostaje temat wartości miłości ludzkiej. Powyższy utwór jest punktem wyjścia do dyskusji. Uczniowie próbują odpowiedzieć na pytania: jak miłość jest przedstawiona w utworze, jakie ma cechy, jaki staje się człowiek, gdy zacznie żyć miłością i jaki staje się dla niego świat, gdy jest w nim obecna miłość, czy miłość ma związek z wiarą człowieka, czy prawdziwa miłość jest możliwa?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń wie, że istotą miłości jest pragnienie dobra umiłowanej osoby – bezinteresowny dar z siebie. Zdaje sobie sprawę, że miłość jest normą moralności. Tworzy więzy miłości w oparciu o logikę daru: pełne obdarowanie sobą i przyjęcie tego daru. Młody człowiek rozumie, że przyjęcie życia i darowanie życia w miłości jest powołaniem małżeństwa. Miłość ludzka afirmuje całą osobę. Przeżywana wartość seksualna zostaje włączona w wartość osoby. Człowiek wie, że miłość to nie tylko uczucie. Gotów jest świadomie szukać dobra z innymi, podporządkować się temu dobru ze względu na innych lub innym ze względu na to dobro. Miłość traktuje jako twórczą więź, zadaną na całe życie. Nie pojmuje miłości w oderwaniu od odpowiedzialności za kochaną osobę.

1.10. ZAGROŻENIA

Brak postawy personalistycznej w wychowywaniu do miłości może spowodować uformowanie się u młodego człowieka poglądu utylitarystycznego. Istnieje zagrożenie, że w swym postępowaniu zacznie kierować się zasadą użyteczności. Zasada maksymalizacji przyjemności przy równoczesnej minimalizacji przykrości może stać się wówczas normą ludzkiego postępowania. „Istotny błąd leży w uznaniu samej przyjemności za jedyne lub największe dobro, któremu wszystko inne w działaniu człowieka i społeczeństwa ludzkiego winno być podporządkowane”[7]. Przyjemność będzie jedyną motywacją dla ludzkiego działania. Młody człowiek nie zechce uznać, że „[…] to co jest prawdziwie dobre, to, co mi nakazuje moralność i sumienie, łączy się właśnie z pewną przykrością, a domaga się rezygnacji z jakiejś przyjemności”[8].

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Miłość pomiędzy mężczyzną a kobietą jest szczególnym rodzajem miłości. Ewoluuje wraz z rozwojem emocjonalno-duchowym człowieka. Inna jest miłość wieku dorastania, a inna pomiędzy dwojgiem dorosłych, ukształtowanych ludzi. Najlepszą podstawą dla miłości jest postawa wzajemnego zrozumienia i chęć wspólnego dobra. Miłość pomiędzy kobietą a mężczyzną powinna dążyć do zjednoczenia w związku małżeńskim, w którym w pełni może się realizować. To właśnie w nim najlepiej kształtuje się kobiecość i męskość.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Wiersz Adama Mickiewicza pod tytułem *Do M* jest idealnym przykładem utworu traktującego o miłości pomiędzy kobietą a mężczyzną. Jego bohaterami

[7] K. Wojtyła, *Miłość*…, dz. cyt., s. 38.

[8] Ponadto Wojtyła dodaje: „Ta przykrość zresztą, tak jak i przyjemność, z której w danym wypadku rezygnuję, nie jest czymś ostatecznym dla mojego rozumnego postępowania. […] Przyjemność bowiem z samej swojej istoty jest dobrem tylko aktualnym i tylko danego podmiotu, nie jest dobrem ponad-podmiotowym, transsubiektywnym. Jak długo więc to dobro jest uznawane za całkowitą podstawę normy moralnej, tak długo nie może być mowy o jakimś wychodzeniu poza to, co jest tylko dla mnie dobre”. Tamże, s. 38-39.

jest para, która rozstała się, lecz miłość między nimi tak naprawdę nie zgasła całkowicie. Jest to jeden z najpiękniejszych i jeden z najchętniej czytanych wierszy naszego wieszcza.

Precz z moich oczu!… posłucham od razu,
Precz z mego serca!… i serce posłucha,
Precz z mej pamięci!… nie… tego rozkazu
Moja i twoja pamięć nie posłucha.

Jak cień tym dłuższy, gdy padnie z daleka,
Tym szerzej koło żałobne roztoczy…
Tak moja postać, im dalej ucieka,
Tym grubszym kirem twą pamięć pomroczy.

Na każdym miejscu i o każdej dobie,
Gdziem z tobą płakał, gdziem się z tobą bawił,
Wszędzie i zawsze będę ja przy tobie,
Bom wszędzie cząstkę mej duszy zostawił.

A. Mickiewicz, *Do M*, [online:] http://znanewiersze.pl/adam-mickiewicz/do-m [dostęp: 15.02.2021].

Jak widzimy w powyższym przykładzie, miłość między kobietą a mężczyzną stanowi w życiu każdego człowieka bardzo ważny element sfery emocjonalnej. Potrafimy pamiętać naszych ukochanych jeszcze przez długi czas, znajdując wspomnienia ukryte w przedmiotach, miejscach czy zdarzeniach. Dlatego tak ważna jest miłość odpowiedzialna, która dąży do tego, abyśmy chcieli dla naszej ukochanej osoby tylko tego, co najlepsze i nie czynili jej krzywdy ani przykrości.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

I dlatego nie przestaję prosić Chrystusa oraz Matki Pięknej Miłości za tę miłość, jaka rodzi się w młodych sercach. Wielokrotnie w życiu dane mi było niejako z bliska towarzyszyć tej miłości młodych ludzi. Poprzez to doświadczenie pojąłem, o jak istotną sprawę tutaj chodzi, o jak doniosłą, o jak wielką. Myślę, że przyszłość człowieka waży się w znacznej mierze na szalach tej zrazu młodzieńczej miłości, którą Ty i Ona, którą Ty i On odkrywacie na szlakach Waszej młodości. Jest to poniekąd wielka Przygoda, ale jest to też równocześnie wielkie zadanie.

PS 10.

Mamy tu do czynienia z dwoma ważnymi aspektami: eros jest niejako zakorzeniony w naturze człowieka; Adam poszukuje i „opuszcza ojca swego i matkę swoją", by odnaleźć niewiastę; jedynie razem przedstawiają oni całokształt człowieczeństwa, stając się „jednym ciałem". Nie mniej ważny jest drugi aspekt: ze względu na ukierunkowanie zawarte w akcie stwórczym, eros kieruje człowieka ku małżeństwu, związkowi charakteryzującemu się wyłącznością i definitywnością; tak i tylko tak urzeczywistnia się jego głębokie przeznaczenie. Obrazowi Boga monoteistycznego odpowiada małżeństwo monogamiczne. Małżeństwo oparte na miłości wyłącznej i definitywnej staje się obrazem relacji Boga do Jego ludu, i odwrotnie: sposób, w jaki miłuje Bóg, staje się miarą ludzkiej miłości. Ten ścisły związek między erosem i małżeństwem występujący w Biblii prawie nie znajduje sobie podobnych w literaturze pozabiblijnej.

DCE 11.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Jak lilia pośród cierni, tak przyjaciółka ma pośród dziewcząt. Jak jabłoń wśród drzew leśnych, tak ukochany mój wśród młodzieńców. W upragnionym jego cieniu usiadłam, a owoc jego słodki dla mego podniebienia. Wprowadził mnie do sali biesiadnej, i godłem jego nade mną jest miłość. […] Połóż mnie jak pieczęć na twoim sercu, jak pieczęć na twoim

Pnp 2,2-4; 8,6-7a; por. Rdz 1,27-29; 1 Kor 13,1.

ramieniu, bo jak śmierć potężna jest miłość, a zazdrość jej nieprzejednana jak Szeol, żar jej to żar ognia, uderzenie boskiego gromu. Wody wielkie nie zdołają ugasić miłości, nie zatopią jej rzeki.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Miłość małżeńska zawiera jakąś całkowitość, w którą wchodzą wszystkie elementy osoby – impulsy ciała i instynktu, siły zmysłów i uczuć, dążenie ducha i woli. Miłość zmierza do jedności jak najbardziej osobowej, która nie tylko łączy w jedno ciało, ale prowadzi do tego, by było jedno serce i jedna dusza. Wymaga ona nierozerwalności i wierności w całkowitym wzajemnym obdarowaniu i otwiera się ku płodności. Jednym słowem chodzi o normalne cechy charakterystyczne każdej naturalnej miłości małżeńskiej, ale w nowym znaczeniu, gdyż sakrament nie tylko je oczyszcza i wzmacnia, ale wynosi tak, że stają się wyrazem wartości prawdziwie chrześcijańskich.

KKK 1643; por. 1602; 1603.

IV. LITERATURA

Bajda J., *Rodzina miejscem Boga i człowieka*, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2005.

Benedykt XVI, *Enc. Deus caritas est. O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Doherty W.J., *Jak trzymać się razem w świecie, który chce nas rozdzielić*, tłum. E. Kopocz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Grün A., *Otwórz serce dla miłości*, tłum. N. Stelmaszyk, wyd. Drukarnia i Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2007.

Grzybowski J., *Nas dwoje. Przed nami małżeństwo*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Jan Paweł II, *Przyszłość idzie przez rodzinę. Z nauczania Ojca Świętego o miłości, małżeństwie, rodzinie*, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1983.

Kiernikowski Z., *Dwoje jednym ciałem w Chrystusie*, Promic–Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2015.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Mickiewicz A., *Do M*, [online:] http://znanewiersze.pl/adam-mickiewicz/do-m [dostęp: 15.02.2021].

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Słownik małżeństwa i rodziny, red. E. Ozorowski, Wydawnictwo ATK–Fundacja Pomoc Rodzinie, Warszawa–Łomianki 1999.

Timmel P. i C., *Dlaczego warto się zaręczać? Odpowiedź dla dwojga zakochanych*, tłum. J. Kotowska, Drukarnia i Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2005.

Twardowski J., *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Oficyna Wydawnicza Aspra-JR–Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2005.

Twardowski J., *Poczekaj*, w: tegoż, *Miłość której nie widać nie zasłania sobą*, wybór i oprac. Maria Biżek, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004, s. 11.

Twardowski J., *Zaufałem drodze. Wiersze zebrane 1913-2006*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa 2007.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015.

Zarembowie A. i B., *Szkoła miłości, czyli jak po ślubie nie być samotnym?*, wyd. Gaudium, Lublin 2017.

FILM EDUKACYJNY

Miłość kobiety i mężczyzny jako zadanie

https://youtu.be/lx5mc_832JU

18.

Wartość czynu ludzkiego

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Formowanie dojrzałości osobistej

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie umiejętności podejmowania właściwych wyborów moralnych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Osoba realizuje się przez działanie.
- Czy posłuszeństwo prawdzie wyklucza osobistą wolność?
- Co to znaczy być sobą?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Ja jako osoba jestem podmiotem moich czynów[1].
- „Sumienie moralne jest sądem rozumu, przez który osoba ludzka rozpoznaje jakość moralną konkretnego czynu”[2].
- Poprzez swoje czyny osoba rozwija się i dąży do szczęścia[3].

Zasady

- Jestem odpowiedzialny za swoje czyny[4].
- Kształtuję swoje sumienie, aby w wolności dokonywać właściwych wyborów.
- W swoim postępowaniu jestem wierny dobru i prawdzie[5].

---

[1] „Człowiek przeżywa siebie jako podmiot osobowy, o ile sobie uświadamia to, że sam siebie posiada i że sam sobie panuje. Świadomość, ściślej mówiąc samo-świadomość związana z czynem, związana ze sprawczością jako samostanowieniem, warunkuje owo przeżycie. I w tym sensie możemy powiedzieć, że poprzez nią (z jej pomocą) konstytuuje się zarówno konkretne ludzkie «ja», jak też odpowiadająca mu konkretna ludzka podmiotowość osobowa”. K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2019, s. 386-387.

[2] KKK 1778.

[3] „Otóż pragnę podkreślić, że u podstaw każdego z tych wielu zróżnicowanych talentów każdy z nas, każdy bez wyjątku, również nie należący do świata kultury i nauki, dysponuje nade wszystko jednym: uniwersalnym talentem, którym jest nasze człowieczeństwo, nasze ludzkie «być» (esse). Ewangelia ze swym przykazaniem miłości uczy nas pomnażania tego przede wszystkim talentu: talentu naszego człowieczeństwa. Ostateczny osąd naszego życia będzie też tego talentu dotyczył nade wszystko. Ten zaś talent pomnaża się «przez bezinteresowny dar z siebie samego», czyli przez miłość Boga i bliźnich. Znaczy to równocześnie: miłość Boga poprzez miłość bliźnich-ludzi: «Kto nie miłuje brata swego, którego widzi, nie może miłować Boga, którego nie widzi» (1 J 4,20)”. Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata kultury zgromadzonych w Teatrze Narodowym*, Warszawa, 8.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 736.

[4] „Wolność czyni człowieka podmiotem moralnym. Gdy człowiek działa w sposób świadomy, jest – jeśli tak można powiedzieć – ojcem własnych czynów”. KKK 1749.

[5] „Bądźcie wymagający wobec otaczającego was świata, ale przede wszystkim wymagajcie od siebie samych. Jesteście synami Bożymi: bądźcie z tego dumni! Nie popadajcie w przeciętność, nie ulegajcie dyktatom zmieniającej się mody, która narzuca styl życia niezgodny z chrześcijańskimi ideałami, nie pozwólcie się mamić złudzeniom konsumizmu. Chrystus wzywa was do rzeczy wielkich. Nie sprawcie Mu zawodu, bo w ten sposób wy sami spotkalibyście się z zawodem. Z mocą, którą obdarza was Chrystus, mówcie wszystkim ludziom, że Bóg pragnie uczynić każdego człowieka swoim synem. Wasze świadectwo niech będzie zaczynem nowego świata, którego pragnie każdy człowiek: świata prawdziwie sprawiedliwego, solidarnego i braterskiego”. Jan Paweł II, *Przemówienie pożegnalne do młodzieży*, Częstochowa, 15.08.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny*…, dz. cyt., s. 815-816.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Osoba spełnia się poprzez swoje czyny[6].
- „Godność osoby ludzkiej zakłada w sobie prawość sumienia i jej się domaga”[7].
- We wspólnocie osób istnieje wzajemna odpowiedzialność za dokonywane czyny[8].

Zasady

- Moje postępowanie odpowiada mojej godności osobistej i godności innych osób.
- Tworzę oparte na sprawiedliwości więzi osobowe.
- W rodzinie osoby pomagają sobie w podejmowaniu właściwych moralnie decyzji.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- „Człowiek ma prawo działać zgodnie z sumieniem i wolnością, by osobiście podejmować decyzje moralne”[9].

---

[6] „Oto, będąc sprawcą czynu, człowiek równocześnie spełnia w nim siebie. Spełnia – to znaczy urzeczywistnia, niejako doprowadza do właściwej pełni tę strukturę, która jest dla niego znamienna z racji osobowości, z tej racji, że jest kimś, a nie czymś. Jest to struktura samo-panowania oraz samo-posiadania. Intencjonalność chcenia i działania, wyjście na zewnątrz siebie ku przedmiotom przedstawiającym się człowiekowi jako różnorodne dobra – a więc ku wartościom – stanowi równocześnie wejście we własne «ja» jako najbliższy i najistotniejszy przedmiot samostanowienia. Na tej strukturze oparta jest moralność, czyli wartość moralna jako rzeczywistość egzystencjalna, dzięki tej strukturze wchodzi ona w wewnętrzny ustrój człowieka jako osoby i uzyskuje w nim swoją trwałość […]. ”. K. Wojtyła, *Osoba*…, dz. cyt., s. 195-196.

[7] KKK 1780.

[8] „W ten sposób na gruncie relacji: «ja» – «ty», z samej natury między-osobowej wspólnoty, rośnie też wzajemna odpowiedzialność osoby za osobę, a odpowiedzialność ta jest refleksem sumienia i transcendencji, która zarówno po stronie «ja», jak i «ty» staje na drodze do samospełnienia, a równocześnie warunkuje właściwy, tj. autentycznie osobowy wymiar wspólnoty. Przez wspólnotę rozumiemy to, co łączy. W relacji: «ja» – «ty» kształtuje się autentyczna między-osobowa wspólnota (w jakiejkolwiek postaci czy odmianie), jeżeli «ja» i «ty» trwają we wzajemnej afirmacji transcendentnej wartości osoby (można ją określić także jako godność), potwierdzając to swoimi czynami”. K. Wojtyła, *Osoba*…, dz. cyt., s. 402.

[9] KKK 1782.

– „Moralność jako rzeczywistość egzystencjalna, pozostaje zawsze w ścisłym związku z człowiekiem jako osobą”[10].
– Transcendencja osoby i posłuszeństwo prawdzie współtworzą wolne działanie osoby[11].

Zasady

– Umożliwiam uczniom postępowanie zgodne z ich sumieniem.
– Ukazuję uczniom wartości związane z dobrem i prawdą[12].
– Tłumaczę, że człowiek realizuje się tylko poprzez prawdę[13].

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie angażują się w projekt wolontariatu w wybranej instytucji. Wspólnie z nauczycielem omawiane są problemy i sukcesy związane z wykonywaną pracą.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek jest świadomy obowiązku formowania swojego sumienia. Jest on wierny wyznawanym wartościom. Swoją wolność kieruje ku dobru i prawdzie. Pomaga również innym osobom w prawym postępowaniu, czy też

[10] K. Wojtyła, *Osoba*…, dz. cyt., s. 196.

[11] „Ujmowanie prawdy jest związane ze swoistym dążeniem. Prawda dla tego dążenia jest celem. Człowiek dąży do prawdy, a umysł łączy w sobie zdolność jej ujmowania (poprzez odróżnianie od nie-prawdy) oraz potrzebę jej dociekania. Już w tym zaznacza się jego dynamiczne podporządkowanie względem prawdy, która jest równocześnie jakby własnym światem umysłu ludzkiego. I właśnie to podporządkowanie umysłu względem prawdy warunkuje nadrzędność, czyli transcendencję osoby”. Tamże, s. 202.

[12] „Młody człowiek jest wrażliwy na prawdę, sprawiedliwość, piękno, na inne wartości duchowe. Młody człowiek pragnie odnaleźć siebie samego, dlatego szuka, czasem burzliwie szuka, prawdziwych wartości i ceni tych ludzi, którzy ich nauczają i według nich żyją. Któż z nas nie miał w życiu i nie wspomina z wdzięcznością takiego człowieka: kapłana, nauczyciela, profesora lub przyjaciela, który umiał odsłonić nam nowy świat wartości i wzbudzić dla niego trwały entuzjazm, czy nawet nadać cały kierunek życiu?” Jan Paweł II, *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki*…, dz. cyt., s. 684.

[13] „Kryterium podziału i przeciwstawienia sprowadza się do prawdy: osoba jako «ktoś» obdarzony dynamizmem duchowym spełnia się poprzez dobro prawdziwe, nie spełnia się natomiast poprzez nie-prawdziwe dobro. Linia podziału, rozszczepienia i przeciwstawienia między dobrem a złem jako wartością i przeciw-wartością moralną sprowadza się do prawdy. Chodzi tutaj właśnie o przeżywaną w sumieniu prawdę o dobru. Zależność od tej prawdy konstytuuje osobę w jej transcendencji; transcendencja wolności przechodzi w transcendencję moralności”. K. Wojtyła, *Osoba*…, dz. cyt., s. 198-199.

podejmowaniu właściwych wyborów. Swoim działaniem przyczynia się do rozwoju siebie i drugiej osoby.

1.10. ZAGROŻENIA

Młody człowiek nie będzie chciał podejmować nieustannego wysiłku poznawania prawdy i postępowania według zasad sprawiedliwości. Jego czyny będą sprzeczne z jego godnością osobistą. Swoim postępowaniem może krzywdzić inne osoby. Nauki i pracy nie będzie traktował odpowiedzialnie jako wartości. Lenistwo może opanować człowieka do tego stopnia, że nie potrafi służyć swoim życiem innym.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Ludzkie postępowanie jest uzależnione od bardzo wielu czynników. Dojrzałe osoby nie powinny postępować wbrew sobie i swojemu sumieniu, jednak niejednokrotnie tak się właśnie dzieje. Czasem jest to spowodowane ostracyzmem społecznym, przekładaniem przyjemności ponad prawdę i obowiązek czy chęcią przypodobania się innej osobie. W ostatecznym rozrachunku każdy

jest odpowiedzialny za swoje własne czyny. Należy o tym pamiętać. Postępując zgodnie z własnym wewnętrznym głosem i podążając ścieżką dobra i sprawiedliwości, zawsze nasze uczynki zostaną wynagrodzone.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Bohaterem opowiadania Antona Czechowa jest Oczumiełow, urzędnik w Carskiej Rosji. Jego charakterystyczną cechą było to, że bardzo szybko zmieniał zdanie, nawet diametralnie. Było to uzależnione od sytuacji, w jakiej się znajdował. Zawsze jego poglądy były uzależnione od korzyści, jakie mógł uzyskać. Wszystkie decyzje Oczumiełow podejmował tak, aby przypodobać się swoim zwierzchnikom.

– Hm!… Dobrze… – mówi Oczumiełow, surowo kaszląc i marszcząc brwi. – Dobrze… Czyj to pies? Ja tego nie daruję. Ja wam pokażę, co to znaczy tak rozpuszczać psy! Czas nareszcie zwrócić uwagę na tych panów, którzy nie chcą się stosować do przepisów. Jak na niego, łajdaka, karę nałożę, to zobaczy, co znaczy pies i inny tego rodzaju błędny zwierz. Ja go nauczę!… Jełdyrin – zwraca się przodownik do posterunkowego – dowiedz się, czyj to pies i pisz protokół! A psa trzeba zgładzić! Bezzwłocznie! Na pewno wściekły… Czyj to pies, pytam się?

– To, zdaje się, generała Żygałowa – mówi ktoś z tłumu.

– Generała Żygałowa? Hm… – Jełdyrin, zdejm ze mnie palto… Strasznie gorąco. Zapewne na deszcz. Tego tylko nie rozumiem, jak ten pies mógł ciebie ugryźć? – zwraca się Oczumiełow do Chriukina. – Czyż on może dosięgnąć do palca? On jest mały, a z ciebie – ot jaki drab! Prawdopodobnie skaleczyłeś sobie palec o gwóźdź, a potem przyszła ci myśl do głowy, żeby zarobić na tym interesie. Znany jesteś! Znam was, czorty jedne!

A. Czechow, *Kameleon*, [online:] https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/kameleon.html [dostęp: 15.02.2021].

Powyższy fragment opowiadania *Kameleon* świetnie ilustruje postawę osoby, która nie kieruje się sprawiedliwością ani własnymi przekonaniami. Oczumiełow co chwila zmienia decyzję, gdy na światło dzienne wychodzą nowe fakty. Aby nie narazić się generałowi, całkowicie zmienia swoje postępowanie, co czyni na niekorzyść pokrzywdzonego. Bohater opowiadania postępuje wbrew swojemu sumieniu, aby przypodobać się innemu człowiekowi.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Młody człowiek jest wrażliwy na prawdę, sprawiedliwość, piękno, na inne wartości duchowe. Młody człowiek pragnie odnaleźć siebie samego, dlatego szuka, czasem burzliwie szuka, prawdziwych wartości i ceni tych ludzi, którzy ich nauczają i według nich żyją. Któż z nas nie miał w życiu i nie wspomina z wdzięcznością takiego człowieka: kapłana, nauczyciela, profesora lub przyjaciela, który umiał odsłonić nam nowy świat wartości i wzbudzić dla niego trwały entuzjazm, czy nawet nadać cały kierunek życiu?

Jan Paweł II, *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 564-565.

Co jednak znaczy wolność? Nie znaczy na pewno robić wszystko, co się chce, ulegać namiętnościom, przechodzić od jednego doświadczenia do drugiego bez rozeznania, iść za obowiązującą modą; wolność nie oznacza, że tak się wyrażę, wyrzucania wszystkiego, co się nam nie podoba, przez okno. Nie, to nie jest wolność! Wolność jest nam dana, abyśmy potrafili dokonywać w życiu dobrych wyborów! […] Drodzy bracia

i siostry, jak trudno jest w naszych czasach podejmować decyzje ostateczne! Wszystkich nas pociąga to, co tymczasowe. Padamy ofiarą tendencji skłaniającej nas do prowizoryczności… jakbyśmy chcieli zatrzymać się na etapie dojrzewania. Jest to trochę urok bycia w wieku młodzieńczym, i to przez całe życie! Nie bójmy się zobowiązań na całe życie, zobowiązań, które angażują i obejmują całe życie! W ten sposób życie będzie owocne! I to jest wolność: mieć odwagę podejmować te decyzje w sposób wielki.

Franciszek, *Nabożeństwo różańcowe w bazylice Matki Boskiej Większej*, Rzym, 4.05.2013, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/modlitwy/rozaniec_04052013.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

A oto podszedł do Niego pewien człowiek i zapytał: „Nauczycielu, co dobrego mam czynić, aby otrzymać życie wieczne?” Odpowiedział mu: „Dlaczego Mnie pytasz o dobro? Jeden tylko jest Dobry. A jeśli chcesz osiągnąć życie, zachowuj przykazania”. Zapytał Go: „Które?” Jezus odpowiedział: „Oto te: Nie zabijaj, nie cudzołóż, nie kradnij, nie zeznawaj fałszywie, czcij ojca i matkę oraz miłuj swego bliźniego jak siebie samego”. Odrzekł Mu

młodzieniec: „Przestrzegałem tego wszystkiego, czego mi jeszcze brakuje?". Jezus mu odpowiedział: „Jeśli chcesz być doskonały, idź, sprzedaj, co posiadasz, i daj ubogim, a będziesz miał skarb w niebie. Potem przyjdź i chodź za Mną!". Gdy młodzieniec usłyszał te słowa, odszedł zasmucony, miał bowiem wiele posiadłości.

Mt 19,16-22;
por. Mt 7,13-14; Ps 119.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Wychowanie sumienia jest zadaniem całego życia. Od najmłodszych lat wprowadza ono dziecko w poznawanie i praktykowanie wewnętrznego prawa, rozpoznawanego przez sumienie. Roztropne wychowanie kształtuje cnoty; chroni lub uwalnia od strachu, egoizmu i pychy, fałszywego poczucia winy i dążeń do upodobania w sobie, zrodzonego z ludzkich słabości i win. Wychowanie sumienia zapewnia wolność i rodzi pokój serca.

KKK 1784;
por. 1731; 1732.

IV. LITERATURA

Czechow A., *Kameleon*, [online:] https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/kameleon.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Nabożeństwo różańcowe w bazylice Matki Boskiej Większej*, Rzym, 4.05.2013, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/modlitwy/rozaniec_04052013.html [dostęp: 15.02.2021].

Gałkowski S., *Ku dobru. Aktualność filozofii wychowania Jacka Woronieckiego*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998.

Jan Paweł II, *Enc. Veritatis splendor*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 453-526.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Koszalin, 1.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 564-568.

Jan Paweł II, *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 681-687.

Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata kultury zgromadzonych w Teatrze Narodowym*, Warszawa, 8.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 734-740.

Jan Paweł II, *Przemówienie pożegnalne do młodzieży*, Częstochowa, 15.08.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 815-817.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Ślipko T., *Zarys etyki szczegółowej. Etyka osobowa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.

Trempała J., Czyżowska D., *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Weigel G., *Czym jest katolicyzm? 10 kontrowersyjnych tez*, tłum. A. Gomola, wyd. Znak, Kraków 2003.

Wojtyła K., *Elementarz etyczny*, wyd. Drukarnia Akapit, Lublin 2018.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2019.

Wolicki M., *Dojrzała osobowość, dojrzałe sumienie*, wyd. TUM, Wrocław 2000.

19.

Wychowywanie nowego pokolenia

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowo-moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Kształtowanie zaangażowania w proces wychowawczy

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Odpowiedzialność za własny rozwój osobowy

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Jakie wartości rozwijam w procesie samowychowania?
- Jakie są kryteria dojrzałości?
- Jakie wartości są promowane w kulturze mojego środowiska?
- Jakie są prawa człowieka?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Każda osoba ma prawo do wychowania.
- Osoba jest odpowiedzialna za swój rozwój[1].
- Osoba posiada swoją nienaruszalną godność[2].

Zasady

- Wychowawca i wychowanek szanują się wzajemnie.
- Poszukuję wzorców godnych naśladowania[3].
- Poprzez ciągłe wybieranie i praktykowanie wartości dążę do doskonalszego rozwoju osobowego[4].

---

[1] „Wszyscy ludzie, bez względu na rasę, pochodzenie społeczne i wiek, jako cieszące się godnością osoby, posiadają nienaruszalne prawo do wychowania odpowiadającego ich własnemu celowi, dostosowanego do wrodzonych zdolności, płci, ojczystych tradycji kulturowych, a jednocześnie otwartego na braterskie współżycie z innymi narodami, celem tworzenia prawdziwej jedności i pokoju na ziemi". DWCH 1.

[2] „Właśnie poprzez refleksję nad własnym poznaniem człowiek objawia się samemu sobie jako jedyne jestestwo pośród świata, które widzi się «od wewnątrz», związane poznaną prawdą – związane, a więc także «zobowiązane» do jej uznania, w razie potrzeby także aktami wolnego wyboru, aktami świadectwa na rzecz prawdy. Jest to uzdolnienie do przekraczania siebie w prawdzie. Poprzez refleksję nad własnym poznaniem człowiek odkrywa, że sposób jego bytowania w świecie jest nie tylko całkowicie różny od wszystkiego innego pośród świata, lecz że jest także wyróżniony, nadrzędny wobec wszystkiego innego w jego obrębie. Człowiek zauważa po prostu, że jest osobowym podmiotem, osobą. Staje oko w oko wobec swej godności!". Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata nauki*, Lublin, 9.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 398.

[3] Młodość poszukuje wzorów i przykładów. Z pomocą przychodzi wam sam Jezus Chrystus, który poświęcił całe swoje życie dla dobra innych. Ku Niemu kierujcie wzrok. Niech będzie obecny w waszych myślach, podczas waszych zabaw i w waszych rozmowach. Z Nim winniście zawsze żyć w szczególnej przyjaźni. Pan Jezus chce wam pomagać. Chce być dla was podporą i umacniać w młodzieńczej walce o zdobywanie cnót, takich jak: wiara, miłość, uczciwość, szlachetność, czystość, wielkoduszność. Gdy będzie wam trudno, gdy będziecie w życiu przeżywać jakieś niepowodzenia czy zawody, niech myśl wasza biegnie ku Chrystusowi, który was miłuje, który jest wiernym towarzyszem i który pomaga przetrwać każdą trudność. Wiedzcie, że nie jesteście samotni. Towarzyszy wam Ktoś, kto nigdy nie zawodzi. Chrystus rozumie najtajniejsze pragnienia waszego serca. On czeka na waszą miłość i na wasze świadectwo". Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Łowicz, 14.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny*…, dz. cyt., s. 1146.

[4] „Wiele z tego, co będzie jutro, zależy od zaangażowania się dziś dzisiejszego pokolenia chrześcijan. Zależy nade wszystko od waszego zaangażowania, dziewczęta i chłopcy, na których wnet spocznie odpowiedzialność za decyzje, od których zależeć będą nie tylko wasze losy, ale także losy wielu innych ludzi. Waszym posłannictwem jest zabezpieczenie w jutrzejszym świecie obecności takich wartości, jak pełna wolność religijna, poszanowanie osobowego wymiaru

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rodzice są pierwszymi i głównymi wychowawcami swoich dzieci.
- Rodzice są świadkami wartości, które wyznają: miłości bliźniego, prawdy, wolności, sprawiedliwości.
- Rodzice wychowują dziecko do miłości[5].

Zasady

- Dzieci wychowuję poprzez osobisty przykład.
- W wychowaniu odnoszę się do wolności i osobistej godności dziecka.
- Wychowuję dziecko w miłości[6].

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Wychowanie ma charakter osobowy, jest relacją międzyosobową.
- Celem wychowania jest integralny rozwój człowieka.
- Natura ludzka jest dynamiczna, stale się rozwija.

Zasady

- Wychowanie dokonuje się na drodze dialogu.
- Pomagam uczniowi w poszukiwaniu tego, co jest prawdziwe i dobre[7].
- Staram się poznawać i rozumieć wychowanka.

---

rozwoju, ochrona prawa człowieka do życia począwszy od momentu poczęcia aż do naturalnej śmierci, troska o rozwój i umocnienie rodziny, dowartościowanie kulturowych odrębności dla wzajemnego ubogacania się wszystkich ludzi, ochrona równowagi naturalnego środowiska, które coraz bardziej bywa zagrożone". Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Częstochowa, 15.08.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny…*, dz. cyt., s. 810.

[5] „Zadanie wychowania wypływa z najbardziej pierwotnego powołania małżonków do uczestnictwa w stwórczym dziele Boga: rodząc w miłości i dla miłości nową osobę, która sama w sobie jest powołana do wzrostu i rozwoju, rodzice tym samym podejmują zadanie umożliwienia jej życia w pełni ludzkiego". FC 36.

[6] „Nie można zapominać, że poza tymi cechami, charakteryzującymi zadanie wychowawcze rodziców, najgłębszym i określającym je elementem jest miłość ojcowska i macierzyńska, która znajduje w dziele wychowawczym wypełnienie doskonałej służby życiu: miłość rodzicielska od początku staje się duszą, a przez to i normą, która inspiruje i nadaje kierunek całej konkretnej działalności wychowawczej, ubogacając ją tak cennymi owocami miłości, jak czułość, stałość, dobroć, usłużność, bezinteresowność i duch ofiary". FC 36.

[7] „Termin «wychowanie» wskazuje na czynności, które powodują nawiązywanie przez człowieka relacji z tym, co prawdziwe i dobre. To, co prawdziwe i dobre człowiek musi rozpoznać i uznać, gdyż tylko pod tym warunkiem takie relacje nawiąże. Gdy jeszcze nie rozpoznaje

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Wraz z uczniami systematycznie omawiam relacje międzyosobowe panujące w szkole, w klasie: uczeń – uczeń oraz uczeń – nauczyciel. Rozmawiamy o tym, co należy w nich zmienić, polepszyć, ustalamy zasady postępowania we wzajemnej współpracy.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

W relacjach międzyosobowych uczeń opiera się na wartościach, w których został wychowany. W rodzinie będącej wspólnotą miłości, poznaje on zasady życia społecznego[8]. Poprzez wychowanie uczy się dialogu, słuchania racji drugiej osoby, obrony swojego stanowiska i szacunku dla autorytetu wychowawcy. Jest on również zaangażowany we własny rozwój osobowy. Młody człowiek wie, że został sam sobie „zadany", że samowychowanie to potrzebny, konieczny i nieustający proces.

1.10. ZAGROŻENIA

Młoda osoba może przyjąć założenie, że wychowanie jest tylko systemem albo przepisami, które należy stosować. Przyjmuje on postawę bierności i braku zaangażowania we własny proces samowychowania. Może również wystąpić brak zaufania do autorytetu wychowawcy. Bez umiejętnego pokierowania przez wychowawcę młody człowiek może zagubić się w hierarchii wartości i w porządku moralnym.

---

prawdy i dobra, i gdy jeszcze nie umie podejmować decyzji, nazwanej tu uznaniem za słuszne nawiązywanie relacji ze wskazanym przedmiotem, czyni to za niego wychowawca. Zresztą i wobec siebie człowiek jest wychowawcą, gdyż także siebie musi skłaniać do podjęcia relacji z tym, co prawdziwe i dobre". M. Gogacz, *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, wyd. Oficyna Wydawnicza Navo, Warszawa 1997, s. 15.

[8] „Rodzina jest pierwszą i podstawową szkołą uspołecznienia: w niej, jako we wspólnocie miłości, uczynienie z siebie daru jest prawem, nadającym kierunek i warunkującym wzrost. Dar z siebie, który ożywia wzajemną miłość małżonków, staje się wzorem i zasadą składania daru z siebie, co powinno dokonywać się we wzajemnych stosunkach braci i sióstr oraz różnych współżyjących w rodzinie pokoleń. Tak komunia, jak uczestnictwo codziennie przeżywane w domu, w chwilach radości i w trudnościach, jest najbardziej konkretną skuteczną pedagogią dla czynnego, odpowiedzialnego i owocnego włączenia się dzieci w życie społeczne o szerszym zasięgu". FC 37.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wychowanie nowego pokolenia to zadanie, które wymaga ogromnej odpowiedzialności. Ponosimy ją nie tylko za swoje czyny, ale i za czyny dzieci, które dorastają pod naszą opieką. Ważne jest więc to, aby odpowiednio ukierunkować rozwój młodego człowieka, wskazywać mu właściwe kierunki oraz nauczyć odróżniać dobro od zła. Wychowanie jest procesem, który wymaga współpracy zarówno osoby wychowującej, jak i wychowywanej. Musi między nimi zachodzić relacja wypełniona wzajemnym szacunkiem i zrozumieniem. Owoce prawidłowego bądź złego wychowania będą widoczne najbardziej dopiero po dłuższym czasie, jest to złożony proces. Ważne, aby samemu dawać jak najlepszy przykład, jest to najlepsza metoda, aby wychowanie przebiegło prawidłowo.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Bohaterem lektury *Księga dżungli* jest chłopiec Mowgli. Od dziecka był wychowywany przez dzikie zwierzęta w dżungli, nie znał swojej prawdziwej rodziny. Mimo to, znalazł swoją zastępczą rodzinę wśród wilków, a one go zaakceptowały. Wilki wychowywały go tak, jak każde ze swoich szczeniąt.

Mowgli dorastał pośród swoich czterech wilczych braci. Matka Wilczyca i Ojciec Wilk wychowywali swoje młode, karmili je i uczyli tego, co trzeba wiedzieć o dżungli – całą piątkę traktując jednakowo; Mowgli był bowiem wilkiem jak każdy inny!

[…] Ojciec Wilk nauczył swoje szczenięta rozpoznawania znaczeń, które przekazuje dżungla: każdy szelest w trawie, każdy chrobot kory pod pazurkami nietoperza czy każdy plusk ryby w stawie był słowem z przebogatego języka lasu, który wilk na łowieckiej ścieżce znać musi.

R. Kipling, **Q. Grében**, *Księga dżungli*, tłum. M. Goreń, Wydawnictwo Olesiejuk, Ożarów Mazowiecki 2017, s. 18.

W powyższym fragmencie widzimy jak rodzina wilków wychowywała nowe pokolenie. Rodzice przekazywali swoim dzieciom całą wiedzę, którą zdobyli w trakcie życia oraz którą przekazali im ich rodzice. Robili to po to,

aby młode wilki umiały sobie poradzić w dżungli i przetrwać, a gdy dorosną, przekażą własnym dzieciom wszystkie informacje. W trakcie nauki i wychowania traktowali wszystkie swoje dzieci jednakowo, mimo iż Mowgli zdecydowanie się od nich odróżniał.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Rodzina jest powołana również do wychowania swoich dzieci. Pierwszym miejscem, gdzie rozpoczyna się proces wychowawczy młodego człowieka, jest dom rodzinny. Każde dziecko ma naturalne i niezbywalne prawo do posiadania własnej rodziny: rodziców i rodzeństwa, wśród których rozpoznaje, iż jest osobą potrzebującą uczucia miłości i że tym uczuciem może obdarzyć innych, a zwłaszcza najbliższych. Zawsze niech będzie dla was przykładem Święta Rodzina z Nazaretu, w której wzrastał Chrystus przy Matce Maryi i przy opiekunie Józefie. Ponieważ rodzice dają życie swoim dzieciom, dlatego przysługuje im prawo do tego, by byli uznani

za pierwszych i głównych ich wychowawców. Oni też mają obowiązek stworzenia takiej atmosfery rodzinnej, przepojonej miłością i szacunkiem dla Boga i ludzi, która by sprzyjała osobistemu i społecznemu wychowaniu dzieci.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Łowicz, dz. cyt., s. 1143.

Dziś skupimy się na rozważeniu istotnej cechy rodziny, jaką jest jej naturalne powołanie do wychowywania dzieci, aby stawały się coraz bardziej odpowiedzialne za siebie i za innych. Bardzo piękne są słowa apostoła Pawła, które usłyszeliśmy na początku: „Dzieci, bądźcie posłuszne rodzicom we wszystkim, bo to jest miłe w Panu. Ojcowie, nie rozdrażniajcie waszych dzieci, aby nie traciły ducha" (Kol 3,20-21). To mądra zasada: dziecko jest wychowywane do słuchania rodziców i do posłuszeństwa rodzicom, a oni nie powinni rozporządzać w ostry sposób, by nie zniechęcać dzieci. Dzieci muszą bowiem wzrastać, nie zrażając się, stopniowo. Jeśli wy, rodzice, mówicie dzieciom: „Wejdźmy na te schodki", bierzecie je za rękę i krok za krokiem pomagacie im na nie wejść, wszystko pójdzie dobrze. Lecz jeśli mówicie: „Wejdź na górę!" – „Ale ja nie mogę". – „Wchodź!", oznacza to, że rozdrażniacie dzieci, wymagacie od dzieci rzeczy, których nie potrafią robić. Dlatego relację między rodzicami i dziećmi musi cechować mądrość, bardzo wielka równowaga. Dzieci, bądźcie posłuszne rodzicom, to jest miłe Bogu. A wy, rodzice, nie rozdrażniajcie dzieci, wymagając od nich rzeczy, których robić nie potrafią. I tak trzeba postępować, aby dzieci dojrzewały do odpowiedzialności za siebie i za innych.

Franciszek, *Rodzice nie mogą rezygnować z wychowywania dzieci. Audiencja generalna*, Watykan, 20.05.2015, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/audiencje/ag_20052015.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Przynosili Mu również dzieci, żeby ich dotknął; lecz uczniowie szorstko zabraniali im tego. A Jezus, widząc to, oburzył się i rzekł do nich: „Pozwólcie dzieciom przychodzić do Mnie, nie przeszkadzajcie im; do takich bowiem należy królestwo Boże. Zaprawdę, powiadam wam: Kto nie przyjmie królestwa Bożego jak dziecko, ten nie wejdzie do niego". I biorąc je w objęcia, kładł na nie ręce i błogosławił je.

Mk 10,13-16; por. Mt 18,21.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Rodzice powinni uważać swoje dzieci za dzieci Boże i szanować je jako osoby ludzkie. Wychowują oni swoje dzieci do wypełnienia prawa Bożego, ukazując samych siebie jako posłusznych woli Ojca niebieskiego.

KKK 2222;
por. 2221; 2223-2229.

IV. LITERATURA

Balthasar H.U. von, *Wiarygodna jest tylko miłość*, tłum. E. Piotrowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Dziewiecki M., *…miłość pozostaje*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2001.

Dziewiecki M., *Psychologia porozumiewania się*, wyd. Jedność, Kielce 2009.

Franciszek, *Rodzice nie mogą rezygnować z wychowywania dzieci. Audiencja generalna*, Watykan, 20.05.2015, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/audiencje/ag_20052015.html [dostęp: 15.02.2021].

Gogacz M., *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, wyd. Oficyna Wydawnicza Navo, Warszawa 1997.

Granat W., *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Częstochowa, 15.08.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 804-811.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Łowicz, 14.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 1141-1147.

Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata nauki*, Lublin, 9.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 394-402.

Kipling R., Gréban Q., *Księga dżungli*, tłum. M. Goreń, Wydawnictwo Olesiejuk, Ożarów Mazowiecki 2017.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kowalczyk S., *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.

Madre P., *Najpierw pokochaj siebie*, tłum. D. Trybis, Wydawnictwo M, Kraków 1997.

Nowak M., Ożog T., *Wychowanie chrześcijańskie a kultura*, wyd. RW KUL, Lublin 2000.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim* [*Gravissimum educationis*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

FILM EDUKACYJNY

Wychowywanie nowego pokolenia

https://youtu.be/_-gU2XCaEo8

20.

Wartość moich zdolności, talentów, sprawności

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój integralny osoby

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Odkrywanie własnej indywidualności

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

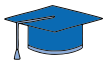

Umiejętność rozpoznawania i rozwijania własnych zdolności

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Rozwój osoby nie zależy od rodzaju talentów, ale od sposobu korzystania z nich.
- W jaki sposób rozwijać talenty, by rozwijały moją osobowość?
- Rozwój talentów a poczucie spełnionego życia.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Obowiązek rozwijania własnych umiejętności.
- Zdolności i talenty podkreślają wyjątkowość człowieka.
- Indywidualne umiejętności pomagają odnaleźć swoje miejsce w grupie.

Zasady

- Odkrywam i rozwijam własne zdolności.
- Korzystanie z talentów pomaga mi rozpoznać własną drogę życia.
- Wrodzone i nabyte zdolności wykorzystuję, by pomagać innym.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rodzice jako pierwsi rozpoznają zdolności dziecka.
- Atmosfera rodzinna powinna zachęcać do rozwijania talentów dzieci.
- Kształtowanie zdolności i sprawności służy dobru ogółu.

Zasady

- Przyglądam się dziecku i pomagam mu rozeznać jego talenty.
- Aprobuję te zachowania, które służą rozwijaniu zdolności dziecka.
- Wspieram dziecko w jego wysiłkach doskonalenia własnych sprawności.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Umiejętnie dobrane programy szkolne pomagają odkryć zdolności dzieci.
- Szkoła wychodzi naprzeciw zainteresowaniom uczniów.
- Szkoła stwarza dogodne warunki do rozwoju zainteresowań i sprawności uczniów.

Zasady

- Czuwam nad tym, aby szkoła była miejscem rozwijania zainteresowań uczniów.
- Oferuję uczniom szeroką gamę propozycji, które pozwolą im rozeznać ukryte talenty.
- Zwracam uwagę na to, by uczniowie nie zaniedbali się w pracy nad kształtowaniem swoich zdolności.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom odczytanie przypowieści o talentach (Mt 25,14-30) i rozważenie jej w kontekście ich własnych przeżyć i doświadczeń. W ramach komentarza i dyskusji staram się uświadomić uczniom, że nie ma osoby, która nie byłaby obdarzona żadnymi zdolnościami, przez co każdy z nas jest indywidualnością. Praca nad sobą wymaga, aby talenty w sobie odnaleźć, rozwijać i zrobić z nich użytek dla dobra własnego i innych. Możemy również rozwijać swoje talenty mimo naszych niedoskonałości. Potrzebna jest do tego wiara w siebie, wysiłek i praca.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Poprzez odkrywanie, a następnie przypatrywanie się własnym zdolnościom i sprawnościom, młody człowiek potrafi zobaczyć własną indywidualność. Odkrywa jednocześnie, że rozwój talentów nadaje jego życiu pewien określony kierunek. Podążanie tą drogą sprawia, że doznaje uczuć spełnienia i satysfakcji. Wysiłek włożony w rozpoznawanie talentów owocuje rozwojem całego człowieka i wpływa na innych ludzi[1]. Odnajdując swoje powołanie, młody człowiek realizuje tym samym wolę samego Stwórcy[2].

1.10. ZAGROŻENIA

Na skutek złego odczytania, zlekceważenia lub nieodpowiedniego wykorzystania własnych talentów, osoba może zaniedbać swój własny rozwój, kierując tym samym swoje życie na drogę, która nie przyniesie jej zadowolenia i satysfakcji.

---

[1] „Rozwój zatem, w rozumieniu Pisma Świętego, nie jest jedynie pojęciem laickim, świeckim, ale jawi się – również ze swymi akcentami społeczno-gospodarczymi – jako współczesny wyraz zasadniczego wymiaru powołania człowieka. […] Sam Pan Jezus, w przypowieści o talentach, zwraca uwagę na surowość, z jaką został potraktowany ten, który odważył się ukryć otrzymany dar: «Sługo zły i gnuśny! Wiedziałeś, że chcę żąć tam, gdzie nie posiałem i zbierać tam, gdziem nie rozsypał […] Dlatego odbierzcie mu ten talent, a dajcie temu, który ma dziesięć talentów» (Mt 25,26-28). My, którzy otrzymujemy dary Boże, aby owocowały, winniśmy «siać» i «zbierać». Jeśli tego nie czynimy, będzie nam odebrane i to, co mamy. Niech zgłębianie tych surowych słów pobudzi nas do bardziej zdecydowanego podjęcia przynaglającego dzisiaj wszystkich obowiązku współpracy w pełnym rozwoju innych: «rozwoju całego człowieka i wszystkich ludzi»". SRS 30.

[2] „Kto by chciał odstąpić od trudnego, ale wzniosłego zadania polepszania losu całego człowieka i wszystkich ludzi pod pretekstem ciężaru walki i stałego wysiłku przezwyciężania przeszkód, czy też z powodu porażek i powrotu do punktu wyjścia, sprzeciwiałby się woli Boga Stwórcy". SRS 30.

Nierozeznanie własnych sprawności może również spowodować, że rozwój osoby ograniczy się do posiadania dóbr materialnych, przy jednoczesnym zaniedbaniu pracy nad kształtowaniem własnego człowieczeństwa[3].

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Społeczeństwo jest zbiorem indywidualności, z których każda jest inna od reszty. Każdy człowiek posiada unikalny wygląd, charakter, a także umiejętności i talenty. Nikt nie jest mistrzem w każdej dziedzinie życia. Jedni są znakomitymi matematykami, inni mają zdolności językowe, a jeszcze inni świetnie grają w piłkę. Bardzo dobrze widać to w środowisku szkolnym. Ważne jest, aby dobrze rozeznać się w swoich zdolnościach. Znać swoje zarówno mocne, jak i słabe strony. Jeśli posiadamy jakiś talent, jesteśmy w obowiązku, aby go rozwijać i pielęgnować.

[3] „Zgodnie z tym nauczaniem rozwój nie może polegać tylko na użyciu, na władaniu i na nieograniczonym posiadaniu rzeczy stworzonych i wytworów przemysłu, ale nade wszystko na podporządkowaniu posiadania, panowania i użycia podobieństwu człowieka do Boga oraz jego powołaniu do nieśmiertelności". SRS 29.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Bajka Ignacego Krasickiego pod tytułem *Dwa żółwie* stanowi doskonałe tło do omówienia wartości zdolności, talentów i sprawności. W całej serii wierszy bohaterami są zwierzęta, które posiadają ludzkie cechy. W poniższym utworze bohaterami są tytułowe dwa żółwie, które postanowiły stanąć do wyścigu. Absurdalność tej sytuacji jest idealnie spointowana przez autora.

Nie żałując sił własnych i ciężkiej fatygi,
Dwa żółwie pod zakładem poszli na wyścigi.
Nim połowę do mety drogi ubieżeli,
Spektatorowie poszli, sędziowie zasnęli.
Więc rzekła im jaskółka: „Lepiej się pogodzić:
Pierwej, niżeli biegać, nauczcie się chodzić!”

I. Krasicki, *Dwa żółwie*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 11.

Jak widzimy w powyższym fragmencie, bardzo ważne jest, aby zdawać sobie sprawę ze swoich silnych i słabych stron. Żółwie nie posiadały tej cechy i dopiero jaskółka uświadomiła im, jaki popełniają błąd. Oczywiście, bardzo dobrze jeśli walczymy ze swoimi słabościami, lecz musi się to odbywać równomiernie i nie możemy zbyt wcześnie rzucić się na głęboką wodę.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Dziś doświadczacie w sposób szczególny prawdy, że zostaliście wyposażeni w wielorakie dary i talenty. Nie przestawajcie za nie dziękować Temu, który „hojnie darzy łaską i chwałą, nie odmawia dobrodziejstw postępującym nienagannie" (Ps 84,12). Odkrywajcie w sobie te zdolności, cieszcie się nimi i rozwijajcie je z Bożą pomocą. Nieście je jako dary Ducha Świętego wszystkim, którzy potrzebują waszego miłosierdzia. Niech owocują w waszych rodzinach, szkołach i środowiskach.

Jan Paweł II, *Pomnażajcie talenty otrzymane od Boga*, Watykan, 7.06.2003, w: tegoż, *Wypłyń na głębię. Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006, s. 247.

W sławnej przypowieści o talentach, przekazanej przez Ewangelistę Mateusza (por. 25,14-30), Jezus mówi o trzech sługach, którym pan, przed wyruszeniem w długą podróż, powierza swój majątek. Dwaj z nich zachowują się dobrze, gdyż podwajają otrzymane dobra; trzeci natomiast zakopuje pieniądz w ziemi. Po powrocie do domu pan prosi sługi, aby rozliczyli się z zadania, które im powierzył i o ile jest zadowolony z pierwszych dwóch, to jest rozczarowany postawą trzeciego. Sługa ów bowiem, ukrywając talent, zamiast zwiększyć jego wartość, zrobił zły użytek z tego daru: zachował się tak, jakby jego pan miał już nie wrócić, jakby nie miał nadejść ów dzień, w którym trzeba będzie się rozliczyć ze swej działalności. Za pomocą tej przypowieści Jezus chce nauczyć uczniów dobrego wykorzystania swych darów: Bóg powołuje każdego człowieka do życia i obdarza go talentami, powierzając mu zarazem jakąś misję do spełnienia. Byłoby głupotą myślenie, że dary te nam się należą tak, jakby wyrzekanie się ich oznaczałoby o jedną drogę mniej do celu własnego istnienia.

Benedykt XVI, *Miłość musi owocować. Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański*, Watykan, 13.11.2011, [online:] http://papiez.wiara.pl/doc/1006964.Milosc-musi-owocowac [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Podobnie też jest z królestwem niebieskim jak z pewnym człowiekiem, który mając się udać w podróż, przywołał swoje sługi i przekazał im swój majątek. Jednemu dał pięć talentów, drugiemu dwa, trzeciemu jeden, każdemu według jego zdolności, i odjechał. Zaraz ten, który otrzymał pięć

talentów, poszedł, puścił je w obrót i zyskał drugie pięć. Tak samo i ten, który dwa otrzymał; on również zyskał drugie dwa. Ten zaś, który otrzymał jeden, poszedł i rozkopawszy ziemię, ukrył pieniądze swego pana. Po dłuższym czasie powrócił pan owych sług i zaczął rozliczać się z nimi. Wówczas przyszedł ten, który otrzymał pięć talentów. Przyniósł drugie pięć i rzekł: „Panie, przekazałeś mi pięć talentów, oto drugie pięć talentów zyskałem". Rzekł mu pan: „Dobrze, sługo dobry i wierny! Byłeś wierny w rzeczach niewielu, nad wieloma cię postawię: wejdź do radości twego pana!". Przyszedł również i ten, który otrzymał dwa talenty, mówiąc: „Panie, przekazałeś mi dwa talenty, oto drugie dwa talenty zyskałem". Rzekł mu pan: „Dobrze, sługo dobry i wierny! Byłeś wierny w rzeczach niewielu, nad wieloma cię postawię: wejdź do radości twego pana!". Przyszedł i ten, który otrzymał jeden talent, i rzekł: „Panie, wiedziałem, żeś jest człowiek twardy: chcesz żąć tam, gdzie nie posiałeś, i zbierać tam, gdzieś nie rozsypał. Bojąc się więc, poszedłem i ukryłem twój talent w ziemi. Oto masz swoją własność!" Odrzekł mu pan jego: „Sługo zły i gnuśny! Wiedziałeś, że żnę tam, gdzie nie posiałem, i zbieram tam, gdzie nie rozsypałem. Powinieneś więc był oddać moje pieniądze bankierom, a ja po powrocie byłbym z zyskiem odebrał swoją własność. Dlatego odbierzcie mu ten talent, a dajcie temu, który ma dziesięć talentów. Każdemu bowiem, kto ma, będzie dodane, tak że nadmiar mieć będzie. Temu zaś, kto nie ma, zabiorą nawet to, co ma. A sługę nieużytecznego wyrzućcie na zewnątrz – w ciemności! Tam będzie płacz i zgrzytanie zębów".

Mt 25,14-30.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Społeczność jest pewną grupą osób powiązanych w sposób organiczny zasadą jedności, która przekracza każdą z nich. Społeczność, zgromadzenie widzialne i zarazem duchowe, trwa w czasie; dziedziczy przeszłość i przygotowuje przyszłość. Każdy człowiek staje się dzięki niej „dziedzicem" otrzymuje „talenty", które wzbogacają jego tożsamość i których owoce powinien pomnażać. Słusznie więc każdy człowiek jest zobowiązany do poświęcania się na rzecz wspólnot, do których należy, i do szacunku wobec władz troszczących się o dobro wspólne.

KKK 1880;
por. 791; 1879.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Miłość musi owocować. Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański*, Watykan, 13.11.2011, [online:] http://papiez.wiara.pl/doc/1006964.Milosc-musi-owocowac [dostęp: 15.02.2021].

Grün A., *Rozwijać poczucie własnej wartości – przezwyciężać bezsilność*, tłum. A. Sibilak, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2007.

Jan Paweł II, *Enc. Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 281-329.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na placu Mickiewicza*, Poznań, 3.06.1997, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 917-924.

Jan Paweł II, *Kultura i perspektywy przyszłości świata*, Coimbra, 15.05.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, 1982, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 736-740.

Jan Paweł II, *Pomnażajcie talenty otrzymane od Boga*, Watykan, 7.06.2003, w: tegoż, *Wypłyń na głębię. Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006, s. 246-247.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Krasicki I., *Dwa żółwie*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 11.

Limont W., Cieślikowska J., *Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych*, t. 1, *Zdolności i stymulowanie ich rozwoju*, wyd. Impuls, Kraków 2005.

Lipnicka B., *Kształtowanie zdolności i talentu dziecka*, wyd. Barbara, Wrocław 2000.

Müller W., *Być samemu nie znaczy być samotnym*, tłum. B. Szlagor, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2007.

Nouwen H.J.M., *Intymność*, tłum. K. Stankiewicz, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2007.

Nouwen H.J.M., *Otwarte dłonie*, tłum. M. Rusiecka, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2006.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Wojciechowski M., *Przypowieści dla nas*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2007.

Zuchniewicz P., *Szukałem Was. Jan Paweł II i Światowe Dni Młodzieży*, wyd. Polwen, Radom 2005.

21.

Wartość rozwoju duchowego

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Zgłębianie i rozumienie praktykowanej religii

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność postępowania według wyznawanej religii

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czym jest religia, a czym wiara?
- Jak rozwijam w sobie „człowieka wewnętrznego”?
- Charakterystyka wybranych świadków wiary chrześcijańskiej w ojczyźnie i za granicą.

– „Nie szukałbyś mnie, gdybyś mnie już nie znalazł”[1].
– Wszyscy jesteśmy powołani.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Osoba stanowi jedność cielesną i duchową[2].
– Każda osoba ma prawo i obowiązek poszukiwania prawd religijnych[3].
– Bóg objawia się w sposób naturalny (poprzez świat naturalny) i pozytywny (bezpośrednia mowa Boga do człowieka: objawienie w Starym Testamencie, objawienie w Jezusie Chrystusie)[4].

Zasady

– Rozumiem siebie samego jako „byt w relacji” – odnajduję siebie w relacji: z Bogiem, z narodem, ze światem.
– Rozwijam w sobie życie duchowe przez lekturę: Pisma Świętego, prasy religijnej, żywotów świętych itp.
– Podejmuję osobistą decyzję, by postępować według wzoru i nauki Jezusa Chrystusa[5].

---

[1] B. Pascal, *Myśli*, tłum. T. Boy-Żeleński, wyd. Helion, Gliwice 2019, s. 326.

[2] „Stanowiąc jedność cielesną i duchową, człowiek przez samą swoją cielesność łączy w sobie elementy świata materialnego, tak że przez niego osiągają one swą głębię i wznoszą głos w dobrowolnej pochwale Stwórcy”. KDK 14.

[3] „Człowiek, istota szukająca prawdy, jest więc także tym, którego życie opiera się na wierze”. FR 31.

[4] „Do was, młodzi, mówię: jeśli słyszycie wezwanie Chrystusa, nie odrzucajcie go! Odważnie wejdźcie na wielkie drogi świętości, które wytyczyli wybitni święci i święte, idąc za Chrystusem. Bądźcie wierni ideałom, typowym dla waszego wieku, ale nie wahajcie się przyjąć zamysłu Boga wobec was, jeśli On was wezwie, byście szukali świętości w życiu konsekrowanym. Podziwiajcie wszystkie dzieła Boże w świecie, ale umiejcie zatrzymać wzrok na rzeczywistościach, które nigdy nie przeminą”. VC 106.

[5] „Wielkość Chrystusa nauczającego oraz wewnętrzna spoistość i siła przekonująca Jego nauki płynie stąd, że Jego słowa, przypowieści i rozprawy nie dają się nigdy oddzielić od Jego życia i Osoby. W takim ujęciu życie Chrystusa okaże się nieustannym nauczaniem: Jego milczenie, cuda, modlitwa, miłość do ludzi, szczególna troska o poniżonych i biednych, całkowite przyjęcie ofiary krzyżowej dla odkupienia ludzi, samo wreszcie zmartwychwstanie – są urzeczywistnieniem Jego słowa i wypełnieniem Objawienia. Dlatego też Ukrzyżowany stał się dla chrześcijan najwspanialszym i najbardziej znanym obrazem Chrystusa Nauczyciela”. CT 9.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wiara jest dynamiczną postawą człowieka wobec Boga. Życie duchowe, wewnętrzne, to sfera życia osobowego, która dąży do ustawicznego rozwoju.
- Osoba, która chce umocnić swoją wiarę, powinna przebywać we wspólnocie osób wierzących.
- W rodzinie i wśród najbliższych przeżywamy pierwsze doświadczenia wartości ewangelicznych.

Zasady

- Wychowuję dziecko do odpowiedzialnego korzystania z wolności, tak aby rozwijało się zgodnie z otrzymanym i rozeznanym powołaniem[6].
- Angażuję się w życie wspólnot religijnych.
- Razem z dziećmi pomagamy sobie na drodze do spotkania i zjednoczenia z Jezusem Chrystusem.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Sfera duchowa nie jest oderwana od codziennego życia.
- Szanowanie osób, które są wyznawcami innej religii[7].
- Życie duchowe i rozwój intelektualny nie są ze sobą sprzeczne[8].

Zasady

- Poprzez nauczanie religii pomagam uczniom czynić postępy w ich formacji duchowej.

---

[6] „Trzeba tu przypomnieć, że jeśli rodzice nie żyją wartościami ewangelicznymi, trudno oczekiwać, by młody człowiek mógł usłyszeć głos powołania, zrozumieć konieczność wyrzeczeń, jakie musi podjąć, docenić piękno celu, jaki ma osiągnąć. […] Konieczne jest też wychowywanie młodych do odpowiedzialnego korzystania z własnej wolności, aby potrafili poświęcić życie – zgodnie z otrzymanym powołaniem – najwznioślejszym rzeczywistościom duchowym". VC 107.

[7] „Skoro bowiem Chrystus umarł za wszystkich i skoro ostateczne powołanie człowieka jest w istocie jedno, mianowicie Boskie, powinniśmy utrzymywać, że Duch Święty wszystkim daje możliwość uczestniczenia w tym misterium paschalnym w tylko Bogu znany sposób". KDK 22.

[8] „Człowiek dzięki światłu rozumu potrafi rozeznać swoją drogę, ale może ją przemierzyć szybko, uniknąć przeszkód i dotrzeć do celu, jeśli szczerym sercem uznaje, że jego poszukiwanie jest wpisane w horyzont wiary. Nie można zatem rozdzielać wiary i rozumu nie pozbawiając człowieka możności właściwego poznania samego siebie, świata i Boga". FR 16.

– W przekazie prawd religijnych poszukuję metod pedagogicznych i sposobów komunikacji dostosowanych do uczniów.
– W formacji duchowej nawiązuję do różnych dziedzin wiedzy.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie są zaproszeni do napisania referatów o największych religiach świata. Mają za zadanie scharakteryzować ich duchowości oraz porównać je z praktykowaną przez siebie religią.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Rozwijając życie duchowe, uczeń stale podąża za rzeczami prawdziwymi i dobrymi. Wie, że wiary się „nie posiada", ale stale się ją rozwija i ponosi nieustanny wysiłek, by wzrastać duchowo. Poprzez poszukiwanie prawdy uczeń poznaje samego siebie, rozeznaje swoje powołanie życiowe, ma świadomość, że sfera duchowa człowieka ma związek z najważniejszymi problemami w życiu człowieka. Młody człowiek, w swoim rozwoju życia duchowego, dąży do stałego kontaktu z Bogiem. Pomaga też innym osobom w rozwijaniu wartości duchowych. Rozumie, że życie duchowe przekracza doświadczenia tylko fizyczne człowieka[9].

1.10. ZAGROŻENIA

W swoim rozwoju duchowym uczeń może uznać, że prawda ma charakter relatywny i jest uzależniona od tendencji światopoglądowych danej epoki. Istnieje ryzyko, że poprzestanie na rozwiązaniach cząstkowych, zaniecha rzetelnego studiowania zagadnień duchowych. Niewłaściwe rozumienie sfery duchowej może go zupełnie zamknąć w sobie lub oderwać od codziennego życia i relacji z innymi osobami. Ponadto młody człowiek może stwierdzić, że osoba nie jest w stanie poznać prawdy, co doprowadzi do rezygnacji z poszukiwań odpowiedzi na podstawowe życiowe pytania. Pojawi się zupełna obojętność religijna i brak zainteresowania sprawami wiary. Jego wizja człowieka nie będzie miała żadnych odniesień do życia duchowego.

[9] „Pragnę jedynie stwierdzić, że rzeczywistość i prawda wykraczają poza granice tego, co faktyczne i empiryczne; chcę też wystąpić w obronie ludzkiej zdolności do poznania tego wymiaru transcendentnego i metafizycznego w sposób prawdziwy i pewny, choć niedoskonały i analogiczny". FR 83.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

W trakcie dorastania i dojrzewania człowiek rozwija się w każdym aspekcie. Dzieje się tak zarówno z fizycznością, jak i sferą psychiczną. Bardzo ważne, aby nie zaniedbać także rozwoju duchowego. Rozwój ten odbywa się praktycznie przez całe nasze życie. Przechodzimy różne etapy, a nasza wiara może ewoluować na każdym z nich. Powinniśmy zgłębiać praktykowanie religii szczególnie w okresie dojrzewania. To pozwoli nam nie zagubić się w tym trudnym i burzliwym okresie. Dzięki modlitwie i wypełnianiu przykazań możemy poznać bardziej samego siebie oraz rozwijać nasz kontakt z Bogiem.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Tytułowa bohaterka książki autorstwa Lucy Maud Montgomery wychowywała się w sierocińcu. Po kilku latach wreszcie znalazła swój nowy dom u Maryli i Mateusza. W wyniku wychowania w sierocińcu nikt nie nauczył Ani, co to jest modlitwa ani jak ma ją odmawiać. Maryla była bardzo pobożną kobietą. Postanowiła więc, że skoro przyjęła dziewczynkę pod swój dach, to musi nauczyć ją modlitwy.

– Dlaczego właściwie trzeba klękać do modlitwy? Gdybym naprawdę chciała się pomodlić, wiem, co bym zrobiła. Poszłabym sama na wielką, piękną łąkę albo jeszcze lepiej do dużego, ciemnego lasu i patrzałabym hen w niebo, w górę, w ten cudny, bezgraniczny błękit. Wtedy po prostu odczułabym modlitwę całym sercem… Jestem gotowa. To co mam mówić?

Maryla ciągle była zakłopotana. Chciała nauczyć Anię tego codziennego, dziecięcego pacierza: „Dzień się już skończył…". Ale jak można się było już przekonać, Maryla miewała przebłyski poczucia humoru, a może raczej posiadała wyczucie tego, co jest odpowiednie dla każdego człowieka. Dlatego natychmiast zrozumiała, że znany powszechnie dziecięcy pacierz, właściwy dla dzieci zasypiających w objęciach matek, nie jest czymś odpowiednim dla tej biednej sieroty, która do tej pory nie zaznała niczyjej miłości. Nie może więc modlić się za rodzinę, której nigdy nie miała.

– Myślę, że jesteś już na tyle duża, że możesz się modlić bez niczyjej pomocy – stwierdziła ostatecznie. – Podziękuj Bogu za całe dobro, które cię spotkało, i poproś go mocno o spełnienie twoich marzeń.

– Dobrze, postaram się to zrobić jak najlepiej – przyrzekła Ania, kładąc głowę na kolanach Maryli.

L.M. Montgomery, *Ania z Zielonego Wzgórza*, tłum. M. Skrabek, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018, s. 55-56.

Jak czytamy w powyższym fragmencie, modlitwa i kontakt z Bogiem były bardzo ważne dla Maryli, a stopniowo także dla Ani. Dziewczynka była bardzo wrażliwą osobą oraz była boleśnie doświadczona przez los. Z tego powodu z reguły skrupulatna i stanowcza Maryla zdecydowała się podczas nauczania podopiecznej, aby modliła się swoimi słowami. Rozumiała, że od formy modlitwy ważniejszy jest sam kontakt z Bogiem i cieszyła się, że Ania z ochotą i radością przystąpiła do praktykowania religii.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Dzisiejszą pokusą jest sprowadzanie chrześcijaństwa do mądrości czysto ludzkiej, jakby do wiedzy o tym, jak dobrze żyć. W świecie silnie zsekularyzowanym nastąpiło „stopniowe zeświecczenie zbawienia", dlatego walczy się, owszem, o człowieka, ale o człowieka pomniejszonego, sprowadzonego jedynie do wymiaru horyzontalnego. My natomiast wiemy, że Jezus przyszedł, by przynieść zbawienie całkowite, które obejmuje całego człowieka i wszystkich ludzi, otwierając ich na wspaniałe horyzonty usynowienia Bożego.

RMis 1.

Problem rozwoju jest ściśle związany również z naszym pojmowaniem duszy ludzkiej, ponieważ nasze „ja" jest często sprowadzane do psychiki, a zdrowie duszy mylone jest z dobrym samopoczuciem emocjonalnym. U podłoża tych redukcji leży wielkie niezrozumienie życia duchowego, a prowadzą one do niedostrzegania, że rozwój człowieka i narodów zależy

również od rozwiązania problemów o charakterze duchowym. Oprócz wzrostu materialnego rozwój musi obejmować również wzrost duchowy, ponieważ osoba ludzka stanowi „jedność cielesną i duchową", zrodzoną ze stwórczej miłości Boga i przeznaczoną do życia wiecznego. Człowiek rozwija się, gdy wzrasta duchowo, gdy jego dusza poznaje samą siebie oraz prawdę, której zarodek Bóg w niej umieścił, gdy prowadzi dialog z samym sobą oraz ze swym Stwórcą. Pozostając z dala od Boga, człowiek jest niespokojny i chory. Wyobcowanie społeczne i psychologiczne oraz tak liczne nerwice występujące w bogatych społeczeństwach mają również przyczyny natury duchowej. Społeczeństwo dobrobytu, rozwinięte materialnie, ale przytłaczające dla duszy, nie jest ze swej natury ukierunkowane na autentyczny rozwój. Nowe formy zniewolenia przez narkotyki i rozpacz, w jaką popada tak wiele osób, znajdują wyjaśnienie nie tylko socjologiczne i psychologiczne, ale zasadniczo duchowe. Pustka, w jakiej dusza czuje się pozostawiona, mimo licznych terapii dla ciała i dla psychiki, przynosi cierpienie. Nie ma pełnego rozwoju i powszechnego dobra wspólnego bez dobra duchowego i moralnego osób, pojmowanych w ich pełni duszy i ciała.

CV 76.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Teraz widzimy jakby w zwierciadle, niejasno; wtedy zaś ujrzymy twarzą w twarz. Teraz poznaję po części, wtedy zaś będę poznawał tak, jak sam zostałem poznany.

1 Kor 13,12.

Podobnie także Duch przychodzi z pomocą naszej słabości. Gdy bowiem nie umiemy się modlić tak, jak trzeba, sam Duch przyczynia się za nami w błaganiach, których nie można wyrazić słowami.

Rz 8,26.

Wiara zaś jest poręką tych dóbr, których się spodziewamy, dowodem tych rzeczywistości, których nie widzimy.

Hbr 11,1.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Obraz Boży jest obecny w każdym człowieku. Jaśnieje we wspólnocie osób na podobieństwo jedności Osób Boskich między sobą.

KKK 1702;
por. 1700; 1701.

IV. LITERATURA

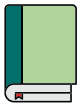

Benedykt XVI do młodych, red. S. Szefer, wyd. AA, Kraków 2006.

Benedykt XVI, *Enc. Caritas in veritate*, [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [dostęp: 15.02.2021].

Brandstaetter R., *Pieśń o moim Chrystusie*, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2005.

Fesch J., *Za pięć godzin zobaczę Jezusa. Dziennik więzienny przygotowany przez Daniela-Ange'a*, tłum. A. Frey, Wydawnictwo Księży Marianów, Nowy Sącz 2005.

Jan Paweł II, *Adh. Catechesi tradendae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 19-62.

Jan Paweł II, *Enc. Fides et ratio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 675-738.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptoris missio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 333-392.

Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, 18.03.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, 1982, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 387-389.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Montgomery L.M., *Ania z Zielonego Wzgórza*, tłum. M. Skrabek, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018.

Pascal B., *Myśli*, tłum. T. Boy-Żeleński, wyd. Helion, Gliwice 2019.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

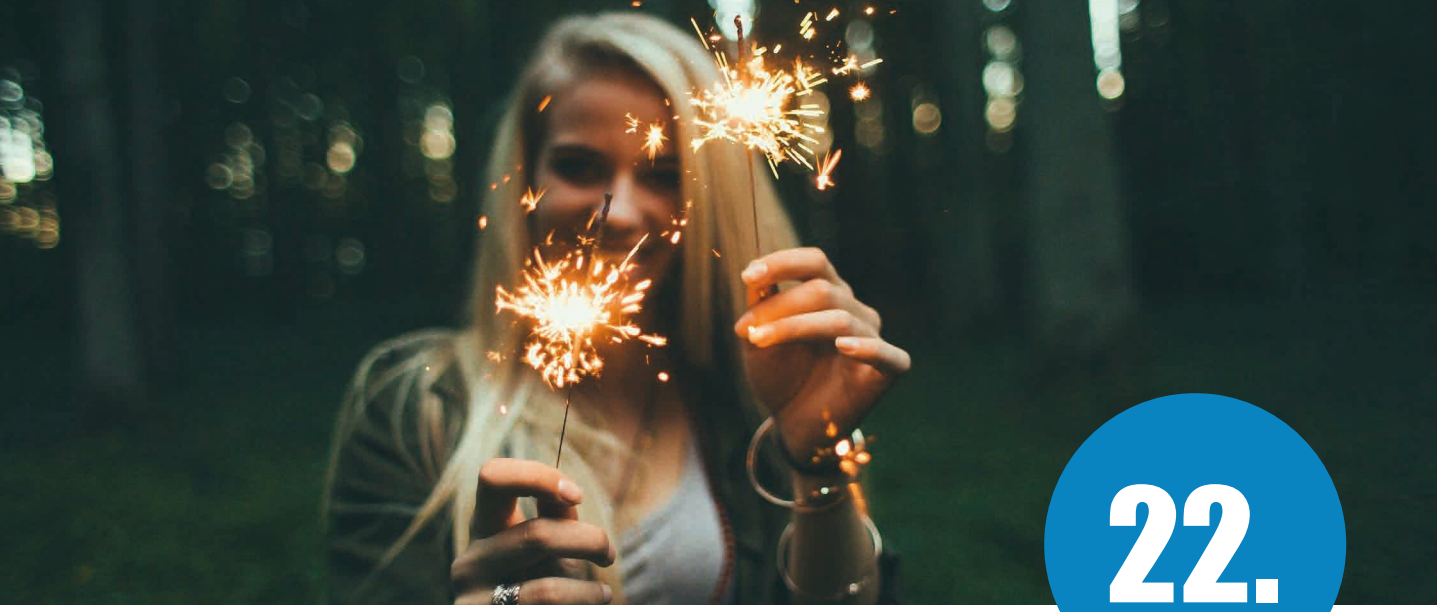

22.

Autentyczność uczuć i przeżyć emocjonalnych

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój emocjonalny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność nawiązywania trwałych relacji z innymi osobami

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Rozeznawanie i przeżywanie własnych emocji

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Egoizm uczuć jako zagrożenie dla miłości[1].

[1] „Tak więc w egoizmie uczucia więcej jest szukania własnego «ja» niż szukania przyjemności. A jednak i tutaj jest ona celem; nastawienie na nią w ostateczności też decyduje o egoizmie. Chodzi bowiem o przyjemność, która zawiera się w samym przeżywaniu uczucia czy też w jego

– Zgodność woli i emocji. Czy emocje można wychowywać?
– Co to znaczy: poznać samego siebie?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Uczucie jest faktem psychicznym, ma charakter subiektywny, występuje w reakcji na różne wartości i jest związane z uczynkami[2].
– Przeżycia emocjonalne kryją w sobie potrzebę bliskości i intymności z drugą osobą[3].
– Uczuciowość związana jest z kontemplacją.

Zasady

– Uczę się rozpoznawać własne emocje.
– Staram się poznać i zrozumieć najbliższe mi osoby.
– Rozwijam w sobie umiejętność zachwytu drugą osobą.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Uczucia są nastawione na doznawanie[4].
– Uczuciowość to zdolność reagowania na określone wartości związane z człowiekiem drugiej płci[5].

---

doznawaniu. Kiedy uczucie staje się celem tylko ze względu na tę przyjemność, jaka zawiera się w jego przeżywaniu lub doznawaniu, wówczas osoba, do której ono się zwraca lub od której pochodzi, znów jest tylko «przedmiotem», który dostarcza okazji do zaspokojenia potrzeb emocjonalnych własnego «ja»". K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015, s. 142.

[2] Por. tamże, s. 137.

[3] „W przeżyciu emocjonalnym natomiast odzywa się inne pragnienie i inna potrzeba dochodzi do głosu. Jest to pragnienie bliskości i zbliżenia, a równocześnie wyłączności czy intymności, jakiegoś «sam na sam», jednocześnie zaś jakiegoś «wciąż razem». Miłość uczuciowa trzyma dwoje ludzi blisko siebie, każe im – nawet jeśli fizycznie są od siebie daleko – poruszać się wciąż intencjonalnie w swoim kręgu". Tamże, s. 100.

[4] „Uczucia same z siebie nie mają mocy poznawczej, mają natomiast moc nastawiania i orientowania aktów poznawczych, to właśnie najwyraźniej zaznacza się w upodobaniu. […] uczucia bowiem pojawiają się w sposób spontaniczny – stąd też upodobanie do jakiejś osoby wyrasta nieraz nagle i nieoczekiwanie – ale reakcja ta jest właściwie «ślepa». Naturalna działalność uczuć nie zmierza do ujęcia prawdy o przedmiocie". Tamże, s. 72-73.

[5] Por. tamże, s. 137.

– Miłość jest afirmacją osoby[6].

Zasady

– Sfera emocjonalna jest ważną częścią okresu dojrzewania[7].
– Uwrażliwiam dziecko na wewnętrzne piękno drugiej osoby[8].
– W relację miłości angażuję całą moją osobę[9].

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Osoba ludzka wyróżnia się wielością i różnorodnością uczuć.
– Uczucia mogą rozwijać się i dostosowywać do woli człowieka[10].
– Upodobanie drugiej osoby opiera się na prawdzie o niej[11].

---

[6] „Uczuciowość jest subiektywna i karmi się – i to czasem aż do przesady – tymi przede wszystkim wartościami, które sam podmiot nosi w sobie, do których lgnie świadomie i podświadomie". Tamże, s. 102.

[7] „Uczucia są naturalnymi składnikami psychiki ludzkiej, stanowią obszar przejściowy i zapewniają więź między życiem zmysłowym a życiem ducha". KKK 1764.

[8] „Prócz piękna zatem zewnętrznego trzeba umieć odkrywać również piękno wewnętrzne człowieka i w nim sobie także podobać, a może nawet w nim umieć podobać sobie przede wszystkim. Prawda ta w jakiś szczególny sposób jest ważna dla miłości pomiędzy mężczyzną a kobietą, gdyż miłość ta jest, a w każdym razie powinna być, miłością osób. Upodobanie, na którym ta miłość się opiera, nie może rodzić się tylko z widzialnego i zmysłowego piękna, ale powinno uwzględniać całkowicie i dogłębnie piękno osoby". K. Wojtyła, *Miłość*…, dz. cyt., s. 75.

[9] „Chodzi tylko o to, ażeby wartość tę mocno związać z wartością osoby, skoro miłość zwraca się nie do samego «ciała» ani też nawet nie do samego «człowieka drugiej płci», ale właśnie do osoby. Co więcej – tylko przez zwrot do osoby miłość jest miłością. Nie jest miłością przez zwrot do samego «ciała» osoby, tu bowiem wyraźnie uwydatnia się chęć używania, która zasadniczo jest miłości przeciwna. Nie jest też jeszcze miłość sobą przez sam zwrot uczuciowy w stronę człowieka drugiej płci. Wiadomo przecież, że to uczucie – oparte tak mocno na wrażeniu i odczuciu «kobiecości» czy też «męskości» – może się z czasem jakby wyczerpać w świadomości emocjonalnej tak mężczyzny, jak i kobiety, jeżeli nie jest mocno związane z afirmacją osoby, tej mianowicie, której mężczyzna zawdzięcza przeżycie «kobiecości», czy też tej, której kobieta zawdzięcza przeżycie «męskości»". Tamże, s. 111.

[10] „Uczucie może się rozwijać i dostosowywać do tego, co człowiek świadomie kształtuje swoją wolą. Integracja miłości domaga się tego, aby człowiek świadomie kształtował swoją wolą to wszystko, czego dostarczają mu zmysły w reakcjach zmysłowości i uczuciowości, by przez gruntowną afirmację wartości osoby stawiał to wszystko na poziomie odniesienia osoby do osoby i utrzymywał w granicach prawdziwego zjednoczenia osób". Tamże, s. 137-138.

[11] „Wartość upodobania leży przecież w tym, że dobro, do którego ono się zwraca, naprawdę jest tym dobrem, o jakie chodzi. Tak więc i w upodobaniu pomiędzy *y* a *x* prawda o wartości osoby, ku której druga osoba żywi upodobanie, jest czymś podstawowym i decydującym. I właśnie tutaj reakcje wzruszeniowo-afektywne przyczyniają się nieraz do skrzywienia czy też

Zasady

- Pomagam uczniom w kształtowaniu ich emocji[12].
- Tłumaczę, że uczucia mają wartość moralną, kiedy zależą od rozumu i woli[13].
- Wyjaśniam, że upodobanie do osoby jest przeżywaniem wartości w niej zawartych, jak i wartości samej osoby[14].

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie są proszeni o podjęcie próby analizy swojego emocjonalnego zachowania: jakie emocje często u nich występują, czy mają one wpływ na podejmowane decyzje? Osoby mogą również dzielić się na forum klasy swoim doświadczeniem dotyczącym przeżywania emocji.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń świadomie rozwija swoją sferę emocjonalną. Wie, że uczucia odzwierciedlają jego reakcje na przeżywane doświadczenia. Uczucia pomagają mu w pełnym przeżywaniu relacji międzyosobowych. Uczeń rozumie, że prawdziwe więzi nie opierają się tylko na uczuciu, lecz na prawdzie. Wie, iż miłości zawsze towarzyszą uczucia i emocje. Im silniejsza jest miłość, tym intensywniejsze rodzą się w nim uczucia. Rozeznaje on jednak, że w relacji miłości może przeżywać różne stany emocjonalne: od entuzjazmu po rozczarowanie. Emocje nie są dla niego jedynym czynnikiem wpływającym na podejmowanie decyzji. Swoje uczucia potrafi podporządkować własnej woli.

---

zafałszowania upodobań, kiedy poprzez nie dostrzega się w danej osobie wartości, których w niej naprawdę nie ma. Może to być bardzo niebezpieczne dla miłości". Tamże, s. 73.

[12] „Integracja miłości domaga się tego, aby człowiek świadomie kształtował swoją wolą to wszystko, czego dostarczają mu zmysły w reakcjach zmysłowości i uczuciowości, by przez gruntowną afirmację wartości osoby stawiał to wszystko na poziomie odniesienia osoby do osoby i utrzymywał w granicach prawdziwego zjednoczenia osób". Tamże, s. 137-138.

[13] Por. KKK 1767.

[14] „Chodzi o to, ażeby żywić upodobanie po prostu do osoby, to znaczy, ażeby przeżywając różne wartości, które w niej tkwią, zawsze przeżywać wraz z nimi w akcie upodobania wartość samej osoby – to, że ona sama jest wartością, a nie tylko zasługuje na upodobanie ze względu na takie czy inne wartości w niej zawarte". K. Wojtyła, *Miłość*…, dz. cyt., s. 74.

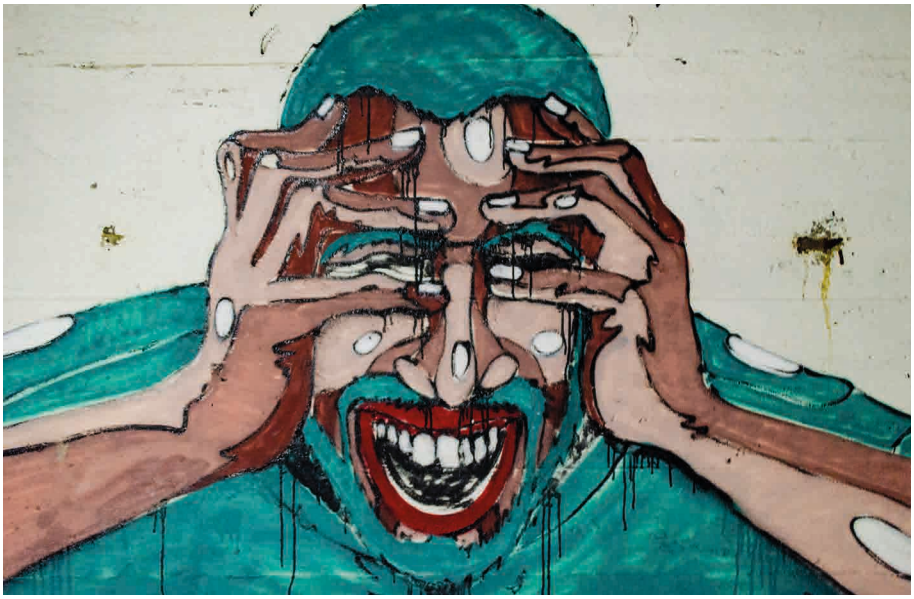

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje zagrożenie, że uczucia młodego człowieka mogą stać się dla niego jedynym źródłem poznania otaczającej go rzeczywistości i drugiej osoby. Bez osądu rozumu, może on zacząć idealizować inne osoby, bądź je emocjonalnie odrzucać[15]. Może uważać, że miłość jest tylko uczuciem. Również jego relacje międzyosobowe będą zależeć od jego stanów emocjonalnych. Nie będzie on w stanie nawiązać trwałych związków z innymi. Również sam siebie może rozumieć tylko przez pryzmat własnych odczuć i emocji. W konsekwencji emocje będą kierować nim samym i jego postępowaniem. Stanie się podatny na wszelkiego rodzaju uzależnienia.

[15] „Jednak te najdelikatniejsze nawet reakcje naturalne, które na gruncie uczuciowości powstają wobec «kobiecości» czy też «męskości», nie stwarzają jeszcze same z siebie dostatecznie głębokiego oparcia dla skrystalizowania się miłości osoby. Owszem, istnieje pewne niebezpieczeństwo, że pożądliwość ciała wchłonie te reakcje, że przyswoi je sobie jako pewnego rodzaju «akompaniament», który przysłoni właściwy jej stosunek do człowieka drugiej płci. W tym ujęciu «miłość» będzie przede wszystkim sprawą ciała i domeną pożądliwości, z tym, że dołączy się do niej pewna doza jakiegoś «liryzmu» płynącego z uczuciowości. Trzeba dodać, że uczuciowość nie wzmocniona cnotą, pozostawiona sobie samej, i tak rzucona na tło potężnej pożądliwości ciała, schodzi najczęściej do tej roli. Owszem, dodaje wówczas od siebie pewien moment nowy; czyni z miłości coś w rodzaju subiektywnego «tabu», w którym uczucie jest wszystkim i o wszystkim decyduje". Tamże, s. 137.

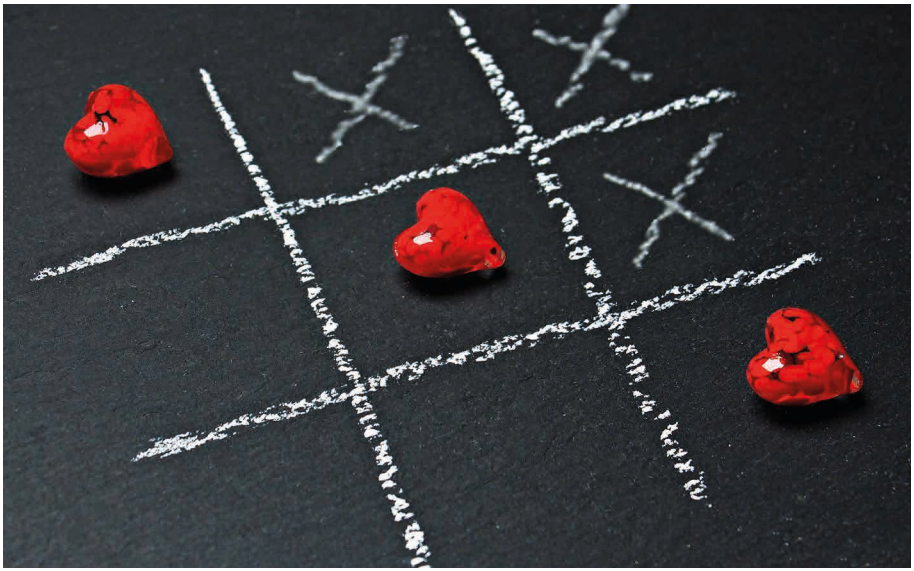

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Emocje odgrywają bardzo ważną rolę w życiu człowieka, szczególnie tego młodego, który wchodzi w okres dojrzewania. Dlatego w tym okresie bardzo ważne jest, aby nauczyć się je rozeznawać i poznać samego siebie. Poznanie i rozróżnianie własnych emocji jest podstawą, aby budować z innymi dobre i głębokie relacje. Istotne jest także, aby umiejętnie odczytywać emocje innych osób. Pozwala to dzięki dialogowi znaleźć powód konkretnych zachowań. Uczucia, emocje są bowiem powiązane z uczynkami: naszymi lub innych osób.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Lektura *Księga dżungli* opowiada historię chłopca o imieniu Mowgli. Został on wychowany nie przez swoich rodziców ludzi, lecz przez dzikie wilki. Bardzo dobrze odnalazł się w środowisku, miał w dżungli wielu przyjaciół. Był jednak jeszcze młody i zbierał doświadczenia. Mimo przestróg misia Baloo, który dawał mu nauki, postanowił bawić się z małpami Bandar-logami. Małpy po pewnym czasie porwały go, a przyjaciele ruszyli mu na ratunek i odbili go, niestety ponosząc przy tym straty.

– Mowgli – rzekła na to Bagheera – to przez ciebie Kaa jest ranny w nos. Przez ciebie ja mam rany na uszach i na grzbiecie i przez ciebie Baloo jest poraniony na pysku. Przez ciebie i twoje zabawy z Bandar-logami.

– Nic nie szkodzi… – wyszeptał Baloo. – Najważniejsze, że uwolniliśmy naszego Małego Brata.

– To prawda, ale drogo nas to kosztowało. Zamiast go ratować, mogliśmy polować z myślą o sobie. Straciliśmy niemało krwi, sierści i honoru. Ja, czarna pantera, musiałam prosić o pomoc węża Kaa.

Mowgli zrozumiał, że popełnił poważny błąd, i poczuł głęboki smutek. Z jego winy przyjaciele stracili wiele nerwów i odnieśli bolesne zranienia…

To była najtrudniejsza ze wszystkich lekcji, jakie Mowgli dotychczas otrzymał. Przysiągł, że już nigdy nie będzie zadawał się z Bandar-logami ani oddawał się żadnym innym niebezpiecznym rozrywkom.

R. Kipling, **Q. Grében**, *Księga dżungli*, tłum. M. Goreń, Wydawnictwo Olesiejuk, Ożarów Mazowiecki 2017, s. 60.

W powyższym przykładzie możemy zobaczyć jak wielkie emocje wzbudziło całe wydarzenie. Najpierw porwanie Mowgliego, a później sama akcja ratunkowa były niezwykle silnymi przeżyciami dla wszystkich uczestników. Mowgli mógł zobaczyć, jak na całe zajście zareagowali jego towarzysze. Pomogli mu, ponieważ był ich przyjacielem, lecz jego lekkomyślność spowodowała gniew pantery Bagheery. Baloo chciał uspokoić sytuację, lecz sam też miał chłopcu za złe jego pochopną decyzję o dołączeniu do małp.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Człowiek dociera do miłosiernej miłości Boga, do Jego miłosierdzia o tyle, o ile sam przemienia się wewnętrznie w duchu podobnej miłości w stosunku do bliźnich. Ten najistotniej ewangeliczny proces nie jest tylko jednorazowym przełomem duchowym, ale całym stylem życia, istotną właściwością chrześcijańskiego powołania. Polega ono na stałym odkrywaniu i wytrwałym, pomimo wszystkich trudności natury psychologicznej czy społecznej, urzeczywistnianiu miłości jako siły jednoczącej i dźwigającej zarazem: miłości miłosiernej, która jest ze swojej istoty

miłością twórczą. Miłość miłosierna we wzajemnych stosunkach ludzi nigdy nie pozostaje aktem czy też procesem jednostronnym. Nawet w wypadkach, w których wszystko zdawałoby się wskazywać na to, że jedna strona tylko obdarowuje, daje – a druga tylko otrzymuje, bierze – (jak np.: w wypadku lekarza, który leczy, nauczyciela, który uczy, rodziców, którzy utrzymują i wychowują swoje dzieci, ofiarodawcy, który świadczy potrzebującym), w istocie rzeczy zawsze również i ta pierwsza strona jest obdarowywana. A w każdym razie także i ten, który daje, może bez trudu odnaleźć siebie w pozycji tego, który otrzymuje, który zostaje obdarowany, który doznaje miłości miłosiernej, owszem, doznaje miłosierdzia.

DM 14.

Bóg nie nakazuje nam uczucia, którego nie możemy w sobie wzbudzić. On nas kocha, pozwala, że możemy zobaczyć i odczuć Jego miłość i z tego „pierwszeństwa" miłowania ze strony Boga może, jako odpowiedź, narodzić się miłość również w nas. […] Uczucia przychodzą i odchodzą. Uczucie może być cudowną iskrą rozniecającą, lecz nie jest pełnią miłości.

DCE 17.

Pamiętajmy, że nienawiść, zazdrość, pycha zanieczyszczają życie! Tak więc strzec oznacza czuwać nad naszymi uczuciami, nad naszym sercem, gdyż z niego wychodzą intencje dobre i złe: te, które budują, i te, które niszczą! Nie powinniśmy bać się dobroci ani też wrażliwości! Dołączam do tego jeszcze jedną uwagę: troszczenie się, strzeżenie wymaga, by było ono przeżywane z wrażliwością.

Franciszek, *Czuwać nad naszymi uczuciami*, 19.03.2013, w: J.M. Bergoglio, *Kwiatki papieża Franciszka*, tłum. X. Bordas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2013, s. 108.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

I mówił dalej: „Co wychodzi z człowieka, to czyni go nieczystym. Z wnętrza bowiem, z serca ludzkiego pochodzą złe myśli, nierząd, kradzieże, zabójstwa, cudzołóstwa, chciwość, przewrotność, podstęp, wyuzdanie, zazdrość, obelgi, pycha, głupota. Całe to zło z wnętrza pochodzi i czyni człowieka nieczystym".

Mk 7,20-23.

Ps 84,2-3.

Jak miłe są przybytki Twoje, Panie Zastępów! Dusza moja pragnie i tęskni do przedsieni Pańskich. Moje serce i ciało radośnie wołają do Boga żywego.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

KKK 1763;
por. 1762; 1765.

Pojęcie „uczucia" należy do dziedzictwa chrześcijańskiego. Doznania lub uczucia oznaczają emocje lub poruszenia wrażliwości, które skłaniają do działania lub niedziałania, zgodnie z tym, co jest odczuwane lub wyobrażane jako dobre lub złe.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Enc. Deus caritas est. O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Bloom A., *Umysł zamknięty*, tłum. T. Bieroń, wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2012.

Dziewiecki M., *Nowoczesna profilaktyka uzależnień*, wyd. Jedność, Kielce 2009.

Dziewiecki M., *Psychologia porozumiewania się*, wyd. Jedność, Kielce 2009.

Franciszek, *Czuwać nad naszymi uczuciami*, 19.03.2013, w: J.M. Bergoglio, *Kwiatki papieża Franciszka*, tłum. X. Bordas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2013, s. 108.

Jan Paweł II, *Enc. Dives in misericordia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-100.

Kilpatrick W.K., *Psychologiczne uwiedzenie. Czy psychologia zastąpi religię?*, tłum. R. Lewandowski, wyd. W drodze, Poznań 2002.

Kipling R., Gréban Q., *Księga dżungli*, tłum. M. Goreń, Wydawnictwo Olesiejuk, Ożarów Mazowiecki 2017.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Pilśniak M., *Miłość, przyjaźń, modlitwa, czyli wszystko, co najważniejsze*, wyd. List, Kraków 2004.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Reisman J.A., Eichel E.W., *Kinsey – seks i oszustwo. Rzecz o indoktrynacji. Śledztwo w sprawie badań dotyczących ludzkiej seksualności, prowadzonych przez Alfreda C. Kinseya, Wardella B. Pomeroya, Clydea E. Martina i Paula H. Gebharda*, wyd. Antyk, Warszawa 2002.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015.

Zimbardo P.G., Gerrig R.J., *Psychologia i życie*, tłum. E. Czerniawska, M. Guzowska-Dąbrowska, A. Jaworska-Surma i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2020.

23.

Mój związek z wyznawaną religią (wartość religii)

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój duchowo-moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność kierowania własnym życiem w oparciu o religię

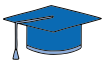

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Tworzenie religijnej tożsamości ucznia

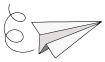

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Zagadnienie prawdziwości religii.
- Czy kanony religijne ograniczają ludzką wolność, czy też przyczyniają się one do rozwoju człowieczeństwa?
- Jakiej postawy wobec ludzi uczy mnie moja religia?

– Zależność pomiędzy pokojem na świecie, a pokojem między religiami[1].
– Współczesne wyzwania dla religii.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Religię wybieram w sposób wolny.
– Treścią wiary jest miłość pomiędzy Bogiem a człowiekiem.
– Człowiek odnosi się do Boga, ponieważ odnajduje w Nim sens swego istnienia i pełnię człowieczeństwa[2].

Zasady

– Wierzę, że Bóg jest najwyższą i absolutną wartością.
– Religia jest dla mnie praktyczną więzią z Bogiem.
– Znam i rozumiem swoją religię.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Bóg jest Osobą. Jego obecność rozpoznaję przez wiarę.
– Celem religii jest doprowadzenie człowieka do zbawienia, do uczestnictwa w życiu Bożym.
– Człowiek jest ukierunkowany na transcendencję. W religii człowiek nie jest twórcą Boga i zbawienia. Zbawienie jest darem od Boga, Jezusa Chrystusa.

Zasady

– Wychowuję moje dziecko w religii, którą praktykuję. Staram się być dla niego wzorcem do naśladowania, wskazuję na Boga i autorytety religijne.

---

[1] „Hans Küng jako rzecznik wielu zdefiniował ten stan rzeczy następująco: *Nie ma pokoju światowego bez pokoju religijnego*, a pokój religijny, ekumenię religii, ogłosił obowiązkowym zadaniem wszystkich wspólnot religijnych". J. Ratzinger, *Wielość religii i jedno Przymierze*, tłum. E. Pieciul, wyd. W drodze, Poznań 2004, s. 94.

[2] „Człowiek ze swej natury szuka prawdy. Celem tego poszukiwania nie jest tylko poznanie prawd cząstkowych, dotyczących faktów lub zagadnień naukowych; człowiek dąży nie tylko do tego, aby w każdej ze swych decyzji wybrać prawdziwe dobro. Jego poszukiwanie zmierza ku głębszej prawdzie, która może mu ukazać sens życia; poszukiwanie to zatem może osiągnąć cel jedynie w absolucie". FR 33.

– Zwracam uwagę, aby religia nie stała się zabobonem[3].
– Pomagam dziecku w zrozumieniu życia wiecznego, prawdy, dobra i piękna[4].

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Religia chrześcijańska opiera się na objawieniu naturalnym i pozytywnym Bożym, przekazanym przez Jezusa Chrystusa.
– Istnieje komplementarność między kulturą a religią[5].
– Religia ma ścisły związek z moralnością. Dąży do oddania chwały Bogu i do czynienia dobra.

Zasady

– Wyjaśniam uczniom strukturę religii, jak jest ona utworzona; zasady życia religijno-moralnego, wierzeń i kultu.
– W procesie kształtowania osobowości ucznia, szkoła stwarza warunki do spotkania między religią a kulturą.
– Ukazuję, że dialog z innymi religiami nie stanowi zagrożenia dla wyznawanej religii.

---

[3] „Wiara domaga się, aby jej przedmiot został poznany przy pomocy rozumu; rozum, osiągając szczyt swoich poszukiwań, uznaje, jak konieczne jest to, co ukazuje mu wiara". FR 42.

[4] „Historia tysiąclecia, które zbliża się ku końcowi, poucza nas, że należy iść tą właśnie drogą: nie wyzbywać się tęsknoty za prawdą ostateczną, z pasją jej poszukiwać i śmiało odkrywać nowe szlaki. To wiara przynagla rozum, aby przekraczał wszelkie bariery izolacji i nie wahał się ponosić ryzyka w poszukiwaniu wszystkiego co piękne, dobre i prawdziwe". FR 56.

[5] „Kultury, jeśli są głęboko zakorzenione w ludzkiej naturze, odznaczają się typową dla człowieka otwartością na wymiar uniwersalny i na transcendencję. […] Również sposób, w jaki chrześcijanie przeżywają swoją wiarę, jest przeniknięty przez kulturę otaczającego ich środowiska. Z kolei sam sposób przeżywania wiary stanowi również jeden z czynników, które stopniowo kształtują cechy tej kultury. […] Ewangelia głoszona w różnych kulturach domaga się wiary od tych, którzy ją przyjmują, ale nie przeszkadza im zachować własnej tożsamości kulturowej. Nie prowadzi to do żadnych podziałów, ponieważ cechą wyróżniającą społeczność ochrzczonych jest powszechność, która potrafi przyjąć każdą kulturę, wspomagając rozwój tych jej elementów, które pośrednio prowadzą ją do pełnego wyrażenia się w prawdzie. […] Ewangelia nie przeciwstawia się danej kulturze, to znaczy w spotkaniu z nią nie chce pozbawiać jej właściwych dla niej treści ani narzucać jej obcych, niezgodnych z nią form. Przeciwnie, orędzie głoszone przez chrześcijanina w świecie i w różnorodności kultur stanowi prawdziwą formę wyzwolenia od wszelkiego nieładu wprowadzonego przez grzech, a zarazem powołania do pełni prawdy. To spotkanie niczego kulturom nie odbiera, ale przeciwnie – pobudza je do otwarcia się na nowość ewangelicznej prawdy, aby mogły zaczerpnąć z niej inspirację do dalszego rozwoju". FR 70-71.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Podczas lekcji razem z uczniami oglądam reportaż z wybranego Światowego Spotkania Młodych z papieżem. Przed projekcją proszę uczniów, aby zwrócili uwagę na problemy, które potem będziemy wspólnie omawiać. Na przykład: przesłanie papieża do młodych; zagadnienie „jeden Kościół i różnorodność wspólnot lokalnych" (różne drogi, a ten sam cel); problemy chrześcijan na różnych kontynentach; rola papieża w Kościele; odpowiedzialność młodych chrześcijan za Kościół i świat; wspólna modlitwa chrześcijan; budowanie tożsamości religijnej poprzez Światowe Spotkania Młodych. Uczniowie, którzy uczestniczyli w tym wydarzeniu są zaproszeni do opowiedzenia o swoich doświadczeniach. Pomagam uczniom zastanowić się nad ich miejscem w Kościele. Uczniowie należący do innych wyznań przedstawią doświadczenia z ich wspólnot religijnych.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń rozumie, że religia opiera się na spotkaniu z Bogiem. Żyje świadomością, że nie jest ona wytworem ludzkim, ale dziełem współpracy Boga i człowieka. Wie, że religia ma sens, gdy jest możliwa ścisła więź z Bogiem. Nie stosuje podziału między swoim życiem a religią, nie ma ona dla niego charakteru

okazjonalnego[6]. W religii młody człowiek szuka sensu życia, jest otwarty na to, aby kształtowała ona jego charakter, tożsamość. Dzięki religii człowiek tworzy więzi wspólnotowe z innymi osobami. Wie i ufa, że wyznawana wiara doprowadzi go do prawdy[7]. Odnajduje fundament, który jest odpowiedzią na jego egzystencjalne pytania.

1.10. ZAGROŻENIA

Młody człowiek może traktować religię instrumentalnie, jako element władzy nad innymi osobami, jako narzędzie do manipulacji. Istnieje ryzyko, że uczeń sprowadzi religię tylko do wiedzy religijnej, pomijając jakąkolwiek relację z Bogiem. Z jednej strony wiedza może zastąpić wiarę, praktyki religijne, modlitwę, z drugiej strony brak wiedzy na temat wyznawanej religii przyczyni się do zaniku wiary w Boga lub narazi na błędy w jej rozumieniu. Uczeń może przeciwstawiać religię kulturze, zacznie pojmować kulturę jako przeszkodę dla religii. Nieodwoływanie się do religii stwarza ryzyko, że problemy dotyczące celu i sensu istnienia nie zostaną właściwie rozwiązane.

---

[6] „Człowiek wyzwolony przez Jezusa Chrystusa do prawdziwej wolności zdaje sobie sprawę, że nie jest związany zewnętrznie przez setki przepisów, ale wewnętrznie przez Miłość, która zamieszkała w najgłębszych zakątkach jego serca. Dziesięcioro Przykazań to prawo wolności: nie takiej jednak, która pozwala folgować ślepym namiętnościom, lecz wolności, która prowadzi do miłości i do wyboru w każdej sytuacji tego, co dobre, nawet wówczas gdy jest to uciążliwe. Prawo, któremu jesteśmy posłuszni, nie jest bezosobowe: oczekuje się od nas raczej, że z miłości podporządkujemy się Ojcu przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym (por. Rz 6,14; Ga 5,18). Objawiając się na górze i przekazując swoje Prawo, Bóg objawił człowieka samemu człowiekowi. Synaj wznosi się w samym sercu prawdy o człowieku i o jego przeznaczeniu". Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie pielgrzymki do Ziemi Świętej*, Góra Synaj, 26.02.2000, *Dziesięcioro przykazań prawem miłości i wolności człowieka*, w: C. Drążek, *Jan Paweł II. Wskazania na trzecie tysiąclecie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002, s. 191-192.

[7] „W życiu każdego człowieka przychodzi chwila, kiedy – bez względu na to, czy się do tego przyznaje, czy też nie – odczuwa on potrzebę zakorzenienia swojej egzystencji w prawdzie uznanej za ostateczną, która dałaby mu pewność nie podlegającą już żadnym wątpliwościom". FR 27.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Tożsamość i rozwój duchowy jest niezwykle ważny dla młodej osoby. Poprzez wyznawanie religii rozwijamy nasz kontakt z Bogiem. W ten sposób nadchodzące życiowe wybory będą łatwiejsze przez zawierzenie Stwórcy. Decyzje, które podejmujemy, powinny być oparte o zasady religijne. Jest to niemożliwe bez dobrej znajomości swojej religii i jej rozumienia.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Stworzony przez Ignacego Krasickiego zbiór utworów pod tytułem *Bajki* jest wypełniony scenkami rodzajowymi, które ukazują wartości ważne dla każdego człowieka. Bajka *Dewotka* nieco różni się od reszty utworów w zbiorze, ponieważ jej bohaterami są wyłącznie ludzie, a w każdej z pozostałych bajek jest jakiś element ze świata zwierząt. Mimo tego faktu, utwór idealnie odnosi się do tematu, którym zajmujemy się w tej wartości.

Dewotce służebnica w czymsiś przewiniła.
Właśnie natenczas, kiedy pacierze kończyła;
Obróciwszy się przeto z gniewem do dziewczyny,
Mówiąc właśnie te słowa: „… i odpuść nam winy,
Jak i my odpuszczamy” – biła bez litości.
Uchowaj, Panie Boże, takiej pobożności!

I. Krasicki, *Dewotka*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 37.

Bajka *Dewotka* idealnie ilustruje, jak nie powinien zachowywać się człowiek wierzący. Prezentowany przez tytułową bohaterkę związek z religią jest swojego rodzaju zaprzeczeniem samego siebie. Na dobrą sprawę ten związek nie istnieje, jest całkowitym zaprzeczeniem wartości, które są utożsamiane z systemem wartości firmowanym przez religię.

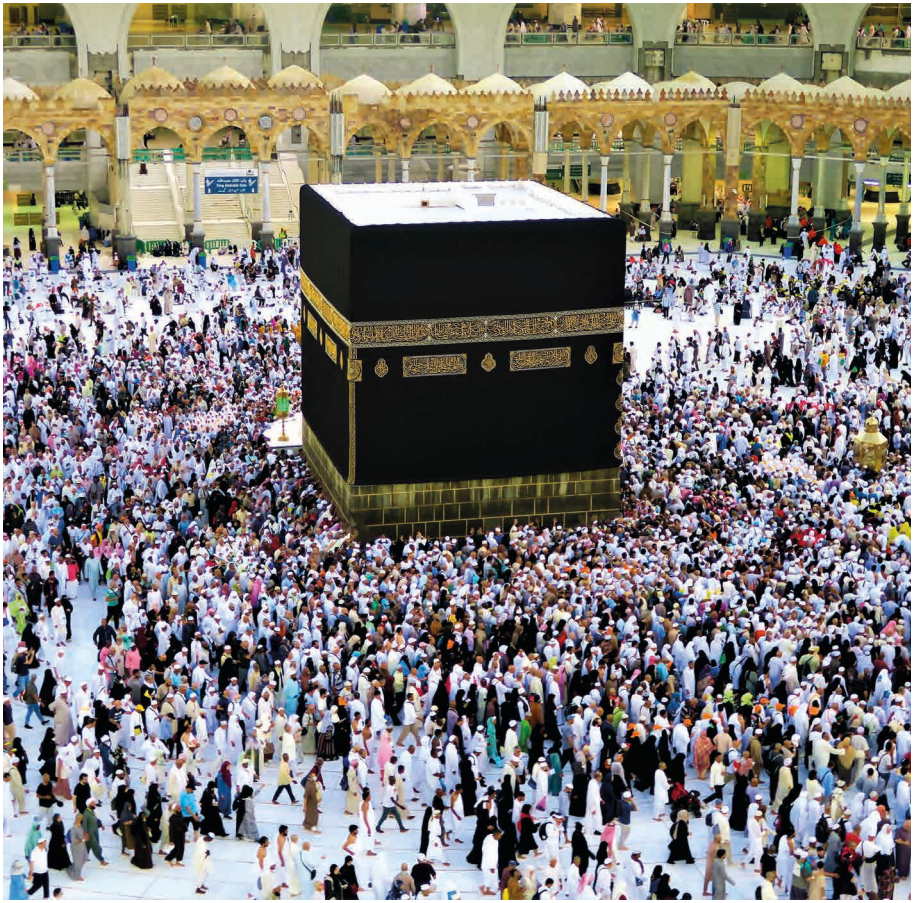

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

„A oto podszedł pewien człowiek". W młodzieńcu, którego Ewangelia Mateusza nie podaje, możemy rozpoznać każdego człowieka, zbliżającego się świadomie lub nieświadomie do Chrystusa, Odkupiciela człowieka, i stawiającego Mu pytanie moralne. Młodzieniec pyta nie tyle o to, jakich zasad należy przestrzegać, ale jak osiągnąć pełny sens życia. To dążenie bowiem stanowi rzeczywiste podłoże każdej ludzkiej decyzji i działania, to ukryte poszukiwanie i wewnętrzny impuls porusza ludzką wolność. Pytanie młodzieńca odwołuje się ostatecznie do Dobra absolutnego, które nas pociąga i wzywa, jest echem Bożego powołania, źródła i celu życia człowieka.

VSpl 7.

Wolność religijna z pewnością oznacza prawo do oddawania czci Bogu, indywidualnie i we wspólnocie tak, jak nam dyskutuje nasze sumienie. Ale z drugiej strony wolność religijna, ze swej natury wykracza poza miejsca kultu i sferę prywatną osób i rodzin, ponieważ fakt religijny, wymiar religijny nie jest subkulturą, ale jest częścią kultury każdego narodu i każdego państwa. […] Nasze tradycje religijne przypominają nam, że jako ludzie, jesteśmy wezwani, aby uznawać Innego, który odsłania naszą tożsamość relacyjną w obliczu wszelkich prób narzucenia „jednolitości, jaką starają się nam narzucić egoizm możnych, konformizm słabych, lub ideologia utopistów" (M. de Certeau).

Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania na rzecz wolności religijnej*, Filadelfia, 26.09.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150926_usa-liberta-religiosa.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Wtedy wziął Księgę Przymierza i czytał ją głośno ludowi. I oświadczyli: „Wszystko, co powiedział Pan, uczynimy i będziemy posłuszni". Mojżesz wziął krew i pokropił nią lud, mówiąc: „Oto krew przymierza, które Pan zawarł z wami na podstawie wszystkich tych słów".

Wj 24,7-8.

A gdy jedli, wziął chleb, odmówił błogosławieństwo, połamał i dał im, mówiąc: „Bierzcie, to jest Ciało moje". Potem wziął kielich i odmówiwszy dziękczynienie, dał im, i pili z niego wszyscy. I rzekł do nich: „to jest moja Krew Przymierza, która za wielu będzie wylana. Zaprawdę powiadam wam: Odtąd nie będę już pił napoju z owocu winnego krzewu aż do owego dnia, kiedy pić będę go nowy w królestwie Bożym".

Mk 14,22-25.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Pragnienie Boga jest wpisane w serce człowieka, ponieważ został on stworzony przez Boga i dla Boga. Bóg nie przestaje przyciągać człowieka do siebie i tylko w Bogu człowiek znajdzie prawdę i szczęście, których nieustannie szuka: „Szczególny charakter godności ludzkiej polega na powołaniu człowieka do łączności z Bogiem. Człowiek jest zaproszony do rozmowy z Bogiem już od chwili narodzin: istnieje on bowiem tylko dlatego, że stworzony przez Boga z miłości jest zawsze z miłości zachowywany, i nie żyje w pełnej zgodności z prawdą, jeżeli w sposób wolny nie uzna tej miłości i nie odda się Stworzycielowi".

KKK 27;
por. KDK 19.

IV. LITERATURA

Bukowski K., *Religie świata a chrześcijaństwo*, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1988.

Być chrześcijaninem. Teologia dla szkół średnich, red. M. Rusecki, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.

Drążek C., *Jan Paweł II. Wskazania na trzecie tysiąclecie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Franciszek, *Kto rozgrzewa nasze serce. Audiencja generalna*, Watykan, 4.06.2014, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2014/documents/papa-francesco_20140604_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania na rzecz wolności religijnej*, Filadelfia, 26.09.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150926_usa-liberta-religiosa.html [dostęp: 15.02.2021].

Jan Paweł II i dialog międzyreligijny, wybór i oprac. B.L. Sherwin, H. Kasimow, tłum. A. Nowak, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001.

Jan Paweł II, *Enc. Fides et ratio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 675-738.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 26-63.

Jan Paweł II, *Enc. Veritatis splendor*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 453-526.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie pielgrzymki do Ziemi Świętej*, Góra Synaj, 26.02.2000, *Dziesięcioro przykazań prawem miłości i wolności człowieka*, w: C. Drążek, *Jan Paweł II. Wskazania na trzecie tysiąclecie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002, s. 191-192.

Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, Watykan, 18.03.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, 1982, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 387-389.

Jan Paweł II, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Krasicki I., *Dewotka*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 37.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Ratzinger J., *Wiara, prawda, tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, tłum. R. Zajączkowski, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Ratzinger J., *Wielość religii i jedno Przymierze*, tłum. E. Pieciul, wyd. W drodze, Poznań 2004.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wolności religijnej* [*Dignitatis humanae*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 410-421.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Zdybicka Z., *Człowiek i religia. Zarys filozofii religii*, wyd. TN KUL, Lublin 1997.

24.

Wartość rodziny, mój związek z rodziną

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność funkcjonowania w środowisku rodzinnym

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie prawidłowych relacji rodzinnych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Etos rodziny polskiej.
- Jakie są zadania rodziny?
- Kształtowanie cywilizacji miłości w rodzinie.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Osoba otrzymuje siebie i swoje człowieczeństwo od Boga.
- Osoba rozpoznaje swoją tożsamość w bezinteresownym darze z siebie[1].
- Postępuję według zasady: „Małżeństwo i rodzina stanowią jedno z najcenniejszych dóbr ludzkości"[2].

Zasady

- W rodzinie uczę się doskonalić swoje człowieczeństwo[3].
- Kształtuję w sobie postawę służby i ofiarności[4].
- Przyczyniam się do nieustannego rozwoju miłości w mojej rodzinie[5].

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Rodzina jest wspólnotą życia i miłości[6].

---

[1] „Jak słusznie potwierdzili Ojcowie Synodu, kryterium moralne autentyczności więzów małżeńskich i rodzinnych polega na rozwijaniu godności i powołania poszczególnych osób, które odnajdują swoją pełnię w bezinteresownym darze z siebie samych". FC 22.

[2] „Kościół, świadomy tego, że małżeństwo i rodzina stanowią jedno z najcenniejszych dóbr ludzkości, pragnie nieść swoją naukę i zaofiarować pomoc tym, którzy znając wartości małżeństwa i rodziny, starają się pozostać im wierni; tym, którzy w niepewności i niepokoju poszukują prawdy; i tym, którzy niesłusznie napotykają na przeszkody w realizowaniu własnej wizji rodziny". FC 1.

[3] „Wszyscy członkowie rodziny, każdy wedle własnego daru, mają łaskę i odpowiedzialny obowiązek budowania dzień po dniu komunii osób, tworząc z rodziny «szkołę bogatszego człowieczeństwa». Dokonuje się to poprzez łaskę i miłość wobec dzieci, wobec chorych i starszych; poprzez wzajemną codzienną służbę wszystkich; poprzez dzielenie się dobrami, radościami i cierpieniami". FC 21.

[4] „Komunia rodzinna może być zachowana i doskonalona jedynie w wielkim duchu ofiary. Wymaga bowiem szlachetnej gotowości każdego i wszystkich do zrozumienia, tolerancji, przebaczenia i pojednania". FC 21.

[5] „Rodzina, założona i ożywiona przez miłość, jest wspólnotą osób: mężczyzny i kobiety jako małżonków, rodziców, dzieci i krewnych. Pierwszym jej zadaniem jest wierne przeżywanie rzeczywistości komunii w ciągłym działaniu na rzecz rozwijania prawdziwej wspólnoty osób. Wewnętrzną zasadą, trwałą mocą i celem ostatecznym tego zadania jest miłość: tak jak bez miłości rodzina nie jest wspólnotą osób, tak samo bez miłości nie może ona żyć, wzrastać i doskonalić się jako wspólnota osób". FC 18.

[6] „A ponieważ wedle zamysłu Bożego rodzina została utworzona jako głęboka wspólnota życia i miłości, przeto na mocy swego posłannictwa ma ona stawać się coraz bardziej tym, czym jest, czyli wspólnotą życia i miłości w dążeniu, które – podobnie jak każda rzeczywistość stworzona i odkupiona – znajdzie swoje ostateczne spełnienie w Królestwie Bożym". FC 17.

– W rodzinie istnieje „wymiana wychowawcza między rodzicami i dziećmi”[7].
– Dzieci są darem dla rodziców[8].

Zasady

– Jestem odpowiedzialny za przekazywanie miłości w mojej rodzinie[9].
– Nieustanne dawanie i przyjmowanie buduje i ożywia relacje w rodzinie[10].
– Troszczę się o prawidłowy rozwój moich dzieci[11].

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Miłość jest podstawowym powołaniem człowieka[12].
– Doskonalenie relacji międzyludzkich.

---

[7] „Podstawowym czynnikiem w budowaniu takiej komunii jest wymiana wychowawcza między rodzicami i dziećmi, w której każdy daje i otrzymuje. Dzieci, poprzez miłość, szacunek, posłuszeństwo dla rodziców wnoszą swój szczególny i niezastąpiony wkład w budowanie rodziny autentycznie ludzkiej i chrześcijańskiej. Zadanie to będzie ułatwione, jeśli rodzice będą wykonywać swoją niezbywalną władzę jako prawdziwą i właściwą «służbę», czyli posługę podporządkowaną dobru ludzkiemu i chrześcijańskiemu dzieci, a w szczególności umożliwieniu im osiągnięcia prawdziwie odpowiedzialnej wolności, oraz jeśli rodzice zachowają żywą świadomość «daru», który stale otrzymują w dzieciach”. FC 21.

[8] „Przyjęcie, miłość, szacunek, wieloraka i jednolita służba – materialna, uczuciowa, wychowawcza, duchowa – każdemu dziecku, które przychodzi na ten świat, winny stanowić zawsze charakterystyczną i nieodzowną cechę chrześcijan, a zwłaszcza rodzin chrześcijańskich tak, aby dzieci mając możliwość wzrastania «w mądrości, w latach i w łasce u Boga i u ludzi» wnosiły swój cenny wkład w budowanie wspólnoty rodzinnej i w samo uświęcenie rodziców”. FC 26.

[9] „Rodzina […] otrzymuje misję strzeżenia, objawiania i przekazywania miłości, będącej żywym odbiciem i rzeczywistym udzielaniem się miłości Bożej ludzkości oraz miłości Chrystusa Pana Kościołowi, Jego oblubienicy”. FC 17.

[10] „Dar z siebie, który ożywia wzajemną miłość małżonków, staje się wzorem i zasadą składania daru z siebie, co powinno dokonywać się we wzajemnych stosunkach braci i sióstr oraz różnych, współżyjących w rodzinie pokoleń”. FC 37.

[11] „Troska o dziecko, jeszcze przed jego narodzeniem, od pierwszej chwili poczęcia, a potem w latach dziecięcych, młodzieńczych, jest pierwszym i podstawowym sprawdzianem stosunku człowieka do człowieka”. FC 26.

[12] „Bóg jest miłością i w samym sobie przeżywa tajemnicę osobowej komunii miłości. Stwarzając człowieka na swój obraz i nieustannie podtrzymując go w istnieniu, Bóg wpisuje w człowieczeństwo mężczyzny i kobiety powołanie, a więc zdolność i odpowiedzialność za miłość i wspólnotę. Miłość jest zatem podstawowym i wrodzonym powołaniem każdej istoty ludzkiej”. FC 11.

– W rodzinie dokonuje się socjalizacja osoby – rodzina uczy budowania relacji na różnych płaszczyznach[13].
– „Przyszłość ludzkości idzie poprzez rodzinę"[14].

Zasady

– Pomagam młodym osobom w przygotowaniu się do małżeństwa i życia rodzinnego[15].
– Współpracuję z rodzicami w przygotowaniu ucznia do funkcjonowania w społecznościach.
– Zachęcam do udzielania pomocy osobom pozbawionym rodziny[16].

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Zapraszamy na lekcję wychowawczą małżeństwo, które założyło rodzinę. Małżonkowie przedstawiają świadectwa dotyczące życia rodzinnego. Ukazują zasady życia małżeńskiego, wyjaśniają, jakie cechy należy już teraz kształcić w sobie, by być zdolnym w przyszłości założyć rodzinę. Spotkanie to będzie omawiane wspólnie z uczniami na następnej lekcji wychowawczej.

[13] „W małżeństwie i rodzinie wytwarza się cały zespół międzyosobowych odniesień: oblubieńczość, ojcostwo – macierzyństwo, synostwo, braterstwo, poprzez które każda osoba wchodzi do «rodziny ludzkiej» i do «rodziny Bożej», którą jest Kościół". FC 15.

[14] FC 86.

[15] „Ta odnowiona katecheza przygotowujących się do małżeństwa chrześcijańskiego jest ze wszystkich miar konieczna do tego, aby sakrament był sprawowany i przeżywany w należytym usposobieniu moralnym i duchowym. Religijna formacja młodych powinna być uzupełniona, w odpowiednim momencie i na miarę konkretnych potrzeb, przygotowaniem do życia we dwoje. Przygotowanie to, ukazując małżeństwo jako relację międzyosobową mężczyzny i kobiety, relację, która winna być stale rozwijana, pobudzi do pogłębiania problemów płciowości małżeńskiej i odpowiedzialnego rodzicielstwa i związanej z tym podstawowej wiedzy medyczno-biologicznej. Skłoni również do bliższego zapoznania się z właściwymi metodami wychowania dzieci, ułatwiając także nabycie podstawowych elementów potrzebnych w uporządkowanym prowadzeniu rodziny (stała praca, odpowiednie środki finansowe, mądre zarządzanie, pojęcie ekonomii domowej itd.)". FC 66.

[16] „Bardzo wiele osób na świecie, niestety, nie może w żaden sposób odwołać się do tego, co określa się w ścisłym sensie pojęciem rodziny. Ogromna część ludzkości żyje w warunkach wielkiego ubóstwa, gdzie promiskuizm, brak mieszkań, nieregularność i niestałość stosunków, krańcowy brak kultury, praktycznie nie pozwalają mówić o prawdziwej rodzinie. Są też inne osoby, które z różnych motywów pozostały samotne na świecie". FC 85.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek rozeznaje w rodzinie swoje powołanie życiowe[17]. W rodzinie uczy się miłości, braterskich relacji z innymi i ofiarności względem drugiej osoby. We wspólnocie osób, jaką jest rodzina, rozwija swoje człowieczeństwo, jak również przyczynia się do rozwoju innych członków swojej rodziny. W rodzinie poznaje i przeżywa cywilizację miłości. W niej uczy się początkowo życia jako element komórki społecznej.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje zagrożenie, że młody człowiek nie będzie brał udziału w życiu rodzinnym. Relacje rodzinne będą go interesowały o tyle, o ile będzie czerpał z nich korzyść. W jego postawie wobec rodziny może zacząć dominować egoizm i brak szacunku wobec rodziców i rodzeństwa. Również brak porozumienia z rodzicami może doprowadzić go do alienacji i zerwania więzi rodzinnych.

[17] „Rodzina bowiem, jako wspólnota wychowawcza, powinna pomóc człowiekowi w rozpoznawaniu własnego powołania i podjęciu koniecznych wysiłków na rzecz większej sprawiedliwości, przygotowując go od samego początku do relacji międzyosobowych, opartych na sprawiedliwości i miłości". FC 2.

Jimmy Dean
Regular

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Rodzina jest dla człowieka bezcenną wartością. Na co dzień nie doceniamy jej być może tak bardzo. Jednak w ciężkich chwilach kryzysu lub zagrożenia objawia nam się jej wartość. Prawidłowo funkcjonująca rodzina powinna być dla jej członków oparciem i schronieniem. Wraz z innymi członkami powinna stanowić monolit, który opiera się nie tyle na więzach krwi, co przede wszystkim na miłości. W środowisku rodzinnym powinniśmy rozwijać się i doskonalić, dając od siebie to, co najlepsze. Prawidłowe relacje wewnątrz tej komórki powinny opierać się nie na braniu, lecz na dawaniu.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Pod koniec powieści *Księga dżungli* jej główny bohater – Mowgli jest w bardzo ciężkiej sytuacji. Nie może już dłużej pozostać w dżungli wśród swoich dawnych towarzyszy, ani powrócić do świata z którego się wywodzi – do świata ludzi. Rozgoryczony chłopiec postanawia samotnie opuścić najbliższy mu świat i wyruszyć w wędrówkę.

Ostatnie słowo należało do Mowgliego:

– Plemię wilków odrzuciło mnie tak samo jak plemię ludzi. Sam będę polował w dżungli!

Ale Szary Brat i trzy pozostałe młode wilki, z którymi chłopiec wychował się u Matki Wilczycy, odrzekły na to, że nigdy nie porzucą swojego brata!

Mowgli odszedł więc razem z nimi i – począwszy od tego dnia, polował w dżungli z poszanowaniem Prawa, tak jak polują wilki, w towarzystwie swoich czterech wilczych braci.

R. Kipling, **Q. Gréban**, *Księga dżungli*, tłum. M. Goreń, Wydawnictwo Olesiejuk, Ożarów Mazowiecki 2017, s. 104.

Powyższy fragment dotyczy tego, jak mimo różnicy w wyglądzie mocno była zżyta wataha, do której należał Mowgli. Rozgoryczony chłopiec chciał opuścić grupę i samotnie ruszyć w świat, lecz jego przybrani bracia nie pozwolili na to. Mimo iż był człowiekiem, wychowywał się z nimi i czuli ze sobą więź rodzinną. Z tej przyczyny wilczy bracia ruszyli za Mowglim i razem stawiali czoła światu.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Kochać rodzinę, to znaczy umieć cenić jej wartość i możliwości, i zawsze je popierać. Kochać rodzinę, to znaczy poznać niebezpieczeństwa i zło, które jej zagraża, aby móc je pokonać. Kochać rodzinę, to znaczy przyczyniać się do tworzenia środowiska sprzyjającego jej rozwojowi. Zaś szczególną formą miłości wobec dzisiejszej rodziny chrześcijańskiej, kuszonej często zniechęceniem, dręczonej rosnącymi trudnościami, jest przywrócenie jej zaufania do siebie samej, do własnego bogactwa natury i łaski, do posłannictwa powierzonego jej przez Boga.

FC 86.

Rodzina przechodzi głęboki kryzys kulturowy, podobnie jak wszystkie wspólnoty oraz więzi społeczne. W przypadku rodziny kruchość więzi staje się szczególnie poważna, ponieważ chodzi o podstawową komórkę społeczeństwa, o miejsce, gdzie człowiek uczy się współżycia w różnorodności i przynależności do innych oraz gdzie rodzice przekazują dzieciom wiarę. Istnieje tendencja, by widzieć małżeństwo jako czystą formę uczuciowej gratyfikacji, którą można ustanowić w jakikolwiek sposób oraz zmienić zależnie od wrażliwości każdego. Jednakże nieodzowny wkład małżeństwa w życie społeczne przekracza poziom uczuciowości i potrzeb danej pary. Jak nauczają francuscy biskupi, nie rodzi się ono „z miłosnego uczucia, z definicji ulotnego, lecz z głębi zobowiązania przyjętego przez małżonków, którzy godzą się, by wejść w pełną komunię życia”.

EG 66.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Gdybym mówił językami ludzi i aniołów, a miłości bym nie miał, stałbym się jak miedź brzęcząca albo cymbał brzmiący. Gdybym miał też dar prorokowania i znał wszystkie tajemnice, i posiadał wszelką wiedzę, i wszelką możliwą wiarę, tak iżbym góry przenosił, a miłości bym nie miał, byłbym niczym. I gdybym rozdał na jałmużnę całą majętność moją, a ciało wystawił na spalenie, lecz miłości bym nie miał, nic bym nie zyskał. Miłość cierpliwa jest, łaskawa jest. Miłość nie zazdrości, nie szuka poklasku, nie unosi się pychą; nie dopuszcza się bezwstydu, nie szuka swego, nie unosi się gniewem, nie pamięta złego; nie cieszy się z niesprawiedliwości lecz współweseli się z prawdą. Wszystko znosi, wszystkiemu wierzy, we wszystkim pokłada nadzieję, wszystko przetrzyma. Miłość nigdy nie ustaje.

1 Kor 13,1-8a.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Związanie się na całe życie z drugim człowiekiem może wydawać się trudne, a nawet niemożliwe. Tym ważniejsze jest głoszenie Dobrej Nowiny, że Bóg nas kocha miłością trwałą i nieodwołalną, że małżonkowie mają udział w tej miłości, że Bóg ich prowadzi i podtrzymuje oraz że przez swoją wierność mogą oni być świadkami wiernej miłości Boga.

KKK 1648;
por. 1644; 1654.

IV. LITERATURA

Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej. Studium socjologiczne, red. W. Majkowski, Wydawnictwo Księży Sercanów, Kraków 1997.

Franciszek, *Adh. Evangelii gaudium*, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Przy rodzinnym stole. Audiencja generalna*, Watykan, 11.11.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20151111_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *List z okazji 700-lecia Sanktuarium Świętego Domu w Loreto*, Watykan, 15.08.1993, w: tegoż, *Dzieła zebrane,* t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 349-354.

Janke A., *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit", Toruń 2004.

Kawula S., Bragiel J., Janke A., *Pedagogika rodziny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000.

Kawula S., *Kształty rodziny współczesnej. Szkice familiologiczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.

Kipling R., Gréban Q., *Księga dżungli*, tłum. M. Goreń, Wydawnictwo Olesiejuk, Ożarów Mazowiecki 2017.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Opieka i wychowanie w rodzinie, red. C. Kępski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2003.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Pokolenie wygranych? Dzieci i młodzież w procesie transformacji społeczno-gospodarczej i politycznej Polski, red. J. Sztumski, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2001.

Polska młodzież – zaburzenia, zagrożenia w aktualnej rzeczywistości społecznej, red. T. Sołtysik, M. Karwowska, wyd. Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2001.

Rodzina fundamentem społeczeństwa, narodu i państwa, red. S. Kowolik, wyd. Fundacja Krzewienia Katolickiej Nauki Społecznej, Tarnowskie Góry 2004.

25.

Mój związek z pracą, nauką, sztuką[1]

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój intelektualno-duchowy

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Kształtowanie postawy zgłębiania wiedzy

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Umiejętność rozwijania swojego człowieczeństwa

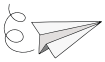

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Co to znaczy człowieczeństwo?

[1] „Stworzony bowiem na obraz i podobieństwo Boga Samego wśród widzialnego wszechświata, ustanowiony, aby ziemię czynić sobie poddaną, jest człowiek przez to samo od początku powołany do pracy". LE [b. nr.].

– Wartości w sztuce zrealizowane przez człowieka.
– Jakie są współczesne zagrożenia dla sztuki?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Człowiek powołany jest do pracy[2] i do twórczości.
– „Człowiek staje się bardziej sobą przez coraz pełniejsze poznanie prawdy”[3].
– Sztuka jest dla człowieka pomocą w interpretowaniu rzeczywistości[4].

Zasady

– Swoją pracą przyczyniam się do pomnażania dobra wspólnego narodu[5].
– Uczę się swojego człowieczeństwa i wnikliwie badam otaczającą mnie rzeczywistość.
– Interesuję się współczesnymi zagadnieniami sztuki.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Praca jest dobrem człowieka[6].

---

[2] Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, Paryż, 2.06.1980, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 76.

[3] „Wszelka autentyczna sztuka interpretuje rzeczywistość pozostającą poza zasięgiem zmysłów. Rodzi się z milczenia, zachwytu lub protestu szczerego serca. Stara się przybliżyć tajemnicę rzeczywistości. To, co jest istotą sztuki, mieści się w głębi człowieka, tam, gdzie dążeniu do nadania sensu swojemu życiu towarzyszy przelotne poczucie piękna i tajemniczej jedności rzeczy”. Jan Paweł II, *Świat pozbawiony sztuki z trudem otwiera się na wiarę i na miłość*, Bruksela, 20.05.1985, w: tegoż, *Wiara i kultura*, dz. cyt., s. 292.

[4] „Człowiek swoją głębszą tożsamość ludzką łączy z przynależnością do narodu, swoją zaś pracę pojmuje także jako pomnażanie dobra wspólnego wypracowywanego przez jego rodaków, uświadamiając sobie przy tym, że na tej drodze praca ta służy pomnażaniu dorobku całej rodziny ludzkiej, wszystkich ludzi żyjących na świecie”. LE 10.

[5] „Praca jest dobrem człowieka – dobrem jego człowieczeństwa – przez pracę bowiem człowiek nie tylko przekształca przyrodę, dostosowując ją do swoich potrzeb, ale także urzeczywistnia siebie jako człowiek, a także poniekąd bardziej staje się człowiekiem”. LE 9.

[6] „Człowiek, który bardziej «jest» również przez to, co «ma», co «posiada» – musi umieć «posiadać» tj. dysponować i gospodarować środkami posiadania dla dobra własnego i dobra ogółu. A do tego nieodzowne jest takie wykształcenie”. Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, dz. cyt., s. 76.

– Wykształcenie umożliwia człowiekowi korzystanie z osiągnięć nauki, kultury i sztuki[7].
– Sztuka kształtuje dojrzałe życie człowieka.

Zasady

– Szacunek dla pracy i wartość pracowitości stanowią ważny element wychowania mojego dziecka[8].
– Pomagam dzieciom w zdobywaniu wykształcenia.
– Sztuka inspiruje mnie do tworzenia relacji osobowych opartych na miłości, wierze i nadziei (małżeństwo, rodzina, przyjaźnie).

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Człowiek jest podmiotem pracy[9].
– Nauka powinna bronić życia ludzkiego.
– Sztuka powinna przekazywać piękno i pełną prawdę o człowieku.

Zasady

– Stosuję etyczne zasady pracy[10].
– We wszystkich dziedzinach nauki powinien panować prymat etyki[11].

---

[7] „Praca i pracowitość warunkują także cały proces wychowania w rodzinie właśnie z tej racji, że każdy «staje się człowiekiem» między innymi przez pracę, a owo stawanie się człowiekiem oznacza właśnie istotny cel całego procesu wychowania". LE 10.

[8] „Człowiek dlatego ma czynić sobie ziemię poddaną, ma nad nią panować, ponieważ jako «obraz Boga» jest osobą, czyli bytem podmiotowym uzdolnionym do planowego i celowego działania, zdolnym do stanowienia o sobie i zmierzającym do spełnienia siebie. Jako osoba jest tedy człowiek podmiotem pracy. Jako osoba pracuje, wykonuje różne czynności przynależące do procesu pracy, a wszystkie one, bez względu na charakter, mają służyć urzeczywistnianiu się jego człowieczeństwa, spełnianiu osobowego powołania, które jest mu właściwe z racji samegoż człowieczeństwa". LE 6.

[9] „Nie ulega bowiem wątpliwości, że praca ludzka ma swoją wartość etyczną, która wprost i bezpośrednio pozostaje związana z faktem, iż ten, kto ją spełnia, jest osobą, jest świadomym i wolnym, czyli stanowiącym o sobie podmiotem". LE 6.

[10] „I proszę Was: użyjcie wszystkich sił, by wprowadzić i respektować we wszystkich dziedzinach nauki prymat etyki". Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, dz. cyt., s. 80.

[11] „Wpisane jest w duszę człowieka wezwanie do nieśmiertelności. Wpisane jest ono w duszę artysty, gdy dziełem swego talentu, swego geniuszu, stara się przekroczyć granicę przemijania i śmierci". Jan Paweł II, *Błogosławiony Fra Angelico – sztuka jako droga ku doskonałości*, Rzym, 18.02.1984, w: tegoż, *Wiara i kultura*, dz. cyt., s. 256.

– Wskazuję na uniwersalne wartości ludzkie promowane przez sztukę[12].

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie proszeni są o przygotowanie w grupach prac dotyczących wkładu polskich twórców i naukowców w postęp cywilizacyjny.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Poznawcze działanie osoby wiąże się z nieustannym kontaktowaniem się z poznawanym bytem, nie jest ono procesem oderwanym od rzeczywistości. Młody

[12] „Na tym zdaje się polegać główny rozdział dramatu współczesnej ludzkiej egzystencji w jej najszerszym i najpowszechniejszym wymiarze. Człowiek coraz bardziej bytuje w lęku. Żyje w lęku, że jego wytwory – rzecz jasna nie wszystkie i nie większość, ale niektóre, i to właśnie te, które zawierają w sobie szczególną miarę ludzkiej pomysłowości i przedsiębiorczości – mogą zostać obrócone w sposób radykalny przeciwko człowiekowi. Mogą stać się środkami i narzędziami jakiegoś wręcz niewyobrażalnego samozniszczenia, wobec którego wszystkie znane nam z dziejów kataklizmy i katastrofy zdają się blednąć. Musi przeto zrodzić się pytanie, na jakiej drodze owa dana człowiekowi od początku władza, mocą której miał czynić ziemię sobie poddaną, obraca się przeciwko człowiekowi, wywołując zrozumiały stan niepokoju, świadomego czy też podświadomego lęku, poczucie zagrożenia, które na różne sposoby udziela się współczesnej rodzinie ludzkiej i w różnych postaciach się ujawnia". RH 15.

człowiek jest zmotywowany do zdobywania wiedzy i przemieniania siebie, aby bardziej urzeczywistniło się jego człowieczeństwo, spełniło jego osobowe powołanie. W dochodzeniu do prawdy młody człowiek umie wykorzystać zarówno swoją pracę, jak i zdobycze nauki i sztuki. W swojej twórczości postępuje etycznie, odpowiedzialnie, mając na uwadze godność osoby ludzkiej.

1.10. ZAGROŻENIA

Praca i twórczość człowieka mogą się obrócić przeciwko niemu. Przestaną służyć jego realnym potrzebom, nie będą przyczyniać się do jego rozwoju[13]. Istnieje zagrożenie, że praca i twórczość człowieka stracą wymiar ludzki i przestaną być godne człowieka.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Człowiek w swoim życiu obraca się w różnych środowiskach. Jest częścią społeczności różnych instytucji. Początkowo jest to szkoła, później praca. Ważne, aby na obu tych etapach kształtować w sobie postawę zgłębiania wiedzy i ciekawości nad sprawami, którymi się zajmujemy. Jesteśmy także nierozerwanie związani ze sztuką. Ten kontakt odbywa się nie tylko podczas lekcji o tej treści w szkole. W sztuce możemy odnaleźć wartości, które stosowane uczynią nasze życie lepszym i bardziej wartościowym. Trzeba jednak umiejętnie ją wybierać, ponieważ może także przynieść negatywne skutki.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Bohaterką książki Barbary Kosmowskiej pod tytułem *Pozłacana rybka* jest dziewczynka o imieniu Alicja. Podczas wakacji spędzanych u dziadków na wsi, przeżywa swoją pierwszą młodzieńczą miłość. Jej wybrankiem jest Robert, który marzy o tym, aby dostać się do szkoły muzycznej. Chłopak pielęgnuje swój talent, o czym możemy się przekonać, czytając poniższy fragment.

[13] „Wiąże się z tym od razu bardzo ważny wniosek natury etycznej: o ile prawdą jest, że człowiek jest przeznaczony i powołany do pracy, to jednak nade wszystko praca jest «dla człowieka», a nie «człowiek dla pracy»". LE 6.

– […] O kogo my tu mamy? Nasz Vivaldi! Cześć Robert – jęknęła Sara, wciąż przykładając do czoła wilgotny ręcznik. – No, pokaż te swoje skrzypce, bo Alicja nigdy mi nie wybaczy, że ten kawałek drewna nie doczekał się komplementów. – Piękne – powiedziała, gdy cała trójka pochyliła się nad futerałem. – I pewnie jeszcze grają…

– Nawet sobie nie wyobrażasz, co potrafią! – z dumą przyznał Robert i po chwili pokój utonął w delikatnej sonacie, to podnoszącej się w górę, to lekko opadającej na ziemię, niczym wolny ptak, szukający dla siebie dogodnego miejsca.

Alicja spojrzała na zasłuchaną mamę i poczuła się jak ów ptak, który znalazł dogodne miejsce. Nie musi się ani wznosić, ani opadać, by poczuć radość z przeżywanej chwili. I odetchnęli z ulgą, jaką musiał czuć Napoleon po każdej wielkiej wygranej bitwie…

B. Kosmowska, *Pozłacana rybka*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018, s. 109-110.

Jak widać w przytoczonym cytacie, sztuka jest wartością uniwersalną. Jej piękno może docenić każdy, nieważne jest pochodzenie, wiek czy klasa społeczna. Robert oczarowuje swoją grą na skrzypcach zarówno Alicję, jak i jej koleżankę, która pierwszy raz słyszy, jak chłopiec gra.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Warsztaty pracy, przy których powołanie człowieka do poznania i konstytutywny związek samego człowieczeństwa z prawdą jako celem poznania staje się codzienną rzeczywistością, niejako chlebem powszednim tylu mistrzów, czcigodnych koryfeuszów nauki i jej praktycznego zastosowania, a wokół nich młodych badaczy i adeptów nauki oraz rzeszy studentów ściągających do tych ośrodków poznania i wiedzy. Znajdujemy się tutaj jak gdyby na tych największych szczeblach drabiny, po której człowiek od samego początku wspina się ku poznaniu rzeczywistości świata, jaki go otacza – a także tajników własnego człowieczeństwa.

Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, dz. cyt., s. 77.

Zbyt często piękno, które się propaguje, jest iluzoryczne i kłamliwe, powierzchowne, oślepiające aż do ogłuszenia i zamiast pozwolić ludziom wyjść poza siebie i otworzyć się na horyzonty prawdziwej wolności wznosząc go, więzi go i czyni z niego jeszcze większego niewolnika, pozbawionego nadziei i radości.

Benedykt XVI, *Bądźcie zwiastunami i świadkami nadziei. Przemówienie podczas spotkania z artystami*, Watykan, 21.11.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/artysci_21112009.html [dostęp: 15.02.2021].

Obraz Boga pracującego mówi nam, że praca jest czymś więcej niż zarabianiem na chleb: praca daje nam godność! Ten, kto pracuje, jest godny, ma szczególną godność, godność osoby: mężczyzna i kobieta, którzy pracują są godni. Zatem ten, kto nie pracuje nie ma tej godności. […] Bądźmy świadomi, że godności nie daje nam władza, pieniądz, kultura, nie! Godność daje nam praca.

Franciszek, *Sprzeciw wobec pracy niewolniczej*, „L'Osservatore Romano" 2013, nr 6, wyd. pol., s. 36.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Strzeżcie się fałszywych proroków, którzy przychodzą do was w owczej skórze, a wewnątrz są drapieżnymi wilkami. Poznacie ich po ich owocach. Czy zbiera się winogrona z ciernia albo z ostu figi? Tak każde dobre drzewo wydaje dobre owoce, a złe drzewo wydaje złe owoce. Nie może dobre

drzewo wydać złych owoców ani złe drzewo wydać dobrych owoców. Każde drzewo, które nie wydaje dobrego owocu, będzie wycięte i w ogień wrzucone. A więc: poznacie ich po ich owocach.

Mt 7,15-20.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

W pracy osoba wykorzystuje i urzeczywistnia część swoich naturalnych zdolności. Podstawowa wartość pracy dotyczy samego człowieka, który jest jej sprawcą i adresatem. Praca jest dla człowieka, a nie człowiek dla pracy. Każdy powinien mieć możliwość czerpania z pracy środków na utrzymanie siebie, swoich bliskich i na pomoc wspólnocie ludzkiej.

KKK 2428; por. 1880; 2820.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Bądźcie zwiastunami i świadkami nadziei. Przemówienie podczas spotkania z artystami*, Watykan, 21.11.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/artysci_21112009.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Sprzeciw wobec pracy niewolniczej*, „L'Osservatore Romano" 2013, nr 6, wyd. pol., s. 36-37.

Gilson É., *Chrystianizm a filozofia*, tłum. A. Więckowski, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1988.

Gogacz M., *Szkice o kulturze*, Wydawnictwo Michalineum, Kraków–Warszawa/Struga 1985.

Jan Paweł II, *Błogosławiony Fra Angelico – sztuka jako droga ku doskonałości*, Rzym, 18.02.1984, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 237-244.

Jan Paweł II, *Enc. Laborem exercens*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 107-144.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 26-63.

Jan Paweł II, *Świat pozbawiony sztuki z trudem otwiera się na wiarę i na miłość*, Bruksela, 20.05.1985, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 276-285.

Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, Paryż, 2.06.1980, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 51-68.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kosmowska B., *Pozłacana rybka*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018.

Krąpiec M.A., *Człowiek, kultura, uniwersytet*, wyd. RW KUL, Lublin 1998.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Seewald P., Ratzinger J., *Bóg i świat. Wiara i życie w dzisiejszych czasach. Z kardynałem Josephem Ratzingerem rozmawia Peter Seewald*, tłum. G. Sowiński, wyd. Znak, Kraków 2005.

Swieżawski S., *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

Swieżawski S., *Rozum i tajemnica*, wyd. Znak, Kraków 1960.

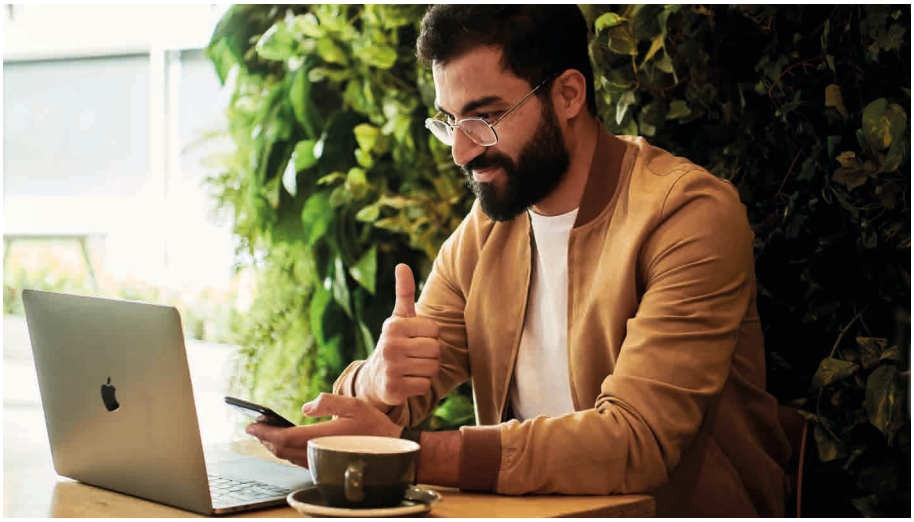

26.

Mój związek z ojczyzną

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralno-społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współistnienia i współdziałania z rodakami

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Formowanie postawy zaangażowania w rozwój ojczyzny

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Czy pojęcie „naród" prowadzi do konfliktu pomiędzy tym, co uniwersalne, a tym, co partykularne?
- Czy moja ojczyzna jest otwarta na problemy uchodźców?
- Co to znaczy „zdrada ojczyzny"?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Dziedzictwo duchowe Polski wpływa na moją narodową tożsamość[1].
- Jestem odpowiedzialny za swoją ojczyznę[2].
- Postęp ojczyzny dokonuje się poprzez odnowę moralną jej obywateli[3].

Zasady

- Rozumiem i pielęgnuję moją kulturę narodową.
- Jako obywatel Polski znam moje prawa i wykonuję obowiązki względem ojczyzny.
- Postępuję sprawiedliwie, jestem sprawiedliwy w stosunku do innych osób.

---

[1] „I dlatego – zanim stąd odejdę, proszę was, abyście całe to duchowe dziedzictwo, któremu na imię «Polska», raz jeszcze przyjęli z wiarą, nadzieją i miłością – taką, jaką zaszczepia w nas Chrystus na chrzcie świętym, abyście nigdy nie zwątpili i nie znużyli się, i nie zniechęcili, abyście nie podcinali sami tych korzeni, z których wyrastamy. Proszę was: abyście mieli ufność nawet wbrew każdej swojej słabości, abyście szukali zawsze duchowej mocy u tego, u którego tyle pokoleń ojców naszych i matek ją znajdowało, abyście od Niego nigdy nie odstąpili, abyście nigdy nie utracili tej wolności ducha, do której On wyzwala człowieka, abyście nigdy nie wzgardzili tą Miłością, która jest największa, która się wyraziła przez Krzyż, a bez której życie ludzkie nie ma ani korzenia, ani sensu". Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na Błoniach*, Kraków, 10.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 205.

[2] „Przyszłość Polski zależy od was i musi od was zależeć. To jest nasza Ojczyzna – to jest nasze «być» i nasze «mieć». I nic nie może pozbawić nas prawa, ażeby przyszłość tego naszego «być» i «mieć» zależała od nas. […] Każdy z was, młodzi przyjaciele, znajduje też w życiu jakieś swoje «Westerplatte». Jakiś wymiar zadań, które musi podjąć i wypełnić. Jakąś słuszną sprawę, o którą nie można nie walczyć. Jakiś obowiązek, powinność, od której nie można się uchylić. Nie można «zdezerterować». Wreszcie – jakiś porządek prawd i wartości, które trzeba «utrzymać» i «obronić», tak jak to Westerplatte, w sobie i wokół siebie. Tak, obronić – dla siebie i dla innych". Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, Gdańsk, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny…*, dz. cyt., s. 481.

[3] „Jednakże naród nade wszystko musi żyć o własnych siłach i rozwijać się o własnych siłach. Sam musi odnosić to zwycięstwo, które Opatrzność Boża zadaje mu na tym etapie dziejów. Wszyscy zdajemy sobie sprawę z tego, że nie chodzi o zwycięstwo militarne – jak przed trzystu laty – ale o zwycięstwo natury moralnej. To ono właśnie stanowi istotę wielokrotnie proklamowanej odnowy. Chodzi tu o dojrzały ład życia narodowego i państwowego, w którym będą respektowane podstawowe prawa człowieka. Tylko zwycięstwo moralne może wyprowadzić społeczeństwo z rozbicia i przywrócić mu jedność. Taki ład może być zarazem zwycięstwem rządzonych i rządzących". Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na Stadionie Dziesięciolecia*, Warszawa, 17.06.1983, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny…*, dz. cyt., s. 239.

PAMIĄTKI

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Od kondycji rodziny zależy stan narodu[4].
- Dzięki dobru wspólnemu, osoba działając wspólnie z innymi, może spełniać autentyczne czyny i przez to może spełniać siebie[5].
- Naród posiada swoją podmiotowość i współtworzy życie państwowe[6].

Zasady

- Istotą mojego odniesienia wobec innych osób jest miłość.
- Ukazuję przykłady poświęcenia Polaków dla dobra wspólnego narodu.
- Uczę, że system społeczny, polityczny istnieje dla człowieka, a nie człowiek dla systemu.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- W ekonomicznym postępie człowiek powinien być zawsze na pierwszym miejscu.
- Celem polityki jest zdobycie władzy, która ma służyć człowiekowi[7].
- Polska ma wpływ na tworzenie się wspólnoty między narodami[8].

---

[4] „Słusznie mówi się, że rodzina jest podstawową komórką życia społecznego. Jest podstawową ludzką wspólnotą. Od tego, jaka jest rodzina, zależy naród, bo od tego zależy człowiek. Więc życzę, ażebyście byli mocni dzięki zdrowym rodzinom". Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny…*, dz. cyt., s. 161.

[5] Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2019, s. 321.

[6] „Jest to niezmiernie ważne nie tylko dla osobistej kultury człowieka, ale zachowuje też swoją doniosłość w ramach każdej kultury narodowej, bo dzięki temu właśnie – posłużmy się tu formułą Karola Kardynała Wojtyły – «faktyczna wielo-podmiotowość rozwija się w kierunku podmiotowości wielu»". A. Rodziński, *Preludium do rozważań o polskiej kulturze narodowej*, w: *Z Karolem Wojtyłą myśląc Ojczyzna*, red. W. Chudy, wyd. TN KUL, Lublin 2002, s. 54.

[7] „Racją bytu wszelkiej polityki jest służba dla człowieka, jest pełne troski i odpowiedzialności przywarcie do istotnych spraw i zadań jego ziemskiego bytowania w społecznym tego bytowania wymiarze i zasięgu – tam, gdzie ważą się sprawy dobra wspólnego, od którego zależy równocześnie w sposób bardzo istotny dobro każdego". Jan Paweł II, *Na forum pokoju i sprawiedliwości. Orędzie do Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku 2 X 1979*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne 1978-1979*, t. 2, wyd. Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1982, s. 311.

[8] „Wydarzenia te należą do naszej historii – do historii Polski. Wydarzenia te równocześnie były ważne i dla innych krajów tzw. «bloku wschodniego», jak również dla całej Europy, a w pewnym sensie dla całego świata. Ruch «Solidarność» oznaczał poszukiwanie drogi, jaką

Zasady

- Zachęcam do angażowania się w społeczne przemiany swojej ojczyzny.
- Organizuję w szkole spotkania uczniów z samorządowcami i politykami.
- Wyjaśniam, że odpowiedzialność za ojczyznę jest również związana z odpowiedzialnością za kształt Europy.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Przedstawiam uczniom różne formy wolontariatu, możliwości zaangażowania się na rzecz dobra wspólnego ojczyzny. Tłumaczę ideę wolontariatu, organizuję również spotkania z osobami zaangażowanymi w prace instytucji pozarządowych. Zachęcam do podjęcia współpracy z tymi ośrodkami.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Uczeń wie, że wspólnota narodowa to współistnienie z innymi osobami, to uczestnictwo w samym człowieczeństwie każdej osoby. Rozeznaje, że być sobą, to być ukierunkowanym, otwartym na drugą osobę. Umie współdziałać z innymi dla dobra wspólnego. Wie, że władza polityczna powinna być związana z troską o dobro wspólne narodu. Jest świadomy, że wszelkie przemiany społeczne powinny zmierzać do tego, aby życie ludzkie stawało się bardziej godne człowieka. Rozumie, że programy polityczne, przemiany gospodarcze ojczyzny powinny opierać się na miłości społecznej[9]. Uczeń solidaryzuje się ze swoim narodem i swoją ojczyzną. Czuje się współodpowiedzialny za jej obecny stan i przyszłość. Już w rodzinie młody człowiek uczy się postawy społecznego zaangażowania.

---

społeczeństwa mogą kroczyć w pokojowym dążeniu do sprawiedliwości społecznej. Można powiedzieć, że była to «polska droga» i jako taka została ona przyjęta i zaakceptowana przez wszystkie narody Europy i świata: droga pokojowego sprzeciwu wobec niesprawiedliwości marksistowskiego ustroju". Jan Paweł II, *«Solidarność» przygotowała wydarzenia roku 1989*, Watykan, 20.12.1995, w: tegoż, *W trosce o dobro Rzeczypospolitej. Wskazania dla polskich polityków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005, s. 175.

[9] „Czy w ludziach, pomiędzy ludźmi, pomiędzy społeczeństwami, narodami, państwami rośnie sprawiedliwość, solidarność, miłość społeczna, poszanowanie praw każdego – zarówno człowieka, jak narodu czy ludu – czy też, wręcz przeciwnie, narastają egoizmy różnego wymiaru, ciasne nacjonalizmy w miejsce autentycznej miłości ojczyzny, a wreszcie dążenie do panowania nad drugimi wbrew ich słusznym prawom i zasługom, dążenie zwłaszcza do tego, aby cały rozwój materialny, techniczno-produkcyjny, wykorzystać dla celów wyłącznego panowania nad drugimi, dla celów takiego czy innego imperializmu?". RH 15.

1.10. ZAGROŻENIA

Wartość ojczyzny może zostać utożsamiona z jej uwarunkowaniami ekonomicznymi. Postęp społeczny młody człowiek będzie rozumiał tylko w kategorii wzrostu gospodarczego[10]. Może nie być zdolny zaangażować się na rzecz dobra wspólnego lub innej osoby. Nie będzie umiał przekraczać samego siebie, swoich ograniczeń. Może on zatrzymać się w osobistym rozwoju. Zamiast postawy solidarności z rodakami zacznie dominować postawa egoizmu społecznego i wyzysk drugiej osoby. Brak więzów narodowych może prowadzić młodego człowieka do marazmu i izolacji od swojej społeczności, ojczyzny. Odcięcie się od swoich korzeni narodowych będzie przeszkodą w formowaniu się tożsamości młodego człowieka.

[10] „Wewnętrzny związek pomiędzy prawdziwym rozwojem i poszanowaniem praw człowieka raz jeszcze ujawnia jego charakter moralny: prawdziwego wyniesienia człowieka, zgodnie z naturalnym i historycznym powołaniem każdego, nie da się osiągnąć jedynie przez korzystanie z obfitości dóbr i usług czy dzięki dysponowaniu doskonałą infrastrukturą". SRS 33.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Związek człowieka ze swoją ojczyzną stanowi wyjątkową relację. Każdy jest do niej przywiązany w mniejszym bądź większym stopniu. Taki związek dotyczy także poczucia jedności ze swoimi rodakami. Należy w myśl tej idei żyć razem w zgodzie i zamiast toczyć między sobą spory, współpracować i współdziałać. Jest wiele sposobów na okazywanie swojego patriotyzmu i na angażowanie się w rozwój kraju. Mogą to być np.: chodzenie na wybory, płacenie podatków, kibicowanie podczas zawodów sportowych czy zachowanie należytej postawy podczas śpiewania hymnu.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Lektura *Hobbit, czyli tam i z powrotem* jest tak naprawdę długim opisem wędrówki, jaką podjął Bilbo Baggins wraz ze swoją drużyną. Zaczęła się ona

w Shire, rodzinnej krainie Bilba i skończyła także w tym miejscu. Po drodze mały hobbit przeżył niezliczoną ilość przygód i widział wiele innych krain. Gdy wreszcie dotarł do swojej ukochanej ojczyzny, ogarnął go nietypowy dla niego patetyczny nastrój.

Wszystko się kiedyś kończy, nawet ta historia, nadszedł więc dzień, gdy wędrowcy ujrzeli kraj, w którym Bilbo urodził się i wychował, w którym znał każdy zakątek i każde drzewo równie dobrze jak własne palce u rąk i nóg.

Z małego wzniesienia dostrzegł w oddali własny rodzinny Pagórek, a wtedy przystanął i niespodzianie powiedział:

Wiosną, wiodą drogi w świat,
Wśród lesistych gór zieleni,
W mrocznych grotach znacząc ślad,
Wśród zbłąkanych mknąc strumieni.
Poprzez zimny biały śnieg,
Łąki kwietne i majowe,
Omijając skalny brzeg
I pagóry księżycowe.
Wiodą, wiodą drogi w świat,
Pod gwiazdami mkną na niebie –
Choć wędrować każdy rad,
W końcu wraca w dom, do siebie.
Oczy, które ognia dziw
Oglądały – i pieczary,
Patrzą czule w zieleń niw
I kochany domek stary.

J.R.R. Tolkien, *Hobbit, czyli tam i z powrotem*, tłum. M. Skibniewska, wyd. Iskry, Warszawa 1997, s. 272-273.

Czytając powyższy fragment i monolog Bilbo Bagginsa, widzimy, jak bardzo tęsknił za swoją ojczyzną. W trakcie podróży nieraz wracał myślami do zielonego Shire i swoich przyjaciół. Zwiedzając wiele krain, jeszcze bardziej docenił swój dom stojący na spokojnym wzgórzu. Moment jego powrotu jest bardzo wzruszający. Mimo życia pełnego przygód, hobbit najbardziej tęsknił za swoją małą ojczyzną.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Sam podstawowy sens istnienia państwa jako wspólnoty politycznej polega na tym, że całe społeczeństwo, które je tworzy – w danym wypadku odnośny naród – staje się niejako panem i władcą swoich własnych losów. Ten sens nie zostaje urzeczywistniony, gdy na miejsce sprawowania władzy z moralnym udziałem społeczeństwa czy narodu, jesteśmy świadkami narzucania władzy przez określoną grupę wszystkim innym członkom tego społeczeństwa. Sprawy te są bardzo istotne w naszej epoce, w której ogromnie wzrosła świadomość społeczna ludzi, a wraz z tym potrzeba prawidłowego uczestniczenia obywateli w życiu politycznym wspólnoty.

RH 17.

Wszyscy wiemy, że zanim wyruszył, by przemierzać drogi świata, Karol Wojtyła dorastał do służby Chrystusowi i Kościołowi w swojej ojczyźnie, w Polsce. Tutaj kształtowało się jego serce – serce, które najpierw przez jego udział w II Soborze Watykańskim, a nade wszystko po 16 października 1978 r. rozszerzało się do wymiaru powszechnego, tak że znalazły w nim miejsce wszystkie narody, języki i kultury. Jan Paweł II stał się wszystkim dla wszystkich.

Franciszek, *Przesłanie wideo do Polaków*, „L'Osservatore Romano" 2014, nr 5, wyd. pol., s. 12-13.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Lecz Jezus przywołał ich do siebie i rzekł: „Wiecie, że władcy narodów uciskają je, a wielcy dają im odczuć swą władzę. Nie tak będzie u was. Lecz kto by między wami chciał stać się wielkim, niech będzie waszym sługą. A kto by chciał być pierwszy między wami, niech będzie niewolnikiem waszym, tak jak Syn Człowieczy, który nie przyszedł, aby Mu służono, lecz aby służyć i dać swoje życie jako okup za wielu".

Mt 20,25-28.

Wy jesteście solą ziemi. Lecz jeśli sól utraci swój smak, czymże ją posolić? […] Wy jesteście światłem świata. Nie może się ukryć miasto położone na górze. Nie zapala się też lampy i nie umieszcza pod korcem, ale na świeczniku, aby świeciła wszystkim, którzy są w domu.

Mt 5,13-15.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Obywatele mają obowiązek przyczyniać się wraz z władzami cywilnymi do dobra społeczeństwa w duchu prawdy, sprawiedliwości, solidarności i wolności. Miłość ojczyzny i służba dla niej wynikają z obowiązku wdzięczności i porządku miłości. Podporządkowanie prawowitej władzy i służba na rzecz dobra wspólnego wymagają od obywateli wypełniania ich zadań w życiu wspólnoty politycznej.

KKK 2239; por. 2211; 2244.

IV. LITERATURA

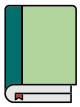

Bartoszewski W., *Warto być przyzwoitym*, wyd. W drodze, Poznań 2005.

Dudek A., *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988-1990*, wyd. Arkana, Kraków 2004.

Franciszek, *Przesłanie wideo do Polaków*, „L'Osservatore Romano" 2014, nr 5, wyd. pol., s. 12-13.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 26-63.

Jan Paweł II, *Enc. Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 281-329.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Lubaczów, 3.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2005, s. 595-603.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, Gdańsk, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 476-484.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na Błoniach*, Kraków, 10.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 198-205.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na Stadionie Dziesięciolecia*, Warszawa, 17.06.1983, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 234-243.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 159-165.

Jan Paweł II, *Na forum pokoju i sprawiedliwości. Orędzie do Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku 2 X 1979*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne 1978-1979*, t. 2, wyd. Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1982, s. 308-324.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Wypłyń na głębię. Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Kubiak Z., *Piękno i gorycz Europy. Dzieje Greków i Rzymian*, wyd. Świat Książki, Warszawa 2003.

Lanckorońska K., *Wspomnienia*, wyd. Znak, Kraków 2003.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Rodziński A., *Preludium do rozważań o polskiej kulturze narodowej*, w: *Z Karolem Wojtyłą myśląc Ojczyzna*, red. W. Chudy, wyd. TN KUL, Lublin 2002, s. 53-56.

Tolkien J.R.R., *Hobbit, czyli tam i z powrotem*, tłum. M. Skibniewska, wyd. Iskry, Warszawa 1997.

FILM EDUKACYJNY

Mój związek z ojczyzną

https://youtu.be/zPGzX-gEeSA

27.

Rozumne planowanie mojego życia

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój moralny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność doceniania i planowania życia

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie odpowiedzialności za własne życie

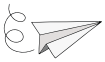

1.4. PROPONOWANE TEMATY

– Współczesne zagrożenia przeciwko życiu.

– Czy człowiek sam panuje nad życiem i śmiercią[1]?
– Czym jest dla mnie życie?
– Jaka jest relacja pomiędzy wolnością i autorytetem?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

– Życie człowieka ma wymiar doczesny i nadprzyrodzony[2].
– Osoba ponosi odpowiedzialność za swojego bliźniego[3].
– Godność osoby ludzkiej jest nienaruszalna.

Zasady

– Rozwijam wszystkie wymiary swojego człowieczeństwa.
– Dbam i chronię osoby słabe[4].
– Nie używam przemocy wobec drugiej osoby.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

– Nowe życie jest darem Boga dla dziecka i jego rodziców[5].

---

[1] „Jednakże na płaszczyźnie kulturowej zaznacza się także wpływ swoistego prometeizmu człowieka, który łudzi się, że w ten sposób może zapanować nad życiem i śmiercią, ponieważ sam o nich decyduje, podczas gdy w rzeczywistości zostaje pokonany i zmiażdżony przez śmierć nieodwracalnie zamkniętą na wszelką perspektywę sensu i na wszelką nadzieję". EV 15.

[2] „Człowiek jest powołany do pełni życia, która przekracza znacznie wymiary jego ziemskiego bytowania, ponieważ polega na uczestnictwie w życiu samego Boga. Wzniosłość tego nadprzyrodzonego powołania ukazuje wielkość i ogromną wartość ludzkiego życia także w fazie doczesnej". EV 2.

[3] „Mimo woli przychodzą tu na myśl współczesne tendencje, prowadzące do uwolnienia człowieka od odpowiedzialności za bliźnich, wyrażające się między innymi zanikiem solidarności z najsłabszymi członkami społeczeństwa, jak starcy, chorzy, imigranci i dzieci, oraz obojętnością często występującą między narodami, nawet wówczas; gdy w grę wchodzą wartości fundamentalne, takie jak życie, wolność i pokój". EV 8.

[4] „Człowiek, który swoją chorobą, niepełnosprawnością lub – po prostu samą swoją obecnością zagraża dobrobytowi lub życiowym przyzwyczajeniom osób bardziej uprzywilejowanych, bywa postrzegany jako wróg, przed którym należy się bronić albo którego należy wyeliminować. Powstaje w ten sposób swoisty «spisek przeciw życiu»". EV 13.

[5] „Życie ofiarowane przez Boga człowiekowi jest darem, dzięki któremu Bóg udziela coś z siebie stworzeniu". EV 34.

– Dobro wspólne narodu jest budowane w oparciu o podstawowe prawa osoby ludzkiej[6].
– Osoba powinna budować hierarchię wartości, na której szczycie zawsze znajduje się człowiek.

Zasady

– Uczę dziecko odkrywania i rozwijania swoich talentów.
– Tłumaczę dziecku, że rozwój społeczny nigdy nie powinien pomijać godności osoby ludzkiej.
– Rozwijam w dziecku wrażliwość na życie ludzkie i postawę kontemplacji świata stworzonego.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

– Służenie życiu ludzkiemu i szanowanie go jest gwarantem pokoju na świecie i rozwoju społecznego[7].
– Tłumaczę uczniom, że życie jest zadaniem, twórczym procesem, który umożliwia stały rozwój człowieczeństwa.
– Prawdziwa demokracja chroni wartość życia[8].

Zasady

– Pomagam uczniom tworzyć w szkole przyjazne i życzliwe relacje.
– Motywuję ucznia do pracy, by mógł odnosić sukcesy w nauce.
– Razem z uczniami angażuję się w działalność na rzecz ochrony życia ludzkiego[9].

---

[6] „Działać na rzecz życia znaczy przyczyniać się do odnowy społeczeństwa przez budowanie dobra wspólnego. Nie można bowiem budować dobra wspólnego, jeśli nie uznaje się i nie chroni prawa do życia, na którym się opierają i z którego wynikają wszystkie niezbywalne prawa człowieka". EV 101.

[7] „[…] Szanuj, broń, miłuj życie i służ życiu – każdemu życiu ludzkiemu! Tylko na tej drodze znajdziesz sprawiedliwość, rozwój, prawdziwą wolność, pokój i szczęście!". EV 5.

[8] „Tylko szacunek dla życia może stanowić fundament i gwarancję najcenniejszych i najpotrzebniejszych dla społeczeństwa wartości, takich jak demokracja i pokój". EV 101.

[9] „Głoszenie to staje się szczególnie naglące dzisiaj, gdy lęk budzą coraz liczniejsze i poważniejsze zagrożenia życia ludzi i narodów, zwłaszcza życia słabego i bezbronnego. Obok dawnych, dotkliwych plag, takich jak nędza, głód, choroby endemiczne, przemoc i wojny, pojawiają się dziś plagi nowe, przybierające nieznane dotąd formy i niepokojące rozmiary". EV 3.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Uczniowie są proszeni o analizę własnego rozwoju. Zastanawiają się, co jest kryterium rozwoju człowieka? Rozważają, czy wkładają cały swój wysiłek w rozwijanie tych zdolności, które służą drugiemu człowiekowi? Czy wystarczająco umacniają w sobie postawy szacunku dla życia, a szczególnie, czy są dostatecznie wrażliwi na osoby z ich najbliższego otoczenia? Praca jest indywidualna, ma pomóc uczniom w ich osobistej formacji.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek nieustannie rozwija swoje człowieczeństwo[10]. Interesuje się drugą osobą. Okazuje jej akceptację, która odznacza się postawą służby wobec innych osób. Nie traktuje innych jako zagrożenia dla siebie. Umie nawiązywać braterskie relacje i solidaryzować się z osobami potrzebującymi pomocy. Uczeń wie, że istnieją fundamentalne prawa ludzkie, m.in. prawo do życia, które nie podlegają głosowaniu czy tymczasowej umowie międzyludzkiej.

1.10. ZAGROŻENIA

Istnieje zagrożenie, że młody człowiek w imię indywidualnej wolności przestanie respektować godność osoby[11]. Zanik wrażliwości na wartość ludzkiego życia może doprowadzić do postawy hołdującej utylitaryzmowi i hedonizmowi. W związkach międzyludzkich zanika szacunek dla osoby, a wzajemnymi relacjami zaczyna kierować postawa materialistyczna. Występuje zagrożenie braku planowania własnego życia i zdania się na tzw. ślepy los, przypadkowość, co może prowadzić do zmarnowania wielu dotychczasowych lat.

---

[10] „Reasumując możemy powiedzieć, że postulowana tu odnowa kultury wymaga od wszystkich odważnego przyjęcia nowego stylu życia, którego wyrazem jest opieranie konkretnych decyzji – na właściwej skali wartości: na prymacie «być» nad «mieć» i osoby nad rzeczą". EV 98.

[11] „Niestety, te niepokojące zjawiska bynajmniej nie zanikają, przeciwnie, ich zasięg staje się raczej coraz szerszy: nowe perspektywy otwarte przez postęp nauki i techniki dają początek nowym formom zamachów na godność ludzkiej istoty, jednocześnie zaś kształtuje się i utrwala nowa sytuacja kulturowa, w której przestępstwa przeciw życiu zyskują aspekt dotąd nieznany i – rzec można – jeszcze bardziej niegodziwy, wzbudzając głęboki niepokój: znaczna część opinii publicznej usprawiedliwia przestępstwa przeciw życiu w imię prawa do indywidualnej wolności i wychodząc z tej przesłanki domaga się nie tylko ich niekaralności, ale wręcz aprobaty państwa dla nich, aby móc ich dokonywać z całkowitą swobodą, a nawet korzystając z bezpłatnej pomocy służby zdrowia". EV 4.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Życie ludzkie jest procesem i zbiorem wyborów. Ważne, aby dobrze planować swoje działania zarówno te bliższe, jak i dalsze. Trzeba być świadomym swoich decyzji i wyborów, a nie czekać aż sytuacja sama się rozwiąże. Przy prawidłowym rozwoju świadomości swojego życia, ważne jest także, aby zdawać sobie sprawę, iż życie, którym dysponujemy jest darem i należy o niego dbać w szczególny sposób. Trzeba eliminować zbędne ryzyko utraty życia, a tym samym zdawać sobie sprawę z rzeczy, które mu zagrażają. We współczesnym świecie pojawiają się coraz to nowsze zagrożenia, więc niezwykle ważne jest, aby uświadamiać młodych ludzi w tym temacie.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Literackie zobrazowanie wartości życia i jego rozumnego planowania znajdujemy w utworze *Dzieci i żaby* Ignacego Krasickiego. Autor w swoim zbiorze pod tytułem *Bajki* w bardzo przystępnej formie przedstawia kluczowe wartości

i idee ludzkiego życia. Każdy z utworów jest ujęty w formie dialogu między zwierzętami, bądź zwierzęciem i człowiekiem.

Koło jeziora
Z wieczora,
Chłopcy wkoło biegali
I na żaby czuwali;
Skoro która wypływała,
Kamieniem w łeb dostawała.
Jedna z nich śmielszej natury,
Wystawiwszy łeb do góry,
Rzekła: „Chłopcy, przestańcie, bo się źle bawicie!
Dla was to jest igraszką, nam idzie o życie".

I. Krasicki, *Dzieci i żaby*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 10.

Bajka *Dzieci i żaby* dotyka bezpośrednio tematu wartości życia i jego zagrożeń. Uświadamia czytelnikowi, że niekiedy to, co dla jednych osób jest zabawą, dla innych może stanowić zagrożenie najcenniejszego daru, jakim jest życie. Autor doskonale uchwycił taką sytuację w relacji człowieka ze zwierzęciem.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Potrzebna jest powszechna mobilizacja sumień i wspólny wysiłek etyczny, aby wprowadzić w czyn wielką strategię obrony życia. Wszyscy razem musimy budować nową kulturę życia: nową, to znaczy zdolną podejmować i rozwiązywać istniejące dziś, a dawniej nieznane problemy związane z ludzkim życiem; nową, to znaczy bardziej zdecydowanie i czynnie przyjętą przez wszystkich chrześcijan; nową, to znaczy zdolną pobudzić do poważnej i śmiałej konfrontacji kulturowej ze wszystkimi.

EV 95.

Płodna miłość małżeńska wyraża się w różnych formach służenia życiu. Wśród nich najbardziej bezpośrednie, właściwe małżeństwu i zarazem takie, w których nic małżeństwa nie może zastąpić, to rodzenie i wychowanie. W istocie każdy akt prawdziwej miłości wobec człowieka potwierdza i doskonali duchową płodność rodziny, będąc aktem posłuszeństwa świętej miłości wobec człowieka potwierdza i doskonali duchową płodność rodziny.

FC 41.

Młodość trzeba poświęcić wielkim ideałom. Czy myślicie o tym? Czy się zgadzacie? Zapytaj Jezusa, czego chce od ciebie, i bądź odważny! Bądź odważna! Zapytaj Go o to! […] zapamiętajcie sobie, chłopcy i dziewczęta: życie trzeba poświęcić wielkim ideałom!

Franciszek, *Modlitwa Maryjna z papieżem. «Głos Jezusa»*, 21.04.2013, w: *Co Franciszek myśli o…?*, wybór i oprac. K. Pytlarz, Wydawnictwo WAM – Księża Jezuici, Kraków 2014, s. 51.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Bo dla nieśmiertelności Bóg stworzył człowieka – uczynił go obrazem swej własnej wieczności.

Mdr 2,23.

Postępujcie jak dzieci światłości! […] Badajcie, co jest miłe Panu. I nie miejcie udziału w bezowocnych czynach ciemności.

Ef 5,8b.10-11a.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Każdy jest odpowiedzialny przed Bogiem za swoje życie, które od Niego otrzymał. Bóg pozostaje najwyższym Panem życia. Jesteśmy obowiązani przyjąć je z wdzięcznością i chronić je ze względu na Jego cześć i dla zbawienia naszych dusz. Jesteśmy zarządcami, a nie właścicielami życia, które Bóg nam powierzył. Nie rozporządzamy nim.

KKK 2280;
por. 2270; 2319.

IV. LITERATURA

Błasiak A., *Młodzież – świat wartości*, wyd. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum–Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Franciszek, *Modlitwa Maryjna z papieżem. «Głos Jezusa»*, 21.04.2013, w: *Co Franciszek myśli o…?*, wybór i oprac. K. Pytlarz, Wydawnictwo WAM – Księża Jezuici, Kraków 2014.

Gordon T., *Wychowanie bez porażek w szkole*, tłum. D. Szafrańska-Poniewierska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2010.

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *Enc. Evangelium vitae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 533-612.

Kaźmierczak P., *Personalistyczna koncepcja wychowania w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum–Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Krasicki I., *Dzieci i żaby*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 10.

Partyka M., *Dzieci zdolne*, wyd. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 2000.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Sękowski A.E., *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, wyd. TN KUL, Lublin 2001.

Sujak E., *Życie jako zadanie*, Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża, Opole 2020.

Wezwani do świętości, red. G. Łuszczak, wyd. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum–Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

28. Wartość uprawianego sportu

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój fizyczno-społeczny

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętność współzawodnictwa

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Formowanie postawy akceptacji samego siebie w aspekcie fizycznym

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Jaki jest polski kibic?
- Jaki jest sens uprawiania ekstremalnych sportów?
- Ideał wychowania człowieka u starożytnych Greków, a dzisiejszy sposób wychowywania.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Sport nie jest celem samym w sobie[1].
- Sport i sfera duchowa człowieka są ze sobą wzajemnie powiązane[2].
- Sport uczy szacunku dla własnego ciała.

Zasady

- Dbam, aby sport nie był podporządkowany komercjalizacji.
- Wiem, że poprzez każdy czyn staję się bardziej sobą, odkrywam własne możliwości i ograniczenia.
- Jestem odpowiedzialny za swoje zdrowie, systematycznie rozwijam własną sprawność fizyczną.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Sport jest spotkaniem i dialogiem pomiędzy osobami.
- Sport jest szkołą pokojowego współistnienia, promuje solidarność pomiędzy ludźmi[3].
- Sport jest sposobem komunikowania się różnych kultur i narodów.

---

[1] „Sport nie jest zwykłym ćwiczeniem muskułów, lecz szkołą wartości moralnych i wychowania do odwagi, do wytrwałości i do przezwyciężenia lenistwa i niedbalstwa. Jest oprócz tego przeciwśrodkiem na miękkość zasad, zniechęcenie i upadek ducha w porażce. Nie ma wątpliwości, że te wartości są w najwyższym stopniu przydatne do formacji osobowości traktującej sport nie jako cel samoistny, lecz jako środek pełnego i harmonijnego rozwoju fizycznego, moralnego i społecznego". Jan Paweł II, *Przemówienie do grupy olimpijczyków*, Watykan, 24.11.1984, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, VII, 2, 1984, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 637.

[2] „Wiecie dobrze, że sport, we wszystkich swoich przejawach, to nie tylko impreza sportowa, lecz bardziej jeszcze napięcie moralne. Wymaga idealnego ładunku duchowego. Sport jest połączony z ryzykiem degradacji człowieka, jeżeli nie jest wspierany i podtrzymywany przez ludzkie cnoty uczciwości, wspaniałomyślności i poszanowania praw gry, a także osoby zawodnika. Te cnoty ściśle harmonizują z duchem chrześcijańskim, ponieważ wymagają zdolności panowania nad sobą, wyrzeczenia, ofiary, pokory, a zatem postawy wdzięczności wobec Boga, który jest dawcą wszelkiego dobra, a więc także potrzebnych zalet fizycznych i umysłowych". Tamże.

[3] „Dlatego Kościół nie przestaje polecać docenienia tego cudownego narzędzia za pomocą stosownego wychowania fizycznego, które pozwalając z jednej strony uniknąć wypaczeń kultu ciała, z drugiej strony ćwiczy i ciało, i ducha w wysiłku, odwadze, równowadze, ofiarności, szlachetności, braterstwie, uprzejmości, i jednym słowem, w fair play. Sport uprawiany w ten sposób dopomoże wam nade wszystko do tego, abyście stali się obywatelami kochającymi porządek społeczny i pokój; nauczy was widzieć w zawodach sportowych już nie walki między rywalami, nie czynniki podziału, lecz pokojowe pokazy igrzyskowe, w których nigdy nie należy

Zasady

- Całą rodziną uprawiamy sport, rozwijamy uczciwe współzawodnictwo.
- Przychodzimy sobie z pomocą w osiąganiu dobrych wyników sportowych[4].
- Poprzez sport przełamuję wszelkie bariery językowe, psychologiczne, kulturowe i społeczne.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Prawdziwy sport promuje ludzką godność[5].
- Sport jest częścią kultury, współtworzy społeczeństwo.
- Sport przyczynia się do rozwoju cywilizacji miłości.

Zasady

- Na przykładach ukazuję, że w sporcie docenia się wartość każdego człowieka.
- Przedstawiam osiągnięcia polskich sportowców i porównuję je ze sportowcami innych narodów.
- Tłumaczę, że sport może przyczynić się do promowania najbiedniejszych krajów.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom wspólne prześledzenie filmowej relacji z zawodów w wybranej dyscyplinie sportowej. Po projekcji zapraszam do skomentowania obejrzanego materiału, do zastanowienia się, m.in.: w jaki sposób sportowcy

zapominać, nawet w potrzebnym dla osiągnięcia zwycięstwa wysiłku, o poczuciu szacunku wobec współzawodnika". Jan Paweł II, *Przemówienie do uczestników Igrzysk Młodzieży*, Rzym, 11.11.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, dz. cyt., s. 165.

[4] „Z tego Placu rozpoczynacie drogę, która prowadzi was przez ulice Rzymu, w sportowym współzawodnictwie, w którym chodzi o przybycie na metę we właściwym czasie i przy wzajemnej pomocy". Jan Paweł II, *Do uczestników III Maratonu Ekologicznego*, Watykan, 1.11.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, dz. cyt., s. 226.

[5] „Umiejcie dlatego odznaczać się prawością i uczciwością, opanowaniem swojego stanu fizycznego i swoich odruchów, szacunkiem dla osoby i doskonałością duchową. Chodzi o wartości, które zdobyte dzisiaj za pomocą sportu, będą wam służyć zawsze, również kiedy ciało nie będzie już odpowiadało wymaganiom gry, ale «mecz» życia będzie domagał się również waszego zaangażowania ludzkiego". Jan Paweł II, *Pozdrowienie dla kierowników i sportowców z Cagliari*, Watykan, 28.03.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, dz. cyt., s. 387.

odnosili się do siebie, jaki jest najlepszy wynik w danej dziedzinie, jakie narodowości brały udział w zawodach, czy sportowiec może być dla mnie autorytetem moralnym i dlaczego?

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek wie, że sport nie może utracić wymiaru ludzkiego[6]. Ze sportu czerpie radość życia, dobre samopoczucie, rozwija swoją kondycję fizyczną. Sport uczy prawdziwej rozrywki, motywuje do przekraczania siebie samego. Człowiek tak pojmujący sport nie żywi wrogości wobec rywali. Sport jest narzędziem do budowania braterskich więzi, wzbudzania szacunku dla innych sportowców i nawiązywania z nimi dialogu[7]. Angażowanie się w uprawianie danej dyscypliny sportowej wiąże się z kształtowaniem zdrowego współzawodnictwa i eliminowaniem sytuacji konfliktowych. W uprawianiu sportu człowiek uświadamia sobie, że sport rozwija go, kształtuje w nim wartości moralne, przez co pomaga budować relacje w społeczeństwie.

1.10. ZAGROŻENIA

Działalność sportowa może prowadzić do zagrożeń moralnych, a nawet utraty życia ludzkiego. Sport bywa rozumiany przez młodego człowieka tylko jako zacięta rywalizacja lub też dążenie do doskonałości fizycznej – staje się jedyną motywacją. Taka postawa może spowodować nieumiejętność współpracy w grupie, jak i nieumiejętność ponoszenia porażek. Młody człowiek nieprzyzwyczajony do wysiłku, systematycznych ćwiczeń, zacznie stosować środki dopingowe, aby osiągnąć dobry wynik sportowy. Przyjęcie w sporcie postawy biernego kibica może stać się przyczyną zaniechania czynnego uprawiania sportu.

---

[6] „Jednym słowem ciało musi być podporządkowane duchowi, który daje światło, wytchnienie i siłę życiu i który sprawia, że jesteście dzielnymi sportowcami, dzielnymi obywatelami i dzielnymi chrześcijanami". Jan Paweł II, *Pozdrowienie dla piłkarzy z Turynu*, Watykan, 13.02.1984, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, dz. cyt., s. 180.

[7] „Czas wolny winien być przeznaczony w sposób właściwy na relaks duchowy oraz wzmacnianie zdrowia ducha i ciała tak przez zgodne z upodobaniami zajęcia i studia, podróże do innych krajów (turystyka), dzięki którym doskonalą się zdolności człowieka, a ludzie ubogacają się we wzajemnym poznaniu, jak również przez ćwiczenia i aktywność sportową, które pomagają w zachowaniu psychicznej równowagi i pojedynczym osobom, i wspólnotom, jak również przyczyniają się do wytwarzania się braterskich związków pomiędzy ludźmi należącymi do wszystkich środowisk, narodów i ras". KDK 61.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Aktywność fizyczna jest nieodzownym elementem klasycznego wychowania. Jest to równie ważne, jak rozwój intelektualny i duchowy. Te trzy elementy powinny ze sobą prawidłowo współgrać. Uprawianie sportu pozwala zrozumieć ideę zdrowego współzawodnictwa oraz uczy szacunku do rywala. Dzięki niemu człowiek rozwija się także wewnętrznie. Przez sport człowiek akceptuje własne ciało, jego zdolności i ograniczenia. Przez to ma do niego większy szacunek, wie jak łatwo można nabawić się kontuzji, a jak ciężko dojść do pełnej sprawności. Ważne jednak, aby sport nie stał się celem samym w sobie, a rozwijał wymienione wyżej przymioty.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Tytułowy bohater lektury *Tomek w krainie kangurów* jest chłopcem, który posiada wiele zalet. Jest bardzo dobrym uczniem, odznacza się niezwykłą błyskotliwością i przebiegłością, a także przywiązaniem do ojczyzny. Wśród tych wszystkich cech, odnajdujemy jeszcze jedną w przytoczonym niżej fragmencie.

> Moneta rzucona za burtę wpadła do morza. W tej chwili mały Arab skoczył z łodzi głową w dół, zniknął w głębinie na kilka sekund i wkrótce wynurzył się znów na powierzchnię, trzymając w zębach pieniążek.
> – Ależ to wspaniały pływak! – zdumiał się Tomek. – Daj mi, tatusiu, kilka monet, muszę przyjrzeć się dokładnie, jak on to robi.

A. Szklarski, *Tomek w krainie kangurów*, wyd. Muza, Warszawa 2018, s. 56.

Na podstawie powyższego fragmentu lektury możemy zobaczyć, jak pewne umiejętności potrafią budzić zachwyt. Wysportowani młodzi Arabowie, którzy doskonale wypracowali umiejętność pływania i nurkowania, imponowali Tomkowi. Widzimy też, że tytułowy bohater nie wrzuca do wody pieniążków tylko po to, aby obserwować widowisko, ale także po to, aby podpatrzeć technikę, jaką posługują się chłopcy. Chce wynieść z tego wiedzę i nowe doświadczenie.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie nabożeństwa czerwcowego*, Elbląg, 6.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 1035.

Każdy rodzaj sportu niesie za sobą bogaty skarbiec wartości, które zawsze trzeba sobie uświadamiać, aby móc je urzeczywistnić. Ćwiczenie uwagi, wychowywanie woli, wytrwałość, odpowiedzialność, znoszenie trudu i niewygód, duch wyrzeczenia i solidarności, wierność młodym, abyście żyli zgodnie z wymaganiami tych wartości, abyście w życiu byli zawsze ludźmi prawymi, uczciwymi i zrównoważonymi, ludźmi, którzy budzą zaufanie i nadzieję.

SD 23.

W Liście do Rzymian Apostoł Paweł szerzej jeszcze wypowie się na temat owego „kształtowania się mocy w słabości", owego duchowego hartowania się człowieka wśród doświadczeń i ucisków, które jest szczególnym powołaniem uczestników cierpień Chrystusowych.

Benedykt XVI, *Wakacje – czas refleksji i modlitwy. Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański»*, 8.07.2007, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/modlitwy/ap_08072007.html [dostęp: 15.02.2021].

Serdecznie witam pielgrzymów angielskojęzycznych obecnych na tym spotkaniu na modlitwie „Anioł Pański". Ze szczególną radością pozdrawiam uczestników turnieju piłki ręcznej „Interamnia World Cup", który odbywa się w Teramo we Włoszech. Uczestnicy tego turnieju pochodzą z przeszło stu krajów, z których niektóre są w konflikcie. To pokojowe spotkanie zawodników jest jednakże przykładem, że sport może nas połączyć w duchu przyjaźni między narodami i kulturami. Sport to rzeczywiście znak, że pokój jest możliwy.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

1 Kor 6,19-20.

Czyż nie wiecie, że ciało wasze jest przybytkiem Ducha Świętego, który w was jest, a którego macie od Boga, i że już nie należycie do samych siebie? Za wielką bowiem cenę zostaliście nabyci. Chwalcie więc Boga w waszym ciele.

Czyż nie wiecie, że gdy zawodnicy biegną na stadionie, wszyscy wprawdzie biegną, lecz jeden tylko otrzymuje nagrodę? Przeto tak biegnijcie, abyście ją otrzymali. Każdy, który staje do zapasów, wszystkiego sobie odmawia; oni, aby zdobyć przemijającą nagrodę, my zaś nieprzemijającą.

1 Kor 9,24-25.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Chociaż nauka moralna wzywa do poszanowania życia fizycznego, nie czyni z niego wartości absolutnej. Sprzeciwia się ona mentalności neopogańskiej, która zmierza do szerzenia kultu ciała, do poświęcenia mu wszystkiego, do bałwochwalczego stosunku do sprawności fizycznej sukcesu sportowego. Z powodu selektywnego wyboru, jakiego dokonuje między silnymi a słabymi, mentalność ta może prowadzić do wypaczenia stosunków międzyludzkich.

KKK 2427; por. 990; 2291.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Wakacje – czas refleksji i modlitwy. Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański»*, 8.07.2007, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/modlitwy/ap_08072007.html [dostęp: 15.02.2021].

Boży doping, red. T. Balon-Mroczka, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2000.

Dziubiński Z., *Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do świata sportu*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000.

Dziwisz S., *Więcej sportu…*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2006.

Górski K., *Piłka jest okrągła*, wyd. Expol, Łódź 2004.

Huntsman J., *Zwycięzcy nie oszukują*, tłum. T. Rzychoń, wyd. Helion, Gliwice 2005.

Jan Paweł II, *Do uczestników III Maratonu Ekologicznego*, Watykan, 1.11.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IV, 2, 1981, wyd. Pallottinum, Poznań 1989, s. 226.

Federer
SUI
* 15
Denis
Istomin
UZB
30
Challenges Remaining
FEDERER ROGER
3
ISTOMIN DENIS
3

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie nabożeństwa czerwcowego*, Elbląg, 6.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 1030-1035.

Jan Paweł II, *List apostolski Salvifici doloris do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych i wiernych Kościoła katolickiego o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 221-245.

Jan Paweł II, *Pozdrowienie dla kierowników i sportowców z Cagliari*, Watykan, 28.03.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IV, 1, 1981, wyd. Pallottinum, Poznań 1989, s. 387-388.

Jan Paweł II, *Pozdrowienie dla piłkarzy z Turynu*, Watykan, 13.02.1984, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, VII, 1, 1984, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 180.

Jan Paweł II, *Przemówienie do grupy olimpijczyków*, Watykan, 24.11.1984, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, VII, 2, 1984, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 637-638.

Jan Paweł II, *Przemówienie do uczestników Igrzysk Młodzieży*, Rzym, 11.11.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IV, 2, 1981, wyd. Pallottinum, Poznań 1989, s. 165-166.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Matuszewska E., *Uciec jak najwyżej. Niedokończone życie Wandy Rutkiewicz*, wyd. Iskry, Warszawa 2004.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Szklarski A., *Tomek w krainie kangurów*, wyd. Muza, Warszawa 2018.

Tuszyński B., *Za cenę życia. Sport Polski walczącej 1939-1945*, wyd. Studio Emka, Warszawa 2006.

Wyrzykowski K., *Robert Korzeniowski. I o to chodzi*, wyd. Studio Emka, Warszawa 2005.

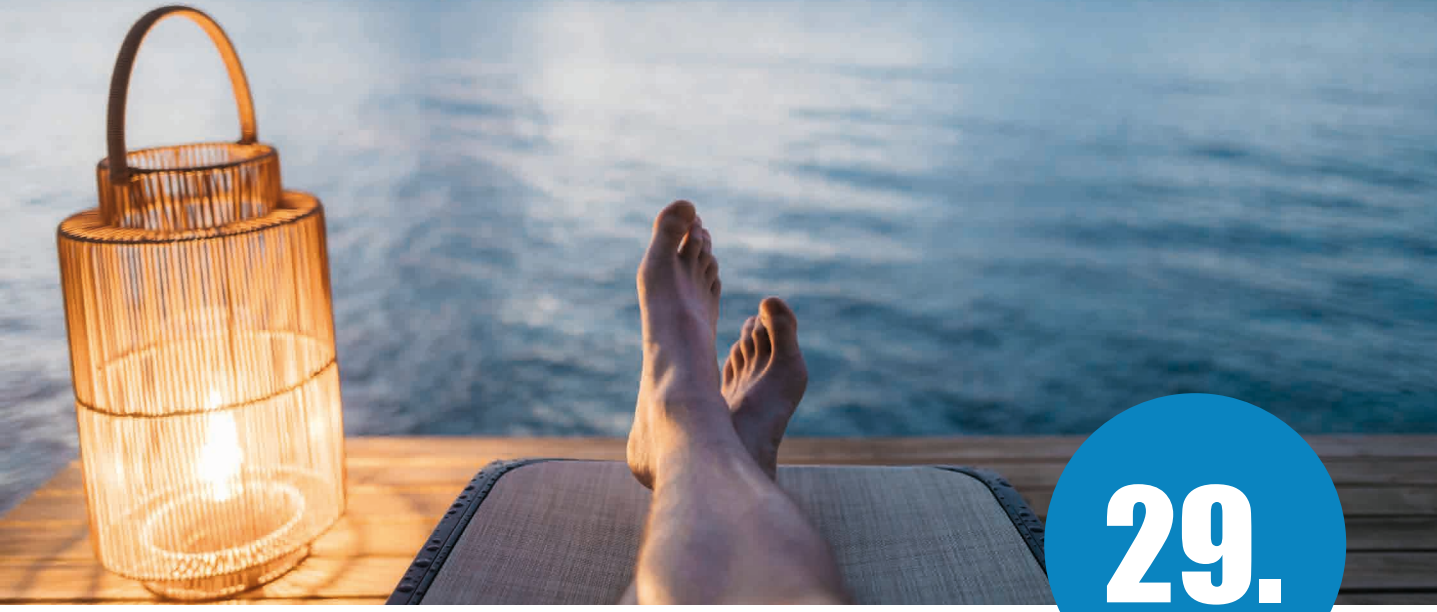

29.

Wysiłek, zmęczenie, relaks

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój integralny osoby

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętne korzystanie z własnych predyspozycji fizycznych

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Praca nad sobą poprzez poznanie i przekraczanie ograniczeń fizycznych i psychicznych

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Jakie cnoty może kształtować wzmożony wysiłek fizyczny?
- Czy zmęczeniu zawsze musi towarzyszyć uczucie niechęci i rezygnacji?
- W jaki sposób konstruktywnie korzystać z wolnego czasu?

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Wysiłek fizyczny rozwija wytrwałość, stanowczość i męstwo.
- Zmęczenie nie może być rozpatrywane w kategoriach porażki.
- Zarówno wypoczynek, jak i relaks powinny służyć rozwojowi fizycznemu i duchowemu.

Zasady

- Odnajduję pozytywne aspekty aktywności fizycznej.
- Zmęczenie towarzyszące wysiłkowi traktuję jako potwierdzenie, że zaangażowałem wszystkie swoje siły.
- Czas wolny wykorzystuję, aby doskonalić umysł i ciało.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Wysiłek umysłowy i fizyczny rozwija indywidualność osoby.
- Zmęczenie i stres skutecznie rozładowuje się w gronie rodzinnym, poprzez wspólne spędzanie wolnego czasu.
- Wypoczynek może przybrać formę aktywną.

Zasady

- Poprzez wspólny wysiłek daję dziecku szansę kształtowania siebie, stawania się coraz silniejszym i bardziej zaradnym życiowo.
- W momencie zmęczenia lub porażki dziecka potrafię skutecznie motywować je do dalszej pracy.
- Mądrze i twórczo pomagam dziecku zaplanować jego czas wolny.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- Umiejętnie dobrany wysiłek fizyczny i umysłowy pozwala odkryć uczniom ich własną wartość.
- Wysiłek grupowy nie może pomniejszyć indywidualności ucznia.
- Zaangażowanie i wysiłek włożony w pracę powinien być jednym z podstawowych kryteriów oceny ucznia.

Zasady

- Czuwam nad tym, aby wysiłek fizyczny był dostosowany do możliwości ucznia.
- Staram się poznać uczniów na tyle, aby proponowana forma wypoczynku była dostosowana do ich wieku i zainteresowań.
- Pamiętam, że wysiłek, zmęczenie i relaks nie muszą nieść wpływów negatywnych, ale mają na celu integralny rozwój osoby.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Organizuję wycieczkę krajoznawczą, najlepiej po dość trudnym i urozmaiconym terenie. Przed wyprawą uprzedzam uczniów, aby zwrócili uwagę, jak zmieniają się ich uczucia i emocje podczas wzmożonego wysiłku. Czy towarzyszy im gniew, zniechęcenie, zniecierpliwienie, czy akceptują siebie w zaistniałej sytuacji? Po wycieczce staram się tak rozmawiać z uczniami, aby nie utożsamiali się z negatywnymi emocjami, jeżeli takowe były, ale aby wykorzystali je do zrozumienia własnych zachowań i reakcji.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek powinien zdawać sobie sprawę, że kształtowanie tylko własnego ciała nie jest jeszcze wszystkim, czego wymaga dobrze ukształtowana osobowość. Rozwój wymaga również wysiłku umysłowego i duchowego. Walka wewnętrzna, którą toczy się podczas zmagań z samym sobą, służy nie tylko do zrozumienia samego siebie, ale przenosi się na relacje społeczne. Uczeń potrafi traktować wysiłek i zmęczenie jako wartości, które sprawiają, że bardziej ceni „bycie" niż „posiadanie"[1]. Uczeń nie traktuje już relaksu jako „zabicia czasu", ale umiejętnie wykorzystuje go do poznawania nowych zainteresowań, które służą jego rozwojowi[2]. Produktywnie spędza czas wolny, umiejętnie tworzy swój plan dnia, który przynosi mu satysfakcję z dobrze spędzonego czasu.

---

[1] „Turystyka ma w sobie coś z «nowego humanizmu», o ile mianowicie przyczynia się do rozwoju wartości osobowych i o ile ułatwia prawdziwe i autentyczne życie społeczne wśród ludzi. Przy pomocy turystyki, między innymi usiłują ludzie zdobywać to, na co czują zapotrzebowanie, aby «więcej być». Doświadczają pewnego niedosytu, który skłania istotę obdarzoną rozumem do podróżowania, aby osiągnąć własne pełniejsze udoskonalenie". A. Casaroli, *List Sekretarza Stanu do Światowej Organizacji Turystyki*, 16.09.1981, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, IV, 2, 1981, wyd. Pallottinum, Poznań 1989, s. 108.

[2] „Wypoczywa się zaś w całej pełni – lepiej może powiedzieć w całej głębi, kiedy ów kontakt z przyrodą staje się kontaktem z Bogiem obecnym w przyrodzie i obecnym w duszy ludzkiej. […] Ludzie w wyprawach szukają często oddalenia od grzechu, od jego zalążków i zaczątków, które tkwią nie tylko w złej woli, ale w całym zdenerwowaniu współczesnego życia,

1.10. ZAGROŻENIA

Złe zrozumienie wysiłku, zmęczenia i relaksu może spowodować przeniesienie akcentów bądź to na zbyt duży wysiłek fizyczny, który prowadzi w konsekwencji do wyniszczenia organizmu, bądź do permanentnego relaksu, który służy gnuśności i lenistwu. W następstwie tego, uczeń bardziej lub mniej świadomie wybiera kulturę konsumpcjonizmu, której towarzyszy kult ciała oraz pomieszanie hierarchii wartości, gdzie „mieć" góruje nad „być"[3].

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Wysiłek, zmęczenie i relaks są wartościami, które przenikają się nawzajem. Jedna może wynikać z drugiej lub wręcz nią być. Wysiłek i zmęczenie nie muszą być kojarzone w sposób negatywny. Przez wysiłek fizyczny hartujemy nasze ciało, a także ducha. Może być on także formą relaksu. Najważniejsze w kontekście tych wartości jest to, aby nie były one marnotrawieniem czasu. Nasz czas wolny powinien być przemyślany w tym sensie, aby służył naszemu rozwojowi. W zmęczeniu powinniśmy znajdować świadomość, że byliśmy aktywni i zrobiliśmy w trakcie wysiłku wszystko, na co było nas stać.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Jedną z głównych bohaterek lektury *Ania z Zielonego Wzgórza* jest Maryla. Jest to starsza, stateczna kobieta, która na skutek pewnego przypadku zdecydowała się, razem ze swoim bratem Mateuszem, na opiekę nad małoletnią sierotą Anią. Charaktery Maryli i jej podopiecznej całkowicie się od siebie różniły. Stopniowo kobieta umiejętnie wprowadzała dziewczynkę w swój zorganizowany świat, przy czym nie obyło się bez wielu przygód i zabawnych sytuacji.

---

w podniecających zabawach i rozrywkach". *Zapis drogi... Wspomnienia «Środowiska» o nieznanym duszpasterstwie księdza Karola Wojtyły*, red. A. Świerczek, Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1999, s. 13-14.

[3] „Postulowana tu odnowa kultury wymaga od wszystkich odważnego przyjęcia nowego stylu życia, którego wyrazem jest opieranie konkretnych decyzji – na płaszczyźnie osobistej, rodzinnej, społecznej i międzynarodowej – na właściwej skali wartości: na prymacie «być» nad «mieć» i osoby nad rzeczą". EV 98.

Była perfekcyjną panią domu. Wszystko w jej gospodarstwie działało jak w szwajcarskim zegarku. To ona utrzymywała dyscyplinę w szwalni dla dziewcząt, ona prowadziła szkółkę niedzielną i była podporą parafialnego Związku Pomocy i Stowarzyszenia Pomocy dla Misjonarzy nawracających niewiernych w dalekich krajach świata.

Mimo tak wielu zajęć pani Małgorzata miała jeszcze na tyle wolnego czasu, aby spędzać godziny w oknie, wpatrując się w wijącą się doliną drogę i szydełkując bawełniane kołdry. Jak z szacunkiem donosiły mieszkające w okolicy kobiety, zrobiła już szesnaście takich kompletów. Dzięki swemu zajmującemu zajęciu pani Małgorzata mogła realizować swoje dwie pasje: szydełkować i obserwować okolicę, wypatrując czegokolwiek niezwykłego.

L.M. Montgomery, *Ania z Zielonego Wzgórza*, tłum. M. Skrabek, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018, s. 6.

Jak wynika z cytowanego fragmentu, Maryla była mistrzynią w organizowaniu własnego czasu. Miała wiele obowiązków, a jeszcze więcej nakładała na siebie dodatkowo. Jej wolny czas był wykorzystywany w pełni i to bardzo mądrze. Żadna z czynności, które wykonywała, nie była marnotrawieniem czasu, wszystko czemuś służyło i miało jakiś cel. Idealnym przykładem jest szycie bawełnianych kołder, które było dla Maryli relaksujące, jednocześnie było bardzo użyteczną czynnością.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Otóż odpoczynek człowieka – jak słusznie wyczuwają to tak liczne środowiska młodych – musi prowadzić do odnalezienia i wypracowania w sobie owego „nowego stworzenia", o którym mówi św. Paweł. Droga do tego wiedzie poprzez słowo Boże odczytywane i celebrowane z wiarą i miłością, poprzez uczestnictwo w sakramentach, a nade wszystko w Eucharystii. Droga do tego wiedzie poprzez zrozumienie i realizację wspólnoty, czyli komunii z ludźmi, która rodzi się z komunii z Chrystusem, z Eucharystii. Droga do tego wiedzie także poprzez zrozumienie i realizację ewangelicznej służby, czyli „diakonii". Obyście, moi drodzy, nie ustawali w tym szlachetnym wysiłku, który pozwala wam stawać się świadkami Chrystusa.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 160.

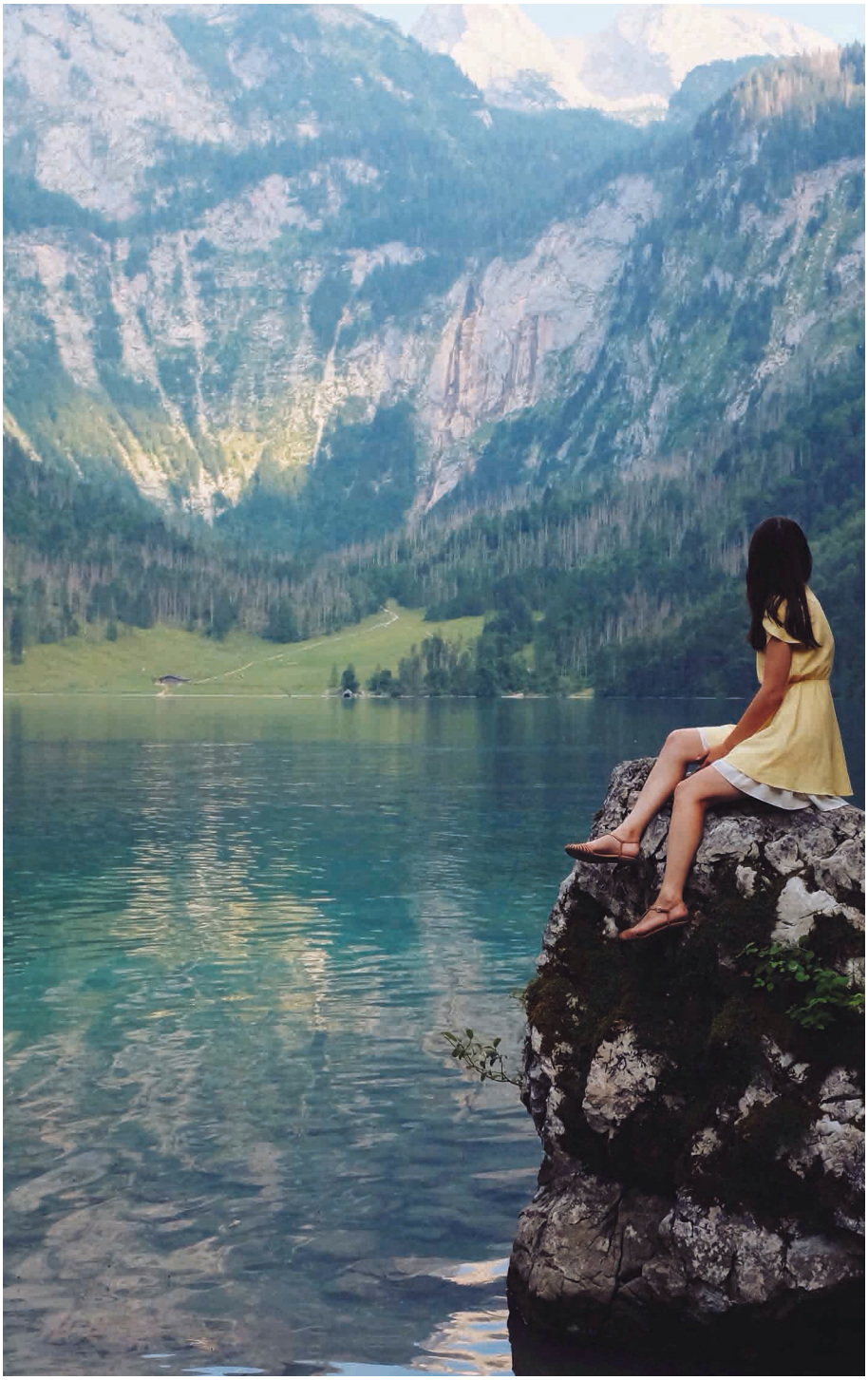

Są wakacje i jutro wyjadę do Lorenzago di Cadore, gdzie będę gościem biskupa Treviso w domu, w którym mieszkał przedtem czcigodny Jan Paweł II. Górskie powietrze dobrze mi zrobi i będę mógł – przynajmniej mam taką nadzieję – swobodniej oddać się refleksji i modlitwie. Życzę wszystkim, a zwłaszcza tym, którzy czują większą tego potrzebę, by mogli pojechać na wakacje, odzyskać siły fizyczne i duchowe oraz mieć uzdrawiający kontakt z naturą. Góry przywołują w szczególności obraz wznoszenia się ducha, dosięgania „wysokiej miary" naszego człowieczeństwa, którą życie codzienne usiłuje niestety obniżyć.

Benedykt XVI, *Wakacje – czas refleksji i modlitwy. Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański»*, 8.07.2007, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/modlitwy/ap_08072007.html [dostęp: 15.02.2021].

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Jeśli siekiera się stępi, a nie naostrzy się jej, trzeba zwiększyć wysiłek. Pożyteczna jest wtedy mądrość, by osiągnąć powodzenie.

Koh 10,10.

A pierwszego dnia po szabacie, wczesnym rankiem, gdy jeszcze było ciemno, Maria Magdalena udała się do grobu i zobaczyła kamień odsunięty od grobu. Pobiegła więc i przybyła do Szymona Piotra i do drugiego ucznia, którego Jezus kochał, i rzekła do nich: „Zabrano Pana z grobu i nie wiemy, gdzie Go położono". Wyszedł więc Piotr i ów drugi uczeń i szli do grobu. Biegli oni obydwaj razem, lecz ów drugi uczeń wyprzedził Piotra i przybył pierwszy do grobu. A kiedy się nachylił, zobaczył leżące płótna, jednakże nie wszedł do środka. Nadszedł potem także Szymon Piotr, idący za nim. Wszedł on do wnętrza grobu i ujrzał leżące płótna oraz chustę, która była na Jego głowie, leżącą nie razem z płótnami, ale oddzielnie zwiniętą na jednym miejscu. Wtedy wszedł do wnętrza także i ów drugi uczeń, który przybył pierwszy do grobu. Ujrzał i uwierzył. Dotąd bowiem nie rozumieli jeszcze Pisma, [które mówi], że On ma powstać z martwych. Uczniowie zatem powrócili znowu do siebie.

J 20,1-10.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Znosząc trud pracy w łączności z Jezusem, rzemieślnikiem z Nazaretu i ukrzyżowanym na Kalwarii, człowiek współpracuje w pewien sposób z Synem Bożym w Jego dziele Odkupienia. Potwierdza, że jest uczniem Chrystusa, niosąc krzyż każdego dnia w działalności, do której wypełniania został powołany.

KKK 2427; por. 1004; 2172.

IV. LITERATURA

Benedykt XVI, *Wakacje – czas refleksji i modlitwy. Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański»*, 8.07.2007, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/modlitwy/ap_08072007.html [dostęp: 15.02.2021].

Blanco L., Carbonell S., *Wartości w życiu rodziny. Ponad 100 zabaw rozwijających wrażliwość na wartości ogólnoludzkie*, tłum. P. Szufliński, wyd. Jedność, Kielce 2017.

Casaroli A., *List Sekretarza Stanu do Światowej Organizacji Turystyki*, 16.09.1981, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, IV, 2, 1981, wyd. Pallottinum, Poznań 1989, s. 107-109.

Drewicz M., *Skauting dzisiaj. Gawędy o harcerstwie*, Wydawnictwo Drogowskazów, Warszawa 1995.

Dziubiński Z., *Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do świata sportu*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000.

Frassati L., *Pier Giorgio Frassati. Człowiek ośmiu błogosławieństw*, tłum. B. Sieroszewska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1999.

Gnitecki J., Pasterniak W., *Wychowanie jako poszukiwanie wartości*, wyd. Wojewódzki Ośrodek Metodyczny, Gorzów Wielkopolski 1993.

Jan Paweł II, *Enc. Evangelium vitae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 533-612.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 159-162.

Jan Paweł II, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988.

Jaskólski A., Jaskólska A., *Podstawy fizjologii wysiłku fizycznego z zarysem fizjologii człowieka*, wyd. AWF, Wrocław 2006.

Kapuściński R., *Autoportret reportera*, wyd. Znak, Kraków 2003.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Montgomery L.M., *Ania z Zielonego Wzgórza*, tłum. M. Skrabek, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Zahratowicz Z., *Pustelnik z Mar Musa*, Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2004.

Zapis drogi... Wspomnienia «Środowiska» o nieznanym duszpasterstwie księdza Karola Wojtyły, red. A. Świerczek, Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1999.

FILM EDUKACYJNY

Wysiłek, zmęczenie, relaks

https://youtu.be/jeyC-DAqJIo

30. Wartość rozwoju materialnego

I. PROSPEKT WARTOŚCI

1.1. CEL OGÓLNY

Rozwój integralny osoby

1.2. CEL SZCZEGÓŁOWY

Umiejętne korzystanie z dóbr materialnych

1.3. CEL WYCHOWAWCZY

Kształtowanie równowagi pomiędzy potrzebą, a pragnieniem posiadania

1.4. PROPONOWANE TEMATY

- Jakie są współczesne formy działalności w zakresie pomocy społecznej?
- Czy „być” to „mieć”?
- Charakterystyka współczesnego rozwoju materialnego.

1.5. ZADANIA DLA UCZNIA, SAMOWYCHOWANIE

Normy

- Właściwe korzystanie ze zdobyczy techniki pomaga godniej żyć.
- Wartości materialne współistnieją z wartościami duchowymi; nie wykluczają się.
- Zasada prymatu osoby nad rzeczą.

Zasady

- Z szacunku dla ludzkiej pracy dbam o rzeczy materialne.
- Zachowuję równowagę pomiędzy duchową a materialną sferą mojego życia.
- Korzystanie z dóbr materialnych nie ogranicza mojej wolności.

1.6. ZADANIA DLA RODZICÓW

Normy

- Praca człowieka ma wymiar podmiotowy, nie przedmiotowy.
- Rzeczy materialne są odzwierciedleniem ludzkich zdolności i wysiłków.
- Dobra materialne mają służyć dobru człowieka.

Zasady

- Uczę dziecko, że to człowiek jest podmiotem wszelkiej pracy i wszelkich zdobyczy cywilizacyjnych.
- Przypominam, że dbanie o dobro wspólne to wyraz szacunku dla samego siebie i drugiego człowieka.
- Uświadamiam dziecku, że człowieka ceni się za to, kim jest, a nie za to, co posiada.

1.7. ZADANIA DLA SZKOŁY, WYCHOWAWCY

Normy

- W zdrowym pragnieniu posiadania nie ma miejsca na zazdrość i zawiść.
- Uczciwa praca jest środkiem zdobywania dóbr materialnych.
- Szkoła uczy, że rzeczywistość materialna powinna służyć rozwojowi człowieka.

Zasady

- Wychowuję uczniów tak, aby dobra materialne traktowali jako środek do celu, jakim jest rozwój godności osoby.

– Uczę hierarchii wartości, w której dobra materialne pełnią funkcję służebną.
– Pilnuję, aby w szkole nie były eksponowane różnice materialne.

1.8. SPOSÓB REALIZACJI

Proponuję uczniom porównanie sytuacji dzieci i młodzieży z krajów Trzeciego Świata, dotkniętych biedą i głodem, z sytuacją ich rówieśników z Europy czy Ameryki Północnej. Dyskusję prowadzę w kierunku refleksji, że dobra materialne nie stanowią o „byciu" człowiekiem, ale muszą służyć celom wyższym, niż zaspokajanie przyjemności i zachcianek. Wspólnie zastanawiamy się, w jaki sposób można wykorzystać zdobycze nauki, techniki, aby ułatwić życie innym ludziom.

1.9. OSIĄGNIĘCIA, EFEKTY

Młody człowiek wykorzystuje dobra materialne tak, że służą mu one jako środek do celu, jakim jest rozwój jego własnej osobowości. Umiejętnie posługuje się osiągnięciami technicznymi, zabiega o nie, zdobywa je, również po to, aby pomagać innym ludziom. Uczeń rozumie także, że człowieka nie można oceniać po tym, co posiada. Dobra materialne nabierają dla niego wartości, kiedy nadaje się im wymiar służebny[1].

1.10. ZAGROŻENIA

Zachwiana równowaga pomiędzy wartościami materialnymi a duchowymi kieruje młodego człowieka ku cywilizacji konsumpcyjnej[2], w której człowieka ocenia się po tym, co posiada. Dobrobyt materialny może stać się jedynym kryterium sensu życia i działania człowieka. Korzyści płynące z pracy stają się

---

[1] „Te właśnie podstawowe stwierdzenia o pracy wyłaniały się zawsze z zasobów chrześcijańskiej prawdy, zwłaszcza z samego orędzia «ewangelii pracy», stwarzając zrąb nowego myślenia, wartościowania i postępowania ludzi. W epoce nowożytnej, od samego początku kształtowania się ery przemysłowej, chrześcijańska prawda o pracy musiała się przeciwstawić różnym kierunkom myślenia materialistycznego i ekonomistycznego". LE 7.

[2] „Jedynym celem, który się bierze pod uwagę, jest własny dobrobyt materialny. Tak zwana «jakość życia» jest interpretowana najczęściej lub wyłącznie w kategoriach wydajności ekonomicznej, nie uporządkowanego konsumpcjonizmu, atrakcji i przyjemności czerpanych z życia fizycznego, natomiast zapomina się o głębszych – relacyjnych, duchowych i religijnych – wymiarach egzystencji". EV 23.

ważniejsze niż dobro człowieka, a młodzież zaczyna cenić tylko tych, którzy imponują jej wyłącznie rzeczami materialnymi. W ten sposób budowane relacje są nietrwałe i nie dają poczucia bezpieczeństwa i stabilizacji.

II. PEDAGOG

2.1. TREŚĆ MATERIAŁU

Rozwój materialny jest w życiu człowieka bardzo ważny z oczywistych względów. Każdy z nas potrzebuje do życia kilku rzeczy, bez których nie jest to możliwe. Nie ma w tym nic złego, jeśli oprócz tych podstawowych potrzeb, pragniemy ułatwić sobie życie i uczynić je bardziej komfortowym. Ważne jednak, aby w pogoni za materialnym bytem nie zaniedbać wartości duchowych i rozwoju tej sfery życia. Zarówno rozwój duchowy, jak i materialny mogą z powodzeniem iść ze sobą w parze, wystarczy zachować odpowiednią równowagę.

2.2. LITERATURA WYBRANA Z KOMENTARZEM

Bajki Ignacego Krasickiego są zbiorem ponadczasowych utworów, które wprowadzają młodszych w świat uniwersalnych wartości, a starszym pozwalają w prosty sposób zrewidować swoje postępowanie. Jednym z przykładów świetnego wyczucia i doskonałej obserwacji ludzkiego życia jest utwór *Żółw i mysz*. Bohaterami utworu są dwa zwierzęta, które wdały się w krótką rozmowę na temat własności i materializmu.

Że zamknięty w skorupie niewygodnie siedział,
Żałowała mysz żółwia; żółw jej odpowiedział:
„Miej ty sobie pałace, ja mój domek ciasny;
Prawda, nie jest wspaniały, szczupły, ale własny".

I. Krasicki, *Żółw i mysz*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 8.

Bajka *Żółw i mysz* w błyskotliwy sposób znajduje paralelę pomiędzy światem zwierząt a światem ludzi. Światopogląd żółwia, który bardzo ceni sobie to co własne, spotyka się z poglądem myszy, która mieszka w okazałym domu, który nie jest jej własnością. Dzięki tej konwersacji możemy uświadomić sobie, że należy rozwijać swój materialny dobrobyt, lecz w oparciu o zdrowe i rozsądne postępowanie.

III. NAUCZANIE RELIGIJNE

3.1. NAUCZANIE PAPIESKIE

Opisana tu materialistyczna wizja prowadzi do prawdziwego zubożenia relacji między osobami. Szkodę ponoszą tu przede wszystkim kobiety, dzieci, chorzy lub cierpiący, starcy. Właściwe kryterium, które powinno przesądzać o uznaniu godności osoby – to znaczy kryterium szacunku, bezinteresowności i służby – zostaje zastąpione przez kryterium wydajności, funkcjonalności i przydatności: drugi człowiek jest ceniony nie za to, kim „jest", ale za to, co „posiada, czego dokonuje i jakie przynosi korzyści". Oznacza to panowanie silniejszego nad słabszym.

EV 23.

Społeczeństwo dobrobytu, rozwinięte materialnie, ale przytłaczające dla duszy, nie jest ze swej natury ukierunkowane na autentyczny rozwój. Nowe formy zniewolenia przez narkotyki i rozpacz, w jaką popada tak wiele osób, znajdują wyjaśnienie nie tylko socjologiczne i psychologiczne, ale zasadniczo duchowe. Pustka, w jakiej dusza czuje się pozostawiona, mimo licznych terapii dla ciała i dla psychiki, przynosi cierpienie. Nie ma pełnego rozwoju i powszechnego dobra wspólnego bez dobra duchowego i moralnego osób, pojmowanych w ich pełni duszy i ciała.

CV 76.

3.2. PISMO ŚWIĘTE

Żaden sługa nie może dwom panom służyć. Gdyż albo jednego będzie nienawidził, drugiego miłował; albo z tamtym będzie trzymał, a tym wzgardzi. Nie możecie służyć Bogu i Mamonie!

Łk 16,13-14.

A oto zbliżył się do Niego pewien człowiek i zapytał: „Nauczycielu, co dobrego mam czynić, aby otrzymać życie wieczne?". Odpowiedział mu: „Dlaczego Mnie pytasz o dobro? Jeden tylko jest Dobry. A jeśli chcesz osiągnąć życie, zachowaj przykazania". Zapytał Go: „Które?" Jezus odpowiedział: „Oto te: Nie zabijaj, nie cudzołóż, nie kradnij, nie zeznawaj

fałszywie, czcij ojca i matkę oraz miłuj swego bliźniego, jak siebie samego!" Odrzekł Mu młodzieniec: „Przestrzegałem tego wszystkiego, czego mi jeszcze brakuje?" Jezus mu odpowiedział: „Jeśli chcesz być doskonały, idź, sprzedaj, co posiadasz, i rozdaj ubogim, a będziesz miał skarb w niebie. Potem przyjdź i chodź za Mną!". Gdy młodzieniec usłyszał te słowa, odszedł zasmucony, miał bowiem wiele posiadłości.

Mt 19,16-22;
por. Mt 7,13-14; Ps 119.

3.3. KATECHIZM KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Jezus nakazuje swoim uczniom, by przedkładali Go nad wszystko i nad wszystkich, oraz proponuje im „wyrzeczenie się wszystkiego co posiadają", ze względu na Niego i Ewangelię. Na krótko przed swą męką pokazał im przykład ubogiej wdowy jerozolimskiej, która ze swego niedostatku dała wszystko, co miała na utrzymanie. Wypełnienie zalecenia wolności serca wobec bogactw jest konieczne, by wejść do Królestwa niebieskiego.

KKK 2544;
por. 2536; 2547.

IV. LITERATURA

Bednarek J., *Multimedia w kształceniu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

Benedykt XVI, *Enc. Caritas in veritate*, [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [dostęp: 15.02.2021].

Boulad H., *Mistyka a zaangażowanie społeczne*, tłum. T. Semczuk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Goban-Klas T., *Cywilizacja medialna. Geneza, ewolucja, eksplozja*, wyd. WSiP, Warszawa 2007.

Jan Paweł II, *Enc. Evangelium vitae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 533-612.

Jan Paweł II, *Enc. Laborem exercens*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 107-144.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 26-63.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Krasicki I., *Żółw i mysz*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 8.

Ogińska-Bulik N., *Zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży*, wyd. Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2006.

Pachociński R., *Oświata XXI wieku. Kierunki przeobrażeń*, wyd. Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 1999.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

Wawrzak-Chodaczek M., *Internet w społeczeństwie polskim. Możliwości jego wykorzystania i zagrożenia*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2005.

Bibliografia

I. LITERATURA PODMIOTU

1. DOKUMENTY PAŃSTWOWE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.

Konwencja o prawach dziecka. Przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526 ze zm.

Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Działania edukacyjno-wychowawcze w szkołach*, 7.01.2019, Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, [online:] https://www.gov.pl/web/edukacja/dzialania-edukacyjno-wychowawcze-w--szkolach [dostęp: 15.02.2021].

Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym szkoły*, red. J. Dobrzyńska, „Biblioteczka Reformy" nr 37, wyd. MEN, Biuro Administracyjne, Warszawa 2001.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. 2017, poz. 356, [online:] https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2017.039.0000356 [dostęp: 15.02.2021].

Ustawa z dnia 25.02.1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, t.j., Dz.U. z 2019 r., poz. 2086 ze zm.

2. NAUCZANIE KOŚCIOŁA

2.1. PISMO ŚWIĘTE

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. Pallottinum, Poznań 2012.

2.2. DOKUMENTY KOŚCIOŁA POWSZECHNEGO

Konferencja Episkopatu Polski, *Dialog, tolerancja, wartości. Orędzie biskupów polskich o potrzebie dialogu i tolerancji w warunkach budowy demokracji*, 16.11.1995, wyd. Biblos, Tarnów 1996.

Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej*, w: *Służyć wzrastaniu w prawdzie i miłości. Wybór dokumentów Kościoła na temat szkoły katolickiej i wychowania*, red. J. Poniewierski, wyd. AA, Kraków 2009, s. 431-476.

Kongregacja Nauki Wiary, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002.

Papieska Rada ds. Świeckich, *Godność i posłannictwo ludzi starszych w Kościele i w świecie*, w: *Życie konsekrowane w trzecim wieku*, red. K. Wójtowicz, wyd. Alleluja, Kraków 2000, s. 104-169.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, tłum. D. Chodyniecki, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich* [*Nostra aetate*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 333-337.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wolności religijnej* [*Dignitatis humanae*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 410-421.

Sobór Watykański II, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim* [*Gravissimum educationis*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 314-324.

Sobór Watykański II, *Dekret o apostolstwie świeckich* [*Apostolicam actuositatem*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 377-401.

Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele* [*Lumen gentium*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 104-166.

Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym* [*Dei verbum*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 350-363.

Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* [*Gaudium et spes*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606.

Sobór Watykański II, *Konstytucja o Liturgii Świętej* [*Sacrosanctum concilium*], w: tegoż, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 48-78.

2.3. DOKUMENTY I NAUCZANIE PAPIESKIE

Alfabet Franciszka, oprac. P. Żyłka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.

Benedykt XVI do młodych, red. S. Szefer, wyd. AA, Kraków 2006.

Benedykt XVI, *Adh. Ecclesia in Medio Oriente*, [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20120914_ecclesia-in-medio-oriente.html [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Bądźcie zwiastunami i świadkami nadziei. Przemówienie podczas spotkania z artystami*, Watykan, 21.11.2009, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/artysci_21112009.html [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Enc. Caritas in veritate. Miłość w prawdzie,* [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Enc. Deus caritas est. O miłości chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2006.

Benedykt XVI, *Enc. Spe salvi. O nadziei chrześcijańskiej*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Benedykt XVI, *Ewangelia daru i bezinteresowności*, Watykan, 19.05.2012, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/laikat_19052012.html [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Łączy nas pragnienie pokoju i poszukiwanie sensu życia. Spotkanie międzyreligijne w sali kapituły St. Mary's Cathedral*, Sydney, 18.07.2008, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/sdm2008_mreligijne_18072008.html [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Miłość musi owocować. Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański*, Watykan, 13.11.2011, [online:] http://papiez.wiara.pl/doc/1006964.Milosc-musi-owocowac [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Miłujcie się wzajemnie, tak jak Ja was umiłowałem. Orędzie na XXII ŚDM*, Watykan, 27.01.2007, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, Wydawnictwo M, Kraków 2014, s. 139-145.

Benedykt XVI, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju. 1 stycznia 2011 roku*, Watykan, 8.12.2010, Libreria Editrice Vaticana, [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20101208_xliv-world-day-peace.html [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Portale społecznościowe: bramy prawdy i wiary; nowe przesłanie dla ewangelizacji. Orędzie Papieża Benedykta XVI na XLVII ŚDŚSP*, [online:] http://papiez.wiara.pl/doc/1706392.Bramy-prawdy-i--wiary [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Przemówienie Ojca Świętego Benedykta XVI po koncercie w teatrze La Scala*, [online:] http://www.radiomaryja.pl/multimedia/przemowienie-ojca-swietego-benedykta-xvi-po-koncercie-w-teatrze--la-scala-3 [dostęp: 15.02.2021].

Benedykt XVI, *Troszczmy się o siebie wzajemnie, by się zachęcać do miłości i do dobrych uczynków. Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Wielki Post 2012*, Watykan, 3.11.2011, [online:] http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/lent/documents/hf_ben-xvi_mes_20111103_lent-2012.html [dostęp: 11.13.2020].

Benedykt XVI, *Wakacje – czas refleksji i modlitwy. Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański»*, 8.07.2007, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/modlitwy/ap_08072007.html [dostęp: 15.02.2021].

Elementarz Benedykta XVI Josepha Ratzingera dla pobożnych, zbuntowanych i szukających prawdy, Wydawnictwo Literackie, wybrał i oprac. M. Zawada, Kraków 2008.

Franciszek, *Adh. Amoris laetitia. O miłości w rodzinie*, Wydawnictwo M, Kraków 2016.

Franciszek, *Adh. Christus vivit. Do młodych i całego Ludu Bożego*, 25.03.2019, Libreria Editrice Vaticana, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20190325_christus-vivit.html#_ftnref121 [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Adh. Evangelii gaudium. Radość Ewangelii*, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Audiencja generalna*, 10.06.2015, [online:] http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150610_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Audiencja generalna*, 20.05.2015, Libreria Editrice Vaticana, [online:] http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150520_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Czuwać nad naszymi uczuciami*, 19.03.2013, w: J.M. Bergoglio, *Kwiatki papieża Franciszka*, tłum. X. Bordas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2013, s. 108.

Franciszek, *Enc. Lumen fidei. O wierze*, Wydawnictwo M, Kraków 2014.

Franciszek, *Kto rozgrzewa nasze serce. Audiencja generalna*, Watykan, 4.06.2014, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2014/documents/papa-francesco_20140604_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Modlitwa Maryjna z papieżem. «Głos Jezusa»*, 21.04.2013, w: *Co Franciszek myśli o…?*, wybór i oprac. K. Pytlarz, Wydawnictwo WAM–Księża Jezuici, Kraków 2014.

Franciszek, *Msza św. na zakończenie Światowego Spotkania Rodzin. Homilia*, Filadelfia, 27.09.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2015/documents/papa-francesco_20150927_usa-omelia-famiglie.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Nabożeństwo różańcowe w bazylice Matki Boskiej Większej*, Rzym, 4.05.2013, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/modlitwy/rozaniec_04052013.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Powrót z wygnania. Rodzice nie mogą rezygnować ze swojej roli, powierzając dzieci «ekspertom». Audiencja generalna*, 20.05.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150520_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Przemówienie podczas spotkania na rzecz wolności religijnej*, Filadelfia, 26.09.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150926_usa-liberta-religiosa.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Przemówienie w czasie spotkania z wolontariuszami, XXVIII ŚDM*, Rio de Janeiro, 28.07.2013, w: Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, *Tryptyk o wierze*, wybór i oprac. S. Tasiemski, Wydawnictwo M, Kraków 2014, s. 241-243.

Franciszek, *Przesłanie wideo do Polaków*, „L'Osservatore Romano" 2014, nr 5, wyd. pol., s. 12-13.

Franciszek, *Przy rodzinnym stole. Audiencja generalna*, Watykan, 11.11.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2015/documents/papa-francesco_20151111_udienza-generale.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Rodzice nie mogą rezygnować z wychowywania dzieci. Audiencja generalna*, Watykan, 20.05.2015, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/audiencje/ag_20052015.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Serce wielkie i otwarte na Boga*, rozm. przepr. A. Spadaro, „La Civiltà Cattolica", „Deon.pl", [online:] http://www.deon.pl/religia/serwis-papieski/wywiady-franciszek/art,1,serce-wielkie-i-otwarte-na-boga-calosc-wywiadu.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Sarajewo, 6.06.2015, [online:] http://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/june/documents/papa-francesco_20150606_sarajevo-giovani.html [dostęp: 15.02.2021].

Franciszek, *Sprzeciw wobec pracy niewolniczej*, „L'Osservatore Romano" 2013, nr 6, wyd. pol., s. 36-37.

Franciszek, *To niewiele, które staje się bogactwem*, Rzym, 30.05.2013, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/bcialo_30052013.html [dostęp: 15.02.2021].

Jan Paweł II i dialog międzyreligijny, wybór i oprac. B.L. Sherwin, H. Kasimow, tłum. A. Nowak, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001.

Jan Paweł II, *«Solidarność» przygotowała wydarzenia roku 1989*, Watykan, 20.12.1995, w: tegoż, *W trosce o dobro Rzeczypospolitej. Wskazania dla polskich polityków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005, s. 174-176.

Jan Paweł II, *Adh. Catechesi tradendae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 19-62.

Jan Paweł II, *Adh. Christifideles laici*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 221-294.

Jan Paweł II, *Adh. Ecclesia in Europa*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 859-914.

Jan Paweł II, *Adh. Familiaris consortio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-132.

Jan Paweł II, *Adh. Pastores dabo vobis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 327-418.

Jan Paweł II, *Adh. Pastores gregis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 921-1054.

Jan Paweł II, *Adh. Redemptoris custos*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 2, *Adhortacje*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 301-320.

Jan Paweł II, *Apel Jasnogórski*, Częstochowa, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 499-504.

Jan Paweł II, *Bądźcie poszukiwaczami, świadkami i głosicielami prawdy Chrystusa. List do młodzieży Rzymu*, 8.09.1997, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 443-446.

Jan Paweł II, *Błogosławiony Fra Angelico – sztuka jako droga ku doskonałości*, Rzym, 18.02.1984, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 237-244.

Jan Paweł II, *Chronić dzieciństwo dla dobra społeczeństwa. Przemówienie do dziennikarzy europejskich*, 13.01.1979, w: tegoż, *Nauczanie społeczne 1978-1979*, wyd. Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1982, s. 91-93.

Jan Paweł II, *Chrześcijański sens cierpienia i starości*, Onitsha, 13.02.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, *1982*, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 186-187.

Jan Paweł II, *Czeka nas niebo*, Fatima, 13.05.2000, „L'Osservatore Romano" 2000, nr 7-8, s. 8-9.

Jan Paweł II, *Człowiek nie powinien być uzależniony od środków technicznych*, 17.04.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, *1982*, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 535-537.

Jan Paweł II, *Dekalog dla Polaków*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2006.

Jan Paweł II, *Dialog*, Madras, 5.02.1986, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IX, 1, 1986, wyd. Pallottinum, Poznań 2005, s. 160-163.

Jan Paweł II, *Do uczestników III Maratonu Ekologicznego*, Watykan, 1.11.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IV, 2, 1981, wyd. Pallottinum, Poznań 1989, s. 226.

Jan Paweł II, *Dobro kulturalne każdego człowieka jest wartością dla innych. Przemówienie do przedstawicieli Katolickiego Uniwersytetu Portugalskiego*, Lizbona, 14.05.1982, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 135-144.

Jan Paweł II, *Duchowa wizja człowieka*, Delhi, 2.02.1986, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IX, 1, 1986, wyd. Pallottinum, Poznań 2005, s. 137-141.

Jan Paweł II, *Enc. Centesimus annus*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 399-446.

Jan Paweł II, *Enc. Dives in misericordia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 69-100.

Jan Paweł II, *Enc. Evangelium vitae*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 533-612.

Jan Paweł II, *Enc. Fides et ratio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 675-738.

Jan Paweł II, *Enc. Laborem exercens*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 107-144.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptor hominis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 26-63.

Jan Paweł II, *Enc. Redemptoris missio*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 333-392.

Jan Paweł II, *Enc. Sollicitudo rei socialis*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 281-329.

Jan Paweł II, *Enc. Ut unum sint*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 619-666.

Jan Paweł II, *Enc. Veritatis splendor*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 1, *Encykliki*, Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 453-526.

Jan Paweł II, *Encyklopedia dialogu i ekumenizmu*, red. E. Sakowicz, wyd. Polwen, Radom 2006.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej dla świata pracy*, Zaspa, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 490-498.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Gniezno, 3.06.2006, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 907-914.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Koszalin, 1.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 564-568.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy Świętej sprawowanej na terenie byłego obozu koncentracyjnego*, Oświęcim-Brzezinka, 7.06.1979, Libreria Editrice Vaticana 1979, [online:] http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/homilies/1979/documents/hf_jp-ii_hom_19790607_polonia-brzezinka.html [dostęp: 15.02.2021].

Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Lubaczów, 3.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2005, s. 595-603.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na placu Mickiewicza*, Poznań, 3.06.1997, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 917-924.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie liturgii słowa skierowana do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte*, Gdańsk, 12.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 476-484.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej ojca Rafała Chylińskiego*, Warszawa, 9.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 750-756.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. beatyfikacyjnej abpa Zygmunta Szczęsnego Felińskiego, o. Jana Beyzyma, Jana Balickiego i s. Sancji Janiny Szymkowiak*, Kraków, 18.08.2002, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 1211-1215.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na lotnisku wojskowym*, Radom, 4.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 620-626.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na Błoniach*, Kraków, 10.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 198-205.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św. odprawionej na Stadionie Dziesięciolecia*, Warszawa, 17.06.1983, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 234-243.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Częstochowa, 15.08.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 804-811.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Łowicz, 14.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 1141-1147.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie Mszy św.*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 159-165.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie nabożeństwa czerwcowego*, Elbląg, 6.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 1030-1035.

Jan Paweł II, *Homilia wygłoszona w czasie pielgrzymki do Ziemi Świętej*, Góra Synaj, 26.02.2000, *Dziesięcioro przykazań prawem miłości i wolności człowieka*, w: C. Drążek, *Jan Paweł II. Wskazania na trzecie tysiąclecie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002, s. 191-192.

Jan Paweł II, *Kino nośnikiem kultury i wartości. Orędzie na XXIX ŚDŚSP*, 6.01.1995, w: tegoż, *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Komunikacji Społecznej. 1967-2002*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2002, s. 201-205.

Jan Paweł II, *Kultura i perspektywy przyszłości świata*, Coimbra, 15.05.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, 1982, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 736-740.

Jan Paweł II, *List apostolski Novo millennio ineunte do biskupów, duchowieństwa i wiernych na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 531-561.

Jan Paweł II, *List apostolski Parati semper do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 251-275.

Jan Paweł II, *List apostolski Salvifici doloris do biskupów, kapłanów, rodzin zakonnych i wiernych Kościoła katolickiego o chrześcijańskim sensie ludzkiego cierpienia*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 221-245.

Jan Paweł II, *List do artystów*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 490-501.

Jan Paweł II, *List do moich braci i sióstr – ludzi w podeszłym wieku*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 516-526.

Jan Paweł II, *List Gratissimam sane do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 358-399.

Jan Paweł II, *List O szacunek dla ludzi w podeszłym wieku. Przemówienie do uczestników konferencji zorganizowanej przez Papieską Radę do spraw Duszpasterstwa Służby Zdrowia*, 31.10.1999, „L'Osservatore Romano" 1999, nr 3 (20), s. 18-19.

Jan Paweł II, *List Tra pochi giorno* [*giorni*] *do dzieci w Roku Rodziny*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 431-436.

Jan Paweł II, *List z okazji 700-lecia Sanktuarium Świętego Domu w Loreto*, Watykan, 15.08.1993, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 3, *Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 349-354.

Jan Paweł II, *Ludzie starsi są potrzebni. Przemówienie w czasie modlitwy Anioł Pański*, Castel Gandolfo, 25.07.1999, w: tegoż, *Anioł Pański z papieżem*, t. 7, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Watykan 2001, s. 220-221.

Jan Paweł II, *Macie dać Kościołowi nową młodość. Spotkanie z młodzieżą Szwajcarii Romańskiej*, Fryburg, 13.06.1984, w: *Podręcznik pokolenia JPII. Ojcowskie słowo do młodych świata, Polski i Lednicy*, red. H. Koźmińska, wyd. Duszpasterstwo Akademickie Dominikanów, Poznań 2008, s. 137-141.

Jan Paweł II, *Misja Kościoła w erze komputerów. Orędzie na XXIV ŚDŚSP*, 24.01.1990, Opoka.org.pl, [online:] https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/oredzie_ssp_1990.html [dostęp: 15.02.2021].

Jan Paweł II, *Modlitwa jednoczy chrześcijan*, Watykan, 11.04.1986, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IX, 1, 1986, wyd. Pallottinum, Poznań 2005, s. 494-495.

Jan Paweł II, *Na forum pokoju i sprawiedliwości. Orędzie do Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku 2 X 1979*, w: tegoż, *Nauczanie społeczne 1978-1979*, t. 2, wyd. Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1982, s. 308-324.

Jan Paweł II, *Nauczanie moralne. Bioetyka*, wyd. Polwen, Radom 2006.

Jan Paweł II, *Nauczanie religii w polskiej szkole. Spotkanie z katechetami, nauczycielami i uczniami*, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 681-687.

Jan Paweł II, *Nie poddawajcie się «kulturze śmierci»*, Rzym, 14.04.1984, w: tegoż, *Rozmowy z młodymi*, wybór i oprac. A. Sieradzki, wyd. Instytut Studiów nad Rodziną ATK, Łomianki 1991, s. 76-84.

Jan Paweł II, *O życiu. Aborcja, eutanazja, wojna*, red. A. Sujka, Wydawnictwo M, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Orędzie do środowisk uniwersyteckich*, Gwatemala, 7.03.1983, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 206-212.

Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Jan Paweł II, *Panie, do kogóż pójdziemy? Ty masz słowa życia wiecznego. Orędzie na XI ŚDM*, 26.11.1995, w: tegoż, *Młodzież nadzieją Kościoła*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005, s. 110-116.

Jan Paweł II, *Pokój i młodzi idą razem. Orędzie na XVIII Światowy Dzień Pokoju – 1985 r.*, Watykan, 1.01.1985, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 4, *Konstytucje apostolskie. Listy motu proprio i bulle. Orędzia na światowe dni*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 715-721.

Jan Paweł II, *Pomnażajcie talenty otrzymane od Boga*, Watykan, 7.06.2003, w: tegoż, *Wypłyń na głębię. Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006, s. 246-247.

Jan Paweł II, *Potrzebuje cię Chrystus. W trosce o nowe powołania*, Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2006.

Jan Paweł II, *Pozdrowienie dla kierowników i sportowców z Cagliari*, Watykan, 28.03.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IV, 1, 1981, wyd. Pallottinum, Poznań 1989, s. 387-388.

Jan Paweł II, *Pozdrowienie dla piłkarzy z Turynu*, Watykan, 13.02.1984, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, VII, 1, 1984, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 180.

Jan Paweł II, *Prawo człowieka do pracy i do ziemi*, Nowy Targ, 8.06.1979, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, II, 1, *1979 (styczeń–czerwiec)*, wyd. Pallottinum, Poznań 1990, s. 686-688.

Jan Paweł II, *Prymat wartości duchowych w wychowaniu młodych roku 2000*, 18.03.1982, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, V, 1, 1982, wyd. Pallottinum, Poznań 1993, s. 387-389.

Jan Paweł II, *Przemówienie do grupy olimpijczyków*, Watykan, 24.11.1984, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, VII, 2, 1984, wyd. Pallottinum, Poznań 2002, s. 637-638.

Jan Paweł II, *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*, Włocławek, 6.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 681-687.

Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata kultury zgromadzonych w Teatrze Narodowym*, Warszawa, 8.06.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 734-740.

Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata nauki*, Lublin, 9.06.1987, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 394-402.

Jan Paweł II, *Przemówienie do rektorów wyższych uczelni zgromadzonych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika*, Toruń, 7.06.1999, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 1045-1050.

Jan Paweł II, *Przemówienie do uczestników Igrzysk Młodzieży*, Rzym, 11.11.1981, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, IV, 2, 1981, wyd. Pallottinum, Poznań 1989, s. 165-166.

Jan Paweł II, *Przemówienie pożegnalne do młodzieży*, Częstochowa, 15.08.1991, w: tegoż, *Pielgrzymki do Ojczyzny: 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999, 2002. Przemówienia, homilie*, wyd. Znak, Kraków 2006, s. 815-817.

Jan Paweł II, *Przyszłość idzie przez rodzinę. Z nauczania Ojca Świętego o miłości, małżeństwie, rodzinie*, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1983.

Jan Paweł II, *Rodzina. Nauczanie moralne Jana Pawła II*, wyd. Polwen, Radom 2006.

Jan Paweł II, *Słowa do Polaków. Myśli na każdy dzień*, red. P. Słabek, K. Chojnacka, Wydawnictwo M, Kraków 2002.

Jan Paweł II, *Szkoła i parafia warsztatami dla młodzieży. Przemówienie wygłoszone podczas audiencji dla dzieci w Bazylice św. Piotra*, Rzym, 5.03.1980, w: tegoż, *Nauczanie papieskie*, III, 1, 1980, wyd. Pallottinum, Poznań 1985, s. 215-216.

Jan Paweł II, *Świat pozbawiony sztuki z trudem otwiera się na wiarę i na miłość*, Bruksela, 20.05.1985, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 276-285.

Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, Paryż, 2.06.1980, w: tegoż, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II–Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym–Lublin 1988, s. 51-68.

Jan Paweł II, *W obronie wspólnoty miłości i życia. Przemówienie Ojca Świętego do przedstawicieli Włoskiego Forum Stowarzyszeń Rodzinnych*, Rzym, 18.12.2004, „L'Osservatore Romano" 2005, nr 2 (270), s. 36.

Jan Paweł II, *Wiara chrześcijańska: wiara ugruntowana w Słowie Bożym*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 6, *Katechezy*, cz. 1, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 501-503.

Jan Paweł II, *Wychowanie młodego pokolenia zadaniem wszystkich. Do uczestników europejskiego sympozjum na temat: «Wyzwania edukacji»*, 3.07.2004, „L'Osservatore Romano" 2004, nr 11-12, s. 22-23.

Jan Paweł II, *Wypłyń na głębię. Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006.

Jan Paweł II, *Zaproście Jezusa. Przemówienie do młodzieży zgromadzonej na Polach Lednickich*, Watykan, 18.05.2002, w: tegoż, *Wypłyń na głębię. Ojciec Święty do młodych Polaków*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006, s. 234.

II. LEKTURY SZKOLNE

1. LEKTURY OBOWIĄZKOWE

Czechow A., *Kameleon*, [online:] https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/kameleon.html [dostęp: 15.02.2021].

Czechow A., *Śmierć urzędnika*, [online:] https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/smierc-urzednika.html [dostęp: 15.02.2021].

Herbert Z., *Matka*, [online:] http://znanewiersze.pl/zbigniew-herbert/matka [dostęp: 15.02.2021].

Kosik R., *Felix, Net i Nika oraz Gang Niewidzialnych Ludzi*, wyd. Powergraph, Warszawa 2014.

Krasicki I., *Dewotka*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 37.

Krasicki I., *Dwa żółwie*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 11.

Krasicki I., *Dzieci i żaby*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 10.

Krasicki I., *Lis i osioł*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 38.

Krasicki I., *Owieczka i pasterz*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 14.

Krasicki I., *Przyjaciele*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 15.

Krasicki I., *Rybka mała i szczupak*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 9.

Krasicki I., *Wilk pokutujący*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 26.

Krasicki I., *Źrebiec i koń stary*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 43.

Krasicki I., *Żółw i mysz*, w: tegoż, *Bajki*, wyd. Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 2017, s. 8.

Mickiewicz A., *Do M*, [online:] http://znanewiersze.pl/adam-mickiewicz/do-m [dostęp: 15.02.2021].

Mickiewicz A., *Pan Tadeusz*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2019.

Sienkiewicz H., *W pustyni i w puszczy*, wyd. Znak, Kraków 2014.

Słowacki J., *Jeżeli kiedy w tej mojej krainie...*, [online:] http://znanewiersze.pl/juliusz-slowacki/jezeli-kiedy-w-tej-mojej-krainie [dostęp: 15.02.2021].

Tolkien J.R.R., *Hobbit, czyli tam i z powrotem*, tłum. M. Skibniewska, wyd. Iskry, Warszawa 1997.

2. LEKTURY UZUPEŁNIAJĄCE

Dumas A., *Trzej muszkieterowie*, tłum. anonim, wyd. Bellona, Warszawa 2018.

Kipling R., Gréban Q., *Księga dżungli*, tłum. M. Goreń, Wydawnictwo Olesiejuk, Ożarów Mazowiecki 2017.

Kosmowska B., *Pozłacana rybka*, Wydawnictwo Literatura, Łódź 2018.

Kozioł M., *Skrzynia Władcy Piorunów*, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017.

Lem S., *Cyberiada*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2018.

Makuszyński K., *Szatan z siódmej klasy*, wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 2017.

Montgomery L.M., *Ania z Zielonego Wzgórza*, tłum. M. Skrabek, Wydawnictwo Greg, Kraków 2018.

Szklarski A., *Tomek w krainie kangurów*, wyd. Muza, Warszawa 2018.

Zychla K., *Dziewczynka tańcząca z wiatrem*, wyd. Credo, Katowice 2007.

III. LITERATURA PRZEDMIOTU

Accovis M. [wł. Accorsi M.A.], Taddia F., *Rodzeństwo – jak z nim wytrzymać?*, tłum. J. Drewnowski, wyd. Egmont Polska, Warszawa 2006.

Alberich E., *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, tłum. M. Cisowski, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2003.

Albisetti V., *Zazdrość – cecha wrodzona czy nabyta? Jak przezwyciężać uczucie stare, a wciąż nowe?*, tłum. M. Wojewoda, Wydawnictwo WAM, Kraków 2000.

Ange D., *Miłość braterska*, tłum. D. Szczerba, Wydawnictwo Księży Marianów MIC, Warszawa 2006.

Ange D., *Twoje ciało stworzone do życia*, tłum. J. Pleciński, wyd. W drodze, Poznań 2004.

Antropologia kultur. Zagadnienia i wybór tekstów, red. A. Mencwel, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.

Antropologia słowa, oprac. G. Godlewski, A. Mencwel, R. Sulima, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2003.

Antropologia widowisk, oprac. A. Chałupnik, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.

Aronson E., Aronson J., *Człowiek – istota społeczna*, tłum. J. Radzicki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

Aronson E., Wilson T.D., Akert R.M., *Psychologia społeczna*, tłum. J. Gilewicz, wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2012.

Asensi J.P., *Etyka wiary w dziełach Josepha Ratzingera. Propozycja etyczna dla Europy*, tłum. T. Jaromin, Palabra Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów, Warszawa 2006.

Atkinson S., *Budowanie poczucia własnej wartości*, tłum. K. i W. Marcysiakowie, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2006.

Augustyn J., *Jak zgadzać się na własne życie?*, wyd. Petrus, Kraków 1995.

Augustyn J., *Przewodnik po przyjaźni*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Augustyn J., *Wychowanie seksualne w rodzinie i w szkole*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014.

Bajda J., *Rodzina miejscem Boga i człowieka*, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2005.

Balthasar H.U. von, *Wiarygodna jest tylko miłość*, tłum. E. Piotrowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Bartoszewski W., *Warto być przyzwoitym*, wyd. W drodze, Poznań 2005.

Bednarek J., *Multimedia w kształceniu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

Bednarski F., *Wychowanie ludzkich popędów i woli*, wyd. WITKM, Kraków 2001.

Berkowitz R.S., Romaine D.S., *Pomocne anioły. Jak odnaleźć miłość, przebaczenie i szczęście*, tłum. A. Wyszogrodzka-Gaik, wyd. Świat Książki, Warszawa 2007.

Bersini F., *Mądrość Ewangelii*, tłum. B.A. Gancarz, Wydawnictwo Franciszkanów Bratni Zew, Kraków 2007.

Białostocki J., *Sztuka cenniejsza niż złoto*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

Biddulph S., *Wychowanie chłopców. Dlaczego chłopcy różnią się od dziewcząt? Jak pomóc chłopcom wyrosnąć na szczęśliwych mężczyzn?*, tłum. A. Jacewicz, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2020.

Bilicki T., *Dziecko i wychowanie w pedagogii Jana Pawła II*, wyd. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.

Birch A., *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, tłum. J. Łuczyński, M. Olejnik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Blanco L., Carbonell S., *Wartości w życiu rodziny. Ponad 100 zabaw rozwijających wrażliwość na wartości ogólnoludzkie*, tłum. P. Szufliński, wyd. Jedność, Kielce 2017.

Bloom A., *Umysł zamknięty*, tłum. T. Bieroń, wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2012.

Błasiak A., *Młodzież – świat wartości*, wyd. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum–Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Bołoz W., *Życie w ludzkich rękach. Podstawowe zagadnienia bioetyczne*, wyd. Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1997.

Boorstin D.J., *Odkrywcy. Dzieje ludzkich odkryć i wynalazków*, tłum. M. Stopa, wyd. Bertelsmann Media, Warszawa 2000.

Bortkiewicz P., *Etos pracy. Nauczanie moralne i społeczne kardynała Stefana Wyszyńskiego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2001.

Boulad H., *Mistyka a zaangażowanie społeczne*, tłum. T. Semczuk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Boży doping, red. T. Balon-Mroczka, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2000.

Branden N., *Odpowiedzialność. Jak polegać na sobie i znaleźć sens życia*, tłum. E. Różalska, wyd. Studio Emka, Łódź 1999.

Brandstaetter R., *Pieśń o moim Chrystusie*, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2005.

Braun A., *Czy dzieci muszą mieć wszystko? Drogi wyjścia ze spirali konsumpcji. Poradnik dla rodziców i wychowawców*, tłum. R. Zajączkowski, wyd. Jedność, Kielce 2004.

Braun J., *Nowy świat kultury*, wyd. Stowarzyszenie Kulturalne Fronda, Warszawa 2003.

Braun-Gałkowska M., *Trudne pytania. Listy o życiu i miłości*, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1990.

Bronikowski M., Muszkieta R., *Zabawy i gry ruchowe w wychowaniu fizycznym*, wyd. Akademia Wychowania Fizycznego, Poznań 2000.

Brophy J., *Motywowanie uczniów do nauki*, tłum. K. Kruszewski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Brusiło J., *Życie bez bólu? Chrześcijański sens cierpienia a przeciwbólowe działania medycyny*, Wydawnictwo Franciszkanów Bratni Zew, Kraków 1996.

Brzezińska A., Janiszewska-Rain J., *W poszukiwaniu złotego środka. Rozmowy o rozwoju człowieka*, wyd. Znak, Kraków 2005.

Budajczak M., *Edukacja domowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.

Bukowski K., *Religie świata a chrześcijaństwo*, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1988.

Buyno-Arctowa M., *Ojczyzna*, wyd. Polwen, Radom 2003.

Być chrześcijaninem. Teologia dla szkół średnich, red. M. Rusecki, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.

Campbell R., Chapman G., *Sztuka okazywania miłości dorosłym dzieciom*, tłum. E. Pachciarek, wyd. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2004.

Caron A.F., *Matki i córki. Nie przestawaj mnie kochać. Poradnik dla matek dorastających córek*, tłum. M. Ojrzyńska, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.

Casaroli A., *List Sekretarza Stanu do Światowej Organizacji Turystyki*, 16.09.1981, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, IV, 2, 1981, wyd. Pallottinum, Poznań 1989, s. 107-109.

Chadwick H., *Myśl wczesnochrześcijańska a tradycja klasyczna*, tłum. P. Siejkowski, wyd. W drodze, Warszawa 2000.

Chałas K., *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym. Elementy teorii i praktyki*, t. 2, *Naród, ojczyzna, patriotyzm, państwo, pokój*, wyd. Jedność, Lublin–Kielce 2006.

Chlewiński Z., *Dojrzałość. Osobowość, sumienie, religijność*, wyd. W drodze, Poznań 1991.

Chronić i wspomagać ludzkie życie, red. K. Kaczmarczyk, Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, Kraków 2000.

Cieloch G., *Czas wolny – czasem konsumpcji?*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1992.

Cierpienie i śmierć, red. A.J. Nowak, Wydawnictwo KUL, Lublin 1992.

Condrill J., *101 najlepszych sposobów komunikowania się*, tłum. P. Głuchowska, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2006.

Cordes P.J., *Zagubione ojcostwo*, tłum. J. Koźbiał, wyd. Bernardinum, Pelplin 2005.

Cramer B., *Pierwsze dwa lata. Co się dzieje pomiędzy matką, ojcem i dzieckiem*, tłum. E. Modzelewska, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Człowiek – Kościół – Świat. Katolicka myśl społeczna u progu III tysiąclecia, red. A. Lepa, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002.

Człowiek, wychowanie, kultura, red. F. Adamski, Wydawnictwo WAM, Kraków 1993.

Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej. Studium socjologiczne, red. W. Majkowski, Wydawnictwo Księży Sercanów, Kraków 1997.

Danto A.C., *Świat sztuki. Pisma z filozofii sztuki*, tłum. L. Sosnowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.

Davis M.H., *Empatia. O umiejętności współodczuwania*, tłum. J. Kubiak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2001.

Dawson Ch., *Formowanie się chrześcijaństwa*, tłum. J. Marzęcki, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1987.

Dayton T., *Szczęśliwe macierzyństwo. Jak nauczyć dzieci mówić, co czują, i czuć to, o czym mówią. Duchowy i emocjonalny rozwój dziecka*, tłum. A. Tomala, Wydawnictwo Esprit, Kraków 2006.

Dąbrowski K., *Pasja rozwoju*, wyd. Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej, Warszawa 1996.

Dąbrowski K., *W poszukiwaniu zdrowia psychicznego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.

Degen U., *Sztuka nawiązywania pierwszego kontaktu*, tłum. A. Perchthaler, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2012.

Dessanti P., *Podręcznik dobrego wychowania*, tłum. A. Gryczyńska, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2009.

Dialog i akulturacja. Judaizm, chrześcijaństwo i islam, red. A. Pankowicz, S. Bielański, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.

Dialog w kulturze, red. M. Szulakiewicz, Z. Karpus, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003.

Dobson J., *Emocje, czy można im ufać?*, tłum. A. Czwojdrak, wyd. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1992.

Dobson J., *Jak budować poczucie własnej wartości w swoim dziecku?*, tłum. A. Gandecki, wyd. Pojednanie, Lublin 2005.

Dobson J.C., *Dom pełen serca*, cz. 1, tłum. M. Staszyc, Palabra Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów, Warszawa 1999.

Dobson J.C., *Dzieci i wychowanie. Pytania i odpowiedzi*, tłum. A. Nizińska, wyd. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2012.

Dobson J.C., *Powrót do domu*, tłum. H. Stochniałek, Palabra Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów, Warszawa 2000.

Doherty W.J., *Jak trzymać się razem w świecie, który chce nas rozdzielić*, tłum. E. Kopocz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Dokument Sekretariatu dla Niechrześcijan poświęcony zagadnieniem dialogu i misji. Postawa Kościoła wobec wyznawców innych religii, 10.06.1984, „L'Osservatore Romano" 1984, nr 7, s. 1, 4-5.

Doldi M., *Odpowiedzi na pytania o miłość i uczucia*, tłum. E. Łukaszyk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Drążek C., *Jan Paweł II. Wskazania na trzecie tysiąclecie*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Drewicz M., *Skauting dzisiaj. Gawędy o harcerstwie*, Wydawnictwo Drogowskazów, Warszawa 1995.

Drews G., *Jak okiełznać małego zbója. 150 porad, jak dobrze wychować chłopca*, tłum. A. Kosiarska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Drugi balsam dla duszy kobiety, czyli jeszcze więcej opowieści, które otworzą serce kobiety i przywrócą wiarę w sens życia, red. J. Canfield, tłum. S. Musielak, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2001.

Dubois-Dumée J.P., *Starzeć się pięknie*,tłum. B. Stefaniak, wyd. W drodze, Poznań 2004.

Dudek A., *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988-1990*, wyd. Arkana, Kraków 2004.

Dupuis J., *Chrześcijaństwo i religie. Od konfrontacji do dialogu*, tłum. S. Obirek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Dutton D.G., *Przemoc w rodzinie*, tłum. P. Kołyszko, wyd. Diogenes, Warszawa 2001.

Dyczewski L., *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, wyd. TN KUL, Lublin 2003.

Dyczewski L., *Więź między pokoleniami w rodzinie*, wyd. TN KUL, Lublin 2002.

Dziedzic A., *Teatr i edukacja*, wyd. Arka, Poznań 2001.

Dziewiecki M., *…miłość pozostaje*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2001.

Dziewiecki M., *Jak wygrać życie? Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.

Dziewiecki M., *Komunikacja pastoralna*, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2006.

Dziewiecki M., *Nowoczesna profilaktyka uzależnień*, wyd. Jedność, Kielce 2009.

Dziewiecki M., *Osoba i wychowanie. Pedagogika personalistyczna w praktyce*, wyd. Rubikon, Kraków 2003.

Dziewiecki M., *Powołani do życia w prawdzie i miłości*, wyd. Rhetos, Warszawa 2004.

Dziewiecki M., *Psychologia porozumiewania się*, wyd. Jedność, Kielce 2009.

Dziubaty E., *Odnaleźć miejsce w sercu. Dlaczego mamy bronić życia? Co powinniśmy wiedzieć o adopcji?*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.

Dziubiński Z., *Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do świata sportu*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000.

Dziwisz S., *Więcej sportu…*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2006.

Ecler B., *Rodzinne wychowanie do wysiłku*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk", Katowice 2001.

Eco U., *Historia piękna*, tłum. A. Kuciak, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2005.

Eco U., *Sztuka i piękno w średniowieczu*, tłum. M. Zabłocka, M. Olszewski, wyd. Znak, Kraków 2006.

Edensor T., *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, tłum. A. Sadza, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.

Edukacyjna wspólnota na rzecz społeczeństwa dla wszystkich, red. A. Sajdak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.

Eldredge J., *Dzikie serce. Ćwiczenia w drodze. Osobisty przewodnik prowadzący do odkrycia tajemnicy twojego męskiego ducha*, tłum. M. Sabiłło-Widera, wyd. Logos, Warszawa 2005.

Eldredge J., *Podróż pragnień. W poszukiwaniu życia, o jakim marzyliśmy*, tłum. J. Muranty, wyd. Logos, Warszawa 2006.

Eldredge J., *Urzekająca – dziennik osobisty. Odkrywanie tajemnicy kobiecej duszy*, tłum. J. Muranty, S. Ryżyk, wyd. Logos, Warszawa 2006.

Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003.

Evdokimov P., *Prawosławie*, tłum. M. Żurawska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2003.

Faber A., Mazlish E., *Wyzwoleni rodzice, wyzwolone dzieci. Twoja droga do szczęśliwszej rodziny*, tłum. B. Rumatowska, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2017.

Fedeli M., *Temperamenty. Charaktery. Osobowości. Profil medyczny i psychologiczny*, tłum. P. Graczykowski, K. Trojan, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Ferder F., *Żywe Słowa. Pismo Święte, psychologia i komunikacja międzyosobowa*, tłum. B. Majczyna, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Ferrera M., Ceresa M., Filippi G.G., *Ludy świata*, tłum. R. Gołędowski, wyd. Warbud, Warszawa 2004.

Fesch J., *Za pięć godzin zobaczę Jezusa. Dziennik więzienny przygotowany przez Daniela-Ange'a*, tłum. A. Frey, Wydawnictwo Księży Marianów, Nowy Sącz 2005.

Fijałkowski W., *Ku afirmacji życia*, wyd. TUM, Wrocław 1993.

Foley J.P., *Bóg w globalnej wiosce*, tłum. M. Rodkiewicz, Wydawnictwo M, Kraków 2002.

Frassati L., *Pier Giorgio Frassati. Człowiek ośmiu błogosławieństw*, tłum. B. Sieroszewska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1999.

Frąckowiak T., *O pedagogice nadziei. Fascynacje i asocjacje aksjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2007.

Fromm E., *Mieć czy być? Duchowe podstawy nowego społeczeństwa*, tłum. J. Karłowski, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2010.

Gadamer H.G., *Dziedzictwo Europy*, tłum. A. Przyłębski, Fundacja Aletheia–Wydawnictwo Spacja, Warszawa 1992.

Galarowicz J., *Blask godności. O etyce Karola Wojtyły i nie tylko*, wyd. Antyk, Kęty 2005.

Galarowicz J., *Człowiek jest osobą*, wyd. Antyk, Kęty 2004.

Gała A.E., *Uwarunkowania wychowawcze dojrzałej moralności*, wyd. KPW KUL–Lew, Lublin–Wrocław 1992.

Gałkowski J.W., *Ziemski los człowieka. Jana Pawła II myśl o pracy*, wyd. TN KUL, Lublin 2004.

Gałkowski S., *Ku dobru. Aktualność filozofii wychowania Jacka Woronieckiego*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998.

Gałkowski S., *Rozwój i odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy koncepcji wychowania moralnego*, wyd. TN KUL, Lublin 2003.

Gaweł A., *Pedagodzy wobec wartości zdrowia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.

Gerstmann S., *Uczucia w naszym życiu*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1963.

Gilder G.F., *Bogactwo i ubóstwo*, tłum. J. Kropiwnicki, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2014.

Gilson É., *Byt i istota*, tłum. J. Nowak, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2006.

Gilson É., *Chrystianizm a filozofia*, tłum. A. Więckowski, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1988.

Głaz S., *Doświadczenie religijne a sens życia*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Głaz S., *Sens życia a religia. Wymiary filozoficzno-psychologiczne*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 2006.

Gnitecki J., Pasterniak W., *Wychowanie jako poszukiwanie wartości*, wyd. Wojewódzki Ośrodek Metodyczny, Gorzów Wielkopolski 1993.

Goban-Klas T., *Cywilizacja medialna. Geneza, ewolucja, eksplozja*, wyd. WSiP, Warszawa 2007.

Godność osoby ludzkiej, red. S. Kowolik, wyd. Fundacji Krzewienia Katolickiej Nauki Społecznej, Tarnowskie Góry 2003.

Gogacz M., *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, wyd. Oficyna Wydawnicza Navo, Warszawa 1997.

Gogacz M., *Szkice o kulturze*, Wydawnictwo Michalineum, Kraków–Warszawa/Struga 1985.

Gogacz M., *Wprowadzenie do etyki chronienia osób*, wyd. Navo, Warszawa 1998.

Goleman D., *Inteligencja emocjonalna*, tłum. A. Jankowski, wyd. Media Rodzina, Poznań 2012.

Gołembski F., *Kulturowe aspekty integracji europejskiej*, wyd. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

Gordon T., *Wychowanie bez porażek w szkole*, tłum. D. Szafrańska-Poniewierska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2010.

Gordon T., *Wychowanie bez porażek. Rozwiązywanie konfliktów między rodzicami a dziećmi*, tłum. A. Makowska, E. Sujak, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2010.

Góralczyk P., *Sens życia, sens śmierci. W pełni osobowe spotkanie z Chrystusem*, wyd. Apostolicum, Ząbki 2003.

Górniak J., *My i nasze pieniądze. Studium postaw wobec pieniądza*, wyd. Aureus, Kraków 2000.

Górski K., *Piłka jest okrągła*, wyd. Expol, Łódź 2004.

Granat W., *Fenomen człowieka. U podstaw humanizmu chrześcijańskiego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.

Granat W., *Personalizm chrześcijański. Teologia osoby ludzkiej*, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 2018.

Grün A., *Otwórz serce dla miłości*, tłum. N. Stelmaszyk, wyd. Drukarnia i Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2007.

Grün A., *Rozwijać poczucie własnej wartości – przezwyciężać bezsilność*, tłum. A. Sibilak, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2007.

Grzybowski J., *Nas dwoje. Przed nami małżeństwo*, Wydawnictwo M, Kraków 2009.

Guadalupi G., *Arcydzieła sztuki. Świat Biblii w obrazach*, tłum. E. Maciszewska, wyd. Arkady, Warszawa 2012.

Guardini R., *Wolność – łaska – los. Rozważanie o sensie istnienia*, tłum. J. Bronowicz, wyd. Znak, Kraków 1995.

Guérin P., *Wiek dojrzały jako wyzwanie duchowe*, tłum. P. Rak, wyd. eSPe, Kraków 2003.

Gulin W., *Empatia dzieci i młodzieży. Komponenty informacyjne, decyzyjne i emocjonalne*, wyd. TN KUL, Lublin 1994.

Hajduk T., *W bliskich relacjach międzyludzkich. Poznać, pokochać i naśladować Jezusa* [MP3], Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Halama M., *Wolność. Wychowanie do wolności w świetle nauczania Jana Pawła II*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2000.

Hamer H., *Rozwój umiejętności społecznych. Jak skuteczniej dyskutować i współpracować*, wyd. Veda, Warszawa 2003.

Harmin M., *Duch klasy. Jak motywować uczniów do nauki*, tłum. A. Tomaszewska, wyd. Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2005.

Harris T.A., *Ja jestem OK – ty jesteś OK*, tłum. E. Knoll, Dom Wydawniczy Rebis, Warszawa 2017.

Heller M., *Czas i przyczynowość*, wyd. TN KUL, Lublin 2002.

Heller M., *Filozofia i wszechświat. Wybór pism*, wyd. Universitas, Kraków 2013.

Heller M., *Sens życia i sens wszechświata. Studia z teologii współczesnej*, wyd. Copernicus Center Press, Tarnów 2002.

Himmelfarb G., *Jeden naród, dwie kultury*, tłum. P. Bogucki, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.

Hinz E., *Nurt religijny w muzyce różnych epok*, wyd. Bernardinum, Pelplin 2003.

Historia sztuki. Od starożytności do postmodernizmu, red. F. Claude, tłum. I. Badowska i in., wyd. Świat Książki, Warszawa 2009.

Hoffman M.L., *Empatia i rozwój moralny*, tłum. O. Waśkiewicz, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.

Homplewicz J., *Etyka pedagogiczna. Podręcznik dla wychowawców*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000.

Honour H., Fleming J., *Historia sztuki świata*, tłum. K. Frankowska, wyd. Arkady, Warszawa 2006.

Hostyński L., *Wartości w świecie konsumpcji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006.

Huntsman J., *Zwycięzcy nie oszukują*, tłum. T. Rzychoń, wyd. Helion, Gliwice 2005.

Islam a terroryzm, red. A. Parzymies, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2015.

Israël L., *Eutanazja czy życie aż do końca*, tłum. A. Wojciechowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

Jamrożek B., *Komunikacja interpersonalna, czyli jak wspomagać swoją przedsiębiorczość*, wyd. Oficyna Ekonomiczna Wydawnictwa eMPi2, Poznań 2000.

Janke A., *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku*, wyd. Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit", Toruń 2004.

Jarmoch E., *Człowiek pracy w filozofii Jana Pawła II*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2003.

Jarosz M., *Interpersonalne uwarunkowania religijności*, wyd. TN KUL, Lublin 2003.

Jaroszyński P., *Europa bez Ojczyzn?*, wyd. Dom Polski, Warszawa 2002.

Jaroszyński P., *Nauka w kulturze*, wyd. Polwen, Radom 2002.

Jaroszyński P., *Spór o piękno*, wyd. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2002.

Jaruzelska I., *Własność w prawie biblijnym*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.

Jarvis M., *Psychologia sportu*, tłum. M. Gajdzińska, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Jaskólski A., Jaskólska A., *Podstawy fizjologii wysiłku fizycznego z zarysem fizjologii człowieka*, wyd. AWF, Wrocław 2006.

Jedność nauki – jedność świata?, red. M. Heller, J. Mączka, wyd. Biblos, Tarnów 2003.

Jeziorska J., *Szkolne pytania, czyli dylematy nauczania*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2001.

Kaczkowski J., *Grunt pod nogami. Nieco poważniej niż zwykle*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.

Kalinowski M., *Praca*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.

Kapuściński R., *Autoportret reportera*, wyd. Znak, Kraków 2003.

Karasowska A., *Profilaktyka na co dzień. Alkohol w życiu nastolatków*, Wydawnictwo Edukacyjne PARPA, Warszawa 2005.

Kasimow H., *Poszukiwanie was wyzwoli. Judaizm w dialogu z religiami świata*, tłum. V. Reder, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Kawula S., Bragiel J., Janke A., *Pedagogika rodziny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000.

Kawula S., *Kształty rodziny współczesnej. Szkice familiologiczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.

Kaźmierczak P., *Personalistyczna koncepcja wychowania w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum–Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Kebers C., *Jak mówić o cierpieniu i śmierci?*, tłum. A. Królikowska, Wydawnictwo WAM, Kraków 1994.

Kendall-Tackett K., *Wyzwania macierzyństwa. Jak być szczęśliwą matką*, tłum. M. Orski, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk–Sopot 2003.

Kiereś H., *Co zagraża sztuce?*, wyd. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.

Kiereś H., *Spór o sztukę*, wyd. TN KUL, Lublin 1996.

Kiereś H., *Sztuka wobec natury*, wyd. Polwen, Radom 2001.

Kiernikowski Z., *Dwoje jednym ciałem w Chrystusie*, Promic–Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2015.

Kiernikowski Z., *Posługiwanie ojcostwu Boga*, wyd. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2001.

Kilpatrick W.K., *Psychologiczne uwiedzenie. Czy psychologia zastąpi religię?*, tłum. R. Lewandowski, wyd. W drodze, Poznań 2002.

Kimmel T., *Bohaterowie wyrastają w domu*, tłum. E. Gorządek, wyd. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2015.

Kincher J., *Psychologia dla dzieci i nastolatków. Poznaj siebie*, tłum. R. Lisowski, Wydawnictwo K.E. Liber, Warszawa 2008.

Klamut R., *Cel – czas – sens życia*, wyd. TN KUL, Lublin 2002.

Kłoczowski J., *Europa. Chrześcijańskie korzenie*, wyd. Stentor, Warszawa 2004.

Kłoczowski J., *Tradycje różnorodności kulturowej i religijnej w Europie Środkowo-Wschodniej*, wyd. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2003.

Kłoskowska A., *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

Knez R., *Poznaję – wybieram. Programy integracyjno-profilaktyczne dla uczniów gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych*, wyd. Rubikon, Kraków 2003.

Kołodziejczyk H., *Współczesne spojrzenie na tajemnicę cierpienia*, Wydawnictwo Diecezjalne, Skrzynno-Henrykówka–Sandomierz 2003.

Koneczny F., *O ład w historii*, wyd. Ostoja, Wrocław 1999.

Kopeć W., *Eucharystia sakramentem braterstwa*, wyd. PWT, Wrocław 2002.

Kopyt E., *Cywilizacja Zachodu a problem postrzegania odmienności kulturowych w islamie i hinduizmie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.

Kornas-Biela D., *Wokół początku życia ludzkiego*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2002.

Kowalczyk S., *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006.

Kowalczyk S., *Elementy filozofii i teologii sportu*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2002.

Kowalczyk S., *Wolność naturą i prawem człowieka: indywidualny i społeczny wymiar wolności*, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2000.

Kozielecki J., *Koncepcje psychologiczne człowieka*, wyd. Żak, Warszawa 2000.

Krąpiec M.A., *Człowiek, kultura, uniwersytet*, wyd. RW KUL, Lublin 1998.

Krąpiec M.A., *Człowiek jako osoba*, wyd. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2009.

Krąpiec M.A., *Dzieła*, t. 15, *U podstaw rozumienia kultury*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1991.

Krąpiec M.A., *Dzieła*, t. 19, *Człowiek w kulturze*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1999.

Krzan K., *Szczęśliwe macierzyństwo i jego sekrety*, wyd. Złote Myśli, Gliwice 2006.

Księga, nauka, wiara w średniowiecznej Europie, red. T. Ratajczak, wyd. PTPN, Poznań 2004.

Ku dojrzałej ludzkiej miłości, red. J. Augustyn, Wydawnictwo WAM, Kraków 1996.

Kubiak Z., *Piękno i gorycz Europy. Dzieje Greków i Rzymian*, wyd. Świat Książki, Warszawa 2003.

Kucharski K., *Kościół światłem świata. Nauka wiary i życia chrześcijańskiego*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Kultura ma znaczenie, red. L.E. Harrison, S.P. Huntington, tłum. S. Dymczyk, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2003.

Kultura pokoju w rodzinie i przez rodzinę, red. J. Śledzianowski, Zakład Resocjalizacji i Profilaktyki Społecznej Wydziału WSP, Kielce 2000.

Kultura polska. Silva rerum, red. R. Cudak, J. Tambor, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk", Katowice 2006.

Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy, red. M.P. Markowski, R. Nycz, wyd. Universitas, Kraków 2016.

Kuper A., *Kultura. Model antropologiczny*, tłum. I. Kołbon, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.

Lanckorońska K., *Wspomnienia*, wyd. Znak, Kraków 2003.

Laniado N., *Kiedy mama i tato dużo pracują. Jak dbać o harmonijny rozwój dziecka, nawet jeśli przez prawie cały dzień jesteśmy zajęci?*, tłum. J. Partyka, wyd. eSPe, Kraków 2005.

Laniado N., *Zamiast telewizji. Jak pobudzać i rozwijać zainteresowanie dziecka oraz czym się kierować przy wyborze zajęć dodatkowych?*, tłum. J. Partyka, wyd. eSPe, Kraków 2006.

Laskowski J., *Odpowiedzialny wybór małżonka*, wyd. Oficyna Przeglądu Powszechnego, Warszawa 1993.

Lepa A., *Mity i obraz*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2001.

Ley K., *Rodzeństwo – miłość, nienawiść, solidarność*, tłum. A. Kosiarska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2004.

Liebich D., *Sztuka rozmawiania z dziećmi. Jak opowiadać, wyjaśniać, upominać? Poradnik dla rodziców i wychowawców*, tłum. R. Zajączkowski, wyd. Jedność, Kielce 2003.

Limont W., Cieślikowska J., *Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych*, t. 1, *Zdolności i stymulowanie ich rozwoju*, wyd. Impuls, Kraków 2005.

Lipnicka B., *Kształtowanie zdolności i talentu dziecka*, wyd. Barbara, Wrocław 2000.

Loss L., *Jak ujarzmić małą czarownicę. 150 porad, jak dobrze wychować dziewczynkę*, tłum. A. Kosiarska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Löwith K., *Historia powszechna i dzieje zbawienia. Teologiczne przesłanki filozofii dziejów*, tłum. J. Marzęcki, wyd. Antyk, Kęty 2002.

Łobocki M., *Altruizm a wychowanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998.

Łobocki M., *Wybrane problemy wychowania: nadal aktualne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004.

Łopatka A., *Jednostka – jej prawa człowieka*, wyd. Oficyna Wydawnicza Wyższej Szkoły Handlu i Prawa im. Ryszarda Łazarskiego, Warszawa 2002.

Łopatkowa M., *Pedagogika serca w dobie globalizacji*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2006.

Łuczak H., *Odpowiedzialność chrześcijańska*, wyd. TUM, Wrocław 1992.

Łukowski W., *Społeczne tworzenie ojczyzn*, wyd. Scholar, Warszawa 2002.

Maciarz A., *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*, wyd. Żak, Warszawa 2004.

Macrone M., *Eureka! Co naprawdę miał na myśli Archimedes? Ciekawostki o odkryciach naukowych*, tłum. E. Wieteska, wyd. Świat Książki, Warszawa 2003.

Madej-Babula M., *Edukacja zintegrowana w dialogu z wychowaniem religijnym*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Madre P., *Najpierw pokochaj siebie*, tłum. D. Trybis, Wydawnictwo M, Kraków 1997.

Madre P., *Zranienie życia. Odrodzić się w swej tożsamości*, tłum. M. Deskur, Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2005.

Majdański K., *Ojczyzna jest Matką*, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2005.

Malinowski B., *Jednostka, społeczność, kultura*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

Mandal E., *Kobiecość i męskość*, wyd. Żak, Warszawa 2003.

Marek Z., Pasierbek W., *Wychowanie moralne i sumienie człowieka*, „Kwartalnik Pedagogiczny" 2006, R. 51, nr 3, s. 7-23.

Mariański J., *Między nadzieją i zwątpieniem. Sens życia w świadomości młodzieży szkolnej*, wyd. TN KUL, Lublin 1998.

Martini C.M., *Na ścieżkach nawiedzenia. Poszukiwanie woli Bożej w codziennych spotkaniach z ludźmi*, tłum. J. Kołacz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Matczak A., *Zarys psychologii rozwoju*, wyd. Żak, Warszawa 2003.

Mattelart A., *Ku społeczeństwu informacji*, tłum. J. Mikułowski, wyd. Universitas, Kraków 2004.

Matulka Z., *Wychowanie do wolności jako podstawowy problem pedagogiczny*, w: *Pedagogika ogólna. Podstawowe problemy aksjologiczne*, red. M. Nowak, T. Kukołowicz, Wydawnictwo KUL, Lublin 1997, s. 243-250.

Matuszewska E., *Uciec jak najwyżej. Niedokończone życie Wandy Rutkiewicz*, wyd. Iskry, Warszawa 2004.

Mazurek F., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, wyd. TN KUL, Lublin 2001.

McDowell J., Day D., *Jak być bohaterem dla swoich dzieci*, tłum. M. Stowpiec, wyd. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2010.

McDowell J., Wakefield N., *Zadziwiający wpływ tatusia*, tłum. M. Lipska, wyd. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2009.

McGinnis A.L., *Sztuka przyjaźni, czyli jak zbliżyć się do ludzi, na których nam zależy*, tłum. W. Wojciechowski, wyd. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 2020.

McInerny D.Q., *Nauka logicznego myślenia*, tłum. E. Czerwińska, wyd. Klub dla Ciebie, Warszawa 2005.

Merton T., *Nikt nie jest samotną wyspą*, tłum. M. Morstin-Górska, wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2017.

Michalski M., *Człowiek, praca, kultura. O kulturowym wymiarze pracy ludzkiej*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2005.

Między życiem a śmiercią. Uzależnienia, eutanazja, sytuacje graniczne, red. W. Bołoz, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2002.

Moneta-Malewska M., *Narkotyki w szkole i w domu. Zagrożenie*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2004.

Morgalla S., *Dojrzałość osobowościowa i religijna. Luigi Maria Rulla i jego teorie psychologiczne oraz poglądy antropologiczne*, wyd. Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Müller W., *Być samemu nie znaczy być samotnym*, tłum. B. Szlagor, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2007.

Müller W., *Pozwól sobie na siebie. Sztuka bycia dla siebie dobrym*, tłum. B. Szlagor, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2005.

Muzułmanie w Europie, red. A. Parzymies, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2015.

Myers D.G., *Psychologia społeczna*, tłum. A. Bezwińska-Walerja, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2003.

Nack C., *Kiedy rodzice wychodzą ze skóry. Jak radzić sobie z negatywnymi uczuciami. Poradnik dla rodziców*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2001.

Nagórny J., *Dziecko wśród mediów. Wychowanie w rodzinie do korzystania ze środków społecznego przekazu*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.

Nagórny J., *Posłannictwo chrześcijan w świecie*, wyd. RW KUL, Lublin 1997.

Nawrot J., *Przyjaźń w «Etykach» Arystotelesa, w pismach mądrościowych Septuaginty oraz w Nowym Testamencie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004.

Neuman J.S., *Mężczyzna i kobieta w Bożym Królestwie. Wprowadzenie do życia i dzieł Adrienne von Speyr i Hansa Ursa von Balthasara*, tłum. J. Iwaszkiewicz, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Nęcka E., *Człowiek – umysł – maszyna. Rozmowy o twórczości i inteligencji*, wyd. Znak, Kraków 2007.

Nie jesteś wyspą w morzu ludzi, red. K. Sielicki, Wydawnictwo Księży Marianów–Polskie Radio, Warszawa 2004.

Nolte D., Harris R., *Nastolatki patrzą na nas*, tłum. M. Kapera, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Nouwen H.J.M., *Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój. Modlitwa, sprzeciw, wspólnota*, tłum. K. Stankiewicz, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2006.

Nouwen H.J.M., *Intymność*, tłum. K. Stankiewicz, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2007.

Nouwen H.J.M., *Otwarte dłonie*, tłum. M. Rusiecka, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2006.

Nouwen H.J.M., *Zraniony uzdrowiciel. Kapłan we współczesnym świecie*, tłum. J. Grzegorczyk i J. Grzegorczyk, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2012.

Novak M., *Wolne osoby i dobro wspólne*, tłum. G. Łuczkiewicz, wyd. Znak, Kraków 1998.

Nowak A., *Wolność, manipulacja, kierownictwo*, wyd. Wydawnictwo Św. Antoniego, Wrocław 1992.

Nowak M., Ożog T., *Wychowanie chrześcijańskie a kultura*, wyd. RW KUL, Lublin 2000.

Nowakowski P.T., *Deprecjacja pracy i wysiłku w kolorowych pismach dla młodzieży*, „Człowiek w Kulturze" 2005, nr 17, s. 135-141.

Nowakowski P.T., *Fast food dla mózgu, czyli telewizja i okolice*, wyd. Maternus Media, Tychy 2002.

Nowe formy w literaturze popularnej, red. B. Owczarek, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.

Oblicza dzieciństwa, red. D. Kornas-Biela, wyd. TN KUL, Lublin 2001.

Oblicza ojcostwa, red. D. Kornas-Biela, wyd. TN KUL, Lublin 2001.

Obrazy kultur, red. G. Pełczyński, R. Vorbrich, Wydawnictwo Biblioteka Telgte, Poznań 2007.

Odasso G., *Biblia i religie. Biblijne perspektywy teologii religii*, tłum. S. Obirek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Ogińska-Bulik N., *Zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży*, wyd. Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2006.

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, wyd. Żak, Warszawa 2017.

Olejnik S., *Teologia moralna życia osobistego*, Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne, Włocławek 1999.

Ombach M., *W drodze do prawdziwej miłości*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2002.

Opieka i wychowanie w rodzinie, red. C. Kępski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2003.

Osoby starsze w społeczeństwie – społeczeństwo wobec osób starszych, red. M. Makuch, D. Moroń, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2011.

Ostrowska A., *Śmierć w doświadczeniu jednostki i społeczeństwa*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 2005.

Ostrowska K., *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, wyd. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1998.

Ostrowska K., *Zdrowie, wychowanie, osobowość*, wyd. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 1998.

Pachociński R., *Oświata XXI wieku. Kierunki przeobrażeń*, wyd. Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 1999.

Paczos K., *Zwierzę rozumne. Zagadnienia podstawowe z filozofii niższych warstw duszy ludzkiej. Perspektywa Arystotelesa i św. Tomasza z Akwinu*, wyd. Szkoła Filozofii im. św. Tomasza z Akwinu przy Stowarzyszeniach Ichtis i Keryx, Gdańsk 2004.

Paleczny T., *Wzory wielokulturowości we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

Pannenberg W., *Człowiek, wolność, Bóg*, tłum. G. Sowiński, wyd. Znak, Kraków 1995.

Parker J., Stimpson J., *Rodzeństwo – rywalizacja i miłość. Wszystko, co powinni wiedzieć rodzice braci i sióstr*, tłum. A. Jacewicz, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003.

Partyka M., *Dzieci zdolne*, wyd. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 2000.

Parzych-Blakiewicz K.A., *Dialog jako metoda ewangelizacji współczesnego świata według Jana Pawła II*, wyd. „Hosianum", Olsztyn 2000.

Pascal B., *Myśli*, tłum. T. Boy-Żeleński, wyd. Helion, Gliwice 2019.

Paszkowska T., *Formacja i godność*, wyd. Alleluja, Kraków 2004.

Pawłowska J., *Nie odtrącaj mnie w starości. Poradnik dla osób opiekujących się ludźmi w podeszłym wieku*, wyd. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2002.

Paź B., *Szkoła, która ochrania*, wyd. Rubikon, Kraków 2002.

Pedagogika w pokoju nauczycielskim, red. K. Kruszewski, wyd. WSiP, Warszawa 2000.

Perły architektury. Od 4000 roku p.n.e. do czasów współczesnych, red. A. Capodiferro, tłum. E. Maciszewska, wyd. Arkady, Warszawa 2004.

Pesch T., *Chrześcijańska filozofia życia*, t. 1-2, tłum. z niemieckiego, Wydawnictwo Księży Jezuitów, Kraków 1930.

Philippe J., *Wolność wewnętrzna. Moc wiary, nadziei i miłości*, tłum. A. Graboń, Wydawnictwo M, Kraków 2003.

Pietura A., *Czym jest empatia?*, wyd. Stakroos, Warszawa 1996.

Pięć wielkich religii świata. Hinduizm, buddyzm, islam, judaizm, chrześcijaństwo, red. E. Brunner-Traut, Instytut Wydawniczy Pax, Kraków 2002.

Pilśniak M., *Miłość, przyjaźń, modlitwa, czyli wszystko, co najważniejsze*, wyd. List, Kraków 2004.

Plantinga A.C., *Bóg, wolność i zło*, tłum. K. Gurba, wyd. Znak, Kraków 1995.

Płużek Z., *Psychologia pastoralna*, wyd. Instytut Teologiczny Księży Misyjnych, Kraków 1991.

Pokolenie wygranych? Dzieci i młodzież w procesie transformacji społeczno-gospodarczej i politycznej Polski, red. J. Sztumski, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2001.

Pokrywka M., *Osoba, uczestnictwo, wspólnota. Refleksje nad nauczaniem społecznym Jana Pawła II*, wyd. RW KUL, Lublin 2000.

Polska młodzież – zaburzenia, zagrożenia w aktualnej rzeczywistości społecznej, red. T. Sołtysik, M. Karwowska, wyd. Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2001.

Portmann R., *Gry i zabawy kształtujące pewność siebie*, tłum. M. Rita, wyd. Jedność, Kielce 2001.

Possenti V., *Religia i życie publiczne*, tłum. T. Żeleźnik, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Poszukiwanie sensów. Lekcja z czytania kultury, red. P. Kowalski, Z. Libera, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.

Powell J., *Dlaczego boję się kochać?*, tłum. K. Kaczyński, P. Sawicka, Promic–Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2006.

Poza kryzysem tożsamości. W kierunku pedagogiki personalistycznej, red. F. Adamski, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego–Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 1993.

Półtawska W., *Przygotowanie do małżeństwa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Praca a kultura, red. M. Kowalczyk, wyd. Standruk, Lublin 2005.

Prekop J., *Wczuwanie się, czyli inteligencja serca*, tłum. M. Świętek, wyd. Media Rodzina, Poznań 2003.

Pronzato A., *W ramionach Ojca*, tłum. L. Sędzimir, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2004.

Pulikowscy J.J., *Jak wygrać macierzyństwo. Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2006.

Pulikowski J., *Ewa czuje inaczej. Warto zadbać o uczucia*, Inicjatywa Wydawnicza Jerozolima, Poznań 2008.

Pulikowski J., *Jak wygrać ojcostwo? Instrukcja obsługi*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005.

Pulikowski J., *Kobieta + Mężczyzna. Obdarowani sobą czy skazani na siebie? Czyli o sztuce budowania więzi* [CD], wyd. Rethos, Warszawa 2007.

Pulikowski J., *Warto być ojcem. Najważniejsza kariera mężczyzny*, Inicjatywa Wydawnicza „Jerozolima", Poznań 2010.

Puzynina J., *Słowo – wartość – kultura*, wyd. TN KUL, Lublin 1997.

Ratzinger J., *Kościół – pielgrzymująca wspólnota wiary*, tłum. W. Szymona, Wydawnictwo M, Kraków 2005.

Ratzinger J., *Śmierć i życie wieczne*, tłum. M. Węcławski, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Ratzinger J., *Wiara, prawda, tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, tłum. R. Zajączkowski, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Ratzinger J., *Wielość religii i jedno Przymierze*, tłum. E. Pieciul, wyd. W drodze, Poznań 2004.

Refleksje nad godnością człowieka, red. A. Królikowska, Z. Marek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Regulska A., *Rola wartości moralnych w procesie wychowania*, „Studia nad Rodziną" 2013, R. 15, nr 1, s. 143-150.

Regulska A., *Wartość czystości seksualnej. Analiza etyczno-pedagogiczna*, wyd. Maternus Media, Tychy 2007.

Reisman J.A., Eichel E.W., *Kinsey – seks i oszustwo. Rzecz o indoktrynacji. Śledztwo w sprawie badań dotyczących ludzkiej seksualności, prowadzonych przez Alfreda C. Kinseya, Wardella B. Pomeroya, Clydea E. Martina i Paula H. Gebharda,* wyd. Antyk, Warszawa 2002.

Reiss M.J., Straughan R., *Poprawianie natury*, tłum. J. Fronk, wyd. Amber, Warszawa 1997.

Relacje między kulturą wysoką i popularną w literaturze, języku, edukacji, red. B. Myrdzik, M. Karwatowska, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005.

Religia a sens bycia człowiekiem, red. Z.J. Zdybicka, wyd. RW KUL, Lublin 1994.

Riemann F., Kleespies W., *Jak szczęśliwie przeżyć drugą połowę życia*, tłum. E. Łukaszyk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Risé C., *Sztuka ojcostwa*, tłum. A. Soćko, wyd. W drodze, Poznań 2012.

Rodzina – bezcenny dar i zadanie, red. J. Stala, E. Ossewska, wyd. Polwen, Radom 2006.

Rodzina fundamentem społeczeństwa, narodu i państwa, red. S. Kowolik, wyd. Fundacja Krzewienia Katolickiej Nauki Społecznej, Tarnowskie Góry 2004.

Rodzina na przełomie wieków, red. K. Majdański, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2000.

Rodziński A., *Osoba, moralność, kultura*, wyd. TN KUL, Lublin 1995.

Rodziński A., *Preludium do rozważań o polskiej kulturze narodowej*, w: *Z Karolem Wojtyłą myśląc Ojczyzna*, red. W. Chudy, wyd. TN KUL, Lublin 2002, s. 53-56.

Rogge J.U., *Dojrzewanie, czyli jak pozwolić odejść i pozostać wsparciem*, tłum. A. Kalińska, wyd. Jedność, Kielce 2005.

Rogowski R.E., *Mistyka gór*, Wydawnictwo M, Kraków 2004.

Rogowski R.E., *Mistyka Tatr*, wyd. Znak, Kraków 2002.

Rommel K., *Radości i smutki jesieni życia*, tłum. J. Dudek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Rosenblum R., *Musée d'Orsay. Arcydzieła malarstwa*, tłum. E. Romkowska, wyd. Arkady, Warszawa 2001.

Rozwój osoby w Kazimierza Dąbrowskiego «Teorii Dezintegracji Pozytywnej», red. C. Cekiera, I. Niewiadomska, wyd. TN KUL, Lublin 1997.

Rusecki M., *Fenomen chrześcijaństwa. Wkład w kulturę*, wyd. Gaudium, Lublin 2001.

Ryba M., *Szkoła w okowach ideologii. Szkolna propaganda komunistyczna w latach 1944-1956*, wyd. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2006.

Safjan M., *Prawo, wartości i demokracja*, „Chrześcijaństwo – Świat – Polityka. Zeszyty Społecznej Myśli Kościoła" 2008, nr 1(5), s. 523.

Salij J., *Patriotyzm dzisiaj*, wyd. W drodze, Poznań 2005.

Sattler H., *Rodzice, dzieci i «te sprawy»*, tłum. Ł. Wiraszka, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2013.

Sawiński J.P., *Sposoby aktywizowania uczniów w szkole XXI wieku. Pytania, refleksje, dobre rady. Poradnik dla nauczycieli*, wyd. Difin, Warszawa 2014.

Scheler M., *Wolność, miłość, świętość. Pisma wybrane z filozofii religii*, tłum. G. Sowinski, wyd. Znak, Kraków 2004.

Schreiner J., Kampling R., *Bliźni – obcy – nieprzyjaciel. Z perspektywy Starego i Nowego Testamentu*, tłum. J. Zychowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. 1. Analiza zaburzeń*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. 2. Rozwój osobowy*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. 3. Dialog wewnętrzny*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Schulz von Thun F., *Sztuka rozmawiania. 4. W porozumieniu z sobą i innymi – komunikacja i kompetencje społeczne*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Schulz von Thun F., Thomann C., *Sztuka wyjaśniania. Poradnik dla prowadzących trudne rozmowy*, tłum. P. Wołdyga, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Seewald P., Ratzinger J., *Bóg i świat. Wiara i życie w dzisiejszych czasach. Z kardynałem Josephem Ratzingerem rozmawia Peter Seewald*, tłum. G. Sowiński, wyd. Znak, Kraków 2005.

Sens choroby, sens śmierci, sens życia, red. H. Bortnowska, wyd. Znak, Kraków 1993.

Sękowski A.E., *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, wyd. TN KUL, Lublin 2001.

Siemianowski A., *Szkice z etyki wartości*, wyd. Gaudentinum, Gniezno 2006.

Skorowski H., *Dialog*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 104-107.

Skorowski H., *Solidarność*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, wyd. Polwen, Radom 2003, s. 471-477.

Sławiński S., *Dojrzewać do miłości. Rozmowy o samowychowaniu*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1990.

Słotwińska H., *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Paedagogia Christiana" 2007, nr 1(19), s. 65-81.

Słownik języka polskiego, t. 3, red. M. Szymczak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Słownik małżeństwa i rodziny, red. E. Ozorowski, Wydawnictwo ATK–Fundacja Pomoc Rodzinie, Warszawa–Łomianki 1999.

Smiley K., Smiley J., *Być rodzicem. Siedem wyborów, jakich możesz dokonać, aby dobrze wychować dzieci*, tłum. M. Białecka, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009.

Smith M., *Między ojcem a synem. Dzielenie się wiarą, umacnianie więzi i stawanie się mężczyzną*, tłum. B. Majczyna, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II, red. A. Rynio, wyd. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2005.

Spaemann R., *Osoby. O różnicy między czymś a kimś*, tłum. J. Marecki, wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa 2001.

Społeczna aktualizacja tożsamości człowieka. Teologia fundamentalna w interdyscyplinarnym dialogu, red. J. Cuda, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.

Społeczny wymiar sportu, red. Z. Dziubiński, wyd. Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2003.

Sport na przełomie tysiącleci. Szanse i nadzieje, red. Z. Dziubiński, wyd. Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2000.

Starnawski W., *Prawda podstawą wspólnoty. Wychowawcza rola prawdy według Karola Wojtyły*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2005.

Stern M., *Co to jest judaizm? Odpowiedzi na najczęściej stawiane pytania*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Stevan S., *W stronę Damaszku. Droga rozeznawania powołania dla młodzieży i dla duszpasterzy*, tłum. O. Płaszczewska, wyd. eSPe, Kraków 2000.

Stępniak M., *Społeczny wymiar wiary*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002.

Struzik Z., *Dziękujemy za wartości. Katechezy na Dzień Dziękczynienia według nauczania Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2009.

Struzik Z., *Obrona wolności narodu Księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski w 100. rocznicę odzyskania niepodległości 1918-2018*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Przesłanie Świętego Jana Pawła II. Materiały edukacyjne. Encykliki i adhortacje*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2015.

Struzik Z., *Wprowadzenie do programu wychowawczego opartego na wartościach według nauczania Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła Podstawowa. Poziom 0*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła Podstawowa. Poziom 1*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła Podstawowa. Poziom 2*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła Podstawowa. Poziom 3*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła Podstawowa. Poziom 4*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2020.

Struzik Z., *Wychowanie do wartości. Szkoła Podstawowa. Poziom 7*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2019.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 5. Wartość i godność rodziny w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2017.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 6. Dziecięctwo Boże w nauczaniu księdza kardynała Stefana Wyszyńskiego i Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 8. Wartość przesłania encykliki Humanae vitae. Nauczania papieskie*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 10. Teologia ciała w nauczaniu Jana Pawła II*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2018.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 11. Macierzyństwo wyrazem miłości Ojczyzny w nauczaniu papieskim*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2019.

Struzik Z., *Zeszyt o Bożej Opatrzności nr 12. Wartość i ważność wieku dojrzałego*, wyd. Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2019.

Studia z psychologii rozwoju, red. J. Makselon, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2002.

Styczeń T., *Człowiek jako podmiot daru z samego siebie. Antropologia Adhortacji «Familiaris consortio»*, w: *Teologia małżeństwa i rodziny*, red. K. Majdański, t. 2, wyd. Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1990.

Styczeń T., *Wolność w prawdzie*, wyd. TN KUL, Lublin 2013.

Sujak E., *Życie jako zadanie*, Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża, Opole 2020.

Swieżawski S., *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

Swieżawski S., *Filozofia chrześcijanina jako poszukiwanie prawdy i jej kontemplacja*, „Znak" 1981, nr 321, s. 215-221.

Swieżawski S., *Między średniowieczem a czasami nowymi. Sylwetki myślicieli XV wieku*, wyd. Więź, Warszawa 2002.

Swieżawski S., *O roli, jaką chrześcijaństwo wyznacza filozofii*, „Znak" 1990, nr 422/423, s. 19-30.

Swieżawski S., *Problem filozoficznej teorii człowieka*, „Znak" 1959, nr 60, s. 698-713.

Swieżawski S., *Rozum i tajemnica*, wyd. Znak, Kraków 1960.

Szopski M., *Komunikowanie międzykulturowe*, wyd. WSiP, Warszawa 2005.

Szukalski P., *Przepływy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002.

Ślipko T., *Granice życia. Dylematy współczesnej bioetyki*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1994.

Ślipko T., *Zarys etyki szczegółowej. Etyka osobowa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.

Śliwak J., *Osobowość altruistyczna. Osobowościowe korelaty altruizmu. Psychologiczne badania empiryczne*, wyd. RW KUL, Lublin 2001.

Świerczek A., *Ciało ludzkie*, w: *Encyklopedia bioetyki. Personalizm chrześcijański*, red. A. Muszala, wyd. Polwen, Radom 2009, s. 139-144.

Tarnawski J., *Wygrać młodość*, wyd. eSPe, Kraków 2000.

Teatr edukacyjny – komunikacja bez granic, red. M. Gliniecki, L. Maksymowicz, wyd. Słupski Ośrodek Kultury, Słupsk 2001.

Terruwe A.A., Baars C.W., *Integracja emocjonalna. Jak uwierzyć, że jesteś kochany i potrafisz kochać*, tłum. M. Ciszewska, wyd. W drodze, Poznań 2019.

Tillmann K.J., *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, tłum. G. Bluszcz, B. Miracki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Timmel P. i C., *Dlaczego warto się zaręczać? Odpowiedź dla dwojga zakochanych*, tłum. J. Kotowska, Drukarnia i Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2005.

Tischner J., *Myślenie według wartości*, wyd. Znak, Kraków 2011.

Tokarczyk R., *Współczesne kultury prawne*, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.

Tokarski S., *Szkoła Chicago. Spór o dialog międzykulturowy*, wyd. Askon, Warszawa 2001.

Trempała J., Czyżowska D., *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Tuszyński B., *Za cenę życia. Sport Polski walczącej 1939-1945*, wyd. Studio Emka, Warszawa 2006.

Twardowski J., *Bliźni*, w: tegoż, *Od ucha do ucha, czyli o uśmiechu i radości*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 64.

Twardowski J., *Boże*, w: tegoż, *Bóg prosi o miłość. Gott fleht um Liebe*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000, s. 198.

Twardowski J., *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Oficyna Wydawnicza Aspra-JR–Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2005.

Twardowski J., *Chrześcijaństwo*, w: tegoż, *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Oficyna Wydawnicza Aspra-JR–Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 32.

Twardowski J., *Ile cudów naokoło*, w: tegoż, *Od ucha do ucha czyli o uśmiechu i radości*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 45-47.

Twardowski J., *Jak matka*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 183.

Twardowski J., *Kochaj i pracuj*, w: tegoż, *Kościół Cię nie ogarnie. Rozważania na niedziele i święta*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2011, s. 126-127.

Twardowski J., *Kto to sprawił?*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 134.

Twardowski J., *Mała ojczyzna*, wyd. Bosz, Olszanica 2002.

Twardowski J., *Mrówko, ważko, biedronko*, w: tegoż, *Nie przyszedłem pana nawracać*, wybór i oprac. J. Giebułtowicz, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 1989, s. 220.

Twardowski J., *Na ostatni guzik. Rok z księdzem Janem Twardowskim*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015.

Twardowski J., *Na przeprosiny*, w: tegoż, *Od ucha do ucha, czyli o uśmiechu i radości*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013, s. 18.

Twardowski J., *O radości w rodzinie*, w: tegoż, *Wszystko darowane. Myśli na każdy dzień*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015, s. 391.

Twardowski J., *Pięciu braci*, w: tegoż, *Nie tylko wrona chodzi zdziwiona*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2012, s. 148.

Twardowski J., *Poczekaj*, w: tegoż, *Miłość której nie widać nie zasłania sobą*, wybór i oprac. Maria Biżek, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004, s. 11.

Twardowski J., *Rodzina*, w: tegoż, *Wszystko darowane. Myśli na każdy dzień*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2015, s. 391.

Twardowski J., *W ramionach Ojca*, w: tegoż, *Kubek z jednym uchem*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2011, s. 46.

Twardowski J., *Wiara*, w: tegoż, *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Oficyna Wydawnicza Aspra-JR–Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 266.

Twardowski J., *Wiersze o nadziei, miłości i wierze*, wybór i posłowie W. Smaszcz, wyd. Łuk, Białystok 2000.

Twardowski J., *Wieś*, w: tegoż, *Budzić nadzieję. Abecadło dziewięćdziesięciolatka*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Oficyna Wydawnicza Aspra–Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2007, s. 272.

Twardowski J., *Z całego serca*, w: tegoż, *Tylko miłość się liczy*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2009, s. 145-146.

Twardowski J., *Za Twe hojne dary. Rozważania na niedziele i święta*, wybór i oprac. A. Iwanowska, Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2013.

Twardowski J., *Zaufałem drodze. Wiersze zebrane 1913-2006*, wybór i oprac. A. Iwanowska, wyd. Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa 2007.

Uczenie się jako przedsięwzięcie na całe życie, red. T. Bauman, wyd. Impuls, Kraków 2005.

Vecchi J.E., *Globalizacja. Na rozdrożach wychowania w miłości. Rozmowa z Vittorio Chiari*, tłum. J. Chapska, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2005.

Vertemate L., *Błogosławione braterstwo. Rozważania biblijno-duchowe*, tłum. J. Chapska, wyd. Apostolicum, Ząbki 2004.

Vopel K.W., *Nie samym chlebem… Eksperymenty dla młodzieży wyjaśniające znaczenie wartości*, tłum. M. Jałowiec, wyd. Jedność, Kielce 2002.

W służbie jedności chrześcijan. Instytut Ekumeniczny KUL 1983-2001, red. tomu L. Górka, S.J. Koza, wyd. RW KUL, Lublin 2002.

W trosce o integralne wychowanie, red. M. Nowak, T. Ożóg, A. Rynio, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003.

W trosce o młodzież. Edukacja – praca – obywatelstwo, red. J. Niewęgłowski, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2004.

W trosce o życie. Wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej, red. K. Szczygieł, wyd. Biblos, Tarnów 1998.

Wachowiak A., *Chrześcijańska etyka pracy*, wyd. Drukarnia i Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 2006.

Walas T., *Zrozumieć swój czas. Kultura polska po komunizmie. Rekonesans*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2003.

Walesa C., *Rozwój religijności człowieka*, t. 1, *Dziecko*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.

Wańka A., *Religie w dobie pluralizmu i dialogu*, wyd. WT US, Szczecin 2004.

Wawrzak-Chodaczek M., *Internet w społeczeństwie polskim. Możliwości jego wykorzystania i zagrożenia*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2005.

Weigel G., *Czym jest katolicyzm? 10 kontrowersyjnych tez*, tłum. A. Gomola, wyd. Znak, Kraków 2003.

Weron E., *Dojrzałość chrześcijanina*, wyd. Apostolicum, Ząbki 2003.

Weron E., *O godną starość. Refleksje człowieka wierzącego*, wyd. Pallottinum, Poznań 2000.

Wezwani do świętości, red. G. Łuszczak, wyd. Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum–Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Wielcy mistrzowie malarstwa europejskiego, red. J. Sochoń, wyd. Arkady, Warszawa 2006.

Wills-Brandon C., *Jak mówić nie i budować udane związki*, tłum. D. Dołęga, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Wiśniewska-Roszkowska K., *I ty kiedyś założysz rodzinę*, Wydawnictwo Michalineum, Marki-Struga 1991.

Woititz J.G., *Wymarzone dzieciństwo. Jak wychować szczęśliwe dziecko unikając błędów naszych rodziców*, tłum. M. Przylipiak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008.

Wojciechowski M., *Przypowieści dla nas*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2007.

Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.

Wojciszke B., *Psychologia miłości. Intymność, namiętność, zobowiązanie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2020.

Wojtyła K., *Elementarz etyczny*, wyd. Drukarnia Akapit, Lublin 2018.

Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, wyd. TN KUL, Lublin 2015.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, wyd. TN KUL, Lublin 2019.

Wojtyła K., *Promieniowanie ojcostwa*, wyd. Stowarzyszenie Studio Teatr Test, Warszawa 2018.

Wojtyła K., *Przed sklepem jubilera*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2011.

Wokół wychowania, red. D. Czubala, G. Grzybek, Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej, Bielsko-Biała 2003.

Wokół wychowania. Rola rodziny i szkoły w procesie socjalizacji dziecka, red. T. Rostowska, J. Rostowski, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki, Łódź 2006.

Wolański N., *Ekologia człowieka. Ewolucja i dostosowanie biokulturowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

Wolff P., *Sztuka dobrego wyboru*, tłum. T. Kołodziej, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Wolicki M., *Dojrzała osobowość, dojrzałe sumienie*, wyd. TUM, Wrocław 2000.

Wolski K., *Nazaret – źródło świętości*, wyd. Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2001.

Woroniecki J., *O narodzie i państwie*, wyd. Fundacja Servire Veritati. Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2004.

Wrońska K., *O możliwości zbudowania teorii wychowania personalistycznego Karola Wojtyły*, w: *Poza kryzysem tożsamości. W kierunku pedagogiki personalistycznej*, red. F. Adamski, wyd. IP UJ–Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 1993, s. 189-194.

Wróbel J., *Człowiek i medycyna. Teologicznomoralne podstawy ingerencji medycznych*, Wydawnictwo Księży Sercanów, Kraków 1999.

Wrzesień W., *Jednostka – rodzina – pokolenie. Studium relacji międzypokoleniowych w rodzinie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.

Wychowanie na rozdrożu, red. F. Adamski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1999.

Wychowanie w nauczaniu Jana Pawła II (1978-1999), red. S. Urbański, wyd. Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości im. Bogdana Jańskiego, Warszawa 2000.

Wyrzykowski K., *Robert Korzeniowski. I o to chodzi*, wyd. Studio Emka, Warszawa 2005.

Wyszyński S., *Druga kromka chleba*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2019.

Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2020.

Wyszyński S., *Godność kobiety*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.

Wyszyński S., *Idącym w przyszłość*, wyd. Soli Deo, Warszawa 1998.

Wyszyński S., *Jedna jest Polska. Wybór przemówień i kazań*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2017.

Wyszyński S., *Kamienie wołać będą. Dla upamiętnienia 50. rocznicy Powstania Warszawskiego*, wyd. Soli Deo, Warszawa 1994.

Wyszyński S., *Kocham Ojczyznę więcej niż własne serce*, wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2020.

Wyszyński S., *Kościół i media*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2002.

Wyszyński S., *Kromka chleba*, wyd. Soli Deo, Warszawa 2008.

Wyszyński S., *Miłość i sprawiedliwość społeczna. Rozważania społeczne*, wyd. Pallottinum, Poznań 2001.

Wyszyński S., *Ojcze Nasz. Rozważania*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2001.

Wyszyński S., *W sercu stolicy*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005.

Wyszyński S., *Zagon polskiej ziemi. Odpowiedzialność za ziemię i godność pracy na roli*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2003.

Wzrastanie człowieka w godności, miłości i miłosierdziu, red. M. Kalinowski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.

Zabielski J., *Odpowiedzialność za życie*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2007.

Zahratowicz Z., *Pustelnik z Mar Musa*, Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2004.

Zajączkowski K., *Nikotyna, alkohol, narkotyki. Profilaktyka uzależnień. Krótki poradnik psychologiczny*, wyd. Rubikon, Kraków 2001.

Zapis drogi... Wspomnienia «Środowiska» o nieznanym duszpasterstwie księdza Karola Wojtyły, red. A. Świerczek, Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1999.

Zarembowie A. i B., *Szkoła miłości, czyli jak po ślubie nie być samotnym?*, wyd. Gaudium, Lublin 2017.

Zdrowie dzieci i młodzieży w aspekcie fizycznym, psychicznym, społecznym i duchowym, red. A. Jopkiewicz, J. Schejbal, wyd. Kieleckie Towarzystwo Naukowe, Kielce 1998.

Zdybicka Z., *Człowiek i religia. Zarys filozofii religii*, wyd. TN KUL, Lublin 1997.

Zdybicka Z., *Religia i religioznawstwo*, wyd. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2013.

Zieliński T., *Chrześcijaństwo starożytne a filozofia rzymska*, Wydawnictwo Armoryka, Sandomierz 2017.

Zimbardo P.G., Gerrig R.J., *Psychologia i życie*, tłum. E. Czerniawska, M. Guzowska-Dąbrowska, A. Jaworska-Surma i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2020.

Ziółek W., *Pożegnanie z piaskownicą, czyli o konieczności bycia dorosłym* [MC], wyd. Rhetos, Warszawa 2002.

Zuchniewicz P., *Szukałem Was. Jan Paweł II i Światowe Dni Młodzieży*, wyd. Polwen, Radom 2005.

Zwoliński A., *Dźwięk w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Zwoliński A., *Między biedą a bogactwem*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2001.

Zwoliński A., *Obraz w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Zwoliński A., *Słowo w relacjach społecznych*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Żulińska B., *Nie tylko dla matek*, wyd. Oficyna Wydawnicza Viator, Warszawa 2003.